

Economia i cultura en el primer exili
França (1939-1940)
Les finances de la Generalitat de Catalunya i les
residències de Montpeller i Tolosa

Xavier Puigarnau Torelló

TESI DOCTORAL UPF / 2014

Co-directors de la tesi:

Dr. Joaquim Albareda Salvadó

Dr. Francesc Vilanova i Vila-Abadal

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA JAUME VICENS VIVES
DEPARTAMENT D'HUMANITATS

A la meva família,
especialment
al papà...

*“Hi ha gent- entre ells jo, i ho dic sense rubor ni
falsa modèstia- la història política dels quals forma
en conjunt la història mateixa de Catalunya
d’aquest darrer quart de segle”*

Carta d’un exiliat anònim a Josep Tarradellas
Abril de 1939

*“Ningú no m’ha de perdonar res. I juro que si ha
d’èsser amb perdó, jo no tornaré mai més allà baix!
Si no puc restar a França, aniré a Mèxic, o a la
Xina! I ja poden prendre nota els qui hagin de fer la
meva biografia...”*

Carles Riba a Ferran Soldevila
Desembre de 1939

Agraïments

Volia agrair en primer lloc als meus co-directors, Joaquim Albareda i Francesc Vilanova l'interès i l'esforç que han dedicat a aquesta tesi i la paciència que han demostrat, per haver cregut en un projecte que durant força temps semblava molt llunyà.

Un especial agraïment a la Maria Campillo per la seva guia en el món de la cultura exiliada, que m'ha ajudat a enfocar la tesi amb un perfil més definit i a la Montserrat Corretger pels seus consells imprescindibles per treure profit dels arxius tolosans.

No voldria deixar d'agrair al meu germà Alfons per les orientacions que, puntualment, m'han ajudat a enfocar el treball amb el rigor científic adient i per ajudar-me a centrar la investigació. També mereix un especial agraïment la meva germana Anna per l'ajuda que m'ha proporcionat en la localització d'algunes de les fonts documentals emprades, així com la revisió estilística d'alguns dels textos que formen part de la tesi.

Vull dedicar un agraïment al Jaume Ventura pel seu seguiment en la forma final del text i al Ferran Parcerisa per la seva col·laboració en la confecció d'alguns dels annexos.

Finalment, no voldria deixar d'esmentar tots aquells que m'heu encoratjat i heu suportat els meus nervis i impaciències en moments de tensió generada per la feina acumulada. Moltes gràcies a totes i tots.

Terrassa, 14 de setembre de 2014

Resum

Aquesta tesi doctoral aborda el primer moment d'exili de la Generalitat de Catalunya després de la conquesta del Principat per part de les tropes franquistes. S'ha centrat l'estudi en les finances i organització de la institució catalana a França, considerades eines indispensables per materialitzar la seva estratègia de supervivència en tres àrees bàsiques: assistència als refugiats, foment i conservació de la cultura catalana i sosteniment de les idees polítiques de perfil catalanista republicà.

La residència de Montpeller, instituïda per la Generalitat i fomentada especialment pel President Lluís Companys, resultarà una peça clau en la seva estratègia de suport als exiliats, fonamentalment, de perfil polític.

Per contrast, la residència de Tolosa, promoguda per intel·lectuals francesos i destinada a docents i professors universitaris exiliats, representa un paradigma de la incapacitat de la Generalitat de Catalunya per portar a terme les iniciatives previstes inicialment. La manca crònica d'un finançament provinent del govern espanyol republicà exiliat, serà una de les principals causes d'aquesta situació.

Resumen

Esta tesis doctoral aborda el primer momento de exilio de la Generalitat de Catalunya después de la conquista del Principado por parte de las tropas franquistas. El estudio se centra en las finanzas y organización de la institución catalana en Francia, considerándolas indispensables para materializar su estrategia de supervivencia en tres áreas básicas: asistencia a los refugiados, fomento y conservación de la cultura catalana y sostenimiento de las ideas políticas de perfil catalanista republicano.

La residencia de Montpellier, instituïda por la Generalitat i fomentada especialmente por el Presidente Lluís Companys, resultará una pieza clave en su estrategia de soporte a los refugiados, fundamentalmente, de perfil político.

Por contraste, la residencia de Toulouse, promovida por intelectuales franceses y destinada a docentes y profesores universitarios exiliados, representa un paradigma de la incapacidad de la Generalitat de Catalunya para llevar a cabo las iniciativas inicialmente previstas. La falta crónica de financiación proveniente del gobierno republicano español exiliado, será una de las principales causas de esta situación.

Abstract

In this doctoral dissertation the author deals with the first chronological stages of the Generalitat de Catalunya exiled in France short after the victory of the General Franco troops over the Republican side of the Spanish Civil War.

The main focus is given to the finances and logistics of the Government in exile which are considered vital for their surviving strategy in three main areas: the assistance to the refugees, the preservation and promotion of Catalan culture and ultimately the maintainance of the Republican Catalanist political ideals.

The foundation of the Hall of Residents in the city of Montpellier by the Generalitat, and its special promotion by the President Lluís Companys are both considered in this work to be the key factors to explain the Government's strategy to mainly support political refugees.

The Hall of Residents in the city of Toulouse, promoted by French intellectuals and conceived for housing school teachers and university professors was unlikewise a paradigm of the Generalitat inability to lead their initially scheduled purposes. Following this dissertation hypotheses one of the main causes to this historical fact had to be with the continuous lack of financial support from the side of the Spanish Government in exile.

Prefaci

Aquest treball, vol ser una aproximació al primer exili en terres de França del grup de dones i homes que van haver d'abandonar el seu país, tot just acabat de conquerir per les tropes franquistes. Els motius de la seva fugida són prou coneguts: No podien o no volien romandre en una Catalunya envaïda, que no acceptava la presència d'aquells que defensessin la cultura i les institucions catalanes republicanes.

Quines van ser les primeres passes en terres estrangeres d'algunes d'aquestes persones i dels seus representants i com van organitzar-se en els àmbits de la política i la cultura és el que tractarem d'explicar. Amb aquest objectiu, la posada en escena de les seves darreres jornades en terres catalanes servirà per introduir-nos en un tema ja tractat des de nombrosos punts de vista. L'enfocament de la qüestió, des del vessant econòmic i financer, pot ajudar-nos a fer-nos més càrrec de quina va ser la gestió de la Generalitat de Catalunya al primer exili francès, amb una claredat, que hem trobat a faltar en molts dels estudis portats a terme fins la data. Volem contribuir, si és possible i, sempre d'una manera aproximada per les limitacions de la seva extensió, a respondre una sèrie de preguntes que ens plantegem tot seguit.

Quina va ser la política econòmica i financera de la Generalitat de Catalunya al primer exili i com condicionà l'acció cultural i assistencial? Quins van ser els seus protagonistes i quines van ser les seves reaccions davant la nova realitat d'exili i la manca crònica de recursos?

Procurarem donar resposta a aquestes i a altres qüestions, analitzant totes les dades econòmiques que les fonts primàries disponibles ens han pogut reportar, tot comparant-les amb els no sempre clars informes econòmics i de gestió, tant del Govern de la República, com del Govern autònom basc. L'anàlisi d'aquest material hauria de donar certa resposta als interrogants relatius als recursos amb els quals realment comptà la Generalitat al primer exili i quin destí els va donar. En aquesta línia, procurarem explicar quin paper jugà la Residència de Montpeller –com a exponent d'una política conscient i ben dirigida– en la política i les finances del Govern català i que va arribar a simbolitzar per al món de la cultura i de les institucions catalanes. A mode de contraposició, també pel que va arribar a significar pel catalanisme republicà exiliat, dedicarem la tercera part d'aquest treball a fer una anàlisi, el més acurada possible, de

l'anomenada Residència de Tolosa de Llenguadoc, on procurarem posar al descobert detalls del seu dia a dia, organització i funcionament, fins ara exposats, tan sols, de manera fragmentària i inconnexa, no sistemàtica.

Índex

Resum	ix
Prefaci	xi
Índex	xiii
Abreviatures.....	xv
Llista de taules	xvi
1. INTRODUCCIÓ.....	1
1.1 Objecte de l'estudi	1
1.2 Fonts primàries utilitzades	2
1.3 Catalunya abatuda	10
1.4 La qüestió econòmica	24
1.5 L'activitat assistencial	34
2. LES FINANCES DE LA GENERALITAT A L'EXILI.....	38
2.1 Organització de la Generalitat al primer exili francès	38
2.2 Política d'assignació de recursos de la Generalitat	42
2.3 Altres organismes assistencials relacionats	75
2.3.1 El Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne (CAIE).....	75
2.3.2 ERC (Entr'aide aux Républicains Catalans).....	84
2.4 Reflexions sobre la política d'assignació de recursos	92
2.5 Fonts de finançament de la Generalitat de Catalunya al primer exili	96
2.5.1 Relacions entre el SERE i la Generalitat de Catalunya	100
2.5.2 Relacions entre la JARE i la Generalitat de Catalunya	114
2.5.3 Els catalans d'Amèrica.....	123
3. LA RESIDÈNCIA DE MONTPELLER	125
3.1 La faceta més material de la residència: una atomització controlada	125
3.2 Administració, promoció i patronatge	137
3.3 Els residents	145
3.4 Els comptes de la Residència de Montpeller	151
3.5 El Col·legi Universitari de Montpeller	163
3.6 Algunes reflexions sobre la Residència de Montpeller	173
4. LA RESIDÈNCIA DE TOLOSA DE LLENGUADOC	177

4.1 Com es constitueix la residència i qui la promou: el paper de la Generalitat de Catalunya	177
4.2 Cases per apagar focs	203
4.3 Els residents	206
4.3.1 Anàlisi quantitativa de les fonts primàries	206
4.3.2 Identificant els personatges	211
4.3.3 Els seus testimonis.....	223
4.4 Algunes aportacions historiogràfiques sobre la residència de Tolosa	229
4.5 L'organització de la residència de Tolosa	235
4.6 Una aproximació a les finances de la residència de Tolosa	245
4.7 Algunes reflexions sobre la residència de Tolosa.....	260
5. CONCLUSIONS	262
6. BIBLIOGRAFIA	273
7. ANNEXOS	289

Abreviatures

ACR: Acció Catalana Republicana

ANC Artea: Arxiu Nacional de Catalunya Fons Generalitat de Catalunya a l'exili

CAIC: Comité d'Aide aux Intellectuels Catalans

CAIE: Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne

CUM: Col·legi Universitari de Montpeller

CUTAER: Comité Universitaire Toulousain d'aide a l'Espagne Republicaine

FMB: Fons Maria Baldó

IR: Izquierda Republicana

JARE: Junta de Auxilio a los Refugiados Españoles.

OERC: Ouvre d'Entraide aux Républicains Catalans

PSUC: Partit Socialista Unificat de Catalunya

SERE: Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles

Llista de taules

- Taula 1. Llistes provinents del CUTAER, empleats i usuaris del restaurant.
- Taula 2. Pressupost de les residències dels centres d'administració catalana juliol 1939.
- Taula 3. Pressupost de les residències catalanes del mes d'agost de 1939.
- Taula 4. Resum de les despeses dels serveis d'assistència catalana, juliol 1939.
- Taula 5. Resum de les despeses dels serveis d'assistència catalana, agost 1939.
- Taula 6. Relació de despeses, per conceptes, de la FRL durant els mesos d'agost, setembre i octubre de 1939.
- Taula 7. Resum, per conceptes, de les despeses ocasionades des de la constitució de la Fundació fins el dia de la data, 31 de desembre de 1939.
- Taula 8. Resum dels pagaments dels serveis d'assistència catalana, desembre 1939.
- Taula 9. Compte d'explotació del Comitè d'Aide aux Intellectuels Catalans.
- Taula 10. Resum de despeses del CAIE des de 15/03/1939 a 25/09/1939.
- Taula 11. Compte d'explotació del CAIE fins a la seva dissolució 19/10/1939.
- Taula 12. Resum dels serveis d'assistència de l'OERC a Perpinyà juny-desembre 1939.
- Taula 13. Liquidació de caixa dels serveis s'assistència catalana, administrats per la Delegació General de la Fundació Ramon Llull, fins el dia 30 de setembre de 1939.
- Taula 14. Resum de despeses del Govern d'Euskadi finançades pel SERE març 1939-maig 1940 en francs francesos.
- Taula 15. Estat de comptes de la Generalitat 17/08/1939 presentat a la JARE, cap. 1.
- Taula 16. Estat de comptes de la Generalitat 17/08/1939 presentat a la JARE, cap. 2.
- Taula 17. Consignació prevista dels serveis d'assistència catalana, corresponent al mes de desembre de 1939.
- Taula 18. Ingressos al compte 14393 de la *Banque de L'Union Parisienne*.
- Taula 19. Pagaments a compte de l'habilitat de la Presidència Joan Tauler.
- Taula 20. Moviments de caixa de la Generalitat de Catalunya novembre 1940- febrer 1941.
- Taula 21. Ingressos de la Fundació Ramon Llull des de la seva constitució fins el gener de 1940.
- Taula 22. Relació d'immobles llogats a Montpeller.
- Taula 23. Comissions pagades per lloguer d'immobles a Montpeller.

- Taula 24. Subministraments relatius als immobles de Montpeller.
- Taula 25. Despeses corrents de lloguer d'immobles a Montpeller.
- Taula 26. Despeses de primer establiment a Montpeller.
- Taula 27. Despeses de lloguer de nous immobles a Montpeller.
- Taula 28. Llistes de residents de Montpeller.
- Taula 29. Centre Cultural Català de Montpeller, justificació de comptes octubre 1939-març 1940.
- Taula 30. Justificació de despeses del Centre Cultural Català de Montpeller octubre 1939-març 1940.
- Taula 31. Pressupost del Centre Cultural Català de Montpeller, maig de 1940.
- Taula 32. Col·legi Universitari Català resum de despeses novembre 1939-març 1939.
- Taula 33. Llistes amb nombre de residents de Tolosa.
- Taula 34. Residents de Tolosa classificats per edats.
- Taula 35. Residents de Tolosa classificats per professió.
- Taula 36. Estat de despeses del restaurant i centres d'acolliment d'universitaris espanyols a Tolosa.
- Taula 37. Resum de moviments de caixa del CUTAER agost-novembre 1939.
- Taula 38. Operacions fetes per diversos conceptes al compte bancari 39035.
- Taula 39. Extracte del compte bancari 39035.

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Objecte de l'estudi

El plantejament de l'estratègia de supervivència política i cultural que va fer la Generalitat de Catalunya es va centrar bàsicament en el que podríem anomenar l'estructura institucional, és a dir, les persones més properes al President de la Generalitat, al Govern i als seus membres, l'entorn dels diputats al Parlament de Catalunya i un petit grup de funcionaris, més o menys propers a les conselleries ostentades per dirigents dels partits catalanistes republicans. Finalment, també es tingué especial cura d'un petit grup d'intel·lectuals, considerats els principals exponents de la cultura catalana. D'aquesta manera, queda fora de l'abast de l'estudi, al menys de manera directa, l'àmbit dels camps de concentració que, majoritàriament, va poder ser evitat per aquest grup de persones.

Quant a l'espectre polític, centrarem el focus en els membres dels partits de perfil nacionalista català republicà, és a dir, principalment d'Esquerra Republicana de Catalunya, sense excloure alguns exponents d'Acció Catalana Republicana. Els primers moments d'exili d'altres forces polítiques presents a l'hemicicle, com ara el PSUC, o obertament proscrietes, com els anarquistes en qualsevol de les seves versions, no són matèria d'aquesta tesi. Tampoc hem volgut fer una anàlisi dels sindicats ni dels casals com a ens organitzatius amb reconegut pes durant l'època republicana. Volem centrar-nos en aquells polítics i representants de la cultura afins a la branca catalanista i republicana de la Generalitat.

En el temps, aquest treball està limitat a l'anomenat primer exili estricte¹, és a dir, el que transcorre entre el mes de febrer de 1939 i el mes de juny de 1940. Comença, doncs, amb la caiguda de Catalunya en mans de les tropes franquistes i l'ocupació de França pels alemanys l'any següent.

Una de les principals qüestions que tractarem és la vertebració de les finances de la Generalitat durant aquest breu període d'exili.

---

¹ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 11.

1.2 Fonts primàries utilitzades

Sobre la qüestió de les finances de la Generalitat de Catalunya a França al primer exili, és a dir, entre la caiguda de Catalunya i la conquesta de França pels alemanys, setze mesos després, s'han descrit en nombroses obres les línies generals, però manquen els detalls, sovint per falta de fonts primàries riques en contingut i de valor substancial. Sabem que la Generalitat va ser desposseïda dels seus béns entre la caiguda de Catalunya i el primer mes d'exili; sabem que Lluís Companys va fer tot el que va poder per tal que Juan Negrín i el, tot just constituït, Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles reconegués la seva capacitat d'autogestió de part dels recursos extrets d'Espanya amb la derrota i, també coneixem la història del *Vita*, i de com la JARE va arribar a un principi d'acord financer amb la Generalitat republicana. No tenim, però, detalls prou concrets sobre en quins termes es van assolir aquests acords i, sobretot, amb quin criteri es van emprar i perquè, els recursos transferits a la Generalitat durant aquests mesos.

Els documents relatius al primer exili de la Generalitat que es troben al fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya, s'han fet servir per donar llum a aquestes qüestions, amb la certesa de no haver estat utilitzats abans amb aquesta finalitat. De manera que, si volem, una mica fragmentària, hem anat recollint i posant en ordre les peces d'un gran trencaclosques per entendre millor quins eren els objectius de la Generalitat al primer exili i com els van intentar posar en pràctica.

Juntament amb els anomenats papers d'Artea, hem utilitzat, alguns documents del període 1939-1940 de Josep Tarradellas conservats de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià de Poblet. També ens han estat d'utilitat els documents econòmics ja publicats per Francesc Vilanova i Maria Campillo l'any 2000 i l'estudi dels arxius de l'epistolari d'Antoni M. Sbert conservat al Centre d'Història Contemporània de Catalunya i publicat parcialment, el mateix any, per Josep Massot i Muntaner². El petit recull d'una

---

² Massot i Muntaner, J.. *Antoni M. Sbert: Agitador, polític i promotor cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000. Aquesta memòria ha estat també comentada per Manent, J., *Pompeu Fabra a l'exili, 1939-1948*, Proa, Barcelona, 2005, p. 101-105, però en absolut de manera crítica, ni focalitzant-se en l'aspecte financer. Aquest autor dóna per bones totes les dades aportades per aquesta memòria sense contrastar-les.

informació econòmica parcial³, extreta del fons Carles Pi i Sunyer, és valuós i, aporta informació, però no ha estat ni contrastat, ni comentat en profunditat com per extreure conclusions històriques interessants, fruit de la seva anàlisi.

Per fer-nos una idea del que va ser la Residència de Montpeller, la seva organització i els seus aspectes més materials, hem hagut de recórrer a diverses fonts, totes elles interessants que, sumades, configuren un trencaclosques més o menys intel·ligible.

La principal que hem comentat i, fins el moment, poc utilitzada font primària, és el conjunt de documents relatius a la residència dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya al Fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili. En concret, els documents relatius al falansteri montpellerí són molt més abundants a partir de la tardor de 1939, fins al juny de 1940 que els que podem trobar corresponents als primers sis mesos d'exili. Això és degut al traspàs de competències entre la Fundació Ramon Llull i l'Oficina de Presidència o Layetana Office de París, que no es farà efectiu fins la darrera setmana del mes de setembre i, definitivament el mes d'octubre de 1939. La part del Fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili relativa a la residència de Montpeller correspon, majoritàriament, a documents generats per l'esmentada oficina de Presidència, amb la qual cosa, els documents que van arribar de la Delegació de Montpeller a l'oficina responsable de la seva fiscalització i finançament a París abans de setembre de 1939, segurament no existeixen. Probablement, formen part dels papers que Antoni M. Sbert va perdre o destruir en la seva fugida precipitada de París l'estiu de 1940. No sembla raonable pensar que abans que Lluís Companys i Joan Tauler es fessin càrrec de l'administració de la residència de Montpeller l'octubre de 1939 no es generés correspondència de tipus administratiu, entre Montpeller i París. Donem per segur que aquesta era gestionada per una altra oficina, probablement la del propi Antoni M. Sbert i que la informació econòmica i organitzativa corresponent al període març-agost de 1939 s'ha perdut.

També hem consultat el Fons Miquel Guinart dipositat a l'ANC que conté un conjunt de cartes rebudes per un dels ajudants de Manuel Alcàntara. En aquest fons, on seria raonable que es guardés algun dels documents relatius a l'administració de la residència

---

³ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000.

no hi hem trobat res. La correspondència mantinguda al llarg dels seus anys d'exili fins el 1977 amb més de 250 interlocutors, no recull els anys 39-40, la més llunyana data de 1942.

Un altre fons, també custodiat a l'Arxiu Nacional de Catalunya que pot resultar d'interès és el Fons Celestí Pinyol, cedit per la seva filla, que donà peu a la publicació d'un article senzill escrit per ell mateixa a la *Revista de Catalunya* i que comentem breument més endavant. Aquest fons, molt petit, només consta de dues llibretes de comptes, la primera corresponent als anys 1939 i 1940 i la segona a 1940 i 1941. Aquestes llibretes, van ser custodiades pel mateix Celestí Pinyol i traslladades posteriorment a Catalunya amb perill de caure en mans dels nazis. Segons Maria Dolors Pinyol, la resta de documentació administrativa generada per l'oficina de la residència de Montpeller va ser cremada amb l'entrada de les tropes alemanyes en aquesta ciutat.

La documentació que hem fet servir es compon, bàsicament, per papers administratius: resums de despeses, pressupostos, llistes de residents, correspondència entre Manuel Alcàntara, administrador de la residència i l'habilitat de la Presidència Joan Tauler, rapports amb projectes proposats pels administradors o pel Patronat de la residència, instruccions a seguir emeses per la Layetana Office, memòries d'activitats, però també algunes cartes de residents. Pensem que l'estudi detallat d'aquest conjunt de fons, juntament amb d'altres que hem dut a terme, pot proporcionar una nova òptica del que va voler ser un model de convivència pel republicanisme catalanista al primer exili. Fins el moment no hem trobat cap autor que hagi treballat amb aquesta documentació de manera intensiva. Per ampliar el punt de vista al màxim, també hem fet ús d'altres fonts primàries interessants, com són les cartes de Carles Riba⁴ o un ventall del que podríem anomenar egodocuments, és a dir, els dietaris escrits per una persona en present, no reproduint fets que ja han transcorregut molts anys després. Aquest conjunt d'obres el configuren els testimonis recollits als llibres dels ex-diputats Artur Bladé Desumvila⁵ o Antoni Rovira i Virgili⁶. Més enllà dels testimonis del present, podem comptar amb les clàssiques memòries escrites anys després amb el record que queda i amb el

---

⁴ Riba, C. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989.

⁵ Bladé Desumvila, A. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976.

⁶ Rovira i Virgili, A. *Els darrers dies de la Catalunya republicana / 1; Memòries sobre l'èxode català*, Ed. Llibres de l'Avui, Barcelona, 1989.

coneixement del que s'esdevindria com ara les del jove estudiant Alexandre Cirici⁷, que amb la seva deliciosa obra *Les hores clares*, ens relata, amb un aire juvenil, la seva vivència d'exili, fortament contrastada amb la visió, sovint depressiva, que ens proporcionen els adults. Un exemple d'aquests darrers podrien ser les memòries de Miquel Guinart⁸, Pere Bosch i Gimpera⁹, o la del comissari polític Enric Canturri¹⁰ entre d'altres. Els testimonis que ens aporten les diferents memòries o egodocuments escrits per alguns protagonistes de l'experiència montpellerenca, ajuden a enriquir el que les fonts primàries, sovint més burocràtiques i centrades en la supervivència del dia a dia no contemplen.

Amb l'objectiu d'identificar els noms extrets de les llistes de residents, hem fet servir nombroses fonts de tota mena: des del clàssic diccionari dels partits polítics catalans d'Isidre Molas¹¹, el *Diccionari dels catalans d'Amèrica*¹², informes de la Generalitat Republicana citats per altres fonts secundàries, informes del servei d'emigració del Govern Mexicà, llistes de represaliats pels tribunals franquistes, com ara el llibre de Montserrat Corretgé i altres autors¹³, fonts provinents de la premsa escrita, com ara el diari *La Vanguardia* o biografies com la de Joan Peiró¹⁴. En trobar-nos amb alguns exponents de governs locals repartits per tota la geografia catalana, sovint, hem identificat els noms de regidors o alcaldes de petites poblacions consultant bibliografia d'història local o registres sobre suport digital publicats actualment per les pròpies entitats municipals. Un exemple d'això és el llibre sobre història de Tarragona d'Antoni Jordà¹⁵. Per fer-nos càrrec de la composició qualitativa dels membres del grup del Col·legi Universitari Català de Montpeller ens ha ajudat l'obra d'Arnau Figueras¹⁶ relativa als orígens de la Federació Nacional d'Estudiants Catalanistes.

---

⁷ Cirici, A. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977.

⁸ Guinart, M.. *Memòries d'un militant catalanista*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.

⁹ Bosch i Gimpera, P.. *Memòries*, Edicions 62, Barcelona, 1980.

¹⁰ Canturri, E.. *Memòries: república, guerra i exili*, L'Avenç, Barcelona, 1987.

¹¹ Molas, I. (ed.). *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya, segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000.

¹² VVAA. *Diccionari dels Catalans d'Amèrica*, Vol. II, Ed. Curial, Barcelona, 1992.

¹³ Mir; Corretgé; Farré; Sagués. *Repressió econòmica i franquisme: L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.

¹⁴ Albadalejo, J.; Zambrana, J.. *Inicis d'un sindicalista llibertari: Joan Peiró a Badalona (1905-1920)*, Edicions Fet a Mà, Barcelona, 2005.

¹⁵ Jordà Fernandez, A.. *Història de la ciutat de Tarragona*, Editorial Cossetània Edicions, Valls, 2006.

¹⁶ Figueras, A.. *Història de la FNEC*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005, p. 226.

El mètode emprat per a l'aproximació a la residència de Tolosa és similar a la que hem portat a terme amb la residència de Montpeller, és a dir, cercar el màxim número de punts de vista, provinents de diverses fonts, primàries i secundàries, per tal de configurar un retrat robot el més acurat possible. La diferència bàsica radica en el fet que, mentre que en el cas de Montpeller, les fonts primàries són fonts administratives i burocràtiques, fonamentalment, en el cas de Tolosa aquestes són molt menors. No hem pogut accedir als documents administratius de pes, que serien els reports d'activitats, els comptes d'explotació i les actes de les reunions del patronat del comitè organitzatiu, el parador dels quals desconeixem. En canvi, el fet d'haver tingut com a residents a diversos intel·lectuals de pes, facilita trobar més testimonis escrits dels seus estadants, així com molta més bibliografia secundària que, de manera indirecta, ens pot ajudar a configurar una idea més o menys clara del que va ser la residència de Tolosa. Així, el relat es desdibuixa en els detalls organitzatius i pren cos des de la perspectiva qualitativa, aquest fet portarà una manera diferent d'enfocar una realitat similar.

Com a novetat, hem volgut aportar el punt de vista de la Generalitat de Catalunya a París a través de la correspondència rebuda des de la ciutat rosa i enviada des de París, i que es troba al Fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Juntament amb aquesta documentació hem consultat el Fons Maria Baldó, als *Archives Communales de Toulouse*, que es troben a la mateixa ciutat francesa. El citat fons és una donació de la família de Maria Baldó, l'administradora de la residència situada a la *Maison des Pompiers* de la ciutat del Garona i del *Comité Universitaire Toulousain des Amis de l'Espagne Republicaine*. Pensem que és interessant descriure amb detall la composició del fons, doncs aporta una idea del que la seva propietària considerava important i què no. El fons consta de quatre cossos documentals que procedim a descriure tot seguit.

Al cos documental 5S417 dels anys 1939-1940, la documentació que trobem és una donació del *Comité Universitaire Toulousain des Amis de l'Espagne Republicaine* que tenia la seva domiciliació a la *Maison des Etudiants* situada al número 29 de la rue des Potiers. També trobem documents relatius a la casa situada al número 6 de la rue du Conservatoire. En aquesta carpeta hi ha molta documentació relativa a les despeses de la residència, però no resums econòmics. Els documents estan en francès i a nom del *Comité Universitaire Toulousain des Amis de l'Espagne Républicaine*, la majoria és informació relativa al restaurant; quants comensals eren, què menjaven, quant costava el

servei, etc. Malgrat que no hem trobat resums de despeses de més abast, sí hi ha una gran quantitat de detalls en els extractes diaris. Partint de les llistes de residents que fan la col·lació diària al restaurant de la residència ens podem fer una idea consistent dels noms i cognoms dels que hi van residir durant els primers mesos d'exili. Per això, hem fet un buidat de set llistes de comensals que es resumeix de la següent manera i que, amb tota seguretat, va començar a controlar-se el 13 de febrer de 1939, possiblement el primer dia d'activitat:

Taula 1. Llistes provinents del CUTAER, empleats i usuaris del restaurant

Data	Descripció de la llista	Nom de la llista
Agost 1939?	Gent que treballa al CUTAER	Liste de personnel qui a été employé
13/02/1939	Llistes diàries de refugiats que dinen al restaurant	Relation des assistants au Restaurant
24/02/1939	Llistes diàries de refugiats que dinen al restaurant	Comité Universitaire
06/05/1939	Llistes diàries de refugiats que dinen al restaurant	CUT Service de restaurant
11/06/1939	Llistes diàries de refugiats que dinen al restaurant	CUT Service de restaurant
20/07/1939	Llistes diàries de refugiats que dinen al restaurant	CUT Service de restaurant
13/10/1939	Llistes diàries de refugiats que dinen al restaurant	CUT Service de restaurant

En aquest apartat també hi ha rebuts referents a donacions de roba que es feia als residents; així, trobarem noms relativament coneguts com Rovira i Virgili, Tísner o Roc Boronat entre d'altres. Uns pocs d'aquests refugiats treballaven a l'organització de l'atenció social que es prestava, aquests, però, estaven registrats com a treballadors del Comitè i hi consten les gratificacions que obtenien.

El cos documental 5S418 dels anys 1939-1940 conté tres paquets amb factures: dos relatius a 1939 i un relatiu a l'any 1940. Aquestes factures corresponen a partides dedicades al menjar i poques de parament de la llar o subministraments. La informació que aporta aquesta documentació ens indica, clarament, que el dia d'acabament de l'activitat assistencial és el 13 ó 14 de juliol de 1940.

El cos documental 5S419 que correspon als anys 1939-1940 és on trobem més informació relativa a diverses factures i rebuts, així com informació bancària referent a transferències i extractes de comptes. Un petit arxiu amb fitxes ens dóna informació de trenta-sis refugiats amb nom, cognom, edat, nacionalitat, professió, document d'identitat, data d'arribada, lloc de residència i mitjà de subsistència. L'únic tret diferenciat que veiem en ells és que pràcticament tots són professors, estudiants o tenen feines relacionades directament amb el món de la cultura.

Les llistes dels hostatjats a la residència i fitxes de persones que, o desitgen anar a la residència o que ja hi resideixen constitueixen una part important d'aquest cos documental.

En un altre ordre, trobem un grup molt nombrós de fitxes de refugiats, unes dues-centes, que escapen a la possibilitat d'un estudi més exhaustiu que, pot ser portat a terme més endavant en una ampliació d'aquest treball de recerca. El que sí ens revelen, a primer cop d'ull, és una realitat de filiacions polítiques poc homogènies.

Ens pot servir per fer una valoració qualitativa, focalitzada en el control i moviment dels exiliats la llista, aparentment enviada al prefecte del departament de l'Haute Garonne on es notifica amb data de 21 de setembre de 1939 una estadística dels refugiats espanyols.

Més enllà d'això hi ha alguns resums econòmics que no són, de la qualitat i el detall dels trobats a la residència de Montpeller. Finalment, també trobem alguna correspondència, entre la qual destaquen alguns intercanvis epistolars interessants amb el Comitè Britànic.

El cos documental 5S420 de l'any 1939, és el dipositari de les llistes que anomenen Llista A i Llista B, que ens serviran com a base per l'estudi dels residents, juntament amb les esmentades en el cos documental 5S417 referents als comensals del restaurant. Les llistes A i B, semblen documents requerits per les autoritats franceses i facilitats pels organitzadors dels albergs, tot i que no estem segurs d'aquest punt. El seu títol era: *“Liste des universitaires espagnols heberges par le Comité Universitaire Toulousain d'aide a l'Espagne Republicaine: Liste A”* i el mateix *“Liste B”*.

En aquest paquet documental trobem també dos retrats interessants d'autor que ara ens és desconegut, alguns resums econòmics, on ens consta que el tresorer del CUT era un tal Sr. Sermet (que no hem trobat a cap de les llistes investigades). La correspondència que trobem aquí també pot ajudar a entendre les relacions dels eixos París-Tolosa, Montpeller-Tolosa, camps de concentració-Tolosa, Amèrica-Tolosa i Catalunya-Tolosa. Entre aquestes missives trobem algunes cartes de personatges importants i directrius polítiques a seguir. Un altre apartat d'interès és la quantitat d'informació existent relacionada amb les gestions que feien els organitzadors per trobar feina als refugiats.

Tot i que el petit fons de Maria Baldó i el Fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili aporten dades interessants, som conscients que només faciliten una aproximació al que

va ser la residència de Tolosa, i que mentre no accedim a la informació provinent dels papers d'un dels seus promotors, el doctor Camile Soula o els documents generats pel patronat de l'alberg, la investigació sobre la residència de Tolosa restarà incompleta.

Ens ha ajudat a completar aquest capítol el recull de cartes d'intel·lectuals i científics¹⁷ dirigides a l'ex-conseller de cultura Carles Pi i Sunyer durant aquest període, les cartes de Pere Bosch i Gimpera publicades¹⁸ o les cartes de Pompeu Fabra a l'exili publicades per Jordi Manent i Tomàs¹⁹. La documentació dipositada a l'Arxiu Nacional de Catalunya en el Fons de la Generalitat a l'exili ha facilitat la visió que es tenia des de París de Tolosa i a entendre millor el paper que aquesta va jugar en el refugi d'aquesta darrera ciutat. De manera tangencial, ens hem servit de les fitxes personals d'alguns refugiats per seguir la seva pista, tot consultant-les als arxius telemàtics del 'Archivo General Militar de Segòvia' o del 'Registro Nacional de Extranjeros' de Mèxic, al Fons 'Secretaría de Gobernación de México' dipositat al 'Archivo General de la Nación de México'.

El Fons Maria Baldó ha estat consultat per Montserrat Corretger en el seu article *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*²⁰, fent servir un enfocament centrat en els intel·lectuals, però no aprofundint en la realitat institucional, econòmica o organitzativa de la residència en sí. Fent servir altres fonts, hem intentat completar el seu article amb algunes aportacions que considerem d'interès. Bàsicament amb la idea de localitzar alguns dels residents, els noms dels quals hem trobat a les llistes analitzades, hem fet servir reculls de premsa, tant de l'època de la República com articles recents publicats, normalment en memòria del seu decés. Hem fet servir amb aquest propòsit, articles publicats a *El diario de Las Palmas*, *El Periódico de Catalunya*, *La Vanguardia*, el *ABC* i *El País*.

---

¹⁷ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000.

¹⁸ Vilanova, F.. *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer, 1939-1940*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i locals, Barcelona, 2004.

¹⁹ Fabra, P.; Manent i Tomàs, J. (ed.). *Cartes de Pompeu Fabra a l'exili*, Volum XIX, Núm. 145, AUSA, Vic, 2000.

²⁰ Corretger, M.. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M.; Tovar, F., (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006.

Les fonts primàries han estat completades amb memòries, biografies, dietaris i testimonis dels propis protagonistes o dels seus biògrafs. Així, Carles Fontserè²¹, Alexandre Cirici²², Xavier Benguerel²³, Anna Murià²⁴, Sebastià Gasch²⁵, Tísner²⁶, Mercè Rodoreda²⁷, Ferran Soldevila²⁸, Josep Pous i Pagès²⁹, Antoni Rovira i Virgili³⁰, Joan Sales³¹, Ferran Canyameres³², Josep Villalon³³, Carles Riba³⁴ o el mateix Carles Pi i Sunyer³⁵ ens aporten el seu testimoni de primera mà, lligat d'una manera o altra a la residència de Tolosa.

1.3 Catalunya abatuda

També ens resulten d'interès els intents d'articular una sortida política al col·lapse ocorregut després de la guerra. En aquesta qüestió trobarem dues posicions clarament definides; la dels que consideren vàlida la Constitució de 1931 i l'Estatut de Núria de 1932 i, per tant, creuen que la continuïtat institucional ha d'anar regida per aquest marc i la dels que veuen en la Guerra Civil el fracàs flagrant d'aquest model. Aquesta darrera postura va ser defensada principalment per l'antic alcalde de Barcelona i darrer conseller de cultura Carles Pi i Sunyer, el qual, dins les seves possibilitats, contribuí molt positivament en la primera organització del catalanisme republicà a l'exili.

Per entendre millor el perquè de tot plegat considerem fonamental un viatge que ens permeti copsar a vista d'ocell el tràngol que va suposar per als protagonistes d'aquest treball els darrers vint mesos de contesa.

---

²¹ Fontserè, C.. *Un exiliat de tercera*, Proa, Barcelona, 1999, p. 153-154.

²² Cirici, A.. *Les hores clares*, Destino, Barcelona, 1977.

²³ Benguerel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Alfaguara, Madrid-Barcelona, 1971.

²⁴ Murià, A.; Grifell, Q.. *Anna Murià, àlbum de records*, L'Aixernador, Argentona, 1992.

²⁵ Gasch, S., *París, 1940*, Quaderns Crema, Barcelona, 2001.

²⁶ Artís-Gener, A. (Tísner). *La diàspora republicana, Obres completes de Tísner*, vol. V, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1994.

²⁷ Rodoreda, M.. *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956*, Edicions de les dones, Barcelona 1985.

²⁸ Soldevila, F.. *Dietaris de l'exili i del retorn, 1/ L'exili*, Editorial Tres i Quatre, València, 1995.

²⁹ Pous i Pagès, J.. *Memòries d'exili*, edició a cura de M. Àngels Bosch, Editorial Afers, Barcelona, 2002.

³⁰ Rovira i Virgili, A.. *Els darrers dies de la Catalunya republicana: Memòries sobre l'èxode català*, Editorial Curial, Barcelona, 1976.

³¹ Sales, J.. *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, Barcelona, 1976.

³² Canyameres, F.. *El gran sapastre*, Agut editor, Barcelona, 1977.

³³ Villalon, J.. *Memòries, periodista, deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.

³⁴ Riba, C.. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989.

³⁵ Pi i Sunyer, C.. *1939. Memòries del primer exili*, Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona, 2000.

La situació del Govern de la Generalitat, des de 1937, va esdevenir cada vegada més dèbil, degut principalment a factors com la invasió parcial del territori per part dels franquistes, la caiguda de la moral a la rereguarda per culpa dels bombardeigs i de la fam, l'absència d'un exèrcit català propi que fos capaç de defensar el territori i la manca absoluta de suport internacional, entre altres raons.

Arran dels Fets de Maig de 1937 la Generalitat de Catalunya havia recuperat breument, part del poder perdut als inicis de la guerra degut a l'esclat revolucionari que havien portat a terme forces obreres que no estaven estrictament sota el seu control. L'arribada d'unitats de seguretat del Govern central de la República des de València fa tornar, en certa manera, l'ordre desaparegut l'estiu anterior.

En aquest context es configura el darrer consell executiu de la Generalitat de Catalunya que, a finals de juny de 1937 estava compostat per les següents persones³⁶:

- President	Lluís Companys (ERC)
- Finances	Josep Tarradellas (ERC)
- Governació i Assistència Social	Antoni M. Sbert (ERC)
- Cultura	Carles Pi i Sunyer (ERC)
- Proveïments	Miquel Serra Pàmies (PSUC)
- Treball i Obres Públiques	Rafael Vidiella (PSUC)
- Economia	Joan Comorera (PSUC)
- Agricultura	Josep Calvet (UR)
- Justícia	Pere Bosch i Gimpera (ACR)

El mes d'agost del mateix any la situació política aconsella el President Companys presentar al Parlament de Catalunya un projecte de llei que es converteix en llei el 22 d'agost, en el qual prorroga la vida legal del Parlament i es desvincula de l'obligació de convocar eleccions generals fins que no sigui vençuda la "sublevació militar-feixista". És en aquest estat, quan a l'octubre de 1937 els organismes del poder central es traslladen a Barcelona i el govern autònom català perd una part important de les seves atribucions, bàsicament, en matèria de defensa, proveïments, així com importants retalls en el control de les finances del Principat.

---

³⁶ Bonamusa, F.. *Política i finances republicanes (1931-1939): Lluís Mestres i Capdevila*, Edicions El Mèdol, Tarragona, 1997, p. 232.

El desordre i els excessos dels anarquistes havien conduït a un clima polític que va ser aprofitat pel Govern de la República per minvar la capacitat executiva de la Generalitat de Catalunya³⁷. El trasllat el va portar a terme Juan Negrín amb la intenció, gens dissimulada, d'eclipsar el govern Companys, fins al punt que aquest darrer, no es va assabentar del fet fins que constatà la requisita d'edificis per part de funcionaris del Govern central³⁸. Les constants discrepàncies entre Lluís Companys i Juan Negrín durant la guerra han estat recollides amb profusió per Enrique Moradiellos en la seva recent biografia del president del govern republicà³⁹. Sobre el trasllat del govern republicà a Barcelona, la tardor de 1937, aquest autor considera que: *"La cohabitación en Barcelona del gobierno central y del gobierno autonómico sería así en lo sucesivo un nutrido catálogo de malentendidos y desencuentros derivados de una doble lógica antagónica: la voluntad negrinista de centralizar el mando y el uso de los recursos materiales y demográficos de Cataluña para ponerlos al servicio del esfuerzo bélico; y la voluntad catalanista de preservar sus competencias adquiridas desde el comienzo de la insurrección militar y de implantar una suerte de bilateralidad equitativa en las relaciones con el poder"*⁴⁰.

Aquesta disminució de competències no va ser compensada per una major participació dels catalans (i en concret dels catalanistes) en el govern de la República ni en la conducció d'una guerra que s'apropava ràpidament a territori català. Tal com amargament afirmava Rovira i Virgili, *"no es deixa als catalans gairebé altre lloc que el de reclutes. Són bons per lluitar, per treballar, per morir, però no pas per manar en l'exèrcit i en el Govern de la República"*⁴¹.

---

³⁷ Rúa, J.M., dins *Breu Història de la Guerra Civil a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 2005, p. 499.

³⁸ Balcells, A.. *Història del nacionalisme català, dels orígens al nostre temps*, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Barcelona, 1992, p.149.

³⁹ *"Las notas de Azcárate revelan igualmente que tan tensas como las relaciones de Negrín con los ministros anarquistas fueron sus relaciones con los "gobiernos autónomos" de Cataluña y Euzkadi. El principal punto de fricción habría de ser la incautación por la Generalitat desde el principio de la insurrección de "disponibilidades en la cuenta del Tesoro del Estado en las sucursales del Banco de España en Cataluña"*, Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 237. Amb molta menys profunditat, analitza el tema l'historiador Ricardo Miralles en Miralles, R.. *Juan Negrín: la República en guerra*, Temas de hoy, Madrid, 2003.

⁴⁰ Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 306.

⁴¹ Rovira i Virgili, A.. *Els darrers dies de la Catalunya republicana / 1; Memòries sobre l'èxode català*, Ed. Llibres de l'Avui, Barcelona, 1989, p.17.

Així és com el darrer any i mig de guerra els membres catalanistes del Govern de la Generalitat es van anar distanciant d'aquells que tenien a la mà el seu destí i es van anar apropant a una fi tràgica, sense que estigués al seu abast deturar-la⁴². Podem dir, doncs, que el darrer Govern de la Generalitat fou el que menys competències tingué i el que assumí la responsabilitat d'administrar la derrota⁴³.

Els gestos que algunes branques del catalanisme polític van fer a l'estranger per cercar una pau separada, que han estat estudiats per Gregori Mir⁴⁴, van fer créixer la desconfiança entre l'Estat i la Generalitat, tal com assenyala Palmiro Togliatti en els seus escrits sobre la guerra⁴⁵. Podem pensar que aquesta és una de les principals raons del trasllat governamental de València a Barcelona o, simplement acceptar, com fan Pierre Vilar⁴⁶ o Hugh Thomas⁴⁷, que els fets de maig incrementen la desconfiança del Govern central envers el poder de la Generalitat, la qual cosa, justifica un major control i un reforç polític important.

Essent probablement ambdues causes certes, el que ens sembla clar és que la presència de dos governs a Catalunya va afeblir el poder de la Generalitat i va enrarir la relació dels partits que la composaven, fins el punt de provocar la ruptura definitiva durant els darrers dies de la guerra. Al marge d'anècdotes més o menys significatives sobre els incidents entre ambdós executius, com les que explica Carles Pi i Sunyer en les seves memòries⁴⁸, un fet innegable és que des de l'arribada de les institucions de la República i durant tot l'any 1938 la Generalitat va ser desposseïda directament o indirecta de les

---

⁴² Molt interessant per fer-se càrrec de l'ambient polític d'aquest moment és el testimoni de Carles Pi i Sunyer, protagonista directe dels nombrosos desacords i incomprendiments entre la Generalitat i el govern de Juan Negrín. Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986.

⁴³ Sánchez Cervelló, J.. *La Generalitat en guerra*, dins *Guerra Civil a Catalunya: testimonis i vivències*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Barcelona, 2007, p. 69.

⁴⁴ Mir, G.. *Aturar la guerra: les gestions secretes de Lluís Companys davant el govern britànic*, Proa, Barcelona, 2006. Ens sembla interessant remarcar el que afirma Gregori Mir sobre els moviments del President Companys en aquesta direcció: "*En tot aquell procés no es pot parlar de traïció o de covardia. Es tractava d'una iniciativa per a una mediació internacional. No hi ha cap documentació referida al govern de la Generalitat que pugui conduir a fer pensar que es va intentar una pau separada amb els insurrectes, ni tan sols la independència de Catalunya*", p. 13. També val la pena esmentar una obra de darrera publicació sobre aquest tema: Ucelay-Da Cal, E.. González i Vilalta (eds.), *Contra Companys, 1936*, Publicacions Universitat de València, València, 2012.

⁴⁵ Togliatti, P.. *Escritos sobre la guerra de España*, Ed. Crítica, Barcelona, 1980, p.233.

⁴⁶ Vilar, P.. *La guerra civil española*, Ed. Crítica, Barcelona, 2000, p.102.

⁴⁷ Thomas, H.. *La guerra civil española*, Edicions Ruedo Ibérico, Paris, 1961, p. 410.

⁴⁸ Pi i Sunyer, C.. *La República y la guerra: Memorias de un político catalán*, Ediciones Oasis, México, 1975, p. 470-472.

atribucions que encara conservava reconegudes per l'Estatut de Núria⁴⁹, malgrat les intencions manifestades pel propi Juan Negrín de respectar-lo⁵⁰.

El suport de Joan Comorera, cap del PSUC, a la política de Negrín de resistència a ultrança i de recentralització del poder com a condició indispensable per guanyar la guerra, va ser un dels principals motius de la ruptura amb els catalanistes de Lluís Companys. El punt àlgid de la crisi entre ambdós partits venia donat pel seguit de decrets emesos pel govern Negrín destinats a la incautació de les indústries de guerra i la intervenció en els tribunals de justícia de Catalunya. Aquest afer, que esclata a l'agost de 1938, portà a la renúncia de l'únic diputat d'ERC al Parlament espanyol i, segons Miquel Caminal, "*provocà el major enfrontament entre ERC i el PSUC durant la guerra i fou la vegada en què les posicions de Lluís Companys i Joan Comorera foren més distants*"⁵¹. Les darreres investigacions de Josep Puigsech sobre el PSUC en aquesta època, posen de manifest la visió negativa que tenia el líder d'aquest partit sobre la formació política amb la qual compartien govern fins al final de la guerra al Principat. En un informe presentat a Moscou en una reunió de la Internacional Comunista, Joan Comorera, preguntat sobre la conveniència de comptar amb ERC en una hipotètica reorganització del Front Popular, considera que el partit catalanista representaria el principal problema per l'esmentada reconstrucció, argumentant que és un partit submís a la FAI, derrotista i permanentment enfrontat al govern republicà central. En opinió de Joan Comorera, l'exili portà el poder en mans exclusives de Josep Tarradellas, principal promotor d'una línia d'oposició permanent al PSUC, motivada per diferències polítiques i ideològiques⁵².

En efecte, tot i que Stoyán Míniev (Stepánov), delegat a Espanya de la Komintern al període 1937-1939 afirma que el PSUC va afeblir la causa republicana amb les seves

---

⁴⁹ Bonamusa, F. (dir.). *Generalitat de Catalunya: Obra de Govern 1931-1939*, Vol. 1, Generalitat de Catalunya, Dep. de Presidència, Barcelona, 2006, p. 81.

⁵⁰ Així li va manifestar en diverses ocasions a Julián Zugazagoitia, Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín*, Península, Barcelona, 2006, p. 287. Així ho recull Enrique Moradiellos: "*Negrín, por imperativos de guerra y por voluntad política, no iba a permitir a la Generalitat "ni un paso más allá de lo preceptuado por el Estatuto"*", p. 305.

⁵¹ Caminal, M.. *Joan Comorera: Guerra i Revolució (1936-1939)* Vol. II, Editorial Empúries, Barcelona, 1984, p. 247.

⁵² Puigsech, J.. *Entre Franco y Stalin: el difícil itinerario de los comunistas en Cataluña, 1936-1949*, Viejo Topo, cop., Mataró, 2009, p. 185.

crítiques al govern Negrín durant els darrers mesos de guerra⁵³, el suport del president del Consell de Ministres als comunistes i, per extensió, al PSUC, va fer que l'esclatxa entre nacionalistes catalans i comunistes fos cada vegada més gran.

En la bibliografia de postguerra els comunistes no amaguen el que creuen que hi havia en el rerefons de l'enfrontament: una actitud no prou combativa dels catalanistes i, en general, de tots els catalans. L'ex-conseller comunista Rafael Vidiella s'atrevirà a afirmar de manera duríssima que "*a mi em sembla que el motiu secret de la crisi fou una mena de confabulació de tots aquells que des d'un principi volien pactar amb els franquistes*"⁵⁴. A l'altra part trobem les posicions dels representants d'Esquerra Republicana al Govern que, bàsicament, es dediquen a criticar el govern central per la manca de flexibilitat i comprensió amb la "qüestió catalana". Les recriminacions als comunistes catalans són fonamentalment motivades pel servilisme demostrat per aquests darrers envers els comunistes del PCE que controlaven el govern Negrín dels darrers mesos de guerra. Pere Bosch i Gimpera d'Acció Catalana Republicana, molt més propera a ERC que no pas als comunistes, creia que Joan Comorera es considerava com una mena de representant del govern de la República i dels ministres socialistes⁵⁵, mentre que Josep Tarradellas es lamentava d'actituds similars⁵⁶.

El 23 d'abril de 1938, en previsió de la desfeta que tothom més o menys intuïa, Joaquim Camps i Arboix, representant de la República a Perpinyà, va fer arribar al prefecte del departament dels Pirineus Orientals un informe on demanava al govern francès el suport necessari per impulsar la creació d'una zona neutral al nord de Catalunya. Aquest espai, suposadament administrat per les potències aliades, hauria de donar refugi a tots aquells que volguessin escapar de les represàlies franquistes, ja evidents en els primers dies de la conquesta de la part occidental del Principat. No hi ha constància que el prefecte fes arribar el citat memoràndum al Ministre d'afers exteriors gal. De tota manera, és possible que el consideressin exagerat en aquelles dates encara relativament llunyanes a la fi de la contesa. Tanmateix, l'any següent, el 25 de gener de 1939 el Ministre d'afers exteriors Georges Bonnet va proposar un projecte similar –en un context polític i militar

---

⁵³ Míniev, S.. *Las causas de la derrota de la República española; Informe elaborado por Stoyán Míniev (Stepánov), delegado en España de la Komintern (1937-1939)*, Miraguano Ediciones, Madrid, 2003, p. 237.

⁵⁴ Roig, M.. *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*, Editorial Laia, Barcelona, 1970, p. 134.

⁵⁵ Bosch i Gimpera, P.. *Memòries*, Edicions 62, Barcelona, 1980, p. 261.

⁵⁶ Udina, E.. *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat*, Edicions 62, Barcelona, 1978, p. 196.

absolutament diferent— que va ser rebutjat pels rebels. Una vegada esgotades totes les possibilitats de negociar una pau en condicions favorables, l'única sortida era el combat a mort fomentat pels comunistes de Juan Negrín o la fugida a l'exili; opció preferencial dels catalanistes republicans, que veien la resistència com un vessament de sang inútil.

Al ja clàssic historiador Louis Stein li agradava afirmar que el mes de gener de 1939 va ser el més curt i el mes de febrer va ser el més llarg de la història d'Espanya⁵⁷, i és veritat que des del moment en què el Govern de la República dona l'ordre d'evacuar Barcelona el dilluns 23 de gener de 1939⁵⁸, els esdeveniments se succeeixen amb un ritme frenètic. Accelerat enormement amb la caiguda de la capital per una qüestió de psicologia social i col·lectiva. Amb paraules de Francesc Vilanova podem dir que quan la capital ha caigut, desapareix tota esperança de reconquesta⁵⁹.

La branca catalanista del Govern de la Generalitat tingué diverses reunions a Barcelona per decidir el seu futur a l'exili, mentre que els comunistes, pràcticament no van poder ni parlar de la qüestió per por a ser titllats de derrotistes i traïdors pels seus propis correligionaris, de manera que van esperar fins el darrer moment per marxar cap al nord. Així, resulten colpidors els relats de Joan Comorera sobre les corredisses per la Gran Via o del propi Santiago Carrillo veient entrar les tropes franquistes pels carrers de Barcelona, mentre ell fugia pels carrers paral·lels. Com que el Govern de la Generalitat estava compost bàsicament per membres d'ERC i del PSUC, i ambdues formacions estaven enfrontades, tot i les reiterades peticions per part dels comunistes, mai més no es van tornar a reunir després de l'ocupació de la ciutat Comtal. La realitat era que els partits catalanistes (ERC i ACR), consideraven que el govern del front popular no existia realment des de la crisi d'agost de 1938 abans citada⁶⁰. Els detalls, dia per dia, de la sortida de Catalunya els trobem exposats amb molta claredat per Carles Pi i Sunyer o Antoni Rovira i Virgili, amb força reflexions sobre els sentiments dels polítics i intel·lectuals que havien ajudat a configurar un model polític i social que desapareixia davant dels seus ulls. També resulten colpidores les nombroses memòries d'exiliats

---

⁵⁷ Stein, L.. *Beyond death and exile: The Spanish Republicans in France, 1939-1955*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1979, p. 32.

⁵⁸ Villarroya, J.. *La campanya de Catalunya: Crònica del final de la Guerra Civil al Principat*, dins de Solé i Sabaté, J.M.; Villarroya, J. (dirs.). *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 2005, p. 751.

⁵⁹ Vilanova i Vila-Abadal, F.. *Exiliats, proscrius, deportats*, Biblioteca Universal Empúries, Barcelona, 2006, p. 17.

⁶⁰ Villarroya i Font, J.. *Desterrats: l'exili català de 1939*, Ed. Base, Barcelona, 2002, p. 21.

relativament anònims que ens han deixat el seu testimoni; un bon exemple de les quals, són les que han recollit darrerament els especialistes en documentals Daniel i Jaume Serra⁶¹.

Amb l'avenç dels franquistes sobre Barcelona els serveis oficials, reduïts al mínim imprescindible es concentraren a Olot, mentre que els diputats del Parlament anaren a Girona, i després també a la capital de la Garrotxa, on tingueren la darrera sessió el dia 26 de gener, plena d'absències i recriminacions vergonyoses sobre la responsabilitat en la desfeta⁶². El mateix dia es produeix una reunió a Montsolís on els alts dirigents catalanistes es reuneixen per parlar de la persistència de la Generalitat a l'exili i de com salvar el patrimoni financer⁶³. En aquella mateixa setmana, Antoni M. Sbert, Carles Pi i Sunyer i Pere Bosch i Gimpera, per encàrrec del President Companys faran gestions davant les autoritats britàniques per tal d'alleugerir les penoses condicions de l'èxode català, amb resultats més aviat discrets⁶⁴.

Immediatament després del traspàs a França, la Generalitat de Catalunya, fragmentada en el seu consell executiu, va optar per centrar tota la seva activitat en la Conselleria de Presidència, que en la figura del President Companys, podia donar esperances d'una certa estabilitat i solidesa. El que ens interessa és veure com s'organitza el catalanisme republicà durant els primers mesos d'exili i quins mitjans posa la Generalitat de Catalunya per fer sobreviure les seves institucions sense conservar el territori.

El cert és que la crisi institucional i política produïda amb la caiguda de Catalunya va ser de primer ordre. Totes les organitzacions polítiques i sindicals van patir el caos de la fugida, tothom es va afanyar a fer una revisió del passat immediat i de les causes i culpables de la desfeta, es preguntaven quin sentit podia tenir el manteniment d'un govern sense territori i, en cas de voler-ho fer, com portar-lo a terme amb una absència completa de recursos econòmics. En aquest context el precari equilibri polític que, des

---

⁶¹ Serra, D. i J.. *L'exili dels republicans: El somni derrotat*, Columna Edicions, Barcelona, 2004.

⁶² Villarroya i Font, J.. *Desterrats: l'exili català de 1939*, Ed. Base, Barcelona, 2002, p. 22.

⁶³ *Idem*, p.12.

⁶⁴ Informe de Mr. Skrine Stevenson dirigit a Lord Halifax: "*On the 19th January I received a verbal appeal from three members of the Generality, the Counsellors for Justice, the Interior and Culture, that His Majesty's Government in the United Kingdom, either alone or in concert with the French Government, should do what they could to lessen the horrors of this final phase of the struggle in Catalonia. They particularly asked that His Majesty's Government should use what influence they possessed with General Franco to this end*". Foreign Office, Doc. 151 (W2305/8/41), escrita a bord del H.M.S. Devonshire, 30/01/1939. British documents on Foreign Affairs: reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II, Series F, Vol. 27, Spain, July 1936-January 1940, p. 254.

de 1937 havien permès l'aliança republicano-comunista portava a un trencament del tot segur. Una no petita part dels derrotats tenien les seves hostils mirades sobre la persona del President de la Generalitat, considerant-lo un dels principals responsables de la desfeta i de la seva precària situació en terres franceses.

Gran part dels principals líders d'Esquerra Republicana de Catalunya creuen la frontera convençuts que la guerra s'ha perdut per "*la actuación absorbente y anticatalana de los comunistas*"⁶⁵, per tant, com ja hem comentat amb anterioritat, la primera premissa amb la qual començà la nova etapa fou la ruptura absoluta amb els comunistes del PSUC, que va ser portada fins a les darreres conseqüències. Anticomunistes visceralment, donen per trencat el pacte amb els socis de govern des d'agost de 1938 i Josep Tarradellas considera que si no hi ha territori no hi ha govern, per tant, el trencament del pacte amb el PSUC el justifica per l'absència d'un govern que ja no té jurisdicció pròpia. Mentre, els dirigents del PSUC volen mantenir l' statu quo i contacten amb Lluís Companys nombroses vegades amb la intenció de reunir una vegada més el Govern, ERC vol evitar perdre el seu paper hegemònic fugint a tota costa del buit de poder que aquesta situació de bloqueig podria ocasionar⁶⁶.

Al contrari del que podria semblar, els seus líders s'esforcen, no tant en preservar el partit sinó les institucions⁶⁷. D'aquesta manera, assumeixen les tasques immediates a les que ens hem referit en parlar de la Generalitat de Catalunya: la cultural, la política i l'assistencial. La primera suposarà el bastiment de la Fundació Ramon Llull, juntament amb altres partits polítics catalanistes, de la qual parlarem posteriorment. L'activitat política se centrarà, bàsicament, a prestar suport a Lluís Companys com a representant de les institucions catalanes i, finalment, l'assistencial consistirà a treballar en favor de tots els catalans, tant internats en els camps de concentració com els que romanguin a l'exili fora d'ells. Això es farà per mitjà d'organismes propis a Perpinyà i a París, i al SERE per mitjà d'una representació en aquest organisme –compartida amb Acció Catalana– i, posteriorment a la JARE⁶⁸. El que resta per demostrar és si els catalans als quals volen ajudar són els membres del seu propi partit i partits afins o si parlem de

---

⁶⁵ Pi i Sunyer, C.. *La República i la Guerra: memorias de un político catalán*, Oasis, Mèxic, 1975.

⁶⁶ Vilanova i Vila-Abadal, F.. *L'ERC de la postguerra: crisi i davallada*, a: A.A.V.V., *70 anys d'història d'ERC (1931-2001)*, Columna, Barcelona, 2001, p. 129.

⁶⁷ Díaz Esculies, D.. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, Edicions la Magrana, Barcelona, 1991, pp. 20-23.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 23.

catalans en sentit ampli. Coneguda sobradament l'animadversió vers els comunistes del PSUC, ens sembla interessant reclamar un estudi detallat de les tasques d'assistència portades a terme pels membres d'ERC des de la Generalitat a l'exili. En aquest treball centrarem el focus en les residències que va bastir la Generalitat de Catalunya pels quadres polítics i intel·lectuals com a paradigma del que van ser els objectius polítics de la Generalitat a França. Entenem, doncs, que serà lògic palesar aquest favoritisme ideològic vers els catalanistes en aquesta selecta mostra poblacional, que van ser les residències. L'objectiu de l'estudi reclamat seria comprovar el grau de sectarisme que podem trobar en aquesta solidaritat selectiva dirigida exclusivament als membres del partit o als catalans exiliats en sentit més ampli en el camp assistencial de masses. Resulta sorprenent descobrir, en consultar la bibliografia catalana sobre el tema, que no dubta en denunciar obertament el sectarisme del SERE en l'assignació de subsidis i embarcaments, sense fer massa preguntes relatives a l'actuació de la Generalitat en aquest punt. La documentació conservada a l'Arxiu Nacional de Catalunya ens dóna pistes sobre qui sol·licitava aquesta ajuda i quins eren els mecanismes de distribució, però això, en la dimensió assistencial de grans grups concentracionaris, ha de ser objecte d'un altre treball.

Sobre el programa d'activitats més enllà dels tres focus d'actuació que hem assenyalat, és difícil trobar indicis de polítiques clares que ERC defineixi com a directrius a seguir a mig i llarg termini. En el camp de la lluita contra el règim de Franco sí ens atrevim a afirmar que la rapidesa amb què esclata la Segona Guerra Mundial no permetrà al partit formular cap programa de lluita antifranquista sòlid⁶⁹.

Com hem dit, trobarem lluites internes entre els partidaris de la ruptura amb la República Espanyola de 1931 i l'Estatut que se'n deriva i els partidaris de la continuïtat i de l'enteniment amb les autoritats republicanes a l'exili, però no hi haurà un vencedor clar fins passada la Guerra Mundial.

La relació d'ERC amb les autoritats espanyoles a l'exili i la seva posició en el conflicte entre prietistes i negrinistes es manté en un joc d'influències, on el que resulta fonamental és resoldre les qüestions referents a l'ajut dels refugiats i el finançament de les institucions catalanes. Inicialment jugaran la doble carta, fins el mes d'agost de 1939,

---

⁶⁹ Díaz Esculies, D.: *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, Edicions la Magrana, Barcelona, 1991, p. 23.

en què el doble joc no se sosté i els catalanistes opten per recolzar únicament la JARE d'Indalecio Prieto.

Alguns autors⁷⁰ veuen en les pressions dels republicans espanyols i en les dels que busquen la ruptura amb Espanya, un argument per empètitir el paper dels membres de la Generalitat en la política de cohesió del primer exili a França, com si les crítiques constants que van patir durant aquests mesos vinguessin motivades per alguna cosa més creativa que el pur ressentiment de postguerra.

Si bé és cert que figures de pes, responsables polítics durant el conflicte bèl·lic, com Carles Pi i Sunyer sostenen que la guerra va ser imposada als catalans contra la seva voluntat, també s'esforcen per posar de manifest l'alt grau d'esforç dut a terme per part de la majoria de catalans per guanyar-la. Així, considerar que les postures de trencament amb la Generalitat per part de sectors catalanistes radicals durant aquest primer període d'exili, van tenir un caràcter renovador o favorable als interessos dels catalans exiliats podria ser més que discutible⁷¹. La recerca del consens, de la unitat d'acció i el respecte per les institucions semblava, el camí més raonable a seguir, idea no compartida per molts sectors del catalanisme exiliat. Sembla que, malgrat els punts de fricció que es presenten al sí d'ERC i entre les forces catalanistes republicanes, que es configuren entorn a les dues qüestions fonamentals, del restabliment de la legalitat republicana i amb ella l'Estatut o la lluita per la independència, no foren prou intensos com per aconseguir la dimissió del president de la Generalitat, ni una crisi de grans dimensions al si del catalanisme. Més aviat al contrari, va ser possible, malgrat les tensions, arribar a un cert consens per aconseguir la unió de les forces catalanistes en un òrgan que, temporalment, hauria de substituir la presidència, el Consell Nacional de Catalunya, del qual donarem algun detall més endavant⁷².

---

⁷⁰ Renyer, J.. *L'exili català del 1939: Les actituds dels partits d'esquerra davant la reivindicació nacional*, a A.A.V.V.; *L'exili català: noves aportacions*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, Girona, 2006, núm. 22, p. 139.

⁷¹ Sobre aquest tema resulta interessant l'anàlisi que en fa, sobretot a través de la figura de Josep Irla, la historiadora Mercè Morales en el seu llibre Morales, Mercè, *El Parlament de Catalunya, República, Guerra Civil i Exili*, Base, Barcelona, 2012, p. 192-194.

⁷² Geneviève Dreyfus-Armand, posa excessiu èmfasi en aquestes lluites i crítiques, fins el punt d'afirmar que la majoria dels militants catalanistes el que tenien al cap en aquells moments era sortir dels camps de concentració i retrobar la família, els temps de la política, pel moment, havien passat. Dreyfus-Armand, G.. *L'exil des républicains espagnols en France: De la Guerre civile à la mort de Franco*, Éditions Albin Michel, Paris, 1999, p.101.

A la pràctica, el Govern de la Generalitat, tot i que no havia estat dissolt oficialment, no existia. Alguns autors sostenen que entre les files republicanes hi havia el convenciment que amb aquell govern, fruit de la guerra, no s'hi podia comptar, i menys de la mà dels comunistes del PSUC⁷³. Fins a tal punt va arribar la tibantor, que alguns dels membres d'ERC i d'ACR van proposar, sense èxit, dies abans de creuar la frontera, que Lluís Companys fes un cop de força i expulsés els comunistes del govern.

En creuar la frontera, el desordre que es produeix agreuja, si cap, les desavinences ja existents entre els diferents membres del Govern de la Generalitat i provoca la dispersió dels membres del Parlament.

Una vegada el caos dels dos o tres primers dies hagué passat, els alts càrrecs de la Generalitat van procurar instal·lar-se a París o a les seves rodalies, per tal de fer-se càrrec de la nova situació i mirar de posar en pràctica els plans de reorganització previstos abans de la sortida del Principat.

Com hem esmentat, la posició política estava clarament definida: preservar una àrea de poder i de gestió, encara que s'hagués perdut el territori sobre el qual exercir-los, sobre el col·lectiu catalanista a França. Aquest nou poder es basaria, òbviament, en l'experiència autonòmica republicana, però amb importants modificacions: les que la guerra havia introduït entre juliol de 1936 i juny de 1937⁷⁴.

Per aconseguir aquests propòsits, consellers de la Generalitat que estaven de part del president Companys, alguns alts càrrecs d'ERC i un petit grup de funcionaris del Govern obriren una oficina a París, primer al començament del *Boulevard Haussmann*, després a l'*Avenue Monceau* i, finalment a la *rue de la Pepinière*. Inicialment prengué el nom de *Bureau d'Information* o Oficina d'Informació i, més endavant passà a anomenar-se *Layetana Office*.

Les tasques que portava a terme el personal de l'esmentada oficina, molt restringit, passava per la resolució d'auxilis d'urgència, força modestos per als catalans que s'hi adreçaven per correspondència, i responia les nombroses demandes d'informacions de caràcter familiar o amical que rebia de tota França. Com sabem, part de la documentació generada per aquesta oficina forma part del material primari utilitzat en aquest treball.

---

⁷³ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 60.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 36.

Lluís Companys comptà amb diversos pesos pesants del catalanisme republicà com Josep Andreu i Abelló, Pere Bosch i Gimpera, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Pi i Sunyer, Miquel Santaló, Antoni M. Sbert i Josep Tarradellas, que no escatimaren els seus esforços i eficiència⁷⁵.

És cert que Lluís Companys rebé durant aquests mesos fortes pressions; el menyspreu de comunistes i anarquistes i els atacs constants de les forces catalanistes dissidents, representades per Daniel Cardona o Joan Casanovas, entre altres. És possible que el grau més alt de la debilitat de Lluís Companys provingués de la seva incapacitat econòmica per a poder acudir en ajuda de tothom i estructurar una bona xarxa d'addictes i convencibles que abastés, amb sentit d'unitat nacional, sectors amplis, majories, tot això, sense por de deixar fora els comunistes. Aquesta tesi coincideix amb l'estreta vinculació que volem veure entre el nivell assistencial-financer i el nivell polític o de joc de poder.

Les línies d'actuació immediata dels partits a l'exili ja havien estat fixades, les directrius d'ERC seguien camins molt concrets: considerada encara la força hegemònica del país, volia mantenir, per sobre de tot, la seva preeminència sobre els comunistes i conservava la postura sostinguda durant els darrers temps de guerra, segons la qual, Juan Negrín i els comunistes eren els principals responsables de la derrota.

El propi Lluís Companys, el febrer de 1939 considerava dissolt de fet el govern, doncs no hi havia territori que el sostingués. Sense Parlament ni Govern havia de conservar d'alguna manera la Presidència de la Generalitat com a òrgan aglutinador de tots els catalans. ERC el recolzava i el PSUC no qüestionava la seva autoritat, tot i que reclamava una reunió de govern a l'exili, que mai no s'arribà a produir. El que perseguia el PSUC amb aquesta postura era reclamar per a ell la postura hegemònica del camp polític català exiliat.

En la recerca d'una unitat política que pogués sumar forces de cara a la lluita exterior contra les inclemències de l'exili i la lluita interior contra les forces franquistes, el novembre de 1939 es va portar a la pràctica una iniciativa per discutir la possibilitat de crear un consell assessor de la Presidència que fes les funcions d'un govern d'unitat nacional, sense aquest nom i amb una idiosincràsia diferent. Per indicació expressa del

---

⁷⁵ Sauret, J.. *L'exili polític català*, Editorial Aymà, Barcelona, 1979, p. 37.

President Companys, els dirigents d'ERC es dedicaran a promoure la creació d'un Consell Nacional, que acabarà de prendre forma l'abril de 1940, aquesta institució de caràcter consultiu, més que polític, hauria d'ajudar a sortir del col·lapse en què s'havia estancat l'exili català i fer de govern oficiós de Catalunya.

La idea era trobar una fórmula que donés suport a Lluís Companys en la seva tasca assistencial, cultural i política exclouent de manera explícita el PSUC⁷⁶, per tal d'aïllar-lo. La iniciativa es va materialitzar inicialment en una enquesta al si d'ERC, bàsicament entre els seus quadres de comandament, que havia de revelar el grau de suport de què gaudia Lluís Companys en aquell moment. També es va fer una consulta a diferents dirigents polítics de tot el ventall polític catalanista, per conèixer quin abast podria tenir el consell assessor de la Presidència i fins on podia arribar la unitat d'acció del catalanisme democràtic, tenint en compte que es volia aglutinar al voltant d'una figura clarament cremada com era Lluís Companys.

Les respostes del Ple del Consell Directiu d'ERC es van decantar majoritàriament per la creació del consell assessor de la presidència. Cal destacar l'opinió de Carles Pi i Sunyer, exconseller de Cultura, que remarca la necessitat que no sigui un consell assessor de tall estrictament polític, sinó que entre els seus membres haurien de figurar elements de pes cultural i personalitats representatives⁷⁷.

La segona qüestió, volia recollir opinions de les personalitats més diverses de l'espectre catalanista republicà, sense els comunistes ni les restes dels anarquistes, que quedaven exclosos. Es va consultar a personatges com Amadeu Hurtado (dissident d'Acció Catalana), el comte Güell, o gent d'UDC o Estat Català. Els promotors insistien en la idea que no es tractava de crear un nou govern català sinó de fer un "*organisme que representés Catalunya a l'exili*"⁷⁸.

---

⁷⁶ Vegeu document de petició de formació de Consell Nacional enviat a Josep Tarradellas per part d'uns cinquanta militants catalanistes republicans, signat a Perpinyà el 20 d'abril de 1939 en el qual es demana explícitament que el citat Consell Nacional estigui "*format per representants de tots els grups nacionals, amb exclusió d'aquells que depenguin directament o indirectament d'organitzacions alienes al nostre moviment nacional*" ANC Artea 5.6.1, doc. 2-3. És de notar que la data de redacció és certament primerenca, donat que no es va constituir el citat organisme fins dotze mesos després.

⁷⁷ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 67, cita carta de Carles Pi i Sunyer a Tarradellas de 13 de desembre de 1939.

⁷⁸ Sauret, J.. *L'exili polític català*, Editorial Aymà, Barcelona, 1979, p. 38.

El punt de partida del Consell seria un nucli estable format per ERC, ACR i Estat Català, amb Unió Democràtica poc interessada a entrar-hi. Les dificultats més importants per aconseguir la desitjada unió nacional rauen en la pròpia persona de Lluís Companys. Molts dels que són consultats insisteixen en el fet que només donaran suport a la iniciativa si exclou, de manera explícita, la figura del president Companys. Josep Tarradellas, encarregat de portar a terme les gestions de constitució, s'hi nega i busca desesperadament una solució que faci possible la iniciativa. La sortida la troben en el manteniment de les funcions de la Presidència en l'àmbit exclusiu de la representativitat institucional, deixant en mans d'una personalitat política o intel·lectual de la seva confiança les funcions gestores. Inicialment, Lluís Companys es mostra partidari, però més endavant s'hi repensa. Finalment, és forçat per la majoria de la directiva d'ERC i accepta delegar les funcions operatives en una persona de confiança. Per Carles Pi i Sunyer la persona ideal havia de ser Pompeu Fabra, per Josep Tarradellas, el més adient havia de ser el president del Parlament, és a dir, Josep Irla.

El fet és que aquest no se'n va sortir i a finals d'abril de 1940 es va aprovar la constitució d'un consell assessor de presidència compost per les següents persones: president: Pompeu Fabra, membres: Santiago Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Serra Húnter. El propi Josep Tarradellas es lamenta que el consell resultant no és tot el polític que havia de ser, per tant, poc combatiu⁷⁹, tot i que Francesc Vilanova considera que aquest darrer, es va sortir amb la seva, aconseguint que el consell fos íntegrament del gust d'ERC, amb la completa absència del PSUC i amb destacats membres simpatitzants enquadrant-lo.

Tot i l'aparent consens i el desencallament que suposava per la política catalana a l'exili la creació del Consell Nacional de Catalunya, aquest no va arribar a ser mai operatiu a França, doncs la conquesta del país gal per part dels alemanys ho va fer impossible.

1.4 La qüestió econòmica

Resulta bastant clar que en circumstàncies tan dures com les del primer exili, aquells que disposessin dels recursos per fer front a les dificultats, disposarien de les claus del

---

⁷⁹ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 78, cita carta de Tarradellas a Carles Pi i Sunyer de 20 d'abril de 1940.

poder i de la influència política. Per aquest motiu, gran part de les disputes polítiques són motivades per la gestió dels diners que es van poder endur més enllà dels Pirineus. També es pot dir que les relacions de dependència que es donen entre alguns partits catalanistes i els partits que representen el Govern central de la República tenen la seva explicació en la necessitat de continuar "vius", encara que fos dependent econòmicament del poder central.

Sobre la qüestió econòmica i financera de la Generalitat de Catalunya a l'exili, Francesc Vilanova⁸⁰ creu interessant distingir clarament entre dues qüestions: per una banda, els diners de fons públics desviats fraudulentament, sobretot des de la Guerra Civil⁸¹ i d'altra banda, la dels recursos de la Generalitat, el seu lliurament a la República i la crisi econòmica patida fins a la constitució de la JARE. En aquest sentit, l'historiador denuncia que, sovint, el tema ha estat tractat com si fos una única qüestió, plantejament que no li sembla raonable; d'aquesta manera, la corrupció, si és que n'hi va haver, es relega a un segon terme, per considerar que no és un tema rellevant.

Seguint aquesta línia d'investigació, ens ha semblat adient aprofundir-hi, per tal de trobar nous elements d'anàlisi de caràcter documental que ajudessin a aclarir l'origen dels recursos que la Generalitat emprà en el seu sosteniment durant els primers mesos d'exili i quin ús en va fer. Les fonts que hem utilitzat són principalment de caràcter oficial, és a dir, les emeses pels funcionaris i responsables de les finances de la Generalitat en aquest període, per tant, queda fora del nostre abast, arribar a cap conclusió més enllà d'aquestes. Si hi va haver o no corrupció, no l'hem detectat i, en qualsevol cas, no forma part de l'assumpte d'aquest treball.

L'anàlisi de noves fonts, ens ha ajudat a entendre millor les actuacions que la Generalitat portà a terme en el camp assistencial, dirigides, tant a personatges de rellevància política i intel·lectual, com les destinades a la gran massa de refugiats desposseïts del més elemental, la majoria, internats en camps de concentració.

Creiem doncs, que és convenient aproximar-nos a una quantificació d'aquestes dues línies d'acció social impulsades per la Generalitat de Catalunya a l'exili durant els anys

---

⁸⁰ Vilanova i Vila-Abadal, F.. *Als dos costats de la frontera: Relacions polítiques entre l'exili i interior a la postguerra, 1939-1948*, Op. Cit., p. 13-14.

⁸¹ Dels quals parla amb detall Díaz Esculies al seu llibre Díaz Esculies, D.. *Entre filferrades: un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, Ed. La Magrana, Barcelona, 1993, p. 149-151.

1939 i 1940. L'estudi del finançament de la Generalitat a l'exili i, concretament, d'una part d'aquesta tasca assistencial, que van ser les residències, és de gran ajuda per entendre les línies polítiques estratègiques de la Generalitat i el seu grau de compliment. Mercès als documents conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya i als que s'han consultat als *Arxives Municipales de Toulouse*, tot contrastant-les amb les memòries d'alguns dels seus protagonistes, com les de Carles Pi i Sunyer i altres, podrem donar, modestament, una mica de llum a aquesta qüestió, sense arribar a copsar en tota la plenitud la realitat econòmica de la màxima institució catalana a França.

En aquest context, la Generalitat de Catalunya, desposseïda dels seus cabals a la sortida de Catalunya, dependrà econòmica i, per tant, políticament, del Govern central republicà a l'exili. Les dificultats palesades ja des de mitjans de 1937 entre el Govern de la República i la Generalitat s'aguditzen fins a extrems insuportables en els moments previs al traspàs de la frontera. Els recursos de la Generalitat van ser forçadament transferits al Govern central entre desembre de 1938 i març de 1939, teòricament, amb la intenció d'establir un sistema de repartiment equitatiu basat en la fórmula del Consell dels Cinc Presidents (composat pel President de la República, el President del Govern central, el President de les Corts, el President de la Generalitat i el President del govern autònom basc). En paraules del propi Carles Pi i Sunyer: "*Per a nosaltres la constitució del Consell dels Cinc Presidents com a òrgan directiu superior de l'emigració republicana era la màxima garantia d'un tracte just en l'àrdua etapa venidora*"⁸². Efectivament, amb la impossibilitat de resistir-s'hi, els integrants del Govern de la Generalitat, van considerar que aquesta fórmula era un instrument adient per resoldre la qüestió econòmica a l'exili.

Lluís Companys va confiar en la "lleialtat institucional i constitucional" que, segons la seva visió, li era deguda per part del que ell anomena el "Organismo" quan fa referència a l'anomenat "Consell dels Cinc Presidents" o a algun ens jurídic disposat per a l'atenció dels refugiats a l'exili⁸³.

El que succeeix en realitat és que es constitueix a París la "Diputación Permanente de las Cortes de la República" amb la missió d'administrar els recursos de la República en

---

⁸² Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, recopilació i revisió a cura de Núria Pi i Sunyer, Pòrtic, Barcelona, 1986, p. 225.

⁸³ *Ibid.*, p. 226.

favor dels refugiats, amb tots els problemes que portarà el fet que, sense territori, l'únic poder polític possible és el poder dels diners. Aquest factor, sumat a l'enfrontament larvat al llarg de tota la guerra entre negrinistes-comunistes i republicans farien fracassar les millors intencions de cooperació humanitària, ja des de ben començat un exili, que havia de durar molt més del que cap dels seus protagonistes podia imaginar.

El Govern de la Generalitat lliurà pràcticament tots els seus recursos, tal com hem esmentat, i rebé a canvi una migradíssima subvenció de 150.000 francs francesos de manera immediata només creuar la frontera per atendre les necessitats de les primeres hores d'exili. Ens explica el mateix Lluís Companys, que *"en el mes de marzo, la Generalidad había agotado sus recursos y, cerraba, con fecha de dicho mes, sus cuentas. Multiplicados después los requerimientos al Sr. Negrín y siempre sin respuesta o correspondidos con promesas incumplidas, la modesta organización de ayuda a los catalanes tuvo que apelar a los centros de América y a la hospitalaria amistad de los intelectuales franceses, que han contribuido con esfuerzos y aportaciones particulares al sostenimiento de refugios en los cuales tienen provisional acogida unos centenares de hombres representativos de las instituciones culturales, políticas y administrativas de Cataluña. Al sostenimiento de esta obra se han dedicado también principalmente los fondos recibidos por Esquerra Republicana de Catalunya, del Comité de Ayuda a España y siendo en mucho insuficientes, ante el dilema de mantener a todo trance los servicios organizados o de lanzar a los campos de concentración a los diputados del Parlamento catalán –para los que no se ha podido aún obtener el subsidio que perciben comandantes, jueces y alcaldes de ciudades provinciales–, a los miembros del Ayuntamiento de Barcelona y otras capitales, a los académicos miembros del Institut d'Estudis Catalans, profesores, artistas, escritores –para los cuales tampoco se ha podido obtener ningún subsidio–, me he visto obligado a recurrir al crédito de entidades y personas solidarizando mi propia garantía con la que nuestros colaboradores franceses y catalanes han podido arbitrar"*⁸⁴.

En aquesta situació del tot insostenible, el president de la Generalitat s'entrevista amb el doctor Negrín i amb Diego Martínez Barrio, president de les Corts republicanes a París el 5 d'abril de 1939, pocs dies després de la creació del SERE (Servicio de Emigración

---

⁸⁴ Citat per Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 28. Carta de Lluís Companys a Nicolau d'Olwer, París, 17 d'agost de 1939.

de los Republicanos Españoles), l'organisme encarregat d'ajudar els exiliats sota el control polític i econòmic de Juan Negrín i dels grups que el recolzaven, doncs com recorda Francesc Vilanova, "*tenir les claus de la caixa volia dir, en aquelles circumstàncies, tenir el poder de decisió*"⁸⁵.

Pràcticament de manera simultània, els dies 31 de març i 1 d'abril havia tingut lloc la primera reunió de la Diputació Permanent de les Corts a París, on s'havia tractat la dimissió del president de la República, Manuel Azaña i la legitimitat del govern de Negrín després del cop d'Estat del coronel Casado i la derrota definitiva de la República⁸⁶.

Si tot això no era suficient per fer l'enteniment entre republicans exiliats quelcom pràcticament impossible, el 28 de març havia arribat a les costes de Mèxic el vaixell *Vita*, carregat amb gran part de l'anomenat "tresor de la República", és a dir part dels fons que el Govern republicà havia evacuat abans d'acabar la guerra per a resoldre contingències com l'efectivament ocorreguda. Aquest valuós carregament va caure en mans dels detractors de Juan Negrín, portant a la creació d'un organisme paral·lel, que, aparentment, tenia els mateixos objectius que el SERE: la JARE (Junta de Auxilio a los Refugiados Españoles) dirigida pel rival Indalecio Prieto i constituïda a finals del mes de juliol de 1939. Sobre aquest afer, resulta clau per al seu correcte enteniment, el darrer llibre publicat per Francisco Gracia Alonso i Gloria Munilla, on amb gran profusió de detalls i, fruit d'una investigació exhaustiva de les fonts primàries, quantifiquen tot el seu carregament i exposen les conseqüències que se'n van derivar pels diversos protagonistes de l'exili republicà⁸⁷.

Francesc Vilanova sosté que davant el xoc de trens entre els partidaris de Juan Negrín i els partidaris d'Indalecio Prieto, l'actitud d'Esquerra Republicana i de Lluís Companys restà en una posició de prudència⁸⁸. Comenta l'esmentat autor que mentre no es

---

⁸⁵ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 31

⁸⁶ El 6 de març de 1939 el Coronel Casado, cap de l'Exèrcit del Centre, dona un cop d'Estat a Madrid en contra dels comunistes per posar fi a la guerra de manera honorable. Se li afegeixen els socialistes moderats, alguns anarquistes ressentits i la majoria d'alts oficials de l'Exèrcit Popular de la República. Es constitueix el Consejo Nacional de Defensa que, efectivament, pren el poder i es fa càrrec de la rendició de la República als nacionals.

⁸⁷ Gracia Alonso, F.; Munilla, G.. *El tesoro del "Vita": La protección y expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*, UB, Barcelona, 2013.

⁸⁸ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 30

constituís la JARE "de moment, només disposen d'una font de finançament: les ajudes oficials provinents del Govern de Juan Negrín, si és que aquest encara existia, era operatiu i estava disposat a complir els seus compromisos"⁸⁹.

A la reunió de la Diputació Permanent de les Corts del primer d'abril, el representant català es mostra prudent i no es posiciona clarament en cap dels dos bàndols. Lluís Companys situa al SERE dos delegats que defensin els interessos catalanistes republicans: Jaume Aguadé i Eduard Ragassol, per aquest motiu seran objecte de la majoria de peticions d'ajuda enviades pels refugiats a les oficines de París, que es reflecteixen en les capçaleres de moltes de les cartes enviades a les oficines de París, provinents dels camps de concentració francesos.

La Diputació Permanent va desautoritzar Juan Negrín definitivament el mes de juliol de 1939, pràcticament al mateix temps que Indalecio Prieto posava a la seva disposició els recursos provinents del *Vita*. Inicialment els catalanistes opten per estar presents als dos organismes, però finalment, algunes setmanes després hauran de deixar el SERE. D'aquesta manera es pretenia no perdre la possibilitat de finançar-se mentre no estigués clara la inclinació que prendria la balança.

El fet que el nou president de la JARE fos el català Nicolau d'Olwer no va facilitar el joc a dues bandes, però sí un enteniment amb els catalanistes, que portà que a finals del mes d'agost de 1939 ja rebessin les primeres quantitats per afrontar les necessitats dels refugiats catalanistes.

De qualsevol de les maneres, tant els recursos provinents del SERE com els que eren proporcionats per la JARE van ser sempre insuficients per acomplir l'objectiu de la Generalitat a l'exili: conservar la influència política i protegir les institucions i els seus representants, a la vegada que es protegia i fomentava la cultura entre els exiliats catalans. Per Carles Pi i Sunyer, la no concreció del pacte dels Cinc Presidents, va suposar que la Generalitat arribés finalment a "*estar sotmesa a un règim de concessions migrades*"⁹⁰.

Dies abans del trencament del Govern republicà i la creació de la JARE, el mes de juliol de 1939, la Generalitat va arribar a un acord provisional amb el SERE, mitjançant el

---

⁸⁹ *Ibid.*, p. 31.

⁹⁰ Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, recopilació i revisió a cura de Núria Pi i Sunyer, Pòrtic, Barcelona, 1986, p. 226.

qual es traspassaven recursos suficients pel manteniment de les residències de Montpeller, Tolosa i els refugis de Perpinyà i quatre mesos de despeses dels exconsellers de la Generalitat⁹¹. Veurem que aquest darrer punt tindrà els seus matisos.

Com explicarem més endavant, a part del fet que no facilitava gens el traspàs de cabals, el SERE no es va constituir formalment fins a diversos mesos després de la caiguda de Catalunya, per tant, la Generalitat a l'exili va haver de cercar fonts de finançament alternatives per portar a terme tasques d'assistència als refugiats i promoció cultural i, en definitiva, per no desintegrar-se. Amb aquesta finalitat va aconseguir 100.000 francs del *Comité de Ayuda a España* (del qual Carles Pi i Sunyer n'era vocal), que es van destinar a un organisme creat en els primers moments d'exili amb seu a Perpinyà, *l'Entraide aux Républicains Catalans*. La Generalitat de Catalunya, a través de la Fundació Ramon Llull coordinava l'ajuda mitjançant una xarxa de representants en alguns organismes francesos d'ajuda com el *Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne* i el *Comité d'Aide aux Intellectuels Catalans*. També es rebien ajudes dels comitès britànics i la Comissió Internacional d'Ajut als Infants Espanyols, així com dels casals catalans disseminats pel continent americà, que van arribar a enviar fins un 5% del total dels ingressos de la Fundació Ramon Llull⁹². Amb les xifres que tenim sabem que pels 100.000 refugiats, les ajudes eren insuficients⁹³. La realitat és que gran part dels refugiats van estar en situació d'extrema precarietat, sense que es pogués atendre a la majoria d'ells, almenys per aixecar una mica el seu nivell de vida.

Una vegada es va haver creat el *Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles*, promogut per Juan Negrín, Lluís Companys, com hem vist, va fer les gestions pertinents per aconseguir recursos d'aquest organisme, donat que l'anomenat "Consell dels Cinc Presidents" no s'havia constituït. Aquests recursos es podien aconseguir per la via directa, mitjançant negociacions entre la Generalitat i el Govern de la República o per la via indirecta, ajudant els catalans a obtenir pel seu compte subvencions del SERE. Com que el contacte entre els refugiats catalans i el SERE no es feia a través de les institucions de la Generalitat a l'exili, sinó a través dels diferents partits polítics amb

---

⁹¹ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 33, on cita la carta de Lluís Companys a Carles Pi i Sunyer de 5 de juliol de 1939.

⁹² Díaz Esculies, D.. *Entre filferades: un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, *Op. Cit.*, p. 147.

⁹³ *Ibid.*, p. 32-33.

més o menys influència en el mateix, el repartiment dels subsidis o les assignacions de les quotes per embarcar a Amèrica es faran amb criteris eminentment polítics o d'amistat⁹⁴. Així, podem trobar a les fonts d'Artea nombrosíssimes peticions d'aval per part de refugiats que havien extraviat les seves credencials i necessitaven demostrar contundentment la seva filiació política i els càrrecs ostentats, per mirar de cobrar algun subsidi del SERE⁹⁵. Alguns dels testimonis ens poden ajudar, pel to emprat, a entendre la seva situació:

Prats de Molló, 24 març 1939

Sr. Josep Terradelles

Amic Terradelles: Com que suposo que per la signatura no deureu recordar-vos de la meva modesta persona (ademes, dita signatura es quelcom il·legible) us dic que soc Francesc Ferrer, l'ex-processat per l'afer de Garraf.

Actualment feia de funcionari de finances, oficial primer inspector de Tributs, nomenat per ordre del 14 de Juliol 1937, comunicat per ofici del Servei Central de 21 juliol 1937 n° 844. El carnet d'inspector no porta número, pero el d'auxiliar que tenia abans d'esser nomenat inspector té el n° 178. Donades aquestes dades passo al veritable motiu de la meva lletra, que no és altre que, havent-me arribat noves de que doneu un subsidi als pobres funcionaris en atur forçós i necessitant-lo com el pà que menjo, o més ben dit, com el que no puc menjar, em permeto dirigir-me a vos perquè m'ho gestioneu i em comuniqueu, més ben dit, m'el envieu per gir postal, i així vos servirà de rebut el que us donguin a correus.

Al mateix temps us prego que feu quelcom (i perdoneu la molèstia) per enviar-me a Amèrica (si pot ser Argentina) perquè si torno a Barcelona em penjaràn, com podeu suposar.

Us agrairé molt que em contesteu lo més aviat possible, perquè la meva situació és insostenible.

Mercés per endavant i disposeu del vostre amic.

---

⁹⁴ Un exemple clar d'això el trobem en una carta del Comitè executiu del POUM on s'afirma que 2.500 refugiats en camps de concentració d'aquest partit no estan inclosos en els ajuts del SERE. Carta de J. Rovira a Jaume Agudé Miró, 02/05/1939, ANC Fons Artea 19.6.1, doc. 402.

⁹⁵ Es poden trobar nombroses d'aquestes peticions i les seves respostes a ANC Fons Artea 19.5.1.

*Ferrer*⁹⁶

En moltes de les cartes que es reben a les oficines de la Generalitat es posa de manifest el coneixement que es té, entre els refugiats de base, del tracte preferent que gaudeixen els polítics de primer nivell. Així ho podem palesar en aquest altre testimoni:

Senyor Josep Tarradelles

París

Senyor meu i amic:

Havent-li adreçat una lletra amb data 16 del mes que som i no haven obtingut fins ara contestació de cap mena, ho faig novament per si no l'haguessiu rebut.

La finalitat de la mateixa consistia en notificar-li que procedents dels Camps de Concentració d'Argelès Sur Mer, havíem arribat el dia 9 del mateix, el meu noi i jo, a Perpignan per adjuntar-nos amb l'altre Eduard, Comissari del C.R.I.M. nº16 i família. Com també, fer-li (coneixent?) la nostra crítica situació de que ens veiem privats de canviar-nos la roba de sobre per no tenir-ne d'altra degut a la nostra manca de recursos econòmics.

Puix assabentat de que tants Diputats, Directors Generals, funcionaris i altres que no ho son han percebut quantitats per tal finalitat, m'he cregut en el deure de sol·licitar-li el nostre concurs per a que vulgueu tenir la gentilesa d'intercedir en aquest assumpte i fer tot quan estigui al vostre abast per a resoldre'l el més prompte possible del qual quedaré sumament agraït.

Els familiars que ens trobem units som: Jo i muller, dos fills i cunyada. (Noi?) Eduard, muller i dues nenes, o sia:

Eduard Garcia Giró

Trinitat Capdevila Pérez (muller)

Josep Mª Garcia (fill)

Neus Garcia (filla)

Neus Pérez (Asmingat?) (cunyada)

Eduard Garcia i Capdevila i fills

Antonia (Marensons?) filla política

---

⁹⁶ ANC Artea 19.06 (01), doc. 130-131. 23/03/1939.

Maria Rosa Garcia (neta)

Nuri “ “ “ “

Tanmateix, he de comunicar-li que amb data 20 del mateix hem estat traslladats de Perpignan al Camp de Concentració de Saint Bauzille du Pontois.

Amb l'afecte de sempre us saluda ben afectuosament.

Eduard Garcia⁹⁷

El paper de les institucions de la Generalitat durant aquests mesos anirà variant. Si inicialment els esforços se centraren en la cerca de finançament de caire institucional, amb el transcórrer del temps, es veurà que ajudar en les gestions de cobrament de subsidis personals atorgats pel SERE o per la JARE, també esdevenia una forma d'ajuda per al refugiat.

El volum de diners que mouen aquests organismes, tant el SERE com la JARE és força desconegut, ja que no reten comptes a ningú i les crítiques per nepotisme i corrupció són nombroses. En contrast, les fonts primàries d'Artea ens aporten informació de cert valor en presentar-nos els comptes d'explotació, pressupostos i resums de despeses d'alguns dels mesos esmentats. Aquests documents, com podrem veure en capítols posteriors, donen una idea clara de quina era la dimensió econòmica del gruix d'activitats polítiques, culturals i assistencials que la Generalitat portava a terme. Certament, no podem dir que no hi hagués zel en la custòdia dels migrats recursos de què disposava la Generalitat, ja fossin propis o cedits pel Govern Central. Hem pogut comprovar, no sense certa sorpresa, com es portava la comptabilitat de les despeses i els ingressos de manera detalladíssima. Així com en el camp de les despeses pràcticament tot, queda enregistrat i comptabilitzat, ens ha estat més difícil fer-nos càrrec de quin era l'origen dels ingressos. Si en estadis previs de la investigació dubtàvem de fins a quin punt aquells polítics gaudien encara de legitimitat per administrar els diners dels impostos pagats pels ciutadans, donat que no teníem evidències de la seva voluntat de justificar davant ningú la raó del seu actuar, l'accés a les fonts primàries de caràcter econòmic ens ha fet reconsiderar les coses. El fet que l'administració dels béns es portés

---

⁹⁷ ANC Artea 19.06 (01), doc. 155-156.

a terme amb un rigorisme exemplar diu molt dels que van estar al capdavant d'una situació tant difícil i inestable com van ser aquests catorze mesos d'exili incipient.

Ara bé, malgrat que la qüestió financera a l'exili català té molta transcendència, precisament per les conseqüències polítiques que se'n deriven, sembla que no ha estat estudiada amb tota la profunditat que mereixeria, potser per manca d'accés a les fonts primàries, més que no pas per falta de ganes de remoure quelcom que, probablement, porti a conclusions que poden no agradar a tothom.

Francesc Vilanova afirma que els debats que es van produir el 1939 tenen molt poc a veure amb una discussió profunda sobre models polítics de futur o amb quin ha de ser la realitat de les relacions entre Catalunya i la resta d'Espanya⁹⁸. Com hem dit abans, en el fons, aconseguir diners per als "seus" refugiats respon a la voluntat del president Companys de preservar el poder sobre la seva porció de poble, la idea era clara: l'exercici de govern sobre els refugiats es faria en dos àmbits, l'assistencial i el cultural, però sense descuidar el marc i l'escenari de fons, eminentment polítics. No hi ha territori, però hi ha un conjunt de persones que, mentre Catalunya restés ocupada, representarien el conjunt dels catalans demòcrates. Per aglutinar aquest col·lectiu els diners eren imprescindibles, probablement per aquest motiu, les autoritats del Govern republicà van tenir tant interès a estrangular d'una vegada per totes l'eternament empipador moviment catalanista i les institucions d'autogovern que havia aconseguit crear.

1.5 L'activitat assistencial

La Generalitat posà en marxa, amb les seves migrades possibilitats econòmiques, la seva tasca assistencial a la ciutat de Perpinyà, que era on més refugiats arribaven durant les primeres setmanes de l'exili. Allà, amb la col·laboració dels departaments de Finances, Cultura, Governació i Assistència Social, aprofitant el local del Casal Català, instituïren *l'Ouvre d'Entraide aux Républicains Catalans* (OERC). Durant els mesos de febrer i març de 1939 la direcció va recaure en l'ex-conseller Pere Bosch i Gimpera,

---

⁹⁸ Vilanova, F.. *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 36.

amb l'ajuda de Carles Martí Feced i Ramon Frontera, que finalment va prendre la direcció de l'organisme d'ajut⁹⁹.

Durant els primers mesos les seves principals activitats consistiren en la realització d'un cens, es donà informació als refugiats, assistència mèdica, bons per restaurants, es van donar petites quantitats de diners per subvenir les necessitats més immediates, així com roba o altres elements indispensables per a sobreviure en condicions molt precàries. També es van crear diverses residències a Montpeller i Tolosa, així com les de Roissy-en-Brie i Boissy-la-Rivière, posteriorment traslladada a Isle Adam, entre altres llocs, on es van allotjar els principals polítics i intel·lectuals de renom, juntament amb les seves famílies i alguns estudiants. El detall de qui les va iniciar, com es van gestionar i amb quins recursos forma part d'aquest treball.

Com ja s'ha comentat, la Fundació Ramon Llull, coordinada per Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Pi i Sunyer i Antoni Maria Sbert, va ser la plataforma destinada inicialment a donar continuïtat a la cultura catalana i fer de suport institucional a la tasca assistencial duta a terme amb els refugiats catalans. Fins l'estiu de 1939 no va ser plenament operativa en termes jurídics, de manera que fins aquesta data, es van fer servir diverses plataformes legals que donaren cobertura a les seves activitats, sempre sota el control del president de la Generalitat. El mes de juny de 1939 els serveis d'informació i assistència se separaren dels culturals, els primers foren reconvertits en el que es va anomenar *Bureau d'Information* dirigit des de París per Carles Martí Feced, del qual passaren a dependre tots els serveis de l'OERC i que es dissolgué a finals d'estiu de 1939. Les residències i la labor estrictament cultural, van continuar essent gestionades directament per la Fundació Ramon Llull, al front de la qual s'havia situat Antoni M. Sbert fins el mes d'octubre de 1939. El mes de juliol de 1939, la Generalitat creà a París una oficina central administrativa anomenada Layetana Office que assumiria les relacions amb la JARE i es dissolgué el *Bureau d'Information*, considerant que la seva tasca la podia portar a terme la mateixa gent des de les instal·lacions de la JARE. Així, aquesta oficina, es faria càrrec de la gestió de les residències i de les relacions amb les autoritats republicanes. Finalment, i ja fins la caiguda de França l'estiu de 1940, la tasca cultural quedà en mans de la Fundació Ramon Llull, com a única plataforma destinada a

---

⁹⁹ Díaz Esculies, D.. *Entre filferades: un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, Op. Cit., p. 146.

la promoció cultural i, deslligada de les obligacions d'assistència i informació, així com gestió de les residències. Les diferents fonts secundàries que hem consultat no deixen del tot clar quina és l'evolució dels diferents organismes durant aquests primers mesos de confusió, creiem que la que hem presentat és la que, possiblement més s'aproxima a la realitat¹⁰⁰. Les fonts primàries consultades al fons d'Artea sí que aporten certa llum sobre l'entramat de fundacions i societats, tot i que es fa difícil establir clarament les relacions entre elles i entendre el perquè de la seva existència i moviments.

Si tornem a parlar dels organismes espanyols d'ajuda als refugiats és només perquè constitueixen el canal a través del qual les institucions catalanes a l'exili aconseguïen finançament. Com hem dit, el primer en organitzar-se va ser el SERE, que no comença a ser operatiu fins a finals de març de 1939 (força més tard que les organitzacions catalanes). La seva seu central és al carrer Saint-Lazare, estava controlat per Juan Negrín i format per un consell encarregat de fer propostes de subsidis i embarcaments a Amèrica; Pablo de Azcárate el presidia amb els següents vocals: Antonio Mije (PCE), Ramón González Peña (PSOE), Amaro del Rosal (UGT), Emilio Baeza Medina (IR), Miguel Torres Campaña (Unión Republicana), Julio de Jáuregui (PNB), Eduard Ragasol (ACR), Jaume Aiguader (ERC), Federica Montseny (FAI) i Mariano Rodríguez Vázquez (CNT). Ignacio Mantecón i Bibiano Fernández Ossorio i Tafall eren els secretaris generals¹⁰¹. Finalment, existia una ponència interministerial que decidia en última instància i una xarxa de delegats a les principals ciutats del sud de França. Acusat per les forces prietistes de ser un instrument en mans dels comunistes i d'afavorir escandalosament a aquells que més afinitat política presentaven, en poc temps, va reunir tants partidaris com detractors. El govern francès, arrel del pacte germano-soviètic de l'estiu de 1939, amb la percepció que era un instrument dels comunistes de Moscou, el buidà de contingut i forçà la seva dissolució a final d'any.

Enrique Moradiellos xifra el que el govern de la República va gastar en atenció als refugiats i sosteniment de les pròpies institucions durant aquest primer any i mig d'exili en uns 5,6 milions de lliures esterlines¹⁰² (al canvi que ell proposa de 177 francs francesos per lliura esterlina, tenim uns 990 milions de francs), quantitat defensada per

---

¹⁰⁰ Díaz Esculies, D.. *Entre filferrades: un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, Op. Cit., p. 154-159.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 144.

¹⁰² Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografia de la figura més difamada de la Espanya del segle XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 473.

Louis Stein, que ens diu que el SERE es gastà més de 100 milions de francs en ajuda als refugiats, des del mes de març al mes de desembre de 1939¹⁰³. Per la seva part, Denis Peschanski afirma que el seu abast va ser molt limitat, en concret afirma que només va arribar a "*600 hauts fonctionnaires et anciens militaires, ainsi qu'à quelques dizaines d'intellectuels (professeurs d'université, écrivains, journalistes)*"¹⁰⁴.

Les acusacions de nepotisme contra el SERE, per part dels refugiats de base, no feren més que apalancar la posició dels antinegrinistes d'Indalecio Prieto, justificant la incautació d'una part important del patrimoni enviat per Juan Negrín a Mèxic a bord del iot *Vita* el mes de març de 1939. Aprofitant aquests recursos, alguns dels quadres dissidents del Govern Republicà crearen la JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles) el 31 de juliol de 1939, controlada per la Diputación Permanente, que declarava tenir totes les facultats per administrar-los en bé dels emigrats republicans. Indalecio Prieto es va situar com a vicepresident, va nomenar Lluís Nicolau d'Olwer el seu president, com a secretari Carles Esplà (IR), vocals Josep Andreu i Abelló (ERC), Emilio Palomo (IR), Faustino Valentín (UR), Amador Fernández (UGT) i Joan Peiró (CNT), per suposat no hi havia comunistes ni representants del PNB. Joan Villarroya ens diu que la JARE fou més sensible a les demandes de subsidi d'aquelles persones que havien ocupat càrrecs de responsabilitat en els nivells més baixos de l'aparell republicà, però també van caure en les mateixes actituds discriminatòries i sectàries que l'altra organització, cosa que li va valer dures crítiques de diversos sectors d'exiliats¹⁰⁵.

---

¹⁰³ Stein, L.. *Beyond death and exile: The Spanish Republicans in France, 1939-1955*, Op. Cit., p. 88.

¹⁰⁴ Peschansky, D.. *La France des camps: L'internement 1938-1946*, Éditions Gallimard, Paris, 2002, p. 38.

¹⁰⁵ Villarroya i Font, J.. *1939: Derrota i exili*, Ed. Museu d'història de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Barcelona, 2000, p. 54-55.

2. LES FINANCES DE LA GENERALITAT A L'EXILI

2.1 Organització de la Generalitat al primer exili francès

Resulta de gran utilitat la visió que aporta Antoni Maria Sbert, per fer-se càrrec de les primeres passes de la Generalitat de Catalunya a l'exili francès, doncs aquest fou un dels seus principals exponents. Així, partint d'una de les *versions oficials* més autoritzades, podem intentar entendre què és el que pretenien i com van provar de portar-lo a terme, sense deixar d'afegir els matisos que siguin escaients i que ens poden aportar altres enfocaments de la mateixa realitat. L'ex-conseller descriu l'esforç de promoció social i cultural que portà a terme la Generalitat durant el primer any fora de terres catalanes en una memòria que va ser escrita per ser publicada en diversos números de la *Revista de Catalunya* i que porta data de gener de 1940¹⁰⁶.

Seguint la política de fer discretament les coses, Antoni M. Sbert presenta la Fundació Ramon Llull com una institució de caràcter cultural, assistencial per la força de les circumstàncies i apolítica. El considera un organisme de caràcter cultural per estar recolzat, per alguns dels intel·lectuals de més renom del Principat, tot citant Pompeu Fabra, Pau Casals o Josep Pous i Pagès com a abanderats de la *intelligentsia* catalanista republicana i "*amb el patriòtic ajut del President Companys*". Es descriu la Fundació com una continuïtat d'organismes creats durant la Guerra Civil per promoure contactes i intercanvis culturals de caire internacional i promoguda des de l'inici per un patronat francès, garantia legal en uns moments de gran fragilitat jurídica. En tot moment serà fiscalitzada pels Ministeris de l'Interior i de l'Educació Nacional de la República Francesa d'acord amb les normes establertes pel Consell d'Estat de la República Francesa i amb la voluntat expressa dels seus promotors. Això podria explicar la

---

¹⁰⁶ Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a *Revista de Catalunya*, núm. 99-100-101, any XIII, Mèxic. Recollida recentment per Massot i Muntaner, J.. *Antoni M. Sbert: Agitador, polític i promotor cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000. Apèndix 3, p. 291-321. També poden ser d'utilitat, tal com el mateix Massot apunta els dos articles de Forment, J. a *El Poble Català*, *La Fundació Ramon Llull*, núm. 3, 10/11/1939, p. 8 i *La Fundació Ramon Llull II: L'obra d'assistència*, núm. 8, 15/12/1939. Tot i que pensem que el més autoritzat és l'informe d'Antoni M. Sbert.

facilitat amb la qual la Gestapo precinta els seus locals ni vint-i-quatre hores després de la presa de París per les tropes nazis¹⁰⁷.

Els promotors catalans van ser el President de la Generalitat i els membres republicans del darrer Govern de Catalunya, el president del Parlament, ex-ministres catalans de la República Espanyola, ex-consellers de la Generalitat, el president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, president de l'Institut d'Estudis Catalans i altres membres de l'Institut residents a França, el president de la Institució de les Lletres Catalanes, membres de la Junta de Relacions Culturals de Catalunya, residents a París, ex-sots-secretaris, ex-directors generals i diputats a Corts i al Parlament de Catalunya. La intenció expressa de mantenir la Fundació Ramon Llull al marge de les disputes polítiques és el resultat d'una anàlisi realista del panorama polític francès i una mesura de prudència elemental en un context d'intensa fragilitat democràtica a nivell, no ja francès, sinó europeu. Tanmateix, els seus promotors són de perfil clarament republicà catalanista, és a dir, de tendència política molt marcada, tot i que d'espectre polític ampli. Això vol dir que, els catalans que no combreguen amb aquesta visió de les coses quedaran majoritàriament exclosos. A ningú se li escapa que el sectarisme imperant que va marcar la praxi política des dels darrers anys de la república, que es va accentuar enormement durant la contesa, era el pa de cada dia durant el primer exili i conseqüència lògica de la polarització política que un ambient de violència forja amb facilitat. L'acció cultural i assistencial de la Fundació Ramon Llull, sense dir-ho de manera explícita per resultar obvi als coetanis, exclou l'atenció dels confederalistes de la CNT-FAI, dels comunistes del PSUC i, dels republicans de les Espanyes.

Aquesta intenció de restar al marge de la política, s'expressa en els documents fundacionals amb la intenció de deixar tranquil·les les autoritats franceses temoroses d'un contagi d'extremistes que podia venir de la península Ibèrica. De fet, els estatuts de la Fundació no van ser aprovats per les autoritats gal·les fins a l'estiu de 1939 i, per tant, no va ser legal ni declarada d'utilitat pública per operar normalment fins llavors. Per aquesta raó, els seus fundadors, ja van preveure que, mentre no fos possible gaudir d'una figura jurídica sòlida que donés consistència jurídica a les seves activitats, aquestes, es portarien a terme a través d'altres organismes. El patronat fundacional operaria

---

¹⁰⁷ Massot i Muntaner, J.. *Antoni M. Sbert: Agitador, polític i promotor cultural*, Publicacions Abadía de Montserrat, Barcelona, 2000, p. 132.

inicialment a través del creat de bell antuvi *Comité de Patronage des Oeuvres Culturelles et d'Assistance Catalanes* dins la secció catalana de l'Associació d'Amics de la República Francesa. Una vegada aquesta primera fase va ser superada i, tots els obstacles jurídics van ser remoguts, es va constituir, d'acord amb la llei francesa d'Associacions de 1901 la *Société des Amis de la Fondation Ramon Llull* amb domicili al número 81 de la rue Miromesnil al bell mig de París.

La Fundació, en l'àmbit cultural, portà a terme tasques de documentació, cens d'intel·lectuals, d'estudiants, creació d'una biblioteca i pinacoteca, relació amb grups culturals creats als camps de concentració, relació amb altres centres culturals catalans d'arreu del món, elaboració d'una llista de documents i llibres catalans presents a les principals biblioteques franceses, recopilació de música i partitures populars, ajut a artistes i estudiants. L'obra cultural de major volada i, que consta explícitament en els propòsits fundacionals, és la publicació de la *Revista de Catalunya*, continuació de la ja editada al nostre país amb anterioritat.

Sobre l'obra assistencial, Antoni M. Sbert ens diu que *"El reconeixement del Govern del general Franco i l'esgotament de les migrades reserves de què disposava el Govern de Catalunya, imposaren la substitució dels serveis de la Generalitat, (creats en els primers dies de febrer amb la col·laboració dels Departaments de Finances, Cultura i Governació i Assistència Social), per una organització privada, acollida al patronatge de personalitats franceses, la qual va fer-se càrrec de l'administració catalana. L'Administració espanyola se n'havia desentès, mancant al conveni acordat en el mes de gener de 1939"*¹⁰⁸.

Es considerà que, per evitar duplicitats en els ajuts i focalitzar millor l'assistència als refugiats catalans, es confiaria a la Fundació Ramon Llull l'activitat assistencial, com un afegit a l'activitat cultural portada a terme en el primer semestre de 1939. Així, li sembla bé a l'ex-conseller que *"li confiessin també l'alta direcció unificadora de l'obra d'assistència, per tal que aquesta no pogués ésser desviada per cap interès de partidisme polític ni malmesa per les lluites i ambicions dels qui acostumen d'aprofitar*

---

¹⁰⁸ Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a *Revista de Catalunya*, núm. 99-100-101, any XIII, Mèxic.

la dissort i la feblesa alienes per a convertir la covardia pròpia en reserva prudent, la deserció en discrepància i els seus errors en sacrificis"¹⁰⁹.

Antoni M. Sbert defineix l'obra assistencial en tres fases: Primera: entre febrer i juny de 1939. Contempla la formació de l'estructura, organització dels serveis i recerca dels recursos per fer-los estables (inclou aquí els serveis de l'OERC a Perpinyà). Durant aquesta fase, s'organitza el cens, el servei de restaurant, assistència mèdica, rober i subsidis i varen ser creades les Residències. La coordinació de l'assistència catalana amb els comitès d'ajut francesos va ser portada per Enric Roig, tresorer del *Comitè d'Aide Aux Intellectuels Catalans*.

La segona fase comença el juliol de 1939 amb la separació administrativa dels serveis d'assistència i informació, que resten en mans del *Bureau d'Information* i la promoció cultural i el sosteniment de residències que queden en mans de la Delegació General de la Fundació Ramon Llull sota el patronatge de la Presidència de la Generalitat que, en atorgar-se l'exclusivitat de la relació amb les autoritats franceses o espanyoles republicanes, amb els comitès d'ajuda francesos i amb els organismes catalanòfils d'ultramar, s'asseguren el control de les fonts de finançament.

Les oficines del Bureau d'Information, anomenat pels que hi treballen "Services d'Information" se situaven al número 16 de la Rue Monceau de la capital francesa. Totes les qüestions que afectaven a la tresoreria d'aquest organisme depenien exclusivament de Carles Martí Feced i, en la seva absència, d'Antoni Maria Sbert¹¹⁰. Des de la mateixa oficina, Jaume Agudé i Miró gestionava tots els afers a tramitar davant del SERE. Els Serveis d'Informació, es desprenen el quinze de juny de 1939 de la responsabilitat del restaurant de Perpinyà i de la gestió de les residències, restant sota la seva responsabilitat la direcció de la Delegació de Perpinyà i la petita Delegació d'Agde. El contacte entre el BI i la Fundació Ramon Llull serà constant, sempre deixant clar que la darrera paraula és per aquesta última. El cas de les llistes de les persones recomanades per embarcar a Amèrica és paradigmàtic. L'elaboració i seguiment és responsabilitat de l'oficina de la rue Monceau, però la direcció de la Fundació Ramon Llull marca les pautes sobre qui embarca i qui es queda. La relació amb els Delegats

---

¹⁰⁹ Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a *Revista de Catalunya*, núm. 99-100-101, any XIII, Mèxic.

¹¹⁰ *Disposicions que regulen l'actuació de les oficines de la Rue Monceau núm. 16, 01/06/1939*, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0350E001D004.

d'ERC als camps de concentració és responsabilitat de l'oficina del BI, però "*les instruccions a donar als Delegats de camp (...) seran prèviament sotmeses al senyor Sbert, per a la seva conformitat*". Sembla clar que l'alta política es feia des del despatx del 81 de la Rue Miromesnil i la feina sobre el terreny, relativa a l'atenció als milers de refugiats que demanaven un subsidi o la possibilitat d'emigrar a Amèrica queda en mans dels homes de Carles Martí Feced¹¹¹.

La que ell anomena tercera fase, iniciada a la tardor de 1939, s'esdevé amb la creació de la JARE, en la qual, els elements catalanistes republicans hi tenen una bona representació i, asseguren així, de manera aparentment satisfactòria, les seves necessitats de recursos. Es crea una nova oficina a París, que gestiona les relacions amb la JARE, consumant d'aquesta manera la dissolució del *Bureau d'Information*, les tasques del qual seran absorbides per la JARE. En aquesta nova fase, l'oficina de l'OERC a Perpinyà, resta oberta sota la direcció de Màrius Calvet i sostinguda pel Comitè Britànic i la Comissió Internacional d'ajut als infants espanyols. Sembla doncs, que la Generalitat es desentén de l'atenció als refugiats de base d'una manera definitiva, tot cedint-la a la màxima institució d'ajut als refugiats sota control de les autoritats espanyoles republicanes.

2.2 Política d'assignació de recursos de la Generalitat

Una eina extremadament útil per a l'anàlisi de la política que va voler portar a terme la Generalitat de Catalunya durant el seu primer any i mig d'exili a França són els comptes de les seves institucions. Fins el moment, els únics documents econòmics publicats, relatius a les activitats de l'oficina de Presidència (en aquest cas Fundació Ramon Llull) i de les diferents institucions que, al voltant d'aquesta, s'esforçaren per donar continuïtat a l'activitat assistencial i cultural portada a terme pel Govern català durant el període

---

¹¹¹ Adjunts a l'oficina de Perpinyà, Srs. Moran, Busquets, Rodríguez i Pons. Lluís Mestres i Capdevila, responsable administratiu de les qüestions a tramitar davant el SERE i la Fundació Ramon Llull. Jaume Miravittles encarregat de l'edició quinzenal d'un Butlletí del BI del qual no tenim constància. Antoni Escofet serà el responsable de tot el que faci referència a correspondència i relacions amb les Delegacions de camps. Artemí Aguadé i Joaquim Dardalló seran encarregats d'inspeccionar els camps per encàrrec del BI.

republicà, són els que s'han trobat entre els papers donats per la família Pi i Sunyer i que havien estat conservats per l'ex-conseller de cultura¹¹².

Entre l'epistolari rebut per Carles Pi i Sunyer, destaquen alguns resums econòmics de l'activitat de l'oficina de la Generalitat a París. Aquests organismes, malgrat les dificultats de comunicació, trobaven un deure de lleialtat, informar amb periodicitat de les seves activitats a qui havia estat un dels promotors inicials que, des del mes d'abril de 1939, es trobava residint a Londres, formant part d'una petita colònia catalana que, amb el transcórrer dels mesos anirà tenint altres personatges de gran pes, com ara Pere Bosch i Gimpera i altres.

Per completar aquests comptes abreujats, no gaire extensos i poc detallats, trobem alguns documents del fons d'Artea que ens poden ser útils per ampliar el focus de visió de la qüestió financera de la Generalitat republicana a l'exili francès.

Entre pressupostos, comptes d'explotació, resums de despeses, liquidacions de caixa, extractes de comptes bancaris, resguards d'ingressos i despeses, factures i pagaments a compte, podem fer-nos una idea dels recursos amb què comptaven, d'on obtenien els diners, en que se'ls volien gastar i, en què se'ls gastaven realment. Com ja hem apuntat anteriorment, en una situació tant al límit, amb un "govern" sense territori, unes institucions en la corda fluixa i uns representants amenaçats per la reclusió, denúncia o misèria física en un país aliè, els recursos ho eren tot i marcaven les línies d'acció, molt més que no pas els discursos, les publicacions o les arengues.

Desconeixem el motiu pel qual només disposem d'informació econòmica referent a la política assistencial i cultural de les institucions catalanes des dels mesos de juliol a octubre de 1939, ja que en àmbits de caràcter més particular, com els que fan referència a la Residència de Montpeller o al Col·legi Universitari Català de Montpeller, la documentació arriba fins al mes de febrer de 1940, això sí, partint de dates molt més avançades com ara el mes d'octubre de 1939, en cap cas prèvies a aquest moment.

Els documents que considerem de més rellevància i que aporten més informació sobre la qüestió econòmica són tres missives enviades per Antoni M. Sbert a Lluís Companys

---

¹¹² Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000.

en els dies 2 de juliol¹¹³, 2 d'agost¹¹⁴ i 15 d'agost¹¹⁵ de 1939. En elles s'exposen obertament les dificultats financeres de la Generalitat i es presenten pressupostos i comptes d'explotació. Si bé és cert que la fotografia és necessàriament parcial, doncs només contempla la realitat des del punt de vista de dos mesos, creiem que pot ser molt útil per fer-nos càrrec dels termes que s'usaven i la tensió financera en la qual es movien. Recordem que el mes de juliol és el primer mes en què la política d'assistència i informació s'ha separat de la política cultural i de residències. Entenem que els documents que acabem de referir corresponen a un resum de la darrera de les activitats esmentades, que no inclou l'assistència a refugiats de base.

La primera carta d'Antoni M. Sbert, director i membre del patronat en aquell moment, de la Fundació Ramon Llull que, recordem que estava sota el patronatge francès de Philippe Serra, Louis Jacquinet, Robert Lange, P.O. Lapie i Jean Painlevé, a més de cinc catalans: Pompeu Fabra, Lluís Nicolau d'Oliver, Jaume Agudé i Miquel Santaló, té data de 2 de juliol de 1939.

Així, Antoni M. Sbert comença exposant les dificultats que tenen per continuar sostenint les residències creades "*amb l'ajut dels Comitès francesos i sota el vostre alt patronatge*" i les gestions empreses per mitjà dels representants catalans per posar sota la tutela econòmica del SERE les esmentades residències. Més endavant, fa esment d'un informe presentat al SERE amb data 15 de maig de 1939 on es preveia una bateria de mesures.

En primer lloc es demanaven 120.000 francs¹¹⁶ per amortitzar un préstec contractat amb anterioritat pels responsables de la Fundació Ramon Llull. Entenem així, que les institucions catalanes havien anat finançant-se amb apalancaments successius, tal com hem vist que el mateix Lluís Companys afirmava en la seva nota, reproduïda en el capítol introductori. En el punt següent se sol·licita al SERE 75.000 francs pel sosteniment parcial (probablement per cobrir el dèficit generat) de la Residència de Montpeller des del primer de juny de 1939, amb una nota on s'explicita que aquests

---

¹¹³ ANC Artea 5.12.3 doc. 2-3.

¹¹⁴ ANC Artea 5.12.3 doc. 9.

¹¹⁵ ANC Artea 5.12.3 doc. 1 i doc. 6-8.

¹¹⁶ Segons Artur Bladé, el juliol de 1939 el nivell de vida es podria establir de la següent manera: 1 quilo de pa costava 3,75 francs, 1 litre de llet, 1,40 francs i 1 quilo de patates, 2 francs. Bladé Desumvila, A., *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 144. En general, podríem dir que el franc francès de 1939 equivalia aproximadament a un euro de 2014.

diners serviren per pagar roba i material dels residents, no les despeses personals, que eren finançades per les aportacions dels Comitès de Patronat francesos. En l'apartat de despeses d'instal·lació, es demanen 50.000 francs per allotjar refugiats que s'hostatgen en fondes i 100.000 francs per a la "instal·lació i locals de 150 residents en situació irregular". Aquests dos apartats, en el context en el que es demanen, són partides que es volen emprar en l'obertura d'una nova residència per instal·lar a alguns dels catalanistes republicans de cert nivell cultural o amb bons contactes polítics, així com per col·locar-hi alguns elements que distorsionen l'ambient de la residència de Tolosa de Llenguadoc. Seguint en el camp de les residències, es demanen de manera explícita al SERE 200.000 francs per al sosteniment dels refugis (realment, de certa importància i només controlat per la Generalitat, trobem solament el de Montpeller) durant el mes de juliol de 1939.

En el camp assistencial de base, que comprèn les activitats de suport a la gent que està internada en els camps de concentració o que acaba de sortir-ne, es demanen 40.000 francs pels serveis de restaurant dels catalans de Perpinyà del mes de juny i el mateix import corresponent a idèntica partida pel mes de juliol.

Com hem vist, aquesta carta on es demana al Govern Central de la República una sèrie de recursos per atendre el grup de catalanistes republicans, fou escrita el 15 de maig de 1939; en data 2 de juliol, només han estat coberts els imports corresponents als serveis de restaurant de Perpinyà dels mesos de juny i juliol, és a dir 80.000 francs. Els altres 545.000 francs que la Generalitat sol·licita al SERE no li han estat concedits. Malgrat no disposar dels diners, aquests han estat emprats igualment en promoció de la cultura, assistència social i sosteniment de les residències. Així, els recursos han estat cercats en altres llocs o manlevats de creditors de confiança, per tant, es deuen.

La carta segueix en aquests termes: "*La necessitat de continuar sostenint els centres, en els quals sap la VE s'hi troben acollits la majoria dels Diputats del Parlament de Catalunya que no reben subsidi; l'Alcalde i alguns Consellers de Barcelona; els de Girona i altres capitals; una selecció dels homes més representatius de les activitats científiques i literàries de Catalunya; alts funcionaris, etc, ha obligat l'administració a contraure noves obligacions de crèdit i deixar pendents de pagament despeses indispensables, les quals han d'ésser incloses en el pressupost per al mes de juliol*". Aquest pressupost és el que s'adjunta a la carta per l'aprovació del President, on s'inclouen les línies d'acció de la Generalitat, en termes generals i adaptades als recursos

de què disposaven. Queda clara que una de les més importants tasques a portar a terme és el salvament d'aquest petit grup que Antoni Maria Sbert considera *"una selecció dels homes més representatius de les activitats científiques i literàries de Catalunya; alts funcionaris, etc"*, doncs els diners es dedicaran principalment a això i no a altres coses, com veurem.

Aquest és el que considerem el pla principal, que coincideix amb algunes de les línies que marca Carles Pi i Sunyer poc temps després de creuar la frontera el mateix febrer de 1939: *"Agrupar els nuclis de catalans exiliats responsables i persones representatives en una organització conjunta (...) Creació de residències o allotjaments per a grups de refugiats en centres urbans que ofereixin facilitats materials per fer-ho (...) Aprovar un pressupost per al març del 1939, a partir dels diners i els cabals de la Generalitat, el govern de la República i les organitzacions i els comitès ja existents dedicats a aquesta tasca"*¹¹⁷.

D'aquesta manera Antoni M. Sbert segueix dient que: *"El no haver-se facilitat oportunament els mitjans necessaris per a organitzar el nou Centre o Residència, proposat en el nostre informe (el que es va enviar al SERE el 15 de maig de 1939), ha obligat a ampliar en unes 75 places el pressupost del Centre de Montpeller a fi que no haguessin d'entrar als camps de concentració i continuar-hi els que han esgotat tots els recursos i esperen poder embarcar cap a Amèrica o obtenir el subsidi, que per el seu càrrec els correspon en alguns casos."*

La política del SERE es basava en el repartiment de subsidis individuals per a persones addictes al Front Popular, oficialment, en funció dels càrrecs que havien desenvolupat durant el període republicà i extraoficialment en funció de la seva filiació política. El SERE va promoure algunes residències per a gent gran i mutilats, però no amb la idea de conservar una cultura i una llengua que no consideraven amenaçades en la mateixa mesura que els catalanistes republicans consideraven la seva, ja que la llengua a l'Espanya de Franco continuava essent el castellà i la cultura castellana podia continuar als països llatinoamericans sense un gran trencament per part dels seus màxims exponents. De fet, molts d'ells, especialment els escriptors i homes de lletres van ser ben

---

¹¹⁷ Citat per: Vilanova, F.. *Carles Pi i Sunyer (1888-1971)*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1995, p. 193.

acollits a les repúbliques transoceàniques i van poder refer les seves vides treballant de professors de secundària o ensenyament universitari.

El que està clar és que la Generalitat volia tirar endavant un pla de residències i nuclis per atendre els membres destacats de les seves institucions i aquesta política no convergeix amb les línies d'acció de Juan Negrín i els seus seguidors. Aquest segon centre del que ens parla l'exconseller Antoni M. Sbert el trobem esmentat en altres fonts primàries i mai va arribar a materialitzar-se, principalment per manca de recursos. Les residències, permeten la promoció de la cultura per mitjà de ponències, congressos i publicacions. També ajuden que la colònia catalana practiqui la seva llengua sense dificultats, de manera que els seus fills no la perdin, així com els costums, els menjars, els balls i cançons tradicionals. Ho veurem amb més detall amb la descripció del dia a dia d'algun dels centres.

El pla alternatiu no passava per prescindir de la possibilitat de concentrar els millors recursos humans catalanistes republicans, sinó fer-ho igualment, però conformant-se amb tenir-los en un mateix lloc físic, malgrat que el finançament vingués donat per altres organismes, renunciant així a un control polític i a una guia cultural, circumstància que, finalment, va acabar per dispersar-los.

Sobre aquest pla alternatiu, també ens dona una idea Antoni M. Sbert en el darrer paràgraf de la seva carta al President: *"L'esforç, mai prou agràit, dels Comitès d'Intel·lectuals francesos i amics de Catalunya permet, sortosament encara, que el Centre de Toulouse i Roissy-en-Brie continuïn aquest mes principalment atesos amb els fons que els esmentats Comitès recapten i, per aquestes circumstàncies, el pressupost que adjunt es formula, no conté més que una subvenció per a participar al sosteniment de les esmentades institucions"*. La realitat va ser, ho veurem en el capítol dedicat a la residència de Tolosa, que la Generalitat no va participar mai, econòmicament, de manera decisiva en aquest centre promogut per diversos professors de la Universitat de la ciutat de Toulouse.

El pressupost corresponent al mes de juliol de 1939 es presenta com segueix i, sobre ell, ens permetrem desenvolupar algunes reflexions:

Taula 2. Pressupost de les residències dels centres d'administració catalana juliol 1939

Capítol I - Administració Central

Article	Partida			
I	1	Administrador	3.500,00	
	2	Un adjunt	3.000,00	
	3	Un secretari	2.000,00	
	4	Gratificació i despeses habilitat	2.000,00	10.500,00
II	5	Despeses de material, lloguer de màquines i correu	2.500,00	
	6	Despeses diverses indeterminades	1.500,00	4.000,00
				14.500,00

Capítol II - Residència de Montpeller

III	<u>Allotjament</u>				
	7	Lloguer d'immobles	20.000,00		
	8	Aigua, gas i electricitat	2.000,00		
	9	Calefacció	-		
	10	Material de neteja i utilatge domèstic	2.500,00	24.500,00	
IV	<u>Manutenció</u>				
	11	Desdejunis (0,50 diaris per persona)	3.750,00		
	12	set mil cinc-centes estades a 10 francs per persona	75.000,00	78.750,00	
V	<u>Despeses d'administració</u>				
	13	Delegació de l'Administració central	500,00		
	14	Material administratiu	500,00		
	15	Atencions indeterminades	1.500,00	2.500,00	
VI	<u>Robes i vestuari</u>				
	16	Reposició de vestuari i calçat	10.000,00		
	17	Material per a costura, rentat i planxa	2.000,00		
	18	Reposició de roba de casa	-	12.000,00	117.750,00
VII	<u>Adicionals</u>				
	19	Despeses pendents de pagament del mes anterior	30.000,00		
	20	Allotjaments transitoris, lloguers de nous locals i despeses de primer establiment de residents allotjats en fondes i hotels	50.000,00	80.000,00	80.000,00

Capítol III - Residència d'Isle-Adam

VIII	<u>Allotjament</u>				
	21	Lloguer de l'immoble i del mobiliari (trimestre)	3.750,00		
	22	Lloguer i neteja de roba de casa	1.250,00		
	23	Aigua, gas i electricitat	500,00		
	24	Calefacció	-		
	25	Neteja i serveis domèstics	1.000,00	6.500,00	
IX	<u>Manutenció</u>				
	26	Manutenció	6.000,00		
	27	Carbó de cuina	300,00	6.300,00	
X	<u>Despeses generals</u>				
	28	Roba, vestuari i atencions individuals	1.000,00		
	29	Despeses d'administració i diverses	750,00	1.750,00	
XI	<u>Adicionals</u>				
	30	Despeses de trasllat de Boissy a Isle-Adam	750,00		
	31	Despeses de primer establiment i contractes	7.000,00	7.750,00	22.300,00

Capítol IV - Suplements del mes de juliol a les Residències de Tolosa i Roissy-en-Brie

32	Per a contribuir en el mes de juliol a les despeses de sosteniment i individuals, roba i vestuari, dels acollits a les residències de Toulouse, en col·laboració amb els Comitès francesos.		20.000,00	20.000,00
		Total	Francs	254.550,00

Déficit anterior (Cobert amb préstecs):

- Per residències		
- Pagaments de Maig	88.064,00	
- Pagaments de Juny	72.556,00	
- Per servei de restaurant a Perpinyà des del 15 de maig fins primera setmana de juny, inclosa	31.500,00	192.130,00

TOTAL A COBRIR: 446.680,00

Pendent per a la reorganització del Centre de Toulouse i instal·lació de la nova Residència: 100.000,00

TOTAL A COBRIR: 546.680,00

Nota de transcripció: hi ha un error del comptable en 0,10 ff de més a la xifra 192.130,00
 Font: ANC Artea 5.12.3, doc. 4

Els pressupostos, per sí mateixos, el que fan és estimar unes despeses i uns ingressos futurs fruit del desenvolupament d'una activitat determinada, són documents que, per la seva naturalesa, volen marcar una línia d'acció proporcionada als recursos de què es disposarà. En el cas del present pressupost de la Generalitat de Catalunya a França durant el mes de juliol, veiem que està dividit en quatre capítols principals: Administració central, Residència de Montpeller, Residència de Boissy-la-Rivière/ Isle-Adam i suplementa a les Residències de Tolosa i Roissy-en-Brie.

L'Administració central inclou algunes despeses de personal (un administrador, en aquest cas Enric Roig, un adjunt i un secretari), algunes despeses d'oficina (lloguer de màquines d'escriure, material i correu) i una partida típica de despeses indeterminades. Ens resulta estrany, que aquesta estructura burocràtica tan simple i, aparentment tan migrada, reflecteixi per complet la complexa burocràcia generada per l'oficina de la Generalitat de Catalunya a París durant aquell període. És possible que cadascun dels organismes creats per la Generalitat mitjançant diversos comitès francesos disposés al seu torn del seu aparell administratiu, essent en el fons, sempre els mateixos els que feien la feina, per uns i per altres. Les percepcions salarials (entre 2.000 i 3.500 francs mensuals) són més que dignes per l'època. Ens ajuda a entendre-ho el fet que els residents de Montpeller rebien 10 francs cada jornada pel seu propi sosteniment, això vol dir que el cost de manutenció d'una persona normal en un mes corrent s'apropava als 300 francs. El capítol referent a l'Administració central suposava un 5,7% de les despeses totals, sense incloure el cobriment dels dèficits generats amb anterioritat. No considerem aquesta relació entre despeses administratives i despeses totals com a desproporcionada, sempre que el control que portaven realment contribuís a fer que els recursos arribessin on havien d'arribar sense malbarataments inútils o frau en els comptes.

El capítol més important, amb diferència, és el relatiu a la Residència de Montpeller que, sembla iniciativa de la Generalitat, tal com ens mostra, ja a mitjans de febrer de 1939, Antoni M. Sbert en una carta dirigida al doctor Camile Soula de Tolosa. En aquesta li diu¹¹⁸: *"Je suis rentré a Paris le 23, après avoir arrêté a Montpellier pour m'entretenir avec le Comité et les amis que nous aident, tout particulièrement avec Mr.*

---

¹¹⁸ Algunes de les transcripcions de cartes redactades en francès per catalans nadius contenen incorreccions gramaticals i/o ortogràfiques en l'original, que hem respectat.

Amade. Nous tractons (?) de formaliser a Montpellier une organisation pareille à la votre, pour les catalans, avec un centre d'habbergement"¹¹⁹. Com veurem en el capítol dedicat a aquest centre, tot i que la Generalitat no participa de manera exclusiva en el projecte, si ho fa assumint majoritàriament les seves despeses, de manera que el seu control es facilita enormement. El fet que el 83% (212.250 francs, que inclouen 30.000 francs pendents de pagament del mes de juny de 1939) dels fons de la Generalitat de Catalunya a França corresponents al mes de juliol es vulguin destinar a aquest equipament, marca enormement les prioritats per sobre d'altres necessitats a cobrir. Explicarem amb més detall de les diferents partides en el següent capítol.

A pocs quilòmetres al sud de París, la Generalitat va instal·lar, també amb l'ajut d'amics francesos, una petita residència al molí propietat de Marc Sagnier situat a la localitat de Boissy-la-Rivière que, precisament en el mes de juliol es traslladà a la també veïna Isle-Adam, situada, al seu torn, al nord de la capital francesa¹²⁰. Aquest alberg també depenia econòmicament de l'oficina de Presidència, però per la seva reduïda dimensió no l'hem volgut incloure en el nucli d'aquest treball d'investigació. Si bé es cert que, per haver allotjat algunes personalitats del món literari català, com el mateix Carles Riba¹²¹, ja ha estat investigat per diversos autors.

Tornant al nostre pressupost del mes de juliol, les despeses assignades a la dita residència de Boissy-la-Rivière/ Isle Adam, són molt petites (22.300 francs, un 8,7% del total) i més si considerem que, justament en aquest mes es produeix el trasllat a Isle-Adam i s'assumeixen les mateixes despeses de trasllat i de nova instal·lació. Tant és així que en el pressupost que analitzarem més endavant del mes d'agost de 1939 la partida d'Isle-Adam es redueix a 14.050 francs, que, pensem que serà la tònica habitual.

---

¹¹⁹ FMB 5S420, doc. P1010662, Carta d'Antoni M. Sbert a Camile Soula, 26/02/1939.

¹²⁰ "En aquest antic molí coincidiren els Soldevila, Carles Riba i Clementina Arderiu amb tres fills, Josep M. Capdevila (que ben aviat marxà a Colòmbia), el pintor Ignasi Mallol i la seva família, i Manuel Pijoan, antic secretari del conseller de Cultura de la Generalitat, Antoni M. Sbert. Poc després s'hi afegiren les famílies de Pau Romeva i del pintor Joaquim Sunyer. Bona part d'aquest grup –bàsicament els Soldevila, els Riba, els Romeva i els Sunyer, als quals s'afegí la família de l'escultor Joan Rebull– es traslladà, a primers de juliol de 1939, a Isle-Adam". Soldevila, F.. *Dietaris de l'exili i del retorn*, 1/ *L'exili*, Editorial Tres i Quatre, València, 1995, p. 13.

¹²¹ "En un poblet prop d'Etampes, En J.M. Capdevila, En F. Soldevila, el pintor Mallol i jo mateix estem en curs de muntar una mena d'Aubergue de la jeunesse per a catalans" (nota del transcriptor "serà l'Aubergue de la Jeunesse l'Epi d'Or a Boissy-la-Rivière on s'instal·laran a començament de març"). Riba, C., *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989, (c. 275, n. 1).

El capítol quart del pressupost del mes de juliol inclou dues partides, una per la residència de Tolosa promoguda pel Comitè Universitaire Toulousain d'Amis de l'Espagne Republicaine i per la residència d'intel·lectuals de Roissy-en-Brie.

La partida corresponent a la residència de Tolosa és una assignació regular de 10.000 francs mensuals pel que podríem anomenar, diners de butxaca, destinada únicament a alguns republicans catalanistes que hi viuen, en cap cas és una subvenció al comitè organitzatiu francès en benefici de tots els residents. Així ho deixa clar el mateix Antoni M. Sbert en l'anteriorment citada carta al doctor Soula: "*Étant donné que les amis, que vous et le Comité de Toulouse avez bien voulu heberger, manquent d'argent de poche et, même, de l'indispensable pour faire face a leurs besoins, nous voulons faire un nouvel effort en vous envoyant francs dix mille de nos revenus du bureau central. Je vous prie encore de distribuer cette somme assisté des personnes les plus qualifiées parmi les catalans et selon les besoins, collectifs ou individuels, les plus urgentes*"¹²².

Quan, més endavant, parlem de la residència emplaçada a la "ciutat rosa" concretarem, amb la informació de què disposem, alguns dels aspectes més rellevants de les seves finances. El que està clar és que un alberg d'una grandària similar al de Montpeller no disposava dels mateixos recursos; per tant, aquells que volen promoure una xarxa de centres d'acolliment d'inspiració catalanista republicana no tindran el mateix grau de control sobre un que sobre l'altre. Aquest és un dels principals arguments per afirmar amb certa contundència que la residència de Tolosa té poc a veure amb la Generalitat de Catalunya a l'exili i amb la seva política primigènia de concentració de talents intel·lectuals i polítics; si, en canvi, té a veure amb l'estratègia alternativa de deixar fer a altres i mirar d'influir el màxim, sense disposar dels recursos econòmics per fer-ho com seria desitjable per ells.

Sobre Roissy-en-Brie, què més es pot dir que no s'hagi escrit¹²³? El grup de destacats membres de la Institució de les Lletres Catalanes que habitaren aquest alberg ha fet que,

---

¹²² FMB 5S420, doc. P1010662, Carta d'Sbert a Soula, 26/02/1939.

¹²³ Bona part de l'abundosa bibliografia existent prové dels mateixos estadants. Alguns exemples els trobem a: Gasch, S.. *París, 1940*, Quaderns Crema, Barcelona, 2001, p. 85-86 i, sobretot, p. 115, Rodoreda, M.. *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956*, Edicions de les dones, Barcelona 1985, p. 18-20, Ibarz, M.. *Rodoreda, exili i desig*, Editorial Empúries, Barcelona, 2008, p. 47-48. Canyameres, F.. *El gran sapastre*, Agut editor, Barcelona, 1977, p. 155, Balaguer, J.M.; Campillo, M.. *Francesc Trabal: centenari 1899-1999*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, 2001, p. 30, Febrés, X.(ed.). *Joan Oliver-Pere Calders*, conversa transcrita per Xavier Febrés, Editorial Laia, Barcelona, 1984, p. 47, Trabal, F.. *El contracops de l'enyorança: escrits de l'exili*, edició i

sobretot en el camp de la història de la literatura, hagin estat nombrosos els autors que hi dediquessin l'atenció i ens expliquessin diversos detalls del dia a dia d'aquesta residència compartida per intel·lectuals castellans i catalans en similar mesura¹²⁴. Molts d'ells havien residit prèviament a Tolosa, tal com ens explica Xavier Benguerel a les seves memòries¹²⁵. Així, el 2 d'abril de 1939 marxen de Tolosa a Roissy, on trobaren uns 20 refugiats castellans que ja hi eren. Segons Xavier Benguerel, Francesc Trabal era el representant de tot el grup català¹²⁶. També veurem més endavant, que els 10.000 francs enviats per la Generalitat de Catalunya eren complementats per quantitats enviades a través d'altres organismes també controlats pels catalanistes republicans.

Més enllà dels capítols reglats, trobem al peu del pressupost diverses partides relatives al dèficit anterior, esmentades per l'ex-conseller en la seva carta al president Companys. Els pagaments pendents arriben fins el mes de maig i, alguns d'ells fan referència a despeses relatives a residències, però altres al·ludeixen directament als serveis assistencials de Perpinyà, dirigits per Roc Boronat. En concret parla d'una assignació pendent de 31.500 francs destinats a cobrir les necessitats de tres setmanes del restaurant instal·lat a Perpinyà per assistir als refugiats recent sortits dels camps o sense possibilitats econòmiques, sovint acabats d'arribar de Catalunya. Com hem vist, els serveis d'informació i assistència el mes de juny de 1939 se separaren dels serveis culturals i de residències. Entenem que aquesta partida relativa als serveis d'assistència de Perpinyà és una partida pendent de liquidar, prèvia a la separació de funcions.

Finalment i, per destacar, la darrera partida és dedicada a un lacònic "*pendent per a la reorganització del Centre de Toulouse i instal·lació de la nova Residència*". La Generalitat no deixa d'intentar, per tots els mitjans, promoure una nova residència pròpia, per acollir més gent addicta, que resta vagant sense recursos en fondes o camps

---

pròleg de Maria Campillo, Fundació la Mirada, Sabadell, 2011, entre altres. Un recull interessant de literatura escrita a l'època per diversos dels seus protagonistes el trobem a: Guillamon, J. (ed.). *Narrativa catalana de l'exili*, Galàxia Gutenberg, Barcelona, 2005.

¹²⁴ La mateixa Anna Murià, en citar el seu company Agustí Bartra ens explica el seu pas per Roissy-en-Brie. Murià, A.. *L'Obra de Bartra: Assaig d'una aproximació*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1992.

¹²⁵ Benguerel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Alfaguara, Madrid-Barcelona, 1971, p. 321-323.

¹²⁶ Sobre Francesc Trabal Maria Campillo també ens diu que "*des de Tolosa de Llenguadoc i des de Montmorency (al radi de París), la preocupació constant de l'escriptor és la d'atendre el col·lectiu d'intel·lectuals i gestionar, mitjançant el seu camp d'influència institucional i política, l'acollida a les residències per a exiliats, primer, i els mitjans per a l'evacuació, després. Així, ajudà diferents nuclis de refugiats i intervingué en l'organització de la residència de Roissy-en-Brie, on aniria a raure, duent la direcció implícita d'un grup d'escriptors constituït, principalment, pel secretariat de la Institució de les Lletres*". Balaguer, J.; M., Campillo, M., *Francesc Trabal: centenari: 1899-1999*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, 2001, p. 30.

de concentració i per resoldre un problema sorgit entre alguns residents catalans de Tolosa i el Comitè de la Universitat de la ciutat del Garona, del qual parlarem més endavant. Aquests 100.000 francs són una quantitat considerable, més propera a un desideràtum ideal que a un pressupost real. En efecte, tenint coneixement real de la manca de col·laboració per part de la Ponència ministerial per bastir residències amb els recursos del SERE, l'administrador Enric Roig presenta aquesta partida sense tenir clar l'origen dels fons per fer-li front.

La segona carta d'Antoni M. Sbert a Lluís Companys, que porta data de 2 d'agost de 1939 comença fent referència al pressupost presentat pel mes de juliol del mateix any. L'ex-conseller el qualifica com el "*pressupost per al sosteniment de les Residències catalanes i ajut a altres (residències) que han acollit a catalans –aquest és el cas de les de Tolosa, sostinguda per Comitè Universitari Tolosenc, del Château de Roissy-en-Brie, i de la Cité Universitarie de Montpellier*". Queda clar, tanmateix, que els centres que es consideraven estrictament catalans eren, únicament, els de Montpellier i el de Boissy-la-Rivière/ Isle-Adam. En els termes en els quals ens movem, veiem que els que responen a la política inicial de la central de París són únicament dos, la resta, Tolosa, Montauban, Roissy-en-Brie, etc, formen part del que hem anomenat "Pla alternatiu".

Com era d'esperar, el biaix entre el que es va pressupostar pel mes de juliol (254.550 francs) i el que finalment s'ha ingressat (207.640 francs) ha ocasionat un dèficit notable que, malgrat les accions de reducció de despeses, s'ha traslladat al pressupost del mes d'agost.

Es parla d'un augment en el capítol IV, que és el que contempla els "*Suplements del mes de juliol a les Residències de Tolosa i Roissy-en-Brie*", és a dir, les petites aportacions que realitza l'administració catalana per sostenir les residències que estan promogudes per altres organismes. Aquest augment ve donat per la possibilitat d'obrir un altre centre de gestió també composta, promogut per la fundació Geddes consistent a cedir el Col·legi escocès de Montpellier i una donació de 175.000 francs amb algunes condicions: "*que siguin destinats a residència de docents i estudiants sota una direcció mixta; les despeses a càrrec de l'Administració catalana serien un cànon d'impostos i lloguer de (...) 44.750 francs anuals i una subvenció per contribuir al seu sosteniment*". D'aquí la diferència de 25.000 francs en el capítol IV del pressupost d'agost respecte el pressupost de juliol. Sabem que el que s'anomenarà "Col·legi Universitari Català de

Montpeller" es va constituir, ja que hem trobat força documentació al respecte. Dedicarem un apartat a ell en el capítol on es desenvolupa amb detall la residència de Montpeller. Aquest constitueix un altre exemple, en aquest cas reeixit, de la política del "pla alternatiu", és a dir, malgrat la manca de diners, no es renuncia a la possibilitat de concentrar en condicions més o menys dignes els exiliats políticament afins o representants intel·lectuals del catalanisme republicà. En el present cas, si es presenta l'oportunitat de reunir sota un mateix paraigua un grup d'estudiants republicans catalanistes i, al mateix temps, ajudar al seu desenvolupament cultural, no es deixa escapar. Els 100.000 francs que s'havien de destinar, segons el pressupost de juliol de 1939 a la constitució d'una nova residència pròpia, en el pressupost del mes d'agost s'han convertit en una aportació molt menor a un pla conjunt amb altres organismes de perfil no estrictament catalanista, però que permetrà que els joves continuïn formant-se a càrrec de la fundació Geddes¹²⁷.

Si analitzem més detingudament el pressupost del mes d'agost de 1939 veurem que els capítols principals que el configuren no han variat respecte el pressupost del mes anterior. Ignorem el motiu pel qual no es consigna cap partida per cobrir el dèficit anterior, de la mateixa manera que s'ha fet en el pressupost del mes de juliol. El pressupost del mes de juliol (sense els dèficits arrossegats) s'ajusta en gran mesura al resum de despeses que analitzarem més endavant efectivament realitzades en aquest mes, per tant, el dèficit arrossegat dels mesos de maig i juny no ha estat cobert; tanmateix, aquest dèficit no és consignat en el pressupost del mes d'agost.

Tornant a l'anàlisi per partides del pressupost presentat pel mes d'agost de 1939 veiem que la partida d'administració central varia poc, els salaris continuen essent generosos i hi ha un petit increment en la partida de despeses de material d'oficina.

El fet d'augmentar la quantitat de persones que depenen de la residència de Montpeller per la impossibilitat d'obrir una nova residència incrementa l'assignació per manutenció en un 20% d'un mes a l'altre. Suposem que aquest és el motiu pel qual també creix la partida destinada a cobrir les necessitats de roba i vestuari, de la mateixa manera que en

---

¹²⁷ El professor James Geddes Jr. (1858-1948) fou un filòleg nord-americà de renom, que va ser professor durant més de cinquanta anys de llengües romàniques a la Universitat de Boston (1887-1937). Especialista en llengües italiana, francesa, espanyola i portuguesa, entenem que una fundació promoguda per ell, de la qual no tenim constància directa, va contribuir a impulsar l'esmentat Col·legi. Article de Waxman, S.M., amb el títol *James Geddes Jr. 1858-1948*, a *Italica*, Vol. 25, No. 4, Revista de l'*American Association of Teachers of Italian*, desembre de 1948, p. 271.

el mes anterior havia pujat l'import estimat dedicat a lloguer de nous locals. Els 25.000 francs destinats a "despeses de primer establiment dels nous admesos" són un senyal clar de la voluntat d'ampliar la capacitat de la residència per part de l'administració central.

Les assignacions del capítol dedicat a Isle-Adam són similars a les del mes de juliol si descomptem la partida destinada al trasllat i nova instal·lació.

El darrer capítol conté les partides relatives a altres residències, és a dir, un modest import a repartir entre Tolosa, Montauban¹²⁸ i altres, així com la ja esmentada partida per promoure una nova residència de gestió mixta.

---

¹²⁸ Residència instal·lada en una localitat al nord de Tolosa destinada, principalment, a elements d'Estat Català.

Taula 3. Pressupost de les residències catalanes mes d'agost de 1939

Capitol I - Administració Central

<u>Article</u>	<u>Partida</u>			
1	1 Administrador		3.500,00	
	2 Un adjunt		3.000,00	
	3 Un secretari		2.000,00	
	4 Gratificació i despeses habilitat		<u>2.000,00</u>	10.500,00
2	5 Despeses de material, lloguer de màquines i correu		2.500,00	
	6 Despeses diverses indeterminades		<u>2.000,00</u>	<u>4.500,00</u> 15.000,00

Capitol II - Residència de Montpeller

3	<u>Allotjament</u>			
	7 Lloguer d'immobles		10.000,00	
	8 Aigua, gas i electricitat		2.000,00	
	9 Calefacció		-	
	10 Material de neteja i utilatge domèstic		<u>3.000,00</u>	15.000,00
4	<u>Manutenció</u>			
	11 Desdejunis (0,50 diaris per persona)		4.500,00	
	12 nou mil estades a 10 francs		<u>90.000,00</u>	94.500,00
5	<u>Despeses d'administració</u>			
	13 Delegació de l'Administració central		500,00	
	14 Material adiministratiu		750,00	
	15 Atencions indeterminades		<u>1.500,00</u>	2.750,00
6	<u>Robes i vestuari</u>			
	16 Reposició de vestuari i calçat		12.000,00	
	17 Material per a costura, rentat i planxa		3.000,00	
	18 Reposició de roba de casa		-	<u>15.000,00</u>
7	<u>Adicionals</u>			
	19 Despeses pendents de pagament per insuficiència de la consignació rebuda		2.000,00	
	20a Allotjaments transitoris		7.500,00	
	20b Lloguers de nous locals		15.000,00	
	20c Despeses de primer establiment dels nou admesos		<u>25.000,00</u>	<u>49.500,00</u> 176.750,00

Capitol III - Residència de l'Isle-Adam

8	<u>Allotjament</u>			
	21 Lloguer de l'immoble i del mobiliari (satisfet fins a fi de setembre)		-	
	22 Lloguer i neteja de roba de casa		500,00	
	23 Aigua, gas i electricitat		500,00	
	24 Calefacció		-	
	25 Neteja i serveis domèstics		<u>1.000,00</u>	2.000,00
9	<u>Manutenció</u>			
	26 Manutenció		6.000,00	
	27 Carbó de cuina		<u>300,00</u>	6.300,00
10	<u>Despeses generals</u>			
	28 Roba, vestuari i atencions individuals		1.000,00	
	29 Despeses d'administració i diverses		<u>750,00</u>	1.750,00
11	<u>Adicionals</u>			
	30 Despeses de primer establiment i contractes		<u>4.000,00</u>	<u>4.000,00</u> 14.050,00

Capitol IV - Subvencions del mes d'Agost a residències i serveis dependents d'altres administracions

12	31 Per a contribuir en el mes d'agost a les despeses de sosteniment i individuals, roba i vestuari, dels acollits a les residències de Toulouse, Montauban i d'altres		<u>20.000,00</u>	20.000,00
	32 Col·legi Universitari (Agrupació d'estudiants de Montpeller)		<u>25.000,00</u>	25.000,00

Suma total 250.800,00

Font: ANC Artea 5.12.3, doc. 10

La darrera carta dirigida a Lluís Companys, de la qual tenim constància, amb comentaris de presentació a un document econòmic lligat amb els ja vistos és la que té data de 15 d'agost de 1939. Antoni M. Sbert, sotmet a l'aprovació del seu superior la liquidació de despeses corresponent als "serveis d'Assistència Catalana" del mes de juliol de 1939, tot animant-lo a comparar-les amb el pressupost que hem presentat anteriorment. Com hem comentat abans, s'han hagut de reduir les despeses pel fet d'haver rebut una assignació menor a la sol·licitada a l'Administració espanyola (207.640 francs rebuts). Com ja hem assenyalat i torna a explicar l'ex-conseller, els dèficits generats abans del primer de juliol, resten impagats (un total de 193.000 francs). També queden per tornar 145.000 francs "avançats per la nostra Administració a càrrec del fons fundacional". Així, el deute total de la Fundació Ramon Llull amb data 15 d'agost de 1939 és de 338.000 francs, suma considerable per l'època. Des del mes de juliol, no es gasta més més enllà dels recursos de què disposen. S'ha aconseguit un acord magre amb el SERE, però un acord en definitiva. Això no els permet liquidar els deutes passats, però sí portar a terme una certa activitat. Més endavant veurem que l'assignació mensual propera als 200.000 francs que el SERE els envia és un import absolutament ridícul si el comparem amb el que rebia el govern basc o si la comparem amb els imports que movien els dirigents republicans espanyols. A continuació presentem els comptes de juliol de 1939 que comentarem tot seguit:

Taula 4. Resum de les despeses dels serveis d'assistència catalana, corresponent al mes de juliol de 1939

Capítol I - Administració Central

<u>Article</u>	<u>Ptda.</u>				
I	1/3	Sous i gratificacions del personal administratiu	8.500,00		
	4	Gratificació i despeses de l'habilitat	<u>2.000,00</u>	10.500,00	
II	5	Despeses de material, lloguer màquines d'escriure i correu	2.000,00		
	6	Despeses diverses indeterminades	<u>2.189,90</u>	<u>4.189,90</u>	14.689,90

Capítol II - Residència de Montpeller

III		<u>Allotjament</u>			
	7	Lloguer d'immobles	17.206,50		
	8	Aigua, gas i electricitat	764,10		
	9	Calefacció	-		
	10	Neteja i utilatge domèstic	<u>1.777,95</u>	19.748,55	
IV		<u>Manutenció</u>			
	11	Desdejunis	-		
	12	5.027 estades de restaurant a raó de 10 francs	<u>50.271,00</u>	50.271,00	
V		<u>Despeses d'administració</u>			
	13	Gratificació al Delegat de l'Administració central	500,00		
	14	Material administratiu	512,10		
	15	Atencions indeterminades	<u>2.277,00</u>	3.289,10	
VI		<u>Robes i vestuari</u>			
	16	Reposició de vestuari i calçat	200,00		
	17	Material per a costura, rentat i planxa	100,95		
	18	Reposició de roba de casa	-	300,95	
VII		<u>Adicionals</u>			
	19/A	Despeses pendents de pagament del mes anterior	12.792,30		
	20/A	Atencions transitòries	1.332,05		
	20/B	Despeses de primer establiment dels nou admesos	<u>30.287,35</u>	<u>44.411,70</u>	118.021,30

Capítol III - Residència d'Isle-Adam (fins a la data a Boissy-la-Rivière)

VIII		<u>Allotjament</u>			
	21	Lloguer de l'immoble i del mobiliari (un trimestre)	3.750,00		
	22	Lloguer i neteja de roba de casa	306,10		
	23	Aigua, gas i electricitat	-		
	24	Calefacció	-		
	25	Neteja i serveis domèstics	<u>291,95</u>	4.348,05	
IX		<u>Manutenció</u>			
	26	Manutenció	5.212,05		
	27	Carbó de cuina	-	5.212,05	
X		<u>Despeses generals</u>			
	28	Roba, vestuari i atencions individuals	1.172,75		
	29	Despeses d'administració i diverses	<u>152,60</u>	1.325,35	
XI		<u>Adicionals</u>			
	30	Trasllat de Boissy a l'Isle-Adam	1.074,25		
	31	Despeses de primer establiment i contractes	<u>9.699,45</u>	<u>10.774,20</u>	21.659,65

Capítol IV - Subvencions del mes a residències i serveis dependents de diferents administracions

XII	32/A	Centre d'Hebergement de Montolieu	900,00		
	32/B	Auberge de la Jeunesse de Roissy-en-Brie	4.000,00		
	32/C	Comité Universitaire Toulousain d'aide aux refugiés espagnols	10.000,00		
	32/D	Comité Français Parrainage familles Espagnoles et d'Aide aux Refugiés	2.000,00		
	32/E	Servei d'ajut als refugiats espanyols de Perpinyà	9.419,00		
	33	Subsidis acordats per a emigració	14.200,00		
	34	Per a contribuir a l'organització del Camp dels Catalans d'Agde i per a gestions d'emigració, lliurat a Mr. Broch, per a despeses per compte dels serveis d'assistència catalana	10.554,85		
	35	Satisfet a l'Association Amis Republique Fse.en concepte de quotes anuals de refugiats	242,50		
	36	Subvenció atorgada a l'Associació d'Ex voluntaris catalans de la Gran Guerra	<u>750,00</u>	<u>52.066,35</u>	<u>52.066,35</u>
			<u>Total despeses Juliol</u>	<u>206.437,20</u>	

París, 31 de juliol de 1939

Signat: E. Roig, L'Administrador
Vist i plau: Antoni M. Sbert

Nota de transcripció: La suma de les partides 30 i 31 no és correcta en el document original, l'hem transcrit tal com la van redactar malgrat l'errada comptable.
Font: ANC Artea 5.12.3 doc.7 bis

Les despeses administratives s'ajusten quasi al cèntim amb el pressupostat. Les despeses relatives a la residència de Montpeller varien respecte el pressupost, principalment en l'apartat de manutenció, que resulta inferior a l'esperat (havien calculat 7.500 assignacions de 10 francs persona/dia i finalment són 5.027). Les despeses de robes i vestuari són molt menors a les esperades, així com també les corresponents al primer establiment dels nou admesos. Això indica que, segurament, les 75 places extres que pensaven ocupar no van ser tals sinó algunes menys.

Les despeses reals de la residència de Isle-Adam/ Boissy-la-Rivière quadren quasi a la perfecció amb el pressupost presentat.

Resulta interessant el detall del darrer capítol dedicat a "*subvencions del mes a serveis dependents de diferents administracions*". Veiem 900 francs per al Centre d'acolliment de Montolieu, del qual no tenim notícia; una petita assignació de 4.000 francs per l'alberg de Roissy-en-Brie, la ja coneguda aportació mensual de 10.000 francs a Tolosa; una aportació a un "*Comitè Français Parrainage familles Espagnoles et d'Aide aux refugiés*", del qual, tampoc tenim notícia; una assignació no pressupostada al falansteri muntat a Perpinyà portat per Roc Boronat d'assistència als refugiats de 9.419 francs; 14.200 francs per despeses d'embarcament a tercers països americans; una partida visible de diners per a l'organització del Camp d'Agde (10.554,85 francs) i, finalment un petit import destinat a l'Associació d'Ex-voluntaris catalans de la Gran Guerra, segurament per congraciar-se amb les autoritats franceses. Pel que es pot observar, una cosa és la teoria –un pressupost de juliol que contempla una minsa partida de 20.000 francs a les despeses de Tolosa i Roissy– i una altra és la realitat, on finalment, es destinen 52.066,35 francs a una nombrosa llista de necessitats laterals que suposen la materialització del pla alternatiu que tot just presentàvem unes línies enrere. Tant l'administrador Enric Roig, com el responsable polític, Antoni Maria Sbert, ratifiquen amb les seves rúbriques aquests comptes programàtics. L'única partida que és superada en quasi el triple del que s'havia pressupostat és la que fa referència a l'esmentat "pla alternatiu" (el capítol IV del compte de despeses analitzat), confirmant així, que el concert com a política de promoció de les residències és l'opció més raonable que queda. Així, aquest fet, posa de manifest la cristallització d'aquesta política de concentració dels catalanistes republicans exiliats, malgrat que s'hagi de fer sota els

auspiciis de tercers, tot conformant-se amb la tramesa de diverses petites aportacions allà on es trobi reunit algun grup de catalans amb bones referències.

El darrer document econòmic que trobem en la línia dels documents sotmesos a aprovació del President Companys per part d'Antoni Maria Sbert, però, en aquest cas, mancat de carta de presentació, és el resum de les despeses efectivament realitzades per la Fundació Ramon Llull durant el mes d'agost de 1939¹²⁹:

---

¹²⁹ ANC Artea, 7.2.6, doc. 4.

Taula 5. Resum de les despeses dels serveis d'assistència catalana corresponent al mes d'agost de 1939

Capítol I - Administració Central

<u>Article</u>	<u>Partida</u>				
I	1	Administrador	3.500,00		
	2	Un adjunt	3.000,00		
	3	Un secretari	2.000,00		
	4	Gratificació i despeses habilitat	2.000,00	10.500,00	
II	5	Despeses de material, lloguer de màquines i correu	2.493,40		
	6	Despeses diverses indeterminades	1.379,20	3.872,60	14.372,60

Capítol II - Residència de Montpeller

III	<u>Allotjament</u>				
	7	Lloguer d'immobles	8.736,85		
	8	Aigua, gas i electricitat	1.631,55		
	9	Calefacció	-		
IV	10	Material de neteja i utilatge domèstic	1.635,40	12.003,80	
	<u>Manutenció</u>				
V	11	Desdejunis	-		
	12	7852 estades a 10 francs	78.515,40	78.515,40	
	<u>Despeses d'administració</u>				
VI	13	Delegació de l'Administració central	500,00		
	14	Material adiministratiu	580,15		
	15	Atencions indeterminades	3.236,85	4.317,00	
VII	<u>Robes i vestuari</u>				
	16	Reposició de vestuari i calçat	1.313,00		
	17	Material per a costura, rentat i planxa	903,90		
	18	Reposició de roba de casa	-	2.216,90	
VIII	<u>Adicionals</u>				
	19	Despeses pendents de pagament	-		
	20a	Allotjaments transitoris	9.942,95		
	20b	Lloguers de nous locals	19.303,35		
	20c	Despeses de primer establiment dels nou admesos	30.189,05	59.435,35	156.488,45

Capítol III - Residència d'Isle-Adam

VIII	<u>Allotjament</u>				
	21	Lloguer de l'immoble i del mobiliari (satisfet fins a fi de setembre)	-		
	22	Lloguer i neteja de roba de casa	359,95		
	23	Aigua, gas i electricitat	135,50		
	24	Calefacció	-		
IX	25	Neteja i serveis domèstics	434,25	929,70	
	<u>Manutenció</u>				
X	26	Manutenció	5.760,45		
	27	Carbó de cuina	-	5.760,45	
	<u>Despeses generals</u>				
XI	28	Roba, vestuari i atencions individuals	1.821,70		
	29	Despeses d'administració i diverses	237,10	2.058,80	
XII	<u>Adicionals</u>				
	30	Despeses de primer establiment i contractes	2.126,65	2.126,65	10.875,60

Capítol IV - Subvencions del mes a residències i serveis dependents de diferents administracions

XII	31a	Centre d'acolliment de Montauban (Estat Català)	5.000,00		
	31b	Comité Universitaire Toulousain d'aide aux refugiés espagnols	10.000,00		
	31c	Servei d'ajut als refugiats espanyols de Perpinyà	19.730,00	34.730,00	
	32	Col·legi Universitari (Agrupació d'estudiants de Montpeller)	1.500,00	1.500,00	36.230,00
Total despeses Agost				Francs	217.966,65

Paris, 30 d'agost de 1939

Font: ANC Artea 7.2.6, doc. 4

Observant aquest compte de despeses relatiu al mes d'agost, i comparant-lo amb el ja vist pressupost pel mateix mes veiem que en l'àmbit dels recursos destinats a l'administració central no hi ha diferències notables. En canvi, quan ens fixem en l'apartat dedicat a la Residència de Montpeller observem una diferència important a l'article destinat a manutenció, en concret el que fa referència a la partida d'estades. El pressupost contemplava 9.000 estades de 10 francs per persona i dia, és a dir 300 persones i, efectivament es van pagar 7.852 estades de 10 francs per persona i dia, és a dir 262 persones, que és la xifra d'estadants que podríem donar per bona pel mes d'agost de 1939. Hi ha partides amb diferències notables però amb valor absolut petit, com les dedicades a administració, robes i vestuari, despeses de lloguer de nous locals o despeses de primer establiment dels nous admesos. El que queda clar és que hi ha un constant flux d'entrada de nous refugiats que genera despeses de primera instal·lació, que haurien de ser puntuals i esdevenen recurrents i no menyspreables, com veurem més endavant, aquesta pressió esdevindrà insuportable amb el transcórrer dels mesos.

El darrer i quart capítol, el que correspon al que anomenem "el pla alternatiu" és el més interessant d'analitzar, ja que conté partides, que varien amb el temps i sempre fan referència, com hem apuntat anteriorment, a residències o comitès d'ajuda gestionats per organismes aliens a la Generalitat de Catalunya, en la qual aquesta, participa com a comparsa.

En primer lloc hi ha una partida modesta de 5.000 francs destinada al centre d'acolliment de Montauban, situat al nord de Tolosa, gestionat per membres d'Estat Català.

Les cartes del dirigent d'Estat Català Antoni Andreu i Abelló durant aquesta època ens parlen de les gestions de Joan Cornudella vora Carles Martí Feced i Josep Tarradellas, "*que havien habilitat una oficina per atendre els refugiats al número 7 del Boulevard Haussmann, oficina 46*" i que donaren els seus fruits. Així aconseguí que se li lliurés una quantitat de francs respectable per al partit, tal com li comunicà en una carta Francesc Vallverdú¹³⁰. Suposem que està parlant d'algun moment durant la tardor de 1939, donat que 5.000 francs per Montauban no és en absolut una quantitat digna d'esment.

---

¹³⁰ Tous i Vallvè, J. *Antoni Andreu i Abelló: correspondència política d'exili (1938-1939), d'Estat Català al Front Nacional de Catalunya*, El Mèdol, Barcelona, 1999, p. 35.

Després d'aquest import destinat al partit independentista tornem a trobar la partida de 10.000 francs que, ja figurava a les despeses i pressupost del mes de juliol, destinada a alguns residents catalanistes republicans "de confiança" que consumien aquelles jornades d'exili a la "*maison des pompiers*" de Tolosa de Llenguadoc.

Una assignació notablement superior a la pressupostada és la que veiem destinada al "servei d'ajut als refugiats espanyols de Perpinyà", del qual parlarem més endavant. Realment no s'havia contemplat més que les engrunes que teòricament havien de sobrar dels 20.000 francs pressupostats per repartir entre "els acollits a les residències de Toulouse, Montauban i d'altres". Aquests "altres", eren atesos a través de l'organisme dirigit per Roc Boronat des de Perpinyà, l'anomenat *Oeuvre d'Entr'aide aux Républicains Catalan*, evidentment no només amb els migrats recursos que arribaven de París. En aquest mes d'agost de 1939, tot i no haver pressupostat pràcticament res per aquestes necessitats, finalment, es destinen 19.730 francs a l'atenció de refugiats de base, majoritàriament internats en els camps del migdia francès. Dedicarem més endavant una secció a parlar de com la Generalitat de Catalunya vehiculava els seus ajuts per atendre les necessitats més bàsiques dels seus correligionaris de segona filera.

Finalment, veiem una petita partida de 1.500 francs dedicada al sosteniment del recent creat "Col·legi Universitari" (Agrupació d'estudiants de Montpeller), que analitzarem amb més detall quan tractem els comptes de la residència de Montpeller.

Les conclusions de l'anàlisi d'aquest compte de despeses del mes d'agost de 1939 són similars a les que hem extret del mateix resum corresponent al mes de juliol, la política d'atenció a una minoria seleccionada continua vigent. Una bona assignació pels administradors, una partida molt important però insuficient pel buc insígnia: la Residència de Montpeller amb el petit vaixell d'escorta que podríem considerar la residència d'Isle-Adam i algunes engrunes per la resta de projectes, Tolosa, Montauban, etc. El fet és que es destina a l'acció social d'atenció a la gran massa de refugiats un escàs 9 % enfront del 91% dedicat a una minoria de refugiats de més alt nivell polític o intel·lectual. Algunes cartes com la que recollim tot seguit reflecteixen una part del desencant que aquest fet produeix entre les bases del moviment catalanista republicà. En dita carta, el remitent exposa descarnadament el cert favoritisme imperant en les fileres d'Esquerra Republicana que poca gent gosava denunciar. Resulta un testimoni interessant, de com una part del catalanisme republicà de base percebia els seus líders i,

és possible, que aquest no sigui un testimoni aïllat sinó un cert reflex de l'estat d'ànim d'aquells que no podien accedir a millors condicions materials que ajudessin a millorar el seu exili. Algunes de les asseveracions més dures tenen com a eix central el comportament de favor de la cúpula d'ERC durant aquells mesos, que és descrit amb les paraules següents:

“No t'hauria plantejat aquesta situació meva, tan particular, si no m'hagués donat compte que, amb una despreocupació que desconcerta, el que resta de Govern de la Generalitat –Govern de Catalunya a la fi– us heu erigit en administradors d'un patrimoni econòmic que hem tret de Catalunya i que ara repartiu al vostre albir. Les diferències fetes son tant monstruoses que una part important de les persones a les quals feu beneficiàries no tan sols no han ajudat ha formar aquest patrimoni si no que en la major part d'ocasions i d'actituds, per a no dir sempre, s'hi ha trobat en contra.

A fi (?) vostre heu fet classificacions de "valors espirituals de Catalunya" als quals peixeu i els feu de disfressa. Heu fet distribucions d'importants subsidis, proporcionals als alts càrrecs polítics i burocràtics sense tenir en compte que no son pas els que més ho necessiten i que molts poden al·legar càrrecs equivalents a Conseller –Comitè Central de Milícies de Catalunya– a Director General –Cap de Divisió de forces considerades Exèrcit de Catalunya– i després, com a pes polític d'una importància nacional i internacional equivalent a qualsevol representació que poguéssiu exercir des de un alt càrrec administratiu o polític, sense els aventatges d'aquests. De fet, procureu pervindre escollint els beneficiaris per selecció "facultativa". I tu sabs prou bé que ho feu a gent les adhesions i les inclinacions personals i polítiques dels quals coincideixen sempre amb les situacions polítiques que poden particularment beneficiar-los. No sé si això té també el teu suport. Jo no ho crec. De totes maneres no perds res que t'expliqui com es veuen les coses des d'un punt de vista que tu no pots estar-hi situat.

Si veritablement voleu fer assistència social, tal com escau a un Govern de Catalunya, i que aquesta assistència aconseguixi les capes més necessitades d'un poble que s'ha hagut d'expatriar, aleshores deveu expulsar d'entorn vostre aquest eixam de prohoms, petits prohoms, "personalitats", parents de "personalitats", coneguts de "personalitats" etc que us encerclen i us priven de veure la realitat. Tota aquesta gent es una cosa rebregada políticament, son els successors d'aquella política de lirisme que s'han enmuriat. I sobretot una acció de preservació contra la gama de petits aventurers!

Tu que ets partidari d'una política seriosa a Catalunya, el que us queda a fer, i que pots orientar, es començar des d'ara l'ajut amb criteri polític, que es veritablement el patriòtic. Hi ha gent –entre ells jo, i ho dic sense rubor ni falsa modèstia– l'història política dels quals forma en conjunt l'història mateixa de Catalunya d'aquest darrer quart de segle.

Parlo naturalment de la veritable història de Catalunya. L'esforç que han fet aquesta gent des de plans distints, fidels a la seva interpretació de les coses i a la seva sinceritat d'expressar-la, té un valor constant que cap aconteixement no minva. Tota aquesta altra gent no. L'escamparan ara en l'emigració, penedita en el fons d'haver errat la seva petita carrera política, amb l'ansia exclusiva de la seva situació personal i ausents de la dura lluita que, més aviat o més tard, s'haurà d'iniciar paulatinament a Catalunya. Només quan veuran un nou botí a devorar correran a situar-se.

Vosaltres, si de fet –per gràciosa conseqüència– us sentiu predestinats a salvar una selecció de Catalunya, ho heu de fer-ho amb aquest criteri.

Altrament en comptes de monitors polítics establireu un parc de la "zoologia" literària i burocràtica dedicada a l'atracció internacional.

Es que aquest tancament temporal de l'oficina de la Generalitat vol dir un canvi de propòsit? De no fer-ho, correu el risc d'haver mancat novament una altra de les missions històriques que les circumstàncies us han posat a les mans. O teniu prou elevació d'esperit per a apreciar en "ensemble" els diferents plans polítics des d'on s'ha treballat i es pot treballar per a Catalunya, o heu, obertament, d'evidenciar que feu l'obra d'una de les seves faccions polítiques.

I et planteixo, amic Tarradelles, les coses en aquests termes per tal com crec que tu no podràs pensar altrament, si per un moment sabs abstreure't, per a apreciar els meus raonaments, de tota cosa que pugués suggerir-te la teva situació privilegiada.

Jo no vull renunciar a la meva activitat en la política catalana¹³¹.

D'altres cartes similars també se'n desprèn que la majoria dels refugiats tenia coneixement que els alts càrrecs del partit rebien subsidis i tenien la vida relativament resolta:

---

¹³¹ ANC Artea 19.06 (01), doc. 395-401. Carta d'un refugiat anònim a Josep Tarradellas, 17/04/1939.

*"Puix assabentat de que tants Diputats, Directors Generals, funcionaris i altres que no ho son han percebut quantitats per tal finalitat, m'he cregut en el deure de sol·licitar-li el nostre concurs per a que vulgueu tenir la gentilesa d'intercedir en aquest assumpte i fer tot quan estigui al vostre abast per a resoldre'l el més prompte possible del qual quedaré sumament agraït"*¹³².

També eren conscients que la Generalitat anava curta de diners i sobrada de treball per atendre els refugiats. Tanmateix, sembla que la idea més difosa era que els organismes d'ajut als refugiats només eren per als alts càrrecs, no per la immensa majoria del poble¹³³.

Fins el moment hem pogut analitzar els comptes del que s'autoanomenen "Serveis d'Assistència catalana", qualificats així a les capçaleres dels resums de despeses del mes de juliol i d'agost de 1939, tanmateix, el sistema atomitzat de gestió de la Generalitat de Catalunya a França en aquesta època, contempla altres cares de la mateixa realitat que ens poden ajudar a entendre millor els seus mecanismes de funcionament.

Un resum de despeses que també configura la documentació del Fons d'Artea és el que porta el títol de *"Relació de despeses, per conceptes, de la Fundació Ramon Llull durant els mesos d'agost, setembre i octubre de 1939"*¹³⁴. Sens dubte, a diferència dels fitxers comptables analitzats anteriorment, aquest no és un document estrictament comptable, és un resum de gestió utilitzat per exposar quelcom o defensar una política determinada davant d'alguna persona o grup influent, forma part del que s'anomenarien documents de consell d'administració, és a dir, no del dia a dia de les realitats econòmiques sinó de caràcter més genèric. Volem afegir la circumstància d'una coincidència absoluta, cèntim per cèntim, entre aquest document emès a París la tardor de 1939 i el document rebut per Carles Pi i Sunyer a Londres a començaments de 1940

---

¹³² ANC Artea 19.06 (01), doc. 155-156. Carta d'Eduard Garcia a Josep Tarradellas, 16/03/1939.

¹³³ *"Assabentat que aquesta Comissió subvenciona els alts càrrecs polítics i tenin jo el càrrec de Director General d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya, amb crec en l'obligació de vetllar per els meus familiars que son, esposa i dos fills menors de 10 anys, pregar-vos perquè us interesseu prop d'aquesta Comissió, per resoldre'm aquesta situació del qual en restaria summament agraït de la vostra atenció"*. ANC Artea 19.06 (01), doc. 351. Carta de Romà Planas a Jaume Agudé, 27/04/1939. El mateix Joan Peiró escriu: *"Procedent de l'ex Sot-secretari de Treball, en Jaume Comas i Jo, he sabut que acaba de constituir-se, a Paris, un Comitè la finalitat del qual és l'organització de l'ajut als ex ministres i ex alts càrrecs de la República. Vos, més que molts d'altres, sabeu el que això pot interessar-me. Per aquest motiu m'adreço al vell amic i us prego que vulgueu informar-me del que hi hagi de cert i, en cas d'esser-ho, què s'ha de fer per a obtenir aquest ajut"*. ANC Artea 19.06 (01), doc. 337. Carta de Joan Peiró a Jaume Agudé, 18/04/1939.

¹³⁴ ANC Artea, 7.2.6, doc. 2.

amb data 31 de desembre de 1939¹³⁵, amb una diferència, aquest darrer contempla les despeses des de març de 1939 a desembre del mateix any, mentre que el document d'Artea només recull les produïdes des d'agost fins a octubre de 1939. Reproduïm tot seguit els esmentats documents:

Taula 6. Relació de despeses, per conceptes, de la Fundació Ramon Llull durant els mesos d'agost, setembre i octubre de 1939

	Agost	Setembre	Octubre
Administració	3.508,45	3.009,70	13.018,65
Lloguer d'oficines, calefacció	23.830,80	2.291,60	327,50
Col·laboració eventual	6.518,00	7.014,00	3.546,00
Biblioteca i adquisició d'obres	1.024,00	1.913,70	13.365,80
Diversos	3.201,00	619,00	1.057,50
Ajuda als intel·lectuals	12.387,05	24.478,00	8.757,00
Mobiliari i instal·lació	26.396,50	11.992,90	16.003,00
	76.865,80		
Restitucions		40.000,00	
	<u>Total setembre</u>	<u>91.318,90</u>	
Publicacions			25.000,00
Restitucions			40.000,00
	<u>Total octubre</u>		<u>121.075,45</u>

Font: ANC Artea 7.2.6, doc. 2

¹³⁵ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, Apèndix a la presentació III, p. XXIX.

Taula 7. Resum, per conceptes, de les despeses ocasionades des de la constitució de la Fundació fins el dia de la data, 31 de desembre de 1939

	Administració (personal, correu i material of.)	Local, llum, calefacció	Col·laboració eventual	Biblioteca
Març				
Abril	1.625,85		5.000,00	
Maig	1.719,30		5.000,00	
Juny	2.722,10	606,20	5.000,00	
Juliol	3.520,00		5.000,00	
Agost	3.508,45	23.830,80	6.518,00	770,00
Setembre	3.009,70	2.291,60	7.014,00	663,70
Octubre	13.018,65	327,50	3.546,00	1.115,80
Novembre	12.055,85	813,05	7.303,50	2.040,00
Desembre	9.070,00	1.296,35	6.883,00	1.041,65
TOTAL	50.249,90	29.165,50	51.264,50	5.631,15

	Adquisició d'obres d'art	Diversos. Ajut als camps	Ajut als intel·lectuals	Mobiliari	Instal·lació
Març					
Abril		7.807,00	16.025,00		
Maig		4.619,00	10.018,00		
Juny		7.623,20	10.697,40	205,00	122,50
Juliol	2.015,75	1.325,00	9.961,60	370,00	
Agost	254,00	3.201,00	12.387,05	16.177,70	10.218,80
Setembre	1.250,00	619,00	24.478,00	10.767,40	1.225,50
Octubre	12.250,00	1.057,50	8.757,00	15.743,00	260,00
Novembre	12.017,00	1.225,00	11.081,50	11.278,90	652,90
Desembre	6.511,00	4.144,85	10.137,00	7.605,90	794,20
TOTAL	34.297,75	31.621,55	113.542,55	62.147,90	13.273,90

	Ajut als estudiants	Publicacions	Préstecs fets per la Fundació	Restitució dels préstecs rebuts per la Fundació	Borses d'estudi
Març			60.000,00		
Abril			40.000,00		
Maig			20.000,00		
Juny			25.950,00		
Juliol					
Agost					
Setembre				40.000,00	
Octubre		25.000,00		40.000,00	
Novembre		4.000,00		40.000,00	506,00
Desembre	600,00	33.500,00			1.012,00
TOTAL	600,00	62.500,00	145.950,00	120.000,00	1.518,00

721.762,70

Nota: Les partides corresponents al total de Préstecs fets per la Fundació i el total de despeses han estat esmenades per errors de càlcul al document original.

Font: Arxiu Fundació Carles Pi i Sunyer

Ens resulta difícil entendre la raó per la qual s'editen resums de despeses paral·lels i, observem que en algunes partides fins i tot creuats. És possible que, al marge de la comptabilitat diària, convingués disposar d'estats comptables regulars per informar periòdicament als col·laboradors polítics allunyats físicament com és el cas de Carles Pi Sunyer, residint en aquells moments a Londres. Corresponen aquests números, quasi idènticament als publicats per Antoni M. Sbert a la *Revista de Catalunya* i recollits per Josep Massot i Muntaner¹³⁶. Les úniques diferències que hem trobat es recullen a les partides d'ajut als estudiants (6.518 francs de diferència) i a la partida de despeses pagades per treballs originals destinats a la publicació, de 47.501,10 francs, que consta a la memòria d'Antoni Maria Sbert i no en els documents de Carles Pi i Sunyer. En definitiva, les despeses de l'informe Sbert sumen un total de 774.263,80¹³⁷ francs contra 721.762,70 francs de l'informe rebut per l'ex-conseller de Cultura a Londres. Queda contrastat que les xifres oficials de la Fundació Ramon Llull des de la seva constitució fins el desembre de 1939 giren entorn els 750.000 francs francesos, és a dir, uns 65.000 francs mensuals.

Analitzant amb més detall, observem que als comptes anteriorment descrits, no destinen cap partida per pagar les oficines físiques on treballaven, despeses que es recullen en aquest resum, però sí que es dupliquen les despeses de personal d'administració. D'això deduïm que els responsables de l'administració de residències i centres d'acolliment treballaven a les mateixes oficines que els responsables d'administrar l'ajut als intel·lectuals i la promoció de la cultura.

A partir del mes d'octubre de 1939 i endavant, les despeses d'administració creixen considerablement. És possible que les despeses administratives de l'oficina de Presidència anessin a parar als comptes que hem vist, des del moment en què aquesta es fa càrrec d'administrar les residències. Això té lloc, precisament el mes d'octubre de 1939, tal com es comenta en algunes cartes enviades per l'oficina de Presidència a diversos refugiats que demanen subvencions o l'ingrés a la residència de Montpeller. Un exemple és el comentari en una carta escrita el 26 d'octubre de 1939 des de París sense signatura, però molt probablement de Joan Tauler, a un refugiat desconegut anomenat

---

¹³⁶ Massot i Muntaner, J., *Antoni M. Sbert: Agitador, polític i promotor cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000. Apèndix 3, p. 314-318. *Fundació Ramon Llull: Memòria de la Delegació General*, gener 1940.

¹³⁷ És de notar que sovint el comptable no fa bé la seva feina. En aquest cas, la memòria registra un total de 726.762,70 francs, mentre que la suma de les partides dona 774.263,80 francs.

Manuel C. Jover resident a Montpeller, on diu molt explícitament que: "*Des de 1er d'aquest mes (octubre de 1939) ha començat la Presidència a cuidar-se de les Residències*"¹³⁸. Un altre testimoni d'aquest fet el trobem en una altra carta, també segurament de Joan Tauler, tot i que tampoc va signada, en la qual fa referència a la circumstància esmentada de: "*en ocasió d'haver passat a Presidència tot lo referent a Refugis*"¹³⁹.

Les despeses corresponents a la instal·lació de les oficines (lloguer, llum, etc), que, com hem dit, no trobàvem als comptes de gestió de residències, els trobem en aquest resum a partir del mes d'agost, majoritàriament. És molt probable que es pagués el lloguer per un any sencer, cosa habitual en aquella època, tal com hem observat en els comptes dels locals de la residència de Montpeller. Tant per l'anàlisi de les partides de lloguer, com mobiliari o instal·lació, quasi inexistent entre els mesos de març i juliol de 1939 podem deduir que no hi ha una veritable seu de la Fundació Ramon Llull fins el mes d'agost de 1939, compartint-se, per tant, els locals amb alguna altra institució que es feia càrrec d'aquestes despeses. Els documents enviats per Antoni M. Sbert a Lluís Companys el juliol i agost de 1939 estan encapçalats per una lacònica capçalera amb el text: "*Fondation Ramon Llull. Comité de patronage des Oeuvres culturelles et d'assistance catalane. 81, Rue Miromesnil – Paris, 8°. Tél.: Laborde 03-70*". Però també tenim constància dels locals del *Bureau d'Information/Layetana Office* instal·lats al número 26 de la rue Pepinière, al 16 del Boulevard Hausmann o a l'Av. Monceau. Així doncs, els diferents locals que els diversos organismes dependents de la Generalitat exiliada van ocupar i desocupar durant aquest agitat any i mig de primer exili, fan realment difícil interpretar correctament aquestes dades. Una cosa està clara, durant els mesos de març a desembre de 1939 les despeses de local, llum, calefacció, mobiliari i instal·lació de l'oficina/es de París van ascendir a 104.587,30 francs, xifra gens menyspreable per l'època.

El capítol referent a "*col·laboració eventual*" fa referència als diners destinats a pagar les contribucions de diversos intel·lectuals exiliats a l'obra cultural de la Fundació, és a dir, els articles, dibuixos, etc que es necessitaven per donar contingut a les publicacions

---

¹³⁸ ANC Artea, 82.1, doc. 316, Carta des d'oficina de Presidència a Manuel C. Jover resident a Montpeller, 26/10/1939.

¹³⁹ ANC Artea, 82.1 doc. 52. Carta des de l'oficina de Presidència a Isidre Armengol resident a Montpeller, 28/10/1939.

d'exili com *El Poble Català* o la *Revista de Catalunya*. El mateix Carles Riba ens parla d'aquestes col·laboracions: "*Pels números de la R. de C. (Revista de Catalunya) veuran com hem organitzat a París una institució que continuï en l'exili la vida acadèmica catalana: la Fundació Ramon Llull. Es regeix per un consell mixte catalano-francès; entre els membres francesos hi ha primeres figures de les lletres i de les universitats. No és doncs lleugera la nostra responsabilitat. La majoria dels emigrats respon bé; si els catalans d'Amèrica acaben de sortir del seu catalanisme una mica massa primari i de l'aplaudiment de principi passen a l'ajut pràctic ben lligat, l'obra podria ésser vasta i profunda. La FRL ajuda escriptors, artistes homes de ciència, etc fent-los treballar. La producció va a parar a la R. de C. (un d'aquests dies sortirà el n° 98, o sigui el cinquè de la IV època) i serà distribuïda en quaderns d'estudi o en volums de bella literatura i assaigs; es divulgarà la nostra cultura per mitjà de conferències, exposicions, llibres en francès i altres llengües etc. Tot això ja està en marxa...*"¹⁴⁰.

Aquests ajuts de caràcter indirecte destinats a intel·lectuals exiliats tindran una partida d'entre cinc mil i sis mil francs mensuals destinada expressament a aquest objecte. A propòsit d'aquest fet, Alexandre Cirici fa esment en el seu llibre memorialístic *Les hores clares* de manera planera i directa a com li paguen 3.000 francs per treballar fent il·lustracions per la *Revista de Catalunya*¹⁴¹, pensem que està clar que aquest reintegrament queda reflectit en el resum de gestió enviat a l'ex-conseller Carles Pi i Sunyer.

La Fundació Ramon Llull dedicarà també, entre els mesos d'agost i desembre de 1939, una partida de 5.631,15 francs per l'adquisició de llibres. Tenint en compte que en aquella època un llibre costava una mitjana de 15 francs¹⁴², podem deduir que es van comprar uns tres-cents cinquanta llibres en cinc mesos. En la mateixa línia, es van destinar 34.297,75 francs a l'adquisició d'un fons d'obres d'art, entenem que principalment d'artistes catalans exiliats, seguint el mateix criteri que amb la partida de "col·laboracions eventuais".

---

¹⁴⁰ Riba, C.. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989, carta 321 de 04/05/1940 a Santiago Pey, p. 125.

¹⁴¹ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p. 197.

¹⁴² A mode d'exemple ANC Artea, 7.2.2., doc. 85, factura de la *Librairie Garnier Frères* de París, 26/07/1939.

Els ajuts a intel·lectuals, en canvi, foren considerables durant aquest període, fins arribar als 113.532,55 francs des del mes d'abril al mes de desembre de 1939. Aquest ajut es materialitzà principalment en subvencions *ad personam* per una llista de noms que va anar variant.

A partir de la tardor de 1939 es dediquen alguns recursos a ajudar a estudiants, borses d'estudi i quantitats força importants a publicacions. Entre els mesos d'octubre i desembre de 1939 s'inverteixen 62.500 francs en aquest darrer apartat que, segueix la mateixa línia política que les partides destinades a llibres, obres d'art i ajuts a intel·lectuals. En relació a l'inici de la consignació d'una partida específica el mes d'octubre i mesos següents dedicada a publicacions, ens pot ajudar a fer-nos càrrec el testimoni de Josep Pous i Pagès sobre aquesta circumstància. El president de la Institució de les Lletres Catalanes des de 1937, a les seves memòries ens recorda que "*a París, la Fundació Ramon Llull, la més ambiciosa de tot l'exili, assegurava edicions catalanes de qualitat. Una d'elles era la Revista de Catalunya*"¹⁴³. En el context d'aquesta referència, poc temps després del seu trasllat a París el 6 de març de 1939, el 24 de setembre de 1939, Antoni M. Sbert li demanà que escrivís quelcom per al primer número. Es tractava del número 94 de la *Revista de Catalunya* que aparegué a París el desembre de 1939, és raonable pensar que cobrà per aquesta prestació de serveis.

En arxius separats i amb títols correlatius i seguits, trobem una carpeta que conté informació, pensem que sobre els comptes de l'oficina de Presidència¹⁴⁴, que no devien tenir la mateixa difusió que els comptes vistos fins ara. El resum d'aquests pagaments és el següent:

---

¹⁴³ Pous i Pagès, J.. *Memòries d'exili*, Editorial Afers, Barcelona, 2002, edició a cura de M. Àngels Bosch, p. 20.

¹⁴⁴ ANC Artea, 32.1.

Taula 8. Resum dels pagaments dels serveis d'assistència catalana
corresponent al mes de desembre de 1939

<u>Article I - Parlament de Catalunya</u>		
	<u>Consignació</u>	<u>Pagaments</u>
Pagaments als diputats del Parlament de Catalunya	43.750,00	43.750,00
Alts càrrecs i familiars	15.250,00	15.250,00
TOTAL	59.000,00	59.000,00
<u>Article II - Residències (Centre Cultural Català de Montpeller)</u>		
	<u>Consignació</u>	<u>Pagaments</u>
Centre Cultural Català de Montpeller	200.000,00	75.000,00
<u>Article II - Subvencions a residències i Organismes d'assistència</u>		
	<u>Consignació</u>	<u>Pagaments</u>
	50.000,00	
A Refugi de Montauban		4.000,00
A Comité Universitaire Toulousain		10.000,00
A Col·legi Universitari de Montpeller		5.000,00
A Isle-Adam		10.000,00
<u>Article III - Cultura</u>		
	<u>Consignació</u>	<u>Pagaments</u>
	100.000,00	
A Fundació Ramon Llull		75.000,00
A l'A.A.R.F.		5.000,00
<u>Article IV - Secretaria i habilitació</u>		
	<u>Consignació</u>	<u>Pagaments</u>
	63.000,00	
<u>A. Personal</u>		
A Miravittles		2.000,00
<u>B. Material</u>		
A Morera (llibres)		449,00
<u>C. Despeses generals</u>		
Telegrama ràdio a Buenos Aires		593,30
Treballs crítica militar		250,00
<u>Article IV - Presidència (Govern)</u>		
	<u>Consignació</u>	<u>Pagaments</u>
	63.000,00	
A President		5.000,00
A Sbert		4.000,00
A Tarradellas		4.000,00
		<u>Pagaments</u>
	TOTAL	259.292,30

Font: ANC Artea 3.1.1

No és un resum de despeses en sentit estricte, sembla el típic informe d'estat de caixa i no estem segurs que contingui la informació del mes de desembre de 1939 a mes tancat, ja que la diferència entre les consignacions teòriques i els pagaments efectivament

realitzats és massa gran. Probablement és un informe realitzat abans d'acabar el mes, que no conté totes les transferències de pagament realitzades, sinó solament una part.

Tot i que no ho hem transcrit íntegrament, l'Article I contempla les subvencions atorgades a vint-i-quatre membres del Parlament de Catalunya¹⁴⁵ amb nom i cognoms amb assignacions dispars entre els 1.000 i els 2.500 francs per persona. Desconeixem les raons per les quals hi ha diferències tant notables en els imports repartits. Aquest apartat ens permet ressaltar el fet que només rebien subsidi de la Presidència de la Generalitat els diputats catalanistes republicans, no pas els comunistes. Si analitzem la filiació de cadascun d'aquests vint-i-quatre diputats, veurem que tots menys dos, van guanyar el seu escó presentant-se per Esquerra Republicana de Catalunya. Els dos que reben subsidi i no són d'ERC són Josep Folch i Folch, del Partit Radical Autònom de les Comarques Tarragonines¹⁴⁶ i Pau Romeva d'Unió Democràtica de Catalunya.

Dins l'apartat dedicat a familiars d'alts càrrecs que reben una prestació, trobem partides dedicades a Maria Macià, filla del difunt president, la vídua de Manuel Carrasco i Formiguera, líder d'UDC assassinat pels franquistes, el president del Parlament, Josep Irla, l'ex-conseller de Governació, Artemí Aguadé, el director general de Propaganda, Jaume Miravittles, el comissari delegat de la Generalitat de Catalunya a les terres de Lleida, Josep Sastre Torruella i el comissari delegat de la Generalitat de Catalunya a Tarragona, Ramon Sanahuja, essent la més ben pagada l'esposa del polític finit democratacristià, amb una assignació mensual de 5.000 francs.

La resta d'assignacions, residència de Montpeller i altres organismes d'ajut, són en la línia de les que hem vist en els pressupostos i resums de despeses dels mesos de juliol i agost de 1939, quant a partides on s'apliquen aquests recursos i en la dimensió dels mateixos. Destaquen els articles on es detalla l'import destinat a les activitats de la Fundació Ramon Llull que, quadra aproximadament amb les despeses d'àmbit cultural que hem analitzat prèviament (75.000 francs). A mode d'anècdota se'ns mostren les assignacions pel mateix President Companys (5.000 francs) i pels ex-consellers Josep

---

¹⁴⁵ Hem de tenir en compte que el Parlament de Catalunya va ser constituït el 1932 amb 85 escons (56 d'ERC, 15 de la Lliga Regionalista, 5 de la USC de Joan Comorera i sis més de partits minoritaris).

¹⁴⁶ Partit sorgit per les eleccions de 1932 com una escissió del Partit Republicà Radical Autonomista, aconseguí 4 escons en una coalició amb Esquerra Republicana, dins la qual s'acabaria diluint. Molas, I. (ed.). *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya, segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000, p. 217 i 266.

Tarradellas o Antoni M. Sbert (ambdós reben 4.000 francs mensuals), suficients totes elles per portar una vida més que folgada.

2.3 Altres organismes assistencials relacionats

2.3.1 El Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne (CAIE)

De forma anàloga a com ho van anar fent els diferents grups polítics a l'exili¹⁴⁷, els membres catalanistes republicans de la Generalitat, principalment de l'entorn d'ERC van fer pivotar la seva activitat en diversos comitès i fundacions, que esdevingueren pantalles legals imprescindibles per portar a terme els seus objectius assistencials i de preservació i foment de la cultura. En aquest marc, trobem el que es va anomenar *Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne* (d'ara endavant CAIE), forma jurídica d'un organisme continuador del *Comité d'Aide aux Intellectuels Catalans* (d'ara endavant CAIC).

Aquest darrer instrument jurídic es va constituir a França la darrera tardor de la guerra, amb l'objectiu d'ajudar una cinquantena d'intel·lectuals catalans, en concret, quarantadós membres tots ells de la Institució de les Lletres Catalanes¹⁴⁸. En una carta de crida a l'ajuda als intel·lectuals francesos, apel·lant a les dificultats per les quals travessaven els seus col·legues catalans en els darrers mesos de guerra, on "*La disette règne en Catalogne où l'argent même ne permet plus de se procurer les denrées de première*

---

¹⁴⁷ Milagrosa Romero Samper ens parla principalment dels comitès d'ajuda controlats per Juan Negrín i els comunistes, com ara el CICIAER (Comité Internacional de Coordinación y de Información para la Ayuda a la España Republicana), que canalitzava l'ajuda a través de la CSI (Central Sanitaria Internacional) i del Servicio Internacional para la Infancia. Romero, Samper, M.. *El exilio republicano: la oposición durante el franquismo/ 3*, Ed. Encuentro, Madrid, 2005, p. 80.

Marie-Claude Rafaneau Boj també ens parla de la "Casa de los Heridos", reservada per antics brigadistes internacionals, Rafaneau Boj, M-C.. *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia: 1939-1945*, Barcelona, Omega, 1995, p. 153.

Les historiadores Queralt Solé i Gemma Caballer recorden diversos d'aquests organismes, com ara el *Comité National Catholique de secours aux réfugiés d'Espagne* o el *Comité Catholique de secours pour les enfants espagnols* de tendència evidentment catòlica, la *Ligue Internationale des amis des basques* (secció francesa), nacionalista basca i diversos organismes de caire internacional com el *Comité National Britannique d'aide a l'Espagne*, el *National Joint Committee for the Spanish Relief*, el *Comité Central des Réfugiés Paris* o la *International Commission for the Assistance of Spanish child refugees*, entre altres. Solé, Q.; Caballer, G.. *Aproximación biográfica a Josep Maria Torres Peix (Barcelona, 1900–Prada de Conflent, 1979): un hombre de Unió Democràtica de Catalunya (UDC) clave para el exilio republicano en los campos de internamiento franceses*, Pasado y Memoria, Revista de Historia Contemporánea, 12, Universidad de Alicante, Alicante, 2013, p. 174, nota 36.

¹⁴⁸ Model de carta signat a París, enviat a diversos intel·lectuals francesos pel citat comitè en els seus inicis. ANC Artea, 5.8.3, doc. 1. Sense data, tot i que el més probable és que sigui d'octubre o novembre de 1938.

nécessité" es demana una subscripció al seu favor d'un mínim de 20 francs mensuals per assegurar l'enviament, tots els mesos d'una caixa de queviures per família, per valor de 100 francs. Per aconseguir el seu objectiu, el CAIC requereix un mínim de 250 escriptors o professors universitaris francesos que s'adhereixin a la iniciativa que, sobretot, té la condició d'apolítica.

El Comitè té com a membres impulsors del patronat, Marcel Arland, Claude Aveline, Marc Bernard, P.L. Berthaud, Jean Blanzat, Henri Calet, André Gide, Louis Martin-Chauffier i Français Mauriac.

Resulta difícil establir la connexió entre la Generalitat de Catalunya i, en concret entre la Conselleria de Cultura i l'esmentat CAIC, tot i que pensem que aquesta resulta innegable. Un dels arguments a favor d'aquesta tesi és el fet que el tresorer del Comitè és el mateix Enric Roig, professor de català, sense aparent rellevància política, home de confiança del president Companys, sembla que residia a París des del mes de juliol de 1938¹⁴⁹ i que la seva seu física, ja abans del gran exili de febrer de 1939, és al número 7 del Boulevard Haussmann de París, seu de l'oficina de la Generalitat a la capital francesa, almenys durant el darrer any de guerra.

El compte bancari on s'havien de fer les donacions era un compte de xecs postals amb el número 2265-34, modalitat financera que facilitava la capil·laritat dels ingressos. No conservem els extractes d'aquest compte relatius a l'activitat del Comitè, sí, en canvi, disposem de tots els seus apunts comptables¹⁵⁰, des del 25 de juliol de 1938 a l'11 de març de 1939. Totes les anotacions estan fetes en català i, amb tota seguretat, són fetes per Enric Roig i Querol que, com hem apuntat anteriorment, ja residia a París en aquell moment. Hem fet un petit resum del que suposà aquella petita iniciativa per pal·liar modestament les penúries de la guerra que patien els intel·lectuals catalans els darrers mesos de la contesa:

---

¹⁴⁹ Enric Roig i Querol (Barcelona, 1901 - Créteil, 1989), almenys des del juliol de 1938, residia a París i gestionava determinats fons de la Generalitat, fet que explicaria la rapidesa amb què disposa de recursos econòmics per a atendre les necessitats dels exiliats catalans. *Cartes de Carles Riba*, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola, Carta 1008 a Enric Roig i Querol, Nota 4, Institut d'Estudis Catalans, edició digital, Barcelona, 2012.

¹⁵⁰ ANC Artea, 5.8.2, Llibre de comptabilitat del *Comitè d'Aide aux Intellectuels Catalans*.

Taula 9. Compte d'exploració del Comitè d'Aide aux Intellectuels Catalans

Ingressos		Francs fr.
Total ingressos per donacions d'intel·lectuals francesos Agost 1938-Març 1939		17.275,00
Data	Despeses	
31/08/1938	Enviats 13 paquets de queviures a intel·lectuals a Catalunya de 100 ff	1.300,00
09/11/1938	Enviats 15 paquets de queviures a intel·lectuals a Catalunya de 95 ff	1.425,00
17/11/1938	Enviats 14 paquets de queviures a intel·lectuals a Catalunya de 95 ff	1.330,00
14/12/1938	Enviats 43 paquets de queviures a intel·lectuals a Catalunya de 95 ff	4.085,00
13/01/1939	Enviats 45 paquets de queviures a intel·lectuals a Catalunya de 95 ff	4.275,00
05/02/1939	Tramesa de diners a Tolosa	1.000,00
09/02/1939	Tramesa de diners a Perpinyà	2.014,35
09/02/1939	Tramesa de diners a Tolosa	1.012,40
20/02/1939	Tramesa de diners a F. Trabal	200,00
	Diferents despeses d'enviament	13,50
Total despeses d'assistència Comitè d'Aide aux Intellectuels Catalans		16.655,25
Rest a en caixa el 11/03/1939		619,75

Font: Elaboració pròpia a partir d'ANC Artea 5.8.2, doc. 1-26

Com podem veure, es tractà d'una petita iniciativa, que fou l'embrió d'un dels organismes que vehiculà l'activitat cultural de la Generalitat de Catalunya al primer exili. En efecte, quan l'exili ja era una realitat, es va promoure la transformació d'aquest Comitè que, pensem que no tenia pràcticament ni personalitat jurídica, o la tenia molt feble, en una organització no governamental d'assistència als intel·lectuals. El nou organisme s'anomenà *Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne*, deixant de banda l'acrònim CAIC per esdevenir el CAIE, per raons que se'ns escapen.

Tampoc coneixem amb claredat els nexes entre els patronats que configuren les dues institucions i els membres catalanistes de la Generalitat de Catalunya. Ens sembla clar que, tant el CAIC com el CAIE, eren més propers al govern català d'ERC que a altres grups polítics.

Ens pot ajudar a entendre quina va ser la seva activitat durant aquests primers mesos d'exili la memòria que es presentà als membres del patronat en una reunió portada a terme, segurament entre finals d'octubre i començaments de novembre de 1939¹⁵¹.

El citat "rapport" comença explicant els antecedents que acabem d'exposar relatius al *Comitè d'aide aux intellectuels catalans* i la seva activitat. Davant l'ensulsiada

¹⁵¹ *Rapport sur l'activité du Centre d'Aide aux Intellectuels d'Espagne*, ANC Artea, 25.3.1, doc. 2-8.

republicana, als membres del patronat sembla peremptori emprendre una tasca d'assistència que supera amb escreix la que portaven desenvolupant fins el moment i decideixen transformar-lo en una entitat amb una configuració jurídica més adient. Amb el mateix esperit apolític, persegueix, amb l'ajuda i hospitalitat dels "*services catalans de Paris*" al Boulevard Haussmann 7 i, després al carrer Miromesnil 81 i amb el seu tresorer Enric Roig i Querol, els mateixos objectius que l'anterior Comitè: assistir els intel·lectuals que s'han exiliat. Els antics membres del patronat continuen la seva tasca i se n'afegeixen un bon grup més, com Marcel Bataillon, Louis Blaringhem, Charles Braibant, Clara Candiani, Benjamin Cremieux, Roger Desormière, Luc Durtain, Henri Focillon, Marcel Gromaire, André Lhote, Jacques Maritain, el Premi Nobel Roger Martin du Gard, Darius Milhaud, Henri de Montherlant, Jean Paul Romain, Jean Sarrailh o Romain Thomas. El nivell dels membres del patronat era molt alt, eren un grup notable d'intel·lectuals francesos que recolzaven una iniciativa sense precedents.

El primer que es demana és una prospecció financera que permeti endegar les tasques d'assistència al nivell que es requereix el més aviat possible. El prestigi del patronat és suficient per recollir en poques setmanes, mitjançant petites subscripcions individuals la suma de 30.000 francs, més del doble del que havia recollit l'antic CAIC en vuit mesos. Criden l'atenció les aportacions de filantrops nord-americans que aporten sumes considerables durant els primers mesos, entre les que destaquen els 500 dòlars americans (18.825 francs francesos) que dona un tal Henry Church el 31 de març de 1939¹⁵² o un altre de 100 dòlars (3.760 francs francesos) que s'ingressen a un dels comptes del CAIE fruit d'una donació d'origen desconegut¹⁵³.

El CAIE disposava de centres locals creats per coordinar les donacions, en aquesta tasca, els més actius durant aquests mesos van ser el Comitè de Tarbes i el de Rouen. Els membres del patronat es mouen també entre els filantrops francesos, fins aconseguir uns 50.000 francs entre diverses aportacions, amb l'ajuda del Ministre d'Economia Raymond Patenôtre. Finalment i amb poc èxit, es publiquen algunes subscripcions a diaris de més o menys tiratge com el "*Journal Marianne*". L'única publicitat que es va fer, van ser dues breus notes aparegudes als diaris "*L'Ordre*" i "*L'Oeuvre*", de

---

¹⁵² Extracte bancari del *Banc Morgan & Co.* a favor del CAIE, xec n.11712, 31/03/1939. ANC Artea, 2.2.1, doc. 20.

¹⁵³ Extracte bancari del *The Nacional City Bank of New York (France)* a favor del CAIE, compte 41104, xec n. 52106, 09/05/1939. ANC Artea, 2.2.1, doc. 104-105.

reconeguda minsa eficàcia. Amb aquests mitjans, entre el 15 de març i el 25 de setembre de 1939 es van recaptar 108.256 francs.

Amb aquests recursos es va fer una crida a diversos editors francesos per sol·licitar un bon preu en l'adquisició de diccionaris, manuals, revistes especialitzades, llibres de lectura, etc. Els editors Garnier, Colin i Hachette han posat a disposició dels intel·lectuals exiliats, a un preu molt reduït, gramàtiques franceses, gregues, llatines, manuals d'història, matemàtiques i, fins i tot, l'editor musical ha regalat discs amb cançons populars espanyoles.

En un apartat més prosaic, però molt important en aquell temps, se'ns explica com el fabricant de la *Régie autonome des Tabacs* ha fet un bon descompte en la compra de diversos milers de cigarretes i cigars per als exiliats.

La memòria d'activitats del CAIE, inclou un símbol xifrat de la maçoneria, després d'una frase en clau¹⁵⁴. És l'única referència evident i, ens resulta comprensible que part de la motivació d'aquestes accions provingués dels principis que ataven aquests tipus d'organitzacions, molt actives en aquells moments a ambdós països que flanquegen els Pirineus.

La primera i urgent tasca va consistir a treure el màxim nombre d'intel·lectuals, escriptors i artistes dels camps de concentració, amb l'objectiu d'alliberar-los a tots, malgrat les dificultats financeres i, sobretot, administratives.

El delegat del CAIE més actiu al Midi francès va ser el dirigent d'Unió Democràtica de Catalunya Josep Maria Trias Peitx, membre fundador del *Comité National Catholique de secours aux réfugiés d'Espagne*, casat amb la periodista i escriptora francesa Clara Candiani¹⁵⁵. Ambdós van fer grans esforços humanitaris a favor dels refugiats catalans i espanyols durant el 1939 i, també d'altres nacionalitats a partir de 1940, especialment jueus¹⁵⁶. Pels rebuts que hem vist, es dedicava a fer arribar part les subvencions

---

¹⁵⁴ El símbol són tres punts disposats en forma de triangle, de manera molt evident, en el centre de la pàgina i deixant un espai interlineat que no es deixa en cap altra part del document. La frase que el precedeix es desenrotlla d'aquesta manera: "*Nous n'avons pas manqué de la leur exprimer au fur et à mesure que nous recevions les marques de leur générosité*". Les "*marques de leur générosité*" són, evidentment, els tres punts que segueixen .•.

¹⁵⁵ Amb ells va col·laborar estretament Maurici Serrahima durant els anys 1939-1940. Serrahima, M.. *Memòries de la guerra i de l'exili, vol. II, 1939-1940*, Edicions 62, Barcelona, 1981, p. 286 i següents.

¹⁵⁶ Sobre Josep M. Trias Peitx i la seva activitat assistencial veure Solé, Q.; Caballer, G.. *Aproximación biogràfica a Josep Maria Torres Peitx (Barcelona, 1900-Prada de Conflent, 1979): un hombre de Unió Democràtica de Catalunya (UDC) clave para el exilio republicano en los campos de internamiento*

destinades als intel·lectuals que residien als camps d'internament¹⁵⁷. La seva esposa Clara Candiani, reconeguda periodista va tenir cura del falansteri bastit per a una dotzena d'intel·lectuals i les seves famílies al castell de Roissy-en-Brie. Queda clar que el principal impulsor de l'alberg d'aquesta vil·la propera a París va ser el CAIE, fins a quin punt inspirat per Antoni M. Sbert, Carles Pi i Sunyer i el grup catalanista republicà de París?: si va ser així, no en tenim constància clara. Sembla doncs, aquest alberg, una altra pota del sistema de residències fomentat i promogut per Lluís Companys, però no controlat completament, ja que els recursos han estat originats per comitès francesos amb les seves pròpies idees i objectius, la majoria de vegades allunyats dels seus.

El CAIE, durant els primers tres mesos d'existència de l'alberg de Roissy-en-Brie, ha estat fortament ajudat pel *Comité de la Jeune République*, organisme del qual, no tenim cap referència. El Centre no va deixar mai de cercar noves places pels seus protegits i així ho testimonien els esforços fets per Jean Coutrot, del *Centre d'Etude des Problèmes Humains*, que oferí un immoble de la seva propietat a la localitat de Miremandes, al Drôme, uns quilòmetres al sud de Lyon. Els problemes ocasionats per la distància des de París i l'absència d'una delegació local del CAIE van fer inviable aquesta proposta. No ocorregué el mateix amb la proposició de la Sra. Cuisinier, del Musée de l'Homme, que cedí una casa rural al poble de Saint-Cyr-sur-Morin (Seine-et-Marne), on el mes de juliol de 1939, efectivament van ser traslladats alguns residents que havien de partir properament cap a Xile o Mèxic. Això és el que ens diu la memòria del CAIE, però els relats dels protagonistes ens ofereixen alguns detalls addicionals, prou coneguts, dels dies de Roissy-en-Brie. La mateixa Anna Murià ens explica l'embolic que es va ocasionar quan l'Armand Obiols, casat amb la Montserrat Trabal va tenir un afer amb Mercè Rodoreda, fet que va enfrontar els residents en dos bàndols, fins el punt que *"la divisió era tant clara i la convivència tant difícil que van acabar per treure'n un grup: els Oliver, els Trabal, els Berenguel i els Montanyà, i els van portar a un altre château, a Saint Cyr, on hi havia refugiats centro-europeus. En aquesta decisió va jugar un paper important la Clara Candiani, membre del comitè de Roissy, que era amiga i*

---

franceses, Pasado y Memoria, Revista de Historia Contemporánea, 12, Universidad de Alicante, Alicante, 2013.

¹⁵⁷ Per exemple ANC Artea, 2.2.2, doc. 87, rebut signat per Jaume Àngel Aymerich del camp n. 3 d'Agde per la recepció de 200 francs entregats per J.M. Trias Peitx de 27/07/1939. És més definitiva la carta d'estat de comptes que envia el diputat d'UDC a Enric Roig i Querol on exposa la liquidació d'entrades i sortides dels mesos de juny i juliol de 1939 (doc. 88).

*partidària de l'Aurora Jordana, de la Mercè Rodoreda i de la meva*¹⁵⁸. Efectivament, durant uns mesos el CAIE sostindrà aquesta segona residència¹⁵⁹ situada a 75 quilòmetres a l'est de París. L'espai que va quedar lliure a Roissy-en-Brie es volia omplir amb més residents, però l'esclat de la II Guerra Mundial al setembre de 1939 ho va impedir i, poc temps després, l'Estat francès expropià la casa de camp de Saint-Cyr-sur-Morin, sense que els seus estadants poguessin embarcar-se cap Amèrica.

La suma de les despeses demostra que era una residència amb més habitants dels que podia tenir, que en els darrers dies de l'estiu de 1939, està més que superpoblada, amb altes despeses relatives a visats d'embarcament a Amèrica, subvencions directes individuals i material enviat als camps d'internament, esdevé insostenible a partir del mes de setembre. La raó principal té a veure amb una caiguda dràstica de les aportacions dels intel·lectuals francesos ocasionada directament per l'entrada de França en una nova guerra amb Alemanya. La frase reproduïda per l'estadant de Roissy-en-Brie Sebastià Gasch "*ils sont là*"¹⁶⁰, que es va fer popular uns mesos després, no trigaria a ser pronunciada en aquelles contrades, fent anar en orris tota la feina feta pel CAIE.

El resum de despeses portades a terme pel Centre en el transcórrer de la seva activitat és el següent¹⁶¹:

Taula 10. Resum de despeses del CAIE des de 15/03/1939 a 25/09/1939

Despesa	Import francs
Alberg de refugiats	80.000,00
Subvencions individuals	16.000,00
Material d'acomodament	2.700,00
Visats de passaport	4.750,00
Tabac, llibres, material de papereria	1.800,00
Factures d'impressions i correspondència	2.000,00
Total despeses CAIE	107.250,00

Font: ANC Artea 25.3.1, doc. 7

¹⁵⁸ Rodoreda, M.. *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956*, Edicions de les dones, Barcelona, 1985, p. 23.

¹⁵⁹ Un exemple pot ser la carta del CAIE a la Sra. J. Cuisinier en la que se li remet el xec número A 396714 amb la quantitat de 2.000 francs per al sosteniment de la residència de Saint-Cyr-sur-Morin, 17/08/1939. ANC Artea, 2.2.2, doc. 121.

¹⁶⁰ Gasch, S.. *París, 1940*, Quaderns Crema, Barcelona, 2001, p. 10.

¹⁶¹ ANC Artea, 25.3.1, doc. 7, resum de despeses del CAIE entre 15/03/1939 i 25/10/1939.

La guerra, com és natural, va espantar tothom a França i, els intel·lectuals francesos no van ser una excepció. Davant la pròpia amenaça, van preferir contenir les seves aportacions, reservar-les o desviar-les cap als seus compatriotes, això va provocar que el *Comitè d'Aide aux Intellectuels d'Espagne* resolgués la seva pròpia dissolució durant l'esmentada reunió transcorreguda a l'inici de la tardor de 1939 i, en conseqüència, durant aquells mateixos dies es va notificar als intel·lectuals residents a Roissy-en-Brie el seu imminent tancament amb una simple carta d'avís¹⁶².

Així, el compte de resultats del CAIE en el moment de la seva dissolució era el següent¹⁶³:

Taula 11. Compte d'explotació CAIE fins a la seva dissolució 19/10/1939

Mes	Ingressos francs	Despeses francs
Març	2.871,55	1.216,80
Abril	30.324,50	7.371,10
Maig	7.962,00	10.240,05
Juny	8.215,00	7.244,20
Juliol	49.489,00	22.163,50
Agost	7.249,00	25.455,75
Setembre	2.145,00	16.254,10
Octubre	2.000,00	20.209,10
Total francs	110.256,05	110.154,60
Total ingressos		110.256,05
Total despeses		110.154,60
Saldo en caixa el 19/10/1939		101,45

Font: ANC Artea 5.8.4, doc. 8

Com es veu, el CAIE, tot i tenir uns ingressos moderats, va poder portar a terme una lloable i eficaç tasca en favor dels intel·lectuals exiliats, particularment dels catalans. No sembla que la Generalitat tingués una influència directa en el Centre, doncs cap dels membres del Patronat era català, tot i que el que el tresorer ho era, punt de no poca importància. En la gestió d'aquests cabals, Enric Roig i Querol, va portar a terme una labor minuciosa i cuidada. Conservem la gran majoria dels extractes del citat compte

¹⁶² Carta de P.L. Berthaud a Lucien Samson administrador de Roissy-en-Brie, 10/10/1939. ANC Artea, 2.2.2, doc. 161.

¹⁶³ Compte d'explotació del CAIE fins a la seva dissolució 19/10/1939. Artea 7 5.8.4 doc. 8.

2265.34 del *Ministère des Postes, Télégraphes et Téléphones* francès, que era el mateix que utilitzava el CAIC abans d'acabar la guerra a Catalunya. Aquest compte, sempre va tenir un saldo molt petit i, des d'ell, es rebien les aportacions dels intel·lectuals francesos i es remetien petits ajuts als intel·lectuals espanyols o catalans. El tresorer, si analitzem les trameses de diners del CAIE a intel·lectuals, sembla que procurava que els beneficiaris fossin sempre catalans, cosa que potser passà desapercebuda als membres del patronat¹⁶⁴. Les transferències destinades a Roissy-en-Brie, de vegades es feien directament a Francesc Trabal¹⁶⁵, que les emprava per comprar articles de primera necessitat pels estadants i en ocasions s'enviaven a l'administrador el Sr. Samson o es feien arribar a través del *Comité Français pour le parrainage de familles espagnoles et pour l'aide aux réfugiés*¹⁶⁶, una de les múltiples entitats creades en aquells dies per assistir els exiliats. Els extractes que conservem del compte 2265.34 comencen el dia 9 de març de 1939 amb un saldo de 159,30 francs. Ens resulta curiós observar, en els primers moments de l'activitat del CAIE, abans dels primers moviments del mencionat compte bancari, com una part dels ingressos per subscripcions venen canalitzats a través del CICIAER (Comité Internacional de Coordinación y de Información para la Ayuda a la España Republicana)¹⁶⁷, organisme, com hem vist de tendència més aviat negrinista.

---

¹⁶⁴ Nombrosos justificants de transferències fetes a Francesc Trabal, Anna Murià, Jaume Balmes, Domènec Guansé, Xavier Benguerel o C. A. Jordana, entre altres les podem trobar a ANC Artea 2.2.2. El nombre de catalans contrastats és molt superior al d'intel·lectuals d'altres orígens.

¹⁶⁵ Avís de recepció de F. Trabal al CAIE per import de 1.000 francs, 18/04/1939, ANC Artea 2.2.2, doc. 12.

¹⁶⁶ El *Comité Français pour le parrainage de familles espagnoles et pour l'aide aux réfugiés*, era una organització no governamental, amb seu al 13, Rue Alphonse-Daudet de París, amb un patronat compost per una vintena d'intel·lectuals, periodistes i polítics, amb Roger Lardenois al capdavant com a secretari general i Georges Lanfry com a tresorer. Durant la Guerra Civil, va fer labor social a Catalunya i, després de la guerra va atendre a nombrosos refugiats catalans i espanyols a França. Entre altres accions, va subvencionar durant un temps la residència de Roissy-en-Brie, va col·laborar en el famós molí de Bierville, a Boissy-la-Rivière, propietat de Marc Sagnier i en el falansteri del Dr. Camile Soula a Tolosa de Llenguadoc. Desconeixem l'import exacte de cadascuna d'aquestes col·laboracions, només sabem, que des de la seva creació, aquest comitè va recollir un total de 100.424 francs amb donacions fetes a favor de les víctimes de la guerra espanyola. Entenem que tenien contactes amb la Generalitat de Catalunya però, el fet de no tenir a ningú directament implicat en el seu si, porta que, encara fos més difícil influir-hi en benefici dels refugiats catalanistes republicans. Font: Lardenois, R.. *Memòria d'activitats del Comité Français pour le parrainage de familles espagnoles et pour l'aide aux réfugiés*, ANC Artea 5.8.4, doc. 10-12, París, 29/03/1939. Un exemple d'això pot ser l'enviament de 5.000 francs del CAIE a Roger Lardenois per atendre les despeses de Roissy-en-Brie, 04/05/1939, ANC Artea 2.2.2, doc. 17.

¹⁶⁷ Veure cartes del CICIAER (Comité Internacional de Coordinación y de Información para la Ayuda a la España Republicana) al CAIE on es fa referència a una transferència de diners al compte del CAIE amb detall de les persones que han enviat diners, sempre petites quantitats. La capçalera de la carta fa referència a una "*Souscription Internationale pour le revitaillement des populations de l'Espagne Républicaine*". Estem parlant de dues cartes, de 14/03/1939 i de 04/04/1939, entenem que això es feia en

El darrer ingrés del que tenim constància és de R. Baillon, un donatiu de 250 francs fet el 25 d'octubre de 1939. Els extractes bancaris del compte 2265.34 finalitzen el 28 d'octubre de 1939 amb la darrera remesa enviada al refugiat J. Vallespinós internat al camp d'Argelès, per valor de 200 francs. Efectivament aquests moviments són coherents amb la decisió de finalització de les seves activitats d'assistència social.

Al marge de l'anterior compte bancari, trobem que els moviments d'imports notables es feien a través del compte número 41.104 del The National City Bank of New York a França¹⁶⁸, del qual no disposem dels extractes, que farien més fàcil seguir els seus moviments.

2.3.2 ERC (Entr'aide aux Républicains Catalans)

Ja des del començament del seu peregrinatge per terres d'exili, els catalanistes republicans de base van comptar amb l'ajuda de l'ERC (Entr'aide aux Républicains Catalans), organisme constituït a Perpinyà el 3 de febrer de 1939 per facilitar assistència material als refugiats que mancaven del més indispensable per sobreviure.

Per entroncar aquesta organització, que no deixava de ser la delegació oficial de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà i, per tant, prop dels camps de concentració, amb la política i finances catalanistes al primer exili, comptem amb diversos documents d'interès, que aporten dades sobre el volum de recursos que la sostenien.

Disposem de dues memòries, una redactada a finals de juny de 1939¹⁶⁹ i, que ens presenta en anglès i en francès les seves activitats durant el primer semestre de l'any i, l'altra, redactada en castellà, al mes de desembre de 1939¹⁷⁰, que recull un resum de la tasca portada a terme des del mes de setembre anterior. També ens ajudaran a fer-nos una idea clara alguns resums de moviment de caixa, que inclouen el detall d'ingressos i despeses de la delegació de la Generalitat a Perpinyà entre el primer de juny de 1939 i

---

els dies en que el CAIE estava formalitzant la seva personalitat jurídica definitiva. ANC Artea 2.2.1, doc. 211-221.

¹⁶⁸ Avís de remesa de xecs per valor de 12.500 francs a favor de Lucien Samson, administrador de Roissy-en-Brie, 08/07/1939.

¹⁶⁹ ANC Artea, 24.1.3, doc. 1-22, Perpinyà 30/06/1939.

¹⁷⁰ ANC Artea 7.4.2, doc. 1-22, Perpinyà desembre de 1939.

mitjans de juliol del mateix any¹⁷¹, així com part de l'epistolari intercanviat entre la central de París i la ciutat del migdia francès.

La Delegació de Perpinyà, situada al número 9 de la rue Oliva, era dirigida per Pere Bosch i Gimpera fins el mes d'abril de 1939, ajudat per Carles Martí Feced i Ramon Frontera. El mateix mes, aquest darrer, pren la direcció de l'OERC, facilitant que l'ex-conseller de justícia marxi cap a Londres i que Carles Martí Feced prengui la direcció del *Bureau d'Information* recentment bastit a París.

Les oficines de la capital de la Catalunya Nord, des d'abril, estarien així dirigides pel que havia estat alcalde de la ciutat de L'Hospitalet de Llobregat fins el mes de setembre de 1936, l'esmentat Ramon Frontera. Aquest, en ésser cessat com alcalde, assumí el càrrec de Director general de Beneficència del Govern republicà espanyol, sota les ordres del fins llavors ministre de Treball, Sanitat i Previsió Social Josep Tomàs i Piera, membre del seu mateix partit i, com a cap directe de Jaume Agudé Miró, escollit sotssecretari de Sanitat i Beneficència. Amb aquestes credencials, no és estrany que Lluís Companys comptés amb la seva col·laboració per bastir un organisme destinat a tasques d'assistència eminentment bàsiques. La connexió, de gran part dels funcionaris al servei de la Generalitat a l'exili amb Carles Pi i Sunyer ve donada en el cas de Ramon Frontera, per la seva elecció, el 1937 com a president del Consell de l'Escola Nova Unificada i sotssecretari de cultura sota les ordres del llavors conseller de Cultura fins al final de la guerra. Fou el responsable directe, juntament amb aquest darrer, de l'evacuació dels principals intel·lectuals catalans. Els testimonis de l'època ens expliquen que durant els primers mesos d'exili s'establí a Perpinyà, des d'on cada dia anava, juntament amb Pere Bosch i Gimpera al camp d'Argelers, per visitar coneguts i procurar treure a tothom que podia¹⁷². Com hem dit, es feu responsable d'ERC (*Entr'aide aux Republicains Catalans*) l'organització de la ajuda als refugiats, juntament amb Carles Martí Feced, l'ex-conseller de Justícia i J. Falguera com a secretari¹⁷³. Carles Pi i Sunyer el qualifica de "poc imaginatiu, però voluntariós i d'una gran bona fe"¹⁷⁴.

---

¹⁷¹ Delegació de Perpinyà: Ingressos i despeses corresponents al mes de juny de 1939 i annex. ANC Artea 24.1.1, doc. 732-741.

¹⁷² Bosch i Gimpera, P.. *Memòries*, Edicions 62, Barcelona, 1980, p. 296-297.

¹⁷³ Sauret, J.. *L'exili polític català*, Editorial Aymà, Barcelona, 1979, p. 21.

¹⁷⁴ Pi i Sunyer, C.. *1939: Memòries del primer exili*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis autonòmics i locals, Barcelona, 2000, p. 45.

L'esmentada oficina comptava amb un pressupost mensual¹⁷⁵ de 8.400 francs. Aquest pressupost contemplava una dotació per personal d'oficina de quatre persones consistent en 4.650 francs mensuals (Màrius Calvet i tres persones més, de les quals només coneixem els cognoms: Falguera, Marina i Montserrat¹⁷⁶). Pel lloguer del local i altres despeses d'estada es pensaven destinar 950 francs, 500 francs per correspondència, despeses de material d'oficina, 1.000 francs per despeses realitzades als camps i, finalment, una partida de 1.200 francs destinada a despeses de viatges.

Coneixent les partides que les oficines de París destinaven a la delegació de Perpinyà, podem constatar que la política de la Generalitat a l'exili, en referència a la gran massa de refugiats, consistia quasi exclusivament a un suport moral, ja que els recursos enviats només donaven per sostenir una petita oficina d'atenció als republicans catalanistes exiliats, però sense diners per res més.

La memòria del mes de juny de 1939 escrita en anglès, dirigida als Quàquers¹⁷⁷, els principals benefactors de la seva activitat, i en francès, per les autoritats i comitès d'ajuda del país veí, ens recorda que l'activitat realitzada en el període febrer-juny de 1939 està centrada en cinc aspectes: atenció als refugiats internats en camps, cens de catalans, servei d'informació als refugiats, servei de restaurant a Perpinyà i atenció mèdica personalitzada als exiliats malalts.

Els inicis de la prestació de serveis es cobriren amb els recursos dels propis organitzadors, fins que els van esgotar tots, però desconeixem a quins recursos es refereixen. Entenem que són els que els propis organitzadors podien haver portat de Catalunya en la seva precipitada fugida i que, generosament, devien aportar a la causa benèfica que tenien entre mans. En veure esgotats els seus cabals acudiren a organitzacions benèfiques que, segons sembla, aportaren principalment béns en espècie, més que diner líquid. Els primers a col·laborar van ser els Quàquers americans que, a través de la Dra. Russell, la seva delegada a Perpinyà, van fer arribar recursos abundants de diversos llocs per atendre els refugiats catalans.

---

¹⁷⁵ Nota mecanografiada sense data titulada "Pressupost mensual per al funcionament de la Delegació de Perpinyà", ANC Artea, 24.1.5 doc. 14.

¹⁷⁶ Podria ser Lluís Montserrat, funcionari de Cultura.

¹⁷⁷ En una carta de Ramon Frontera a Carles Martí Feced, el primer, adjuntant-li la memòria en anglès, li comenta que l'han elaborat per ser entregada a la delegada dels Quàquers a Perpinyà, la Dra. Russell. ANC Artea, 24.1.2, doc. 17-18, Perpinyà, 03/07/1939.

Durant els primers mesos d'exili es van pagar segells per més de 6.000 cartes i subvencionar 200 telegrams enviats a Espanya, França i tercers països i entre febrer i abril de 1939 es van distribuir entre els refugiats als camps més de 29.000 cartes enviades.

Una altra gran labor portada a terme va ser el cens que van fer entre els catalans internats als camps. La xifra total a finals de maig de 1939 arriba fins els 41.140 exiliats catalans als camps del sud de França¹⁷⁸. Amb tot detall ens parla el raport de com s'han bolcat en els 9.000 catalans traslladats a les seves instàncies al camp número 3 d'Agde.

El servei d'informació, que connectava els internats amb les seves famílies va ser de summa importància durant aquests mesos, fins el punt que van atendre i contestar, entre els mesos de febrer i maig de 1939, un total de 23.090 peticions d'informació.

El servei de restaurant per una mitjana de dues-centes persones al dia a la ciutat de Perpinyà fou, sens dubte, el més costós en termes econòmics. Estava dirigit a la població flotant d'estadants catalans sense recursos, acabats de sortir dels camps, que necessitaven el més indispensable per alimentar-se. Calculen que necessiten 7,60 francs per persona i dia, per una xifra que voltava les 200 persones. Aquest servei de ticket restaurant que es proporcionava des del començament de l'exili, va resultar amenaçat al cap de poc temps per la manca de recursos que patien, solucionada, amb restriccions i, només per aquesta partida, per l'ajuda del SERE.

Finalment, l'atenció mèdica dels exiliats va esdevenir un resort clau del falansteri humanitari dels membres d'ERC a Perpinyà. Els refugiats que patien les inclemències del temps i la migradesa alimentària dels camps, sovint eren víctimes d'afeccions cutànies, problemes cardíacs, infeccions respiratòries i colitis. Aviat, sota la direcció del Dr. Pumarola i, quan aquest marxà a Mèxic, del Dr. Armendares, es creà una policlínica que va obrir entre el 15 de març i el 15 de juny de 1939, 448 expedients, als quals se'ls donà, de franc, els respectius fàrmacs d'acord amb les seves necessitats.

En total, en el primer semestre de 1939 es visità 2.836 pacients, que, juntament amb els lactants assistits als quals se'ls proporcionava alimentació suplementària i vacunes, constituïren una pesada càrrega financera per la petita oficina de la rue Oliva. Aquest servei mèdic va ser suspès en diverses ocasions per manca de recursos. En concret, a

---

¹⁷⁸ Antoni M. Sbert en el seu informe de gestió de la Fundació Ramon Llull de gener de 1940 ens diu que la xifra total de l'emigració catalana ultrapassava els 100.000, un 60% dels quals havien estat censats.

finals de juny de 1939 no estava en funcionament. Precisament en aquest moment, mercès a l'esmentada visita dels Quàquers i la concreció del problema, aquests es comprometeren a sufragar els 2.800 francs mensuals que costava el servei d'assistència mèdica. Com ens explica el propi Ramon Frontera en la carta dirigida a Carles Martí Feced del 3 de juliol de 1939, a propòsit de la visita dels delegats dels Quàquers: *"resultat d'aquesta gestió i possiblement com a cosa preliminar, del que demà podrem aconseguir, m'ha assegurat i per tant s'ha compromès a sostenir durant tres mesos el nostre Servei de Policlínica, comprenent el mateix les despeses del Dr. Pumarola (honoraris), ordenança (honoraris) i medicaments i receptes que siguin menester"*. En la mateixa carta, Ramon Frontera continua dient que *"Per tant doncs em penso que podeu veure que no perdem el temps i que amb bona voluntat aquesta Delegació a més de la gestió política que realitza pot obtenir aventatges (sic) profitosos per als nostres exiliats"*.

Els recursos eren entregats pels Quàquers però com apunta Ramon Frontera *"aquesta gent sols entreguen quantitats per coses concretes i de caràcter determinat, comprovant amb posterioritat amb què s'esmercen els seus donatius concedits prèviament (...) o sigui que ens pagarà el que ens ha promès, per setmanes vençudes (a partir del primer de juliol) prèvia la deguda justificació"*.

Per comentaris en la mateixa carta, no sembla que els representants del Govern a París estiguessin molt compromesos en aquesta tasca humanitària, si més no, en termes pecuniaris. El to de certa irritació per part dels representants de la delegació de Perpinyà que destil·len les cartes dirigides a París així ho testimonia. És constant la sol·licitud de cabals per part de la Delegació a la Central de París. Fins i tot, s'escatimen recursos raonablement justificats com denuncia el propi Màrius Calvet en una carta dirigida a Josep Tarradellas en la qual es queixa per l'ús del seu vehicle particular per portar a terme les visites als camps i el repartiment dels centenars de paquets d'ajuda humanitària als exiliats catalans¹⁷⁹. La irritació que reflecteix la carta, que és paral·lela a la de moltes altres, ens aporta una imatge de tensió creixent per l'asimetria evident en l'assignació de recursos entre les tasques d'alta volada cultural o de política superior i les

---

¹⁷⁹ *"Fa quatre mesos que s'usa el meu cotxe per a les visites als camps i demás conveniències del Bureau de Perpinyà (...). Doncs bé, heu pagat solament la gasolina i una reparació que al principi va fer-se. Per amortització o desgast del cotxe, ni cinc cèntims (...). El cotxe ha recorregut 10.230 km des del mes de març fins a la data (28/06/1939). (...) Crec que em mereixo dos mil francs com a amortització del cotxe"*. ANC Artea 24.1.1, doc. 470. Carta de Màrius Calvet a Josep Tarradellas, Perpinyà 28/06/1939.

de mera atenció als militants de base¹⁸⁰. És innegable la tasca assistencial que porten a terme els membres de la Delegació de Perpinyà, malgrat la migradesa dels recursos que rebien des de París. Insistentment procuren aconseguir fons d'altres procedències amb més o menys èxit, la qual cosa no impedeix trobar-nos demandes d'auxili que impacten pel seu patetisme: *"We are anxious to do more and more for our people. Unfortunately we have no capital, no funds, no any powerful organism backing our activities. All we possessed we have given. Needs and aims of refugees increase more and more with the time (...). We ourselves, instead of being satisfied with our labour –so intense and of profit as it has been– it seems us evidently insufficient and not so wide as it must be. We take pains to improve and to increase our work and it is impossible to do it without the cooperation of other organisms with strong backings"*¹⁸¹. Sembla, però, que des de París estant, Perpinyà queda lluny.

L'esmentada memòria corresponent al mes de desembre de 1939 ens aporta més llum sobre l'activitat dels delegats de la Generalitat al *midi* francès. Pels termes que utilitza i, per ser escrita en llengua castellana, sembla que és un resum d'activitat destinat a aconseguir recursos per part de la JARE. En efecte, el to de la memòria és divers de l'observat en la memòria del mes de juny. Les ajudes s'han incrementat en un grau no vist abans. Després d'exposar les noves necessitats que generen l'atenció als infranutrïts i mal pagats 50.000 catalans que són a les Companyies de Treballadors, sol·liciten una aportació mensual a la JARE de 18.000 francs, com una partida completament separada de l'atenció als exiliats dels camps i a la població flotant de Perpinyà. Emparant-se en l'organització que ja tenen muntada, amb magatzems i tallers consideren factible, des de Perpinyà, l'atenció als milers de catalans que treballen repartits per tota la geografia gal·la. No volen per això, deixar de banda el que fins el moment ha estat una història de relatiu èxit, així, comenten que *"Nos falta la base financiera. Es por esto que hemos de*

---

¹⁸⁰ "no vull parlar-te de que encara no he rebut el gir telegràfic, ni tampoc que per cobrar la gent aquesta setmana, com tantes altres vegades, si he volgut evitar que alguns d'ells no mengin, els he hagut de pagar de la meva butxaca, amb tot i que per raons prou conegudes per tu, la meva situació econòmica en aquests moments, no és igual que setmanes enrere. Com tampoc et diré que he hagut de deixar el servei d'atencions dels camps i de pagar factures per manca de disponibilitat". ANC Artea 24.1.2, doc. 17-18. Carta de Ramon Frontera a Carles Martí Feced, Perpinyà, 03/07/1939.

O també: *"Recorda't amic Feced, que des de fa molts dies –i com tu ja saps– estic sense disponibilitats. Sembla que demani caritat, però mentre i tant no es transformi l'organització actual, vosaltres coneixeu prou bé quines són les despeses i necessitats d'aquesta Delegació, com també les quantitats per subvenir-les heu enviat. Per tant, feu números"*. ANC Artea 24.1.1, doc. 743. Carta de Ramon Frontera a Carles Martí Feced, 22/07/1939.

¹⁸¹ ANC Artea 24.1.3, doc. 10, Perpinyà 30/06/1939. *Rapport Entr'aide aux Républicains Catalans*.

apelar nuevamente a los nobles sentimientos del Consejo de la JARE por si pudiera entrar en sus cálculos la subvención de este servicio". I clarament, per evitar confusió, es recorda que *"la contabilización de este auxilio la llevaríamos aparte en nuestros libros, a fin de tener en todo momento los justificantes al céntimo de los fondos más o menos cuantiosos que quisiera destinar la JARE a esta labor humanitaria"*¹⁸². Durant el darrer semestre de 1939 l'activitat ha continuat i s'ha incrementat, sembla evident l'acord econòmic al qual han arribat, aconseguint xifres d'assistència social molt més altes que durant el primer semestre del primer any d'exili. Així, les visites als camps, malgrat la prohibició dictada des del mes de desembre per les autoritats militars franceses, ha continuat, i els paquets entregats (407), cartes lliurades (1.356) i enviades (865) i nombroses gestions realitzades en favor dels internats han estat una constant durant el darrer mes de l'any. El servei mèdic i d'informació continua en funcionament, amb força moviment, si el comparem amb el desenvolupant fins el mes de juny.

Les dades financeres que podem extraure de les dues memòries i de l'extracte de moviments de caixa del mes de juny i mig juliol de 1939 ens aporten les següents dades, interessants per fer-nos càrrec del volum econòmic que suposava l'atenció a mig centenar de miler de persones:

---

¹⁸² ANC Artea 7.4.2, doc. 10, Perpinyà desembre de 1939. *Memoria Entr'aide aux Républicains Catalans*.

Taula 12. Resum de despeses dels serveis d'assistència de l'Oeuvre d'Entr'Aide aux Républicains Catalans a Perpinyà juny-desembre 1939

		juny	juliol*	agost**	setembre	octubre	novembre	desembre
1. Despeses oficina OERC	Nòmines personal oficines i metges	11.300,00	4.655,00	-	12.725,00	10.000,00	10.400,00	13.952,00
	Viatges (automòbil)	2.953,00	896,60	-				
	Material oficina	2.279,55	424,10	-				
2. Atenció mèdica	Despeses farmàcia	596,00	823,90	-	8.883,90	14.327,20	9.753,20	8.982,50
3. Atenció als camps	Despeses atenció camps	971,15	135,20	-	6.432,05	5.012,00	6.482,00	5.905,00
	Correspondència	708,05	303,60	-				
	Premsa pels camps	95,00	30,50	-				
4. Atenció als refugiats sortits dels camps	Auxilis a refugiats sortits dels camps	4.866,60	2.189,90	-	0,00	0,00	2.240,00	2.830,00
	Tickets restaurant	19.722,00	775,20	-				
	Billets de tren pagats				1.358,25	834,50	0,00	0,00
Total despeses OERC		43.491,35	10.234,00	-	29.399,20	30.173,70	28.875,20	31.669,50

Notes:

*El mes de juliol és només fins el dia 15

**No disposem de les dades del mes d'agost de 1939

Les xifres s'expressen en francs francesos

Distribució d'ajuda procedent de beneficència el 1939

	setembre	octubre	novembre	desembre
Pots de llet distribuïts	2016	2393	3582	3423
Peces de roba distribuïdes	1723	1618	1918	2029
Visites mèdiques	764	865	759	720
Nº viatges als camps	12	21	23	16
Paquets entregats	138	130	442	631
Cartes lliurades	4211	5250	2310	1356
Cartes enviades	832	963	913	860
Telegrames pagats	53	44	34	15

Font: Elaboració pròpia a partir de ANC Artea 24.1.3 i 7.4.2

L'anàlisi del resum econòmic de l'OERC ens revela força activitat per la petita dimensió d'aquest organisme no governamental d'assistència als refugiats. Com veiem, les despeses d'estructura no difereixen excessivament del pressupost que abans hem comentat i, per tant, ens mostren una realitat administrativa de recursos limitats i no variables en el temps, un parell o tres de personal mèdic i quatre o cinc persones amb tasques merament administratives i logístiques. També podem veure com, malgrat les dificultats, el servei d'assistència mèdica va endavant de totes maneres, sense deixar de funcionar pràcticament mai. El que sí veiem amb caràcter discontinu és el servei de tiquet restaurant a la ciutat de Perpinyà, el qual, malgrat les repetides demandes d'ajuda, no va ser sostingut en el temps. La impressió general que es desprèn d'aquestes xifres és enormement desencoratjadora. Entre quaranta i cinquanta mil catalans internats en camps, on sabem que les condicions eren duríssimes, són atesos amb molt pocs mitjans. La despesa mitjana mensual per refugiat no arriba a un franc per persona, mentre que la despesa mitjana mensual per exiliat català a la residència de Montpeller és propera als 450 francs; xifra que podríem fer extensiva a la resta de residències de perfil similar. Les conclusions es posen de manifest per sí mateixes tot observant detingudament els imports relatius a les subvencions per alts càrrecs que hem analitzat amb anterioritat, la majoria situades entre els 1000 i els 5000 francs mensuals per persona.

L'ajuda procedent de donatius en espècie com roba o llet, malgrat els grans esforços del poc personal de la petita Delegació de Perpinyà, és minsa: un pot de llet al mes per cada quinze interns o una peça de roba entregada mensualment per cada vint-i-cinc refugiats, no deixa de ser d'ajuda, i molt ben intencionada, però clarament insuficient.

2.4 Reflexions sobre la política d'assignació de recursos

Hem pogut analitzar algunes de les peces que configuren el trencaclosques de les finances de la Generalitat al primer exili. És cert que manquen algunes peces i que ens agradaria disposar de tots els registres comptables i memòries d'activitats, la qual cosa, sembla impossible, ja que molts d'ells s'han perdut definitivament. Tanmateix, el que disposem, provinent de l'arxiu d'Antoni M. Sbert, els documents salvats per Josep Tarradellas i, sobretot, els documents provinents del Fons d'Artea, pensem que són suficients per poder aportar una visió prou clara de la política econòmica en termes d'aplicació de fons que la Generalitat va imposar durant els primers mesos d'exili a França.

Els diferents blocs administratius amb els quals la Generalitat es mou van quedant clars. En primer lloc, trobem els pressupostos i despeses realment realitzades durant els mesos de juliol i agost de 1939, amb comentaris relatius a despeses anteriors que han hagut d'ésser cobertes a base de deutes. Aquests documents, com hem vist ens parlen principalment dels recursos invertits en la Residència de Montpeller, algunes despeses administratives i certes partides de menor importància destinades a subvencionar residències gestionades per tercers, així com una petita partida destinada a satisfer les necessitats de la Delegació de Perpinyà. Aquest primer bloc, suposarà una mitjana de despeses mensuals d'entre 250.000 i 275.000 francs francesos.

El segon bloc és el que anomenem "Presidència", que inclou les subvencions atorgades als membres del Govern de Catalunya (ens referim al grup de tendència política catalanista republicana, no pas als membres del PSUC, que estaven més o menys sostinguts per l'òrbita comunista a través del SERE, principalment), a alguns dels diputats del Parlament de Catalunya i a la persona del Lluís Companys. El cost mensual de mantenir aquestes altes personalitats rondava els 150.000 francs francesos.

Finalment, la partida destinada al manteniment de la cultura, personificada en la Fundació Ramon Llull, en les seves aplicacions estrictament culturals i artístiques, suposà una despesa d'uns 50.000-65.000 francs al mes.

El total de recursos que la Generalitat necessitava per portar a terme les seves activitats a França rondava entre 450.000 i 500.000 francs francesos mensuals. De fet, en una carta enviada el 17 d'agost de 1939 per Lluís Companys al President de la JARE, exposant les necessitats de la Generalitat de Catalunya a França, s'adjunta un resum del qual la Generalitat demana com a subvenció mensual en un hipotètic pacte amb la JARE que, efectivament s'acabà consumant. Aquest resum quadra perfectament amb l'estudi que hem presentat utilitzant l'esmentada documentació dels fons Sbert i Artea¹⁸³.

La imatge d'unitat i tendència la donen els comptes de l'oficina de Presidència¹⁸⁴ que hem recollit i comentat amb detall anteriorment. Les dades financeres relatives a

---

¹⁸³ El document del que parlem és el C0335E001C003 de l'Arxiu Tarradellas i Macià. A l'annex final hi ha un quadre que recull literalment la subvenció sol·licitada a la JARE en els següents termes:

1. <i>Parlamento de Cataluña: Para la Mesa y señores diputados del Parlamento catalán que no perciben subsidio por otros conceptos.....</i>	75.000 fr.
2. <i>Residencias: Subvención para contribuir a su sostenimiento.....</i>	250.000 fr.
3. <i>Instituciones culturales: Subvención mensual.....</i>	100.000 fr.
4. <i>Presidencia de la Generalidad: Subsidio para el Presidente y miembros del último Gobierno, gastos de Secretaría y y habilitación y atenciones diversas.....</i>	75.000 fr.
	<i>Total: 500.000 fr.</i>

¹⁸⁴ ANC Artea 32.1. Comptes de l'Oficina de Presidència desembre 1939.

l'aplicació dels migrats recursos de què va disposar la Generalitat a les primeres passes del seu vagar per l'exili deixen pocs dubtes sobre les seves prioritats. La partida més voluminosa és la destinada al sosteniment de la Residència de Montpeller que, com veurem en detall més endavant, consumia entre 175.000 i 225.000 francs per mes, destinats a l'atenció d'entre 350 i 400 polítics de nivell mig i algun intel·lectual, artista o periodista. La diferència qualitativa entre els residents de Montpeller i els de Tolosa és significativa, els primers són majoritàriament un grup de professionals de la política i els segons tenen un perfil marcadament acadèmic. En el cas de la residència de Montpeller, la mitjana de despesa mensual per persona estarà al voltant de 450-600 francs per persona.

La segona partida més important, de 150.000 francs, és destinada a una cinquantena d'alts càrrecs del Govern de la Generalitat, diputats i al mateix President Companys. En concret uns 3.000 francs per persona i mes en el cas dels alts càrrecs.

Les subvencions a intel·lectuals es fan a través de diversos mitjans: directament gràcies a la Fundació Ramon Llull, una vegada que aquesta és capaç d'operar legalment o indirectament, a través de Comitès interposats, influenciats en més o menys grau per part dels dirigents catalanistes republicans. Aquest és el cas del CAIE, les finances del qual ja hem comentat, que va servir, principalment per cobrir les despeses ocasionades per la residència de Roissy-en-Brie. Ens resulta difícil donar una xifra d'aportació d'aquests Comitès al sosteniment dels intel·lectuals catalans, però si tenim en compte els números que hem analitzat del CAIE i les característiques del falansteri de Tolosa gestionat pel CUTAER, ens sembla lògic deduir que els principals exponents de la cultura catalana van rebre subvencions per la seva supervivència, en espècies o metàl·lic per valor d'uns 500-1.000 francs francesos per persona i mes.

Després d'aquesta anàlisi, sense voler jutjar les intencions i, coneixent moltes de les circumstàncies, es posa de manifest, amb certa evidència, els pocs recursos que es van dedicar al sosteniment de la militància de base catalanista republicana internada en camps de concentració al Midi francès. Si donem com a bones les xifres d'entre 60.000 i 100.000 catalans internats als camps de concentració, veiem que la mitjana de 20.000 francs mensuals que la Generalitat de Catalunya dedicava a l'oficina de Perpinyà, era del tot insuficient. Així doncs, pensem que aquesta oficina, era destinada, bàsicament, a fer una tasca eminentment de control polític i suport moral de la militància concentrada en camps, més que no pas a una feina d'autèntica assistència social, la qual, sense

recursos, era molt difícil de sostenir. Analitzant la documentació generada per l'oficina del número 9 de la rue Oliva de Perpinyà observem que, tot i que no rebien pràcticament recursos més que per la seva pròpia supervivència, els homes de Ramon Frontera, van saber desgastar-se esforçadament pels seus companys de militància. Els mitjans que no arribaven de la capital de França, es buscaren, amb cert èxit, en organismes d'ajut no governamentals bàsicament anglosaxons. És cert que la impressió constant que es desprèn de la consulta de les fonts primàries és que París quedava lluny. Així doncs, l'estratègia de la Generalitat de Catalunya al primer exili envers els militants de base es configurarà tenint en compte la cessió del gruix de l'assistència social en mans dels organismes espanyols republicans (SERE primer i JARE després), per considerar que aquesta tasca superava totalment les capacitats financeres i de gestió de les institucions autònomes catalanes exiliades.

Entenem que l'objectiu principal per al sosteniment dels responsables polítics, tenia com a eix discursiu la necessitat de restar units de cara a un hipotètic restabliment de la democràcia al Principat. D'aquesta manera, el grup que restés fidel als principis democràtics, republicans i catalanistes hauria de ser capaç de liderar aquest nou projecte. La unitat del catalanisme exiliat s'encarnava en la creació de residències com la de Montpeller; única organitzada i sostinguda quasi exclusivament per la Generalitat amb els mitjans que administrava. Aquest instrument permetia que els elements que hi fossin internats restessin fidels als ideals, que la cultura i la llengua catalana fos conservada i que els principals exponents del partit, les institucions i la intel·lectualitat quedessin alliberats dels camps de concentració i amb els mitjans bàsics de subsistència garantits.

La resta de comitès i residències que d'ells depenien, formen part del que anomenem el "pla alternatiu"; és a dir, la necessitat de dependre de tercers per sostenir la pròpia gent amb els inconvenients que això els hi suposava. El fet de no disposar de recursos suficients per crear i gestionar noves residències pròpies implicarà una certa dispersió dels principals elements catalanistes, especialment els intel·lectuals. La dificultat de comunicació, especialment a partir de l'esclat de la II Guerra Mundial, farà que les instruccions polítiques no arribin o no puguin ser controlades i seguides en la curta distància.

2.5 Fonts de finançament de la Generalitat de Catalunya al primer exili

En el moment en que Juan Negrín fou conscient que la República podia ser destruïda militarment per les forces franquistes, seleccionà els seus col·laboradors més fidels, Francisco Méndez Aspe, Jerónimo Bugada, José Prat i Rafael Méndez, amb altres i els va encarregar que fessin una llista dels actius que encara eren propietat del Govern de la República amb la idea d'enviar-los a França per subvertir les necessitats dels futurs exiliats. En aquest conjunt de béns s'inclogueren joies, or, plata, valors financers i possessions de persones amb possibilitats que havien marxat de l'Espanya republicana, així com diverses obres d'art i joies pertanyents a l'Església¹⁸⁵. Entre octubre de 1938 i febrer de 1939 aquests objectes van ser empaquetats i carregats en camions que es detingueren a Figueres i pobles del voltant, esperant el moment i les condicions adients per creuar la frontera¹⁸⁶. Juan Negrín i el seu govern no es conformaren amb acumular els recursos que depenien directament del ministeri d'hisenda republicà sinó que procuraren atraure cap a ells tots els fons possibles. Aquesta circumstància ajuda a entendre la precària situació inicial del Govern català a França.

Pel que sabem, la Generalitat en els darrers mesos de la contesa, a petició per part del govern central republicà, d'un darrer esforç per donar un tomb a la funesta direcció que estaven prenent les hostilitats, va posar a disposició tots els recursos que posseïa. Segons l'historiador Enrique Moradiellos, tots aquests recursos, havien estat intervinguts per la Generalitat de Catalunya al començament de la Guerra Civil, en un context d'apropiació indeguda de competències, desbordant l'Estatut de Núria i, per tant, li sembla normal que el Govern central republicà volgués disposar d'ells¹⁸⁷. Carles Pi i

---

¹⁸⁵ En el cas de la Generalitat de Catalunya, Carles Pi i Sunyer recorda que: "*Des de la primera hora de la commoció popular, produïda per l'alçament subversiu, la Generalitat s'havia fet càrrec de valors de cotització internacional, joies, metalls preciosos i divises, rebuts d'organismes públics, Banca, particulars i partits polítics i sindicals. Aquest fons heterogeni, però globalment valuós, estava ben guardat, amb un minuciós inventari en el qual s'especificaven amb detall i precisió totes les partides de diferent caràcter que el constituïen*". Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986, p. 223.

¹⁸⁶ Jackson, G.; Alba, V.. *Juan Negrín*, Ediciones B, Barcelona, 2004, p. 141. i Moradiellos, E., *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 426.

¹⁸⁷ "*Ya el 22 de octubre de 1936 Negrín mantuvo una primera entrevista con Josep Tarradellas, consejero de finanzas, de la Generalitat, para "regular el régimen de anticipaciones de fondos facilitados con obligación de reembolso". Las conversaciones, en las que participó igualmente el subsecretario de Negrín, Jerónimo Bugada, no llegaron a ningún acuerdo porque Tarradellas defendió que el presidente Companys había asumido funciones que "son de competencia del Estado" en virtud de una situación de emergencia "impuesta por las circunstancias" bélicas. Para Negrín esa justificación suponía un*

Sunyer, com és lògic, discrepa d'aquestes afirmacions, i així ens ho expressa en les seves memòries: "*Era discutible si el Govern de la República, tot i trobar-nos en una situació de guerra, tenia autoritat per a exigir el lliurament del fons*" (...) però en aquells deu darrers dies de la guerra a Catalunya, les armes legals tenien de fet ben poca eficàcia: el que comptava era qui posseïa el poder i els instruments per fer-lo efectiu. A part que un acte de revolta contra les disposicions del Govern de la República en aquell moment hauria estat catastròfic, tampoc no teníem cap possibilitat de dur-lo a terme. Era el Govern de la República el que controlava tots els mitjans de transport, a ell obeïen les forces de carrabiners apostades a la frontera, i en darrer terme podia comptar, si era necessari, amb unitats de l'exèrcit en retirada. Fou per totes aquestes raons que hagué d'acceptar-se complir les ordres del Govern de la República, prèvia la fermança que ens donaren que la Generalitat tindria una intervenció directa en la superior administració dels béns de la República a l'exili. Promesa que restà incomplida"¹⁸⁸.

Una de les raons que Francisco Gracia Alonso i Gloria Munilla donen per explicar el perquè de la cessió d'aquests béns és la possible por de la Generalitat a ser desposseïda dels recursos per part de les autoritats franceses en el moment de creuar la frontera, en mancar de representació diplomàtica degudament acreditada davant el Govern francès. Un altre argument podria ser la possibilitat, que ha hem vist, de gestionar tot el patrimoni de la República a través de representats del Govern català a les institucions de Juan Negrín, cosa que es revelà com una "*fal·làcia absolutament premeditada*"¹⁸⁹.

Com veiem, tant els arguments de protagonistes com Carles Pi i Sunyer, com els de la majoria d'historiadors, justifiquen com una cosa raonable que la Generalitat obrés com ho feu, així les alternatives a aquesta actitud, haguessin estat molt pitjors pels seus interessos.

---

menoscabo a la autoridad estatal y sólo respondía al "deseo de dar satisfacción a las aspiraciones autonomistas de Cataluña" por encima de las leyes vigentes, tanto constitucionales como estatutarias. Esa discrepancia, que prefiguraba futuros desencuentros entre ambos políticos, no fue aminorada por la explicación ofrecida por Tarradellas para justificar su falta de acuerdo". Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 238.

¹⁸⁸ Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986, p. 224.

¹⁸⁹ Gracia Alonso, F.; Munilla, G.. *El tesoro del "Vita": La protección y expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*, UB, Barcelona, 2013, p. 141.

Els recursos de què parlem estan recollits en un inventari detallat amb les dates de traspàs i les quantitats entregades, el conservava Josep Tarradellas, com a responsable del mateix¹⁹⁰. En aquest document trobem les següents dades:

1. *Relació de valors de cotització internacional, rebuts per la Generalitat de Catalunya i lliurats a la sucursal del Banc d'Espanya durant l'any 1938: 34.594,50 unitats.*
2. *La Generalitat de Catalunya va rebre des del 16/07/1936 fins el novembre de 1938:*

Títols de cotització internacional: 160.928

Va cancel·lar-ne: 898

160.030

Lliurats al Banc d'Espanya segons relació anterior: 34.594,50 unitats. La diferència és de 125.435,50 en possessió de la Generalitat de Catalunya el febrer de 1939. No queda clar si tots aquests recursos van poder creuar la frontera i, si ho va fer, quina part va anar a Mèxic en el *Vita* i quina part va quedar a França. Desconeixem quin era el valor monetari d'aquests productes financers de molt diversa procedència i condició. Entre els que es van lliurar al govern espanyol trobem des d'accions de companyies com la Unió-Fénix Espanyol, obligacions d'entitats públiques com l'Ajuntament d'Anvers o del Canal de Panamà, o deute públic del Japó, l'Uruguai, Xile o el Brasil, entre molts altres valors internacionals. És molt probable que els títols transferits al Govern republicà formessin part del fideïcomís constituït per Juan Negrín i Francisco Menéndez Aspe a Figueres el 8 de febrer i ratificat a París pel beneficiari, uns dies més tard, un tal Henri de Reding "*Hombre que simpatizaba con la causa republicana*" segons el mateix Gabriel Jackson¹⁹¹. Aquest personatge, britànic de nacionalitat, fou l'encarregat d'obrir un compte bancari a Londres amb un paquet considerable de títols i bons aportats pel Govern republicà a fi i efecte de transformar-los en diner líquid per a cobrir les necessitats dels refugiats. Malgrat el plet imposat pel govern franquista durant els mesos de març i abril de 1939, finalment, el Govern britànic, permeté que els valors financers es liquidessin a favor dels refugiats espanyols generant una aportació d'unes 104.000

---

¹⁹⁰ Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. A11C01E01D01. *Relació de béns traspassats*, Febrer 1939.

¹⁹¹ Jackson, G.; Alba, V.. *Juan Negrín*, Ediciones B, Barcelona, 2004, p. 145. També en parla d'això Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 469-470.

lliures esterlines, que equivaldria a uns 257.000 francs francesos de febrer de 1939¹⁹², fins el maig de 1939. En quedaren molts encara per fer-se efectius en aquesta data.

125.435,50 són els títols que resten a les Caixes de la Tresoreria de la Generalitat de Catalunya el febrer de 1939 amb un valor desconegut per nosaltres, però que segurament, si és que es van poder salvar de l'evacuació, van ser transformats en líquid per atendre les primeres necessitats de recursos de l'exili durant el mateix mes de febrer.

El mateix mes de 1939 la situació de caixa de la Tresoreria de la Generalitat de Catalunya és de 12.008.234,05 pessetes republicanes de saldo positiu, és a dir, 252.172,92 francs francesos¹⁹³. La relació continua i constata que la Generalitat, de tots aquests diners, una part la va dipositar a dues sucursals del Banc d'Espanya a Barcelona (1.021.051,35 pessetes) i la resta a la Caixa d'Estalvis de la Generalitat (64.720,20 pessetes).

El dia 4 de febrer de 1939 a Figueres es van posar a disposició del Ministerio de Hacienda y Economía 229.699,50 pessetes i, ja en ple exili, el 22 de febrer de 1939, la Generalitat de Catalunya ingressà 10.692.763 pessetes a la sucursal del Banc d'Espanya de París.

El mes de desembre de 1938 foren lliurats a la sucursal del Banc d'Espanya de Barcelona 1.300.000 pessetes en plata i 2,491 kg d'or fi. I entre el 23 de gener i el 2 de febrer de 1939 van ser entregats al Tresor de la República a Figueres aproximadament 90 quilograms d'or fi, 12 tones de plata i 1.000 quilograms de joies diverses en or, plata, platí i diversos metalls preciosos. Resulta de difícil càlcul el valor d'aquest carregament, però, segurament, hauria pogut vendre's al mercat francès per diverses desenes de milions de francs francesos¹⁹⁴.

Així doncs, desposseïda dels seus béns, la Generalitat de Catalunya no tindrà més remei que recórrer a fons de finançament alternatives, principalment de les institucions del l'Estat republicà a l'exili.

---

¹⁹² Segons Sánchez Asiaín l'equivalent en francs francesos de febrer de 1939 és el següent: 100 pessetes republicanes serien 2,10 francs francesos i 117 pessetes serien 1 lliura esterlina. Així, 1 lliura esterlina serien uns 2,46 francs francesos. Sánchez Asiaín, J.A., *La financiación de la guerra civil española*, Editorial Crítica, Barcelona, 2012, p. 955. Vegeu quadres de "Cotización oficial de la peseta del Gobierno Republicano", p. 951-952 i "Cotización comparada de las dos pesetas", p. 954-955.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 955.

¹⁹⁴ *"Dichos fondos debían servir para asegurar el funcionamiento y una cierta independencia económica de la Generalitat durante la guerra, pero con el sesgo negativo que tomó la contienda se asumió que debería ser empleado para mantener las funciones del gobierno de Cataluña en el exilio, una vez consumada la derrota"*. Gracia Alonso; F.; Munilla, G.. *El tesoro del "Vita": La protección y expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*, UB, Barcelona, 2013, p. 140.

2.5.1 Relacions entre el SERE i la Generalitat de Catalunya

Gabriel Jackson ens diu que abans de la rendició final de Madrid, Juan Negrín actuava com el primer ministre a l'exili d'una República que anava a fer tot el que estigués a les seves mans per ajudar econòmicament a milers i milers de refugiats¹⁹⁵. En aquesta línia d'exaltació de la figura del darrer mandatari republicà, Enrique Moradiellos pensa que Juan Negrín, a diferència de Lluís Companys i altres líders republicans, fou l'únic que lluità en peu d'igualtat contra el mateix Francisco Franco i que com a tal, encarnà la representació nacional i internacional de l'esforç bèl·lic¹⁹⁶ i, per tant, afegim nosaltres, de l'assistència als refugiats de l'exili. Que Juan Negrín volgué agafar el protagonisme en la gestió de l'ajuda als refugiats des del primer moment, resulta indiscutible. El com ho féu, les resistències que trobà i com, finalment, va ser desposseït de la majoria d'atribucions en aquest camp, també paga la pena analitzar-ho.

José María Del Valle¹⁹⁷, ens recorda que, molt abans del final de la contesa, el govern republicà, a petició i d'acord amb el govern francès, ja el 1937 havia creat un servei oficial per atendre els refugiats provinents de les zones ocupades del nord, que vingué a denominar-se Servicio de Emigración de los Republicanos Españoles. Aquest organisme, fou rescatat en les seves funcions després de la caiguda de Tarragona, el gener de 1939, amb la intenció d'assentar els refugiats procedents de Catalunya que, presumiblement, raurien a les terres de França en no moltes setmanes. El seu president seria Pablo Azcárate, antic ambaixador a Londres, el qual, encomanà la seva organització a Julián Zugazagoitia, Francisco Cruz Salido i Rafael Méndez. Amb la fi de la Guerra Civil i el reconeixement del govern de Franco, el SERE havia de passar forçosament a ser tutelat pel Govern Mexicà, amb l'aquiescència de les autoritats gal·les.

Amb quins mitjans comptava el SERE als inicis de 1939?, resulta difícil de dir-ho, per això ens valdrem de les aportacions de diversos autors, que, sovint, no es posen d'acord.

---

¹⁹⁵ Jackson, G.; Alba, V.. *Juan Negrín*, Ediciones B, Barcelona, 2004, p. 141-142.

¹⁹⁶ Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006, p. 25.

¹⁹⁷ Del Valle, J.M.. *Las instituciones de la República española en el exilio*, Ed. Ruedo Ibérico, París, 1976, p. 33.

Abdón Mateos, que el veu com un organisme que no passà de ser una dependència de Francisco Menéndez Aspe, antic ministre d'Economia¹⁹⁸, ens diu que estrets col·laboradors de Negrín, haurien salvat 26 milions de dòlars (uns 978 milions de francs francesos de febrer de 1939), una xifra que més que duplicava els recursos de la JARE¹⁹⁹. Segons aquest autor, la institució tenia com a principal objectiu l'organització d'embarcaments col·lectius a Amèrica, (que van ser suspesos temporalment l'agost de 1939). Efectivament, el que es va invertir en ajuda als refugiats dels camps de concentració no va arribar al 25% del total de les seves despeses, la qual cosa va ser un dels motius que justificà la creació de l'organisme rival. Per la seva banda, José Ángel Sánchez Asiaín afirma que quan la policia francesa va inspeccionar els locals del SERE, els seus llibres de comptabilitat registraven ingressos per valor de 100 milions de francs, però cap rastre de diners en metàl·lic, dipòsits o comptes corrents bancàries²⁰⁰. El mateix autor afirma que el SERE va gastar fins el desembre de 1939 el 39% dels recursos en evacuació de refugiats a Amèrica, un 18% als camps de concentració, un 17% en despeses d'alimentació i vestuari i un 17% en residències i refugis, la resta, un 9% es va gastar en despeses administratives²⁰¹.

Són conegudes les reunions de darrera hora sostingudes a Figueres, i la promesa de l'executiu espanyol de constituir a l'exili el Consell dels cinc presidents, del qual hem parlat en la introducció d'aquest treball. Doncs bé, Juan Negrín no respectà el pacte i la Generalitat quedà greument infrafinançada durant els primers cinc mesos d'exili. En diferents cartes escrites a finals del mes de març i començaments d'abril de 1939 Lluís Companys es dirigeix a Juan Negrín, tot donant resposta a la sol·licitud d'aquest darrer d'incloure dos representants dels catalanistes al SERE. Al voltant de la tercera setmana del mes de març de 1939, Companys s'afanya a escriure a Eduard Ragassol i a Jaume Agudé, demanant que acceptin representar els seus interessos en l'organisme acabat de constituir el 2 d'abril del 1939²⁰². El President, remarca clarament en les seves instruccions als representants catalanistes al SERE que és important que aquests es facin

---

¹⁹⁸ Mateos, A.. *La batalla de México: final de la Guerra Civil y ayuda a los refugiados, 1939-1945*, Alianza editorial, Madrid, 2009, p. 65.

¹⁹⁹ Mateos, A.. *De la Guerra Civil al exilio: Los republicanos españoles y México: Indalecio Prieto y Lázaro Cárdenas*, Biblioteca Nueva, Fundación Indalecio Prieto, Madrid, 2005, p. 90. Abdón Mateos ens dóna aquesta xifra presa de Miralles, R.. *Juan Negrín: La República en guerra*, Temas de Hoy, Madrid, 2003, p. 178-179.

²⁰⁰ Sánchez Asiaín, J.A.. *La financiación de la Guerra Civil española*, Ed. Crítica, Barcelona, 2012, p. 1092.

²⁰¹ *Ibid.* p. 1093.

²⁰² Diverses cartes de Lluís Companys a Juan Negrín 27/03/1939, 06/04/1939 i a Diego Martínez Barrios 12/04/1939, ANC Artea 7.5.1.

càrrec de la comissió "Pro-refugiats" a Eduard Ragassol²⁰³, d'ACR i de "Refugis" a Jaume Aguadé²⁰⁴ d'ERC, tot deixant entreveure la política a seguir al primeríssim exili.

Juan Negrín comunica al President de la Generalitat, en una entrevista i, en cartes posteriors, d'una manera difusa, la imminent creació del SERE²⁰⁵, aquest se sent perplex i confús, doncs, evidentment, no era això el que havien acordat a Figueres.

En un to cansat i trist, Lluís Companys, seguint el consell de Juan Negrín, posa per escrit quina és la seva proposta. Davant la negativa rotunda de l'executiu espanyol d'acceptar un repartiment dels fons en el marc d'una política de descentralització semblant a la que venia essent habitual abans de la caiguda de Catalunya i, sabent que Juan Negrín tot ho arreglava amb el típic *"esto que usted me cuenta, póngalo por escrito y ya lo veremos"*, no per això deixa de consignar-ho per escrit, tot secundant les seves instruccions.

En aquest document intencional i programàtic²⁰⁶ del que volia ser la política de la Generalitat al primer exili, Lluís Companys proposa que se segueixin les mateixes directrius polítiques que estructuraven l'Estat republicà segons la Constitució de 1931, és a dir, respectant la subjectivitat del règim autònom de Catalunya. El President sol·licita a l'Executiu espanyol, que l'auxili als refugiats catalans es portés a terme seguint un principi de descentralització encarregant a un òrgan autònom l'auxili als exiliats catalans dins del conjunt de l'obra de l'Estat i, per tant, sotmès a un rigorós control per part d'aquest. El document de Lluís Companys posa de manifest que aquesta idea inicial ha estat rebutjada pels espanyols i, malgrat que entén el principal argument, la decisió ferma d'evitar duplicació d'assignacions i ajudes, segueix insistint a trobar una fórmula que respecti les particularitats de Catalunya també a l'exili. L'objectiu és *"la persistencia con su peculiar perfil de los órganos políticos autónomos y la continuidad*

---

²⁰³ *"M'han dit que aquesta Comissió (el SERE) està dividida en quatre seccions, una d'auxilis, altre de Refugiats, altre d'emigració i no sé quina més. Com en definitiva, la Junta executiva serà la que farà les coses, fora molt convenient que un dels representants catalans fos responsable d'alguna d'aquestes seccions, singularment, la de Refugiats"*. Carta de Lluís Companys a Eduard Ragassol, París 07/04/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 7-8.

²⁰⁴ *"Crec que la Comissió (el SERE) ha organitzat quatre seccions, Refugis, auxilis, Emigració i altre que no sé. Cal procurar que una de les seccions, potser especialment la de Refugis, sigui confiada a un representant català"*. Carta de Lluís Companys a Jaume Aguadé, París 07/04/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 4-5.

²⁰⁵ Carta de Lluís Companys a Juan Negrín, París 27/03/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 1.

²⁰⁶ Annex a la carta de Lluís Companys a Juan Negrín, París 06/04/1939, ANC Artea 7.5.2, doc. 4-6. També és enviada, alguns dies més tard, en no rebre resposta per part de Juan Negrín a Diego Martínez Barrios el dia 12/04/1939. Carta de Lluís Companys a Diego Martínez Barrios, 12/04/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 10-11.

de la cultura catalana". Per aconseguir aquestes finalitats proposa diversos punts concrets:

1. La Presidència de la Generalitat designarà els seus representants dins el SERE, aquest organisme concedirà els auxilis als refugiats catalans en tots els aspectes pactats.
2. El SERE atindrà, dins el quadre econòmic general, les institucions i residències d'organització catalana, podent controlar el seu funcionament si calgués, a fi i efecte d'assegurar que no es produeixen duplicitats a les assignacions.
3. Dins el quadre d'auxili als refugiats catalans i, dins el marc d'auxili general a favor de tots els republicans espanyols, hi ha aspectes que exigeixen disponibilitats independents de les diverses funcions de la Comissió del SERE, però indispensables per a l'obra d'auxili catalana:
  - a) Oficina d'informació pels refugiats catalans que vehiculi les sol·licituds d'ajuda al SERE per part d'aquests.
  - b) Centre de relació entre els diversos nuclis de catalans atesos pel SERE que assegurí la unitat d'aquests.
  - c) Continuïtat de la cultura catalana al marge dels ajuts genèrics del SERE a intel·lectuals republicans espanyols.

La idea és reservar el volum de l'obra d'auxili als refugiats catalans al SERE i completar-la en els aspectes específicament autònoms amb una "*obra complementaria de necesidades modestas*".

Lluís Companys apunta que aquest model que proposa és el mínim necessari per conservar la figura de la concepció autònoma de l'Estat Republicà i, que oposar-s'hi, suposaria una voluntat expressa d'ofegar a l'estranger l'autonomia, la llengua, la cultura i l'esperit de Catalunya.

L'organització d'aquest esquema correria a càrrec de la Presidència de la Generalitat, com a primera magistratura de Catalunya que, al seu torn considera que, "*ello constituye el modesto núcleo indispensable para cumplir sus elementales deberes específicos como representante directo del pueblo catalán*".

En una carta escrita per Lluís Companys a Diego Martínez Barrios el 12 d'abril de 1939²⁰⁷, el President de la Generalitat li manifesta "*la impresión desagradable que me produjo la reunión que tuve con ustedes*", en referència a l'esmentada entrevista amb Juan Negrín de la setmana anterior. S'ha de tenir en compte que la Generalitat de

---

²⁰⁷ Carta de Lluís Companys a Diego Martínez Barrios, 12/04/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 10-11.

Catalunya, a diferència de la majoria de l'Administració de l'Estat Republicà, portava a l'exili des de començaments del mes de febrer, això és, des de feia quasi dos mesos, amb la qüestió econòmica per resoldre. Per aquest motiu, Lluís Companys esgota la paciència amb facilitat quan tracta amb els líders polítics espanyols. Li donen llargues i es fan de pregar innecessàriament de manera repetitiva, fent que les seves paraules esdevinguin dures i, no sense motiu. Davant el President de les Corts Republicanes s'expressa en termes tallants com els següents: *"La Generalidad que lo ha dado todo, exhausta, y con la milagrosa circunstancia que no ocurre lo mismo en la Hacienda del Estado, no puede ni siquiera cuidarse de aquellos valores que son patrimonio espiritual, su idioma perseguido en su territorio (...). Nada me extraña. Tenía previsto, sin poder evitarlo, estas y otras cosas (...) Después de esta entrevista, que para mí no fue ausente de sorpresas, había ya resuelto poner punto final. Pero consultadas algunas personalidades de Cataluña, creyeron que podía intentarse recoger la última sugerencia del Dr. Negrín de que presentase por escrito mi propuesta. Yo ya me sé de memoria lo que suele acontecer ante esas sugerencias de nuestro amigo, para acabar las conversaciones"*.

Tot i no rebre immediata resposta per part de Juan Negrín, les coses es van precipitar. Les forces catalanistes republicanes, si volen sobreviure durant aquells primers mesos, no tindran més remei que acceptar immediatament les regles del joc. Així, el President Companys procura aconseguir, mitjançant els seus representants, els màxims recursos de què pugui disposar. Fa la impressió que Juan Negrín, porta a terme una política de fets consumats, conduint, després de nombroses discussions, que s'accepti la seva visió, segons la qual, la Generalitat de Catalunya no existeix com a figura jurídica a l'estranger i només tenen cabuda els partits que la componen, que seran els que representaran els exiliats als organismes d'auxili²⁰⁸.

Seguint la política de no atendre les necessitats que els catalans li plantegen, per la via del "silenci administratiu" i, per la via de no pactar unes quantitats suficients com per portar a terme els modestos plans del President Companys, les relacions entre la Generalitat i el SERE s'aniran fent cada vegada més tenses fins que la primera, optarà per aixoplugar-se a l'ombra de l'organisme rival prietista.

Els dies passaven i, més enllà d'una subvenció de 150.000 francs francesos que la Generalitat va rebre durant les primeres setmanes d'exili per al seu sosteniment, de la

---

²⁰⁸ Carta de Lluís Companys a Juan Negrín, París 06/04/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 2-3.

qual no hem trobat cap rastre administratiu o comptable, no es va percebre cap altra assignació²⁰⁹. Aquesta quantitat és tant reduïda que la Generalitat es veu obligada a tancar els seus comptes, de manera provisional, per manca de recursos el dia 11 de març de 1939. En data tant avançada com la de 12 de maig de 1939, encara Lluís Companys escriu al president de la Ponència Ministerial²¹⁰, organisme que controla el SERE, queixant-se de no haver rebut encara cap quantitat. Reclama de manera constant imports per al sosteniment de l'oficina de Presidència, els membres del Govern, els membres del Parlament de Catalunya, les residències, les institucions culturals, i per la massa de refugiats. Concretament, Lluís Companys torna a demanar que el SERE sostingui econòmicament els refugis de catalans i *"que la asistencia a los campos de concentración donde se encuentren grupos de catalanes, se organice urgentemente a cargo de los fondos para ayuda a los refugiados españoles, con intervención de personal catalán en colaboración con el SERE"*. Tot i les reiterades sol·licituds d'ajuda, aquesta no es materialitzava en els termes demandats. Una mostra és que els diputats del Parlament Català, en data 15 de juny de 1939 encara no percebien cap subsidi per part del SERE, tot i que la residència de Montpeller ja havia començat a percebre ajudes²¹¹.

Aquest constant estira i afluxa entre la Generalitat de Catalunya i el SERE culmina amb un principi d'acord que es posa de manifest el mes de juliol de 1939. Efectivament, en aquest mes es comencen a percebre els primers recursos segons els termes pactats. Aquesta primera subvenció formal és fruit dels informes econòmics presentats per Antoni M. Sbert²¹², per encàrrec de Companys, al SERE el 15 de maig de 1939. En aquest pressupost se sol·licitaven 625.000 francs i, en data 2 de juliol de 1939 s'havien fet efectius només 80.000 francs pagats directament a la Delegació de Perpinyà per a sostenir el servei de restaurant. Així, a principis de juliol quedaven per fer-se efectius per part del SERE 545.000 francs, que els catalans demanaven des de feia dos mesos i no acabaven de rebre mai.

La primera transferència del SERE serà de 207.640 francs francesos, entregada directament al President de la Generalitat. Contra els pressupostos de despeses i els informes de despeses efectivament realitzades dels mesos de juliol i agost de 1939,

---

²⁰⁹ *"Como prenda de una futura ayuda recibió el Gobierno de Cataluña del de la República, el día 2 de febrero próximo pasado, una subvención de ciento cincuenta mil francos"*. Carta de Lluís Companys al President de la JARE, 17/08/1939. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, document, C0335E001C003.

²¹⁰ Carta de Lluís Companys al President de la Ponència Ministerial (SERE), 12/05/1939. ANC Artea 7.5.2, doc. 1-3.

²¹¹ Carta de Lluís Companys a Josep Moix, París 15/06/1939, ANC Artea 7.5.1, doc. 12.

²¹² Carta d'Antoni M. Sbert a Lluís Companys, 02/07/1939. ANC Artea 5.12.3, doc. 2.

elaborats per ser aprovats pel SERE i obtenir així els recursos, l'organisme espanyol, cobreix sempre una mica menys del pactat i, per suposat, no fa mai efectiu l'import que permeti liquidar definitivament els deutes contrets des dels mesos de març fins el juny de 1939. Això farà que les finances catalanes siguin sempre un malviure, ple d'estretors i patiments. A continuació exposem un quadre en el qual es reflecteixen els imports transferits pel SERE a la Presidència de la Generalitat per al sosteniment de les institucions catalanes durant els mesos de juliol a setembre de 1939²¹³:

Taula 13. LIQUIDACIÓ de Caixa dels Serveis d'Assistència Catalana, administrats per la Delegació General de la Fundació Ramon Llull, fins el dia 30 de setembre de 1939

<u>Subvencions rebudes de la Presidència de la Generalitat, procedents de l'Administració dels serveis d'ajut als refugiats espanyols</u>		<u>Liquidacions presentades sobre la inversió de les quantitats rebudes de la Presidència de la Generalitat per a atencions d'assistència catalana</u>	
	francs		francs
1939		1939	
Juliol	207.640,00	Juliol	206.437,20
Agost	217.966,65	Agost	217.966,65
Setembre	250.000,00	Setembre	224.525,15
Total	675.606,65	Existència en caixa a la Delegació de Montpeller el 1er d'octubre del fons de la F.R.L.	94.460,50
		Total	743.389,50

RESUM

	francs
Importa el crèdit	743.389,50
Importa el dèbit	675.606,65
Saldo a favor de la F.R.L.	67.782,85

París, 7 de novembre de 1939

Signat: Joan Tauler

Nota manuscrita: Rebut en aquesta data el saldo esmentat, signat: Enric Roig

Font: ANC Artea 18.7.1, doc. 2

²¹³ Liquidació de caixa dels serveis d'assistència catalana administrats per la Fundació Ramon Llull. ANC Artea 18.7.1, doc. 2. El primer import de 207.640 francs, pràcticament, coincideix amb l'import que reconeix com a rebut de part del SERE el President Companys en la seva carta dirigida al president de la JARE el 17/08/1939. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0335E001C003.

Així, tal com hem vist en l'apartat de despeses de la Generalitat al primer exili, el mes de juliol de 1939, es presenta un pressupost al SERE de 254.550 francs i es rep una subvenció de 207.640 francs, generant un dèficit que passava a engrandir el deute acumulat que, ja començava a ser perillós²¹⁴.

Sembla que la dinàmica d'escanyament va anar endavant. Malgrat que les necessitats de la Generalitat de Catalunya a l'exili rondaven els 450.000 francs mensuals de despesa, el SERE aportava la meitat i, sempre una mica menys del pressupostat. El pressupost presentat al SERE el mes d'agost preveia unes despeses de 250.800 francs, tal com hem vist amb anterioritat i el SERE va fer efectius 217.966,65 francs, la xifra exacta de despeses efectivament realitzades i justificades el mes d'agost, ni un franc més ni un menys. No disposem dels comptes del mes de setembre amb detall, ni dels pressupostos, tot i que podem intuir que serien similars als dels dos mesos anteriors. Com hem vist, aquests comptes no contemplen partides per l'oficina de Presidència, pels diputats catalans, ni pel Govern autònom, ni tan sols per l'activitat cultural de la Fundació Ramon Llull, són pràcticament en la seva totalitat destinats a refugis –principalment Montpeller–, amb una partida molt petita per la Delegació de Perpinyà.

Sembla doncs, que el SERE està d'acord a dedicar alguns recursos al sosteniment de residències i a recolzar la labor assistencial que es fa a Perpinyà, però no vol col·laborar amb el finançament dels representants polítics de la Generalitat ni de les seves institucions.

En total podem dir que el SERE va transferir directament al President de la Generalitat per ajudar-lo a portar a terme el projecte polític presentat a començaments del mes d'abril de 1939 un total de 825.606,65 francs (sense comptar els 80.000 francs aportats directament a pagar el servei de restaurant de Perpinyà). Aquesta quantitat periodificada entre els mesos d'abril i setembre de 1939 dóna una aportació mensual mitjana de 137.601 francs.

Amb la migradesa de les aportacions del SERE, tenint en compte les necessitats que tenien, no resulta estrany que els catalanistes republicans sol·licitessin l'ajuda de la Diputació Permanent de les Corts. Aquesta, amb els fons provinents del iot *Vita*, constituïren l'estiu de 1939 la JARE, esdevingué una bona alternativa a l'organisme impulsat per Negrín.

---

²¹⁴ Carta d'Antoni M. Sbert a Lluís Companys 15/08/1939, ANC Artea 5.12.3, doc. 1-2.

El govern basc a l'exili, per contra, va arribar el mes d'abril a un acord molt beneficiós amb el SERE²¹⁵. Segons el document de ratificació, signat per Francisco Menéndez Aspe el 26 d'abril de 1939, el SERE es comprometia a trametre recursos a la comunitat basca exiliada d'acord amb els pressupostos de despeses que, per avançat, aquesta presentés a l'organisme d'auxili als refugiats espanyol. El SERE es comprometia a fer efectiva la quantitat demanada pel mes següent el dia quinze del mes anterior i, el Govern basc es comprometia a retornar la quantitat sobrant, si és que n'hi havia, d'acord amb un interventor del SERE que fiscalitzava els comptes regularment. L'acord posava èmfasi en l'obligatorietat de presentar els comptes mensuals i en la necessitat d'ocupar els refugis organitzats pels bascos i cedits al SERE per la repatriació dels seus ocupants. Finalment, el darrer punt, obliga a les autoritats basques a declarar solemnement que no disposaven de recursos per atendre convenientment les necessitats dels seus refugiats.

D'aquesta manera tan senzilla, el Govern d'Euskadi va aconseguir resoldre el seu finançament, com veurem, molt superior en recursos al dels catalans i molt inferior en necessitats en relació als mateixos. El perquè d'aquest acord és quelcom que se'ns escapa; el que no se'ns escapa és una agredolça sensació de *déjà vu*.

En totes les cartes del President Companys als membres de la Ponència Ministerial o les dirigides al President de la JARE, és immens i, al nostre parer, ingènuament respectuós amb la qüestió basca, qualificant-la de justa i de quelcom que s'hauria de reproduir en benefici dels catalans.

El fet contrastable és el que recull aquest quadre d'elaboració pròpia²¹⁶:

²¹⁵ Acord SERE - Govern basc, signat per Francisco Menéndez Aspe el 26/04/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0350E001D003.

²¹⁶ El quadre ha estat elaborat utilitzant les següents fonts provinents de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià:

Títol del document	Document	Títol del document	Document
Press. dels bascs pel SERE agost 1939	C0349E001C001	Press. bascs agost 1939	C0350E001D012
Press. assistència social bascs març 1939	C0350E001D001	Press. bascs agost 1939	C0350E001D013
Press. dels bascs pel SERE juny 1939	C0350E001D005	Press. bascs setembre 1939	C0350E001D014
SERE intervenció en els refugis bascs	C0350E001D006	Press. bascs octubre 1939	C0350E001D015
Press. assistència social bascs juny 1939	C0350E001D007	Resum desp. bascs feb-abr 1940	C0350E001D017
Resum maig-juliol assistència bascs 1939	C0350E001D008	Resum desp. bascs feb-maig 1940	C0350E001D018
Desp. bascs juliol 1939 vs. Press.	C0350E001D010	Press. bascs octubre 1939 detall	C0350E001D019
Desp. bascs juliol 1939 vs. desp. juny 1939	C0350E001D011		

Taula 14. Resum de despeses del Govern d'Euskadi finançades pel SERE març 1939 - maig 1940 en francs francesos

	març 1939	abril 1939	maig 1939	juny 1939*	juliol 1939*	agost 1939	setembre 1939
Total despeses reals	-	-	2.109.515	2.283.344	2.108.640	-	-
Emigració	-	-	-	-	-	-	-
Delegacions	-	-	-	-	-	-	-
Refugis	829.000	-	-	852.000	863.605	858.500	823.000
Camps	500.000	-	-	500.000	-	-	-
Subsidis	535.600	-	-	580.000	589.395	601.500	559.500
Socors varis	50.000	-	-	45.000	126.000	141.000	80.000
Despeses generals	-	-	-	-	-	-	-
Mutilats/ ass.sanit/ escolar	544.500	-	-	478.000	606.000	730.000	650.000
Total pressupost	2.459.100	-	-	2.455.000	2.185.000	2.331.000	2.112.500

	octubre 1939	novembre 1939	desembre 1939	gener 1940	febrer-març 1940	abril 1940	maig 1940
Total despeses reals	-	-	-	-	8.680.899	7.618.269	1.651.932
Emigració	-	-	-	-	1.370.583	3.357.069	420.822
Delegacions	-	-	-	-	815.000	120.000	0
Refugis	592.000	-	-	-	623.956	307.870	163.291
Camps	-	-	-	-	58.500	64.758	32.000
Subsidis	643.000	-	-	-	4.103.016	388.500	125.600
Socors varis	-	-	-	-	31.996	43.519	86.633
Despeses generals	-	-	-	-	1.228.447	286.553	158.584
Mutilats/ ass.sanit/ escolar	509.000	-	-	-	449.400	3.050.000	665.000
Total pressupost	1.744.000	-	-	-	-	-	-

*El mes de juny i juliol de 1939 les xifres de detall són el pressupost i el total és el real.

Font: Quadre d'elaboració pròpia amb documents de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià

Com podem veure, entre les dades extretes de pressupostos i les dades reals, sabent que usualment, degut a la forta fiscalització de les mateixes no distaven molt unes de les altres, les quantitats que movien eren força altes si les comparem amb els recursos que gestionaven els catalans.

En primer lloc, la qüestió de les residències: els bascos tenien unes 2.500 persones en residències directament gestionades per ells, contra les aproximadament 350 persones que residien al refugi català de Montpeller. Van arribar a tenir una dotzena de residències, un número similar del que ells anomenaven "*repúblicas*" que, sense haver aprofundit, pel menor cost que tenen, entenem que són petites comunitats de refugiats situades a diferents localitats de França, així com, nombroses colònies infantils.

Disposaven de recursos per subsidiar de manera directa unes 1.800 persones i regentaven l'hospital de La Roseraie, amb un pressupost mensual proper als 220.000 francs. Sense fer esment als consultoris, residències de mutilats i sanatoris que, en total, sumaven mitja dotzena d'instal·lacions d'assistència sanitària.

Les seves despeses administratives eren similars a les dels catalans i dedicaven uns 50.000 francs mensuals de mitjana a labors culturals, centrades principalment en el foment i sosteniment de dos grups artístics, el d'Eresoinka i Elai-Elai.

És lògic, per tant, que renunciessin de manera contundent a l'oferta feta l'estiu de 1939 pel president de la JARE, de nomenar Manuel Irujo com a Secretari General d'aquest organisme²¹⁷. Les relacions entre la comunitat basca i els partidaris de Juan Negrín van ser cordials i, aquest darrer, no va posar cap impediment per la seva supervivència a l'exili en unes condicions molt dignes i de gran autonomia en la gestió. Veiem que la política de concentració d'elements polítics i intel·lectuals del govern basc, comparable a la catalana, va ser respectada i sostinguda directament per les autoritats republicanes espanyoles amb generositat. Resulta realment difícil entendre per quin motiu no succeí el mateix amb els catalans. És possible que les tensions entre la Generalitat i el Govern central, gestades durant la Guerra Civil, expliquin com les autoritats republicanes, convençudes en bona part, de la culpabilitat dels catalans en la derrota, volguessin cobrar-se-la condemnant-los a un exili miserable.

Al marge de la qüestió basca, els catalans continuaven intentant rebre el finançament que creien just per a reeixir en els seus objectius d'autonomia econòmica que la realitat

---

²¹⁷ Carta de Manuel de Irujo a Indalecio Prieto refusant la incorporació del Govern basc a la JARE, agost de 1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0335E001C004.

de l'exili requeria. La corda es va anar tensant fins el punt que el 8 d'agost de 1939 Lluís Companys envià una de les darreres cartes a Juan Negrín, insistint una vegada més en la necessitat d'arribar a l'acord econòmic tantes vegades demandat i no materialitzat més que amb una petita aportació al mes de juliol. D'aquesta carta li parla Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer a un report enviat a Londres el 21 d'agost de 1939, donant compte de les darreres noves esdevingudes a França durant les setmanes immediatament anteriors. Així, es va acordar que si el dia 15 del mes d'agost no rebia resposta del cap de l'executiu espanyol *"es veuria obligat a prendre la determinació que creuria més convenient als interessos de Catalunya"*²¹⁸. Efectivament, la Generalitat havia anat gastant els diners que no tenia i, acumulava nombrosos deutes; des del préstec inicial per endegar la Fundació Ramon Llull de 120.000 francs, fins a múltiples factures pendents de pagar fiades pels proveïdors de la residència de Montpeller, de la Delegació de Perpinyà, etc. Aquest deute estava valorat en els següents termes en data 17 d'agost de 1939, que és la data en què el President català decideix focalitzar la demanda de recursos a la recent constituïda JARE²¹⁹:

Taula 15. Estat de comptes de la Generalitat 17/08/1939 presentat a la JARE

<u>CAPÍTULO I - Obligaciones contraídas</u>	<u>Francos franceses</u>
1º <u>Créditos pendientes</u> : Obligaciones contraídas desde el mes de Mayo hasta el 31 de Julio por gastos de sostenimiento de las residencias sostenidas y subvencionadas por la administración catalana	338.000
2º <u>Parlamento de Cataluña</u> : Subsidios que se acreditan los señores diputados que no los perciben por otros conceptos, desde el mes de Marzo	375.000
3º <u>Residencias</u> : Subvención prevista para el mes de Agosto	250.000
4º <u>Instituciones culturales</u> : Subvención para el mes de Agosto	100.000
5º <u>Presidencia de la Generalidad</u> : Atenciones de Secretaría, habilitación y oficina	<u>75.000</u>
<u>Total</u>	<u>1.138.000</u>

Font: AMTM doc. C0335E001C003

²¹⁸ Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006.

²¹⁹ Carta de Lluís Companys al President de la JARE, 17/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0335E001C003.

Podem interpretar aquest quadre com un intent a l'alça d'aconseguir una subvenció que arreglés de cop tots els seus problemes financers; però, tot i que aquests deutes poden estar moderadament inflats artificialment, per l'anàlisi prèvia que hem fet dels comptes de la Generalitat, no s'allunya excessivament del que era realment. Els comptes presentats per Antoni M. Sbert a Lluís Companys a finals d'agost i, que hem analitzat anteriorment, ens confirmen el deute de 338.000 francs corresponents a la partida de "Créditos pendientes".

La partida corresponent al sosteniment dels diputats del Parlament de Catalunya, no ens consta que s'hagués fet efectiva a finals d'agost de 1939. De fet, en una carta d'Antoni M. Sbert a Carles Martí Feced de 8 de juliol de 1939²²⁰, el primer li remet una llista de diputats del Parlament de Catalunya, alguns dels quals han obtingut ja una subvenció del SERE per haver ostentat alts càrrecs al Govern de la República i molts altres no. Alguns diputats del Parlament català el mes de juliol de 1939 només havien rebut la denegació de subvenció per resposta, evidentment, no per part de les autoritats catalanes sinó per l'organisme controlat per Juan Negrín. Així, entenem que la majoria de diputats catalans no tenien més manera de sobreviure que mercès als seus propis mitjans o residint a l'alberg de Montpeller, on la Generalitat lluitava per donar-los sostre i plat i no gaire cosa més. La conclusió és que aquesta partida referida al Parlament de Catalunya era destinada a pal·liar aquest greuge amb caràcter retroactiu des de març de 1939.

Els imports corresponents a les despeses ocasionades pel sosteniment de la residència de Montpeller dels mesos de juny i juliol, havien estat precàriament coberts pel SERE. Quedaven pendents els del mes d'agost que, en aquest informe es demanen a la JARE, per estar presa la decisió d'abandonar la protecció del SERE dies abans.

L'import sol·licitat pel sosteniment de les activitats culturals de la Fundació Ramon Llull és generós, i ja hem vist que amb l'activitat que portaven a terme, amb uns 60.000 francs haurien pogut fer-la igualment. Això demostra ambició i empeny per tirar endavant amb més força el projecte d'Antoni M. Sbert.

Finalment, la partida destinada a l'oficina de Presidència no és pas petita, tenint en compte el nombre limitat de persones que la composaven i l'activitat que havien de dur a terme. La que hem vist correspon a l'import del mes d'agost de 1939, que tampoc era satisfet de manera directa pel SERE. Sembla que aquest import, o un similar, però no

---

²²⁰ ANC Artea 22.5.1, doc. 2-3. Annex, llista "*Subsidios mensuales pendientes de aprobación*", 26/07/1939.

identificat per nosaltres va ser abonat pel SERE durant el mes de juliol, doncs en la carta de Lluís Companys al president de la JARE de data 17 d'agost de 1939 aquest primer diu textualment que: "*Por conducto de esta habilitación (es refereix a l'habilitat de la Presidència davant del SERE Sr. Joan Tauler) han sido librados, hasta el mes corriente, las cantidades asignadas como subsidio al Presidente que suscribe y miembros del último Gobierno catalán*"²²¹. Creiem que aquest import està inclòs a les subvencions del SERE a la Generalitat corresponents al mes d'agost, que hem citat abans, ja que no consta cap entrada específica per aquest concepte sinó solament la subvenció genèrica per la Generalitat.

La política d'escanyament del SERE de la Generalitat de Catalunya només permetia el sosteniment d'una residència: la de Montpeller, no deixava marge ni per una activitat cultural de certa volada, ni contemplava que els membres del darrer Govern català, el Parlament o el mateix President tinguessin subvencions més enllà de les que poguessin percebre per haver desenvolupat càrrecs al Govern de la República o alguna de les seves institucions al marge de la Generalitat de Catalunya. No ens ha d'estranyar en absolut aquesta manera de fer. El Govern Negrín, dominat pels comunistes havia considerat, ja en els darrers dies de la Guerra Civil que la Generalitat de Catalunya i les seves institucions havien estat una de les causes de la pèrdua de la contesa. Són constants els estirabots dels comunistes titllant els catalanistes de derrotistes i mancats d'esperit de col·laboració amb l'esforç de guerra. Així, el darrer moviment centralista, es va portar a terme a l'exili, conduint a la Generalitat a la fallida, a la inoperància i al descrèdit davant dels seus propis correligionaris.

El trasllat a Mèxic d'una bona part dels recursos del SERE i la seva apropiació per part de la facció prietista, contrària a la política de Juan Negrín, permeté un respir a la Generalitat exiliada. Donant noves ales a les seves polítiques de sosteniment de la cultura i dels principals exponents acadèmics, intel·lectuals, polítics i científics, la Generalitat del primer exili, va poder sobreviure alguns mesos més, això si, deixant definitivament l'assistència als exiliats de base en mans de la JARE.

---

²²¹ Carta de Lluís Companys al President de la JARE, 17/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0335E001C003.

2.5.2 Relacions entre la JARE i la Generalitat de Catalunya

Molts autors ens han parlat del tresor del *Vita*, però darrerament, els treballs d'Abdón Mateos el 2009 i el de Francisco Gracia Alonso i Gloria Munilla de 2013, són els que aporten més dades i, al nostre parer, més rigoroses.

El darrer monogràfic sobre els recursos de què va disposar la JARE amb el títol *El tesoro del "Vita"*²²², recull la peripècia del iot fletat per Juan Negrín amb una part considerable dels recursos extrets d'Espanya en els darrers mesos de la Guerra Civil amb l'objectiu de posar-los a recer. Si parlem únicament del tresor del *Vita*, els estudis de Francisco Gracia Alonso i Gloria Munilla ens parlen de xifres que ronden els 5.250.000 dòlars americans, corresponents a la venda de metalls al Banc de Mèxic, de "materials", és a dir, peces de joieria sense desengastar a diversos compradors internacionals²²³. En francs de març de 1939 això suposa la quantitat aproximada de 200 milions, en què aquests dos autors valoren el tresor del *Vita*. José María Del Valle, citant Negrín, ens diu que inicialment comptava amb uns 250 milions de francs francesos de 1939²²⁴, una mica més que la plantejada per Gracia Alonso i Munilla.

Per contrastar aquesta quantitat, disposem de l'opinió d'Abdón Mateos, que s'inclina per la xifra d'uns 10 milions de dòlars (uns 376 milions de francs francesos de 1939) com el total de recursos gestionats per la JARE. Aquestes dades les extreu del llibre d'actes reservat de la JARE, conservat en el Fons Carlos Esplà i, afirma que coincideixen amb el balanç realitzat per les autoritats mexicanes quan van intervenir l'organisme durant els anys 1942-1943.

Francisco Gracia Alonso i Gloria Munilla parteixen de les dades comptables de la JARE, de la comptabilitat del Departamento de Metales del Banco de México i de la comissió de liquidació de la JARE de desembre de 1942. En tot cas, ens inclinem a acceptar la xifra de què disposà la JARE per atendre els refugiats entre 1939 i 1942, una xifra que està entre els 5 i els 10 milions de dòlars, posem, per tant, uns 300 milions de francs francesos.

---

²²² Gracia Alonso, F.; Munilla, G.. *El tesoro del "Vita": La protección y expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*, UB, Barcelona, 2013.

²²³ Les cifres difereixen entre els 5.303.281,49 dòlars provinents de la comptabilitat de la JARE i els 5.285.280,47 provinents de l'estudi de liquidació forçada pel Govern Mexicà el desembre de 1942. Gracia Alonso, F.; Munilla, G.. *El tesoro del "Vita": La protección y expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*, UB, Barcelona, 2013, p. 312.

²²⁴ Del Valle, J.M.. *Las instituciones de la República española en el exilio*, Ed. Ruedo Ibérico, París, 1976, p. 33.

Hem de tenir en compte que els béns del *Vita* no es convertirien en diner efectiu fins a l'inici de 1940²²⁵. Ens recorda Abdón Mateos que la quantitat invertida per la JARE entre la seva constitució i el tancament de les seves oficines franceses el maig de 1940 ascendia a vint milions de francs, el que suposava uns 10 francs per refugiat i mes. Partint d'un resum mensual d'aplicacions, el repartiment d'aquests recursos es feia de la següent manera: dels quatre milions que arribaven a França cada mes a partir de gener de 1940, 2.492.750 eren emprats als camps de concentració, embarcaments i altres despeses d'assistència als refugiats. La resta, és a dir, 1.507.250 francs, es gastaven en assistència completa d'uns 2.000 refugiats d'alt nivell i parcial d'uns altres dos mil. 400.000 francs pel Parlament de la República; 500.000 per l'Administració catalana; 200.000 per l'Administració basca; 63.500 per atencions a l'antic consell de la JARE; 74.250 per la zona de Montauban; 74.250 per la zona de Toulouse; 137.000 per la zona de Perpinyà-Narbona; 80.750 per als subsidiats que residien en la zona ocupada (a partir del mes de juny s'entén) i 25.000 francs per imprevistos²²⁶.

Com afectà aquest moviment polític i de recursos a les finances de la Generalitat de Catalunya?. En paraules del propi President Companys, la situació a mitjans d'agost era la següent: *"En este estado nuestras relaciones con la administración regida por el Sr. Negrín, la Diputación Permanente de las Cortes acordó la constitución de la Junta (JARE) de su digna Presidencia, con la alta misión de administrar los intereses de los republicanos emigrados. La representación parlamentaria de los republicanos catalanes, fiel a la legitimidad y solidaria con los principios morales que informan la constitución de ese alto organismo administrativo, no vaciló en darle su colaboración"*²²⁷. Aquesta col·laboració era bastant ambigua, doncs en el moment que el President escrivia aquesta carta, encara estava jugant les dues cartes alhora; és a dir, el trencament definitiu amb el SERE no era completament consumat. Efectivament, les trameses de diners de l'organisme de Juan Negrín, encara van arribar a finals del mes d'agost (217.966,65 francs) i a finals del mes de setembre (250.000 francs), absolutament solapats amb els nous ajuts provinents de la JARE. A la mateixa carta, el President exposa quines són les necessitats de fons mensuals mínimes per poder portar a terme *"los legítimos intereses que están bajo el patronato del Presidente de la*

---

²²⁵ Mateos, A.. *De la Guerra Civil al exilio: Los republicanos españoles y México: Indalecio Prieto y Lázaro Cárdenas*, Biblioteca Nueva, Fundación Indalecio Prieto, Madrid, 2005, p. 119.

²²⁶ Mateos, A.. *La batalla de México: final de la Guerra Civil y ayuda a los refugiados, 1939-1945*, Alianza editorial, Madrid, 2009, p. 162.

²²⁷ Carta de Lluís Companys al President de la JARE, 17/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0335E001C003.

Generalidad y que afectan a la subsistencia en el destierro de los valores e instituciones de Cataluña, a sus hombres más representativos y a los refugiados en general", aquestes necessitats són exposades en els següents termes:

Taula 16. Estat de comptes de la Generalitat 17/08/1939 presentat a la JARE

CAPÍTULO II - Subvención mensual

1º <u>Parlamento de Cataluña</u> : Para la mesa y señores diputados del Parlamento Catalán que no perciben subsidio por otros conceptos	75.000
2º <u>Residencias</u> : Subvención para contribuir a su sostenimiento	250.000
3º <u>Instituciones culturales</u> : Subvención mensual	100.000
4º <u>Presidencia de la Generalidad</u> : Subsidio para el Presidente y miembros del último Gobierno, gastos de Secretaría y habilitación y atenciones diversas	75.000
<u>Total</u>	<u>500.000</u>

Font: AMTM doc. C0335E001C003

Aquesta proposta fou acceptada, de la mateixa manera que s'acceptà el pagament del deute endarrerit. En poc més de quinze dies, es van fer efectius els pagaments del 1.138.000 francs²²⁸ i la subvenció sol·licitada pel mes de setembre de 1939 de 500.000 francs²²⁹. Què succeeix amb l'assistència als refugiats de base?

Josep Tarradellas explica a Carles Pi i Sunyer en una carta de data 21 d'agost de 1939, com ha decidit tancar les oficines d'atenció als refugiats del *Bureau d'Information*, tot just inaugurades dos mesos abans i clausurar la Delegació de Perpinyà on es treballava pels refugiats internats als camps del migdia francès. En aquesta carta es comenta que els dos organismes són organismes polítics, molt més que d'atenció humanitària, percepció que distava de ser compartida per les persones que en formaven part, com en Ramon Frontera. Per Josep Tarradellas, la comesa a fer per part de l'oficina de Perpinyà *"és la de rebre la gent que contínuament passa la frontera i passa notícies de*

²²⁸ *"De moment, tinc la satisfacció de dir-vos que avui ja hem cobrat mig milió de francs a compte; quant a la resta, em sembla que abans de fi de setmana serà pagat"*. Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006.

²²⁹ *"Us he d'informar que justament avui hem cobrat de la JARE la resta de la quantitat demanada, o sigui 638.000 francs. A més la JARE accepta de concedir-nos una subvenció mensual de mig milió de francs i, per tant, queda resolt el problema de les residències, Fundació, Diputats, etc. Ja veieu, doncs, que una vegada que l'Esquerra fa la seva política, obtenim un èxit"*. Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 28/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C008.

Catalunya. És a dir, el llaç d'unió entre una frontera i l'altra"²³⁰. D'aquesta manera, es consuma l'estabilització dels estats financers de la Generalitat, però a canvi de cedir completament la tasca assistencial de base a la JARE. En aquells moments, l'oficina del SERE a Perpinyà es passà a la JARE en bloc, permetent així que alguns dels homes d'ERC i d'ACR s'incorporessin al seu planter.

Quant al *Bureau d'Information* de la Rue Monceau "era també necessari tancar-lo" en paraules de Josep Tarradellas, "car malgrat propagar constantment la veritat, és a dir, que no tenim diners, que fem tots plegats un sacrifici per mantenir-lo, ningú no s'ho creu, tothom pensa el contrari, continua la crítica, la difamació i no és possible humanament continuar mantenint-se en aquesta lluita contra els qui mai han fet res, ni fan, però que llur crítica constant arriba a fer creure als altres que tenen raó, ja que d'una manera cínica especulen en les misèries i dolors dels catalans que es troben a l'exili"²³¹. Sembla que les crítiques són la raó del seu tancament, però de ben segur que aquest tancament, encara les justificà en major mesura. Així doncs les coses, l'atenció als refugiats catalanistes s'hauria de fer, de llavors en endavant, a les oficines de la JARE. Des d'un petit despatx, treballarien pels refugiats, Josep Andreu i Abelló (que seria vocal de la institució prietista i, que el mes de setembre de 1939 marxaria a Mèxic), Frederic Rahola, com a secretari particular i una mecanògrafa, el nom de la qual se'ns escapa.

Així doncs, a la JARE, juntament amb la resta de polítics espanyols, s'intentarà portar a terme l'ajut als refugiats. Els homes d'Esquerra Republicana de Catalunya buscaran els llocs de força que els deixin i, des d'allà provaran d'influir en la política de l'exili republicà. La política a seguir d'atenció als refugiats durant l'estiu de 1939 es resumeix en: "totes les coses que facin referència a exiliats, aniran, unes a l'oficina de l'Andreu al JARE i les altres a la Secretaria de l'Agudé al SERE, on hi haurà en Mestres, el Jaume Anton i l'altra mecanògrafa. D'aquesta manera espero que podrem atendre a tothom, estalviarem el 80 per 100 de la nòmina actual i s'hauran acabat les crítiques sobre l'Esquerra, car aquesta ja no tindrà oficines ni funcionaris"²³². És possible que tots aquests moviments, influïssin negativament en la moral dels militants internats als

---

²³⁰ Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006.

²³¹ Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006.

²³² Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006.

campes de concentració, en veure com els seus dirigents, cansats de les crítiques, renunciaven a una política particular d'atenció, dirigida exclusivament als refugiats catalans.

Aquesta decisió, va ser presa unilateralment per Josep Tarradellas, sense comptar amb el parer de l'ex-conseller Carles Pi i Sunyer i, per suposat, sense comptar amb l'opinió d'Antoni M. Sbert que, a aquestes alçades, ja tenia lluny del seu cap la tasca humanitària que no afectés directament als intel·lectuals, acadèmics o polítics de primer nivell. Aquest darrer, segons la tantes vegades citada carta de Tarradellas a Pi i Sunyer del 21 d'agost, es trobava força allunyat del primer, tant política com personalment²³³.

Tanmateix, de manera relativament regular, van anar arribant els 500.000 francs mensuals corresponents a l'assignació pactada entre la JARE i el Govern de la Generalitat, com a mínim dins el període que podem considerar el primer exili i, més enllà. Malgrat que a començaments de 1940 el SERE abandonà la seva activitat de suport als refugiats a França i, que, per tant, tot el pes d'aquests, recaigué en la JARE, aquesta va ser relativament capaç d'assumir les noves responsabilitats.

No disposem dels estats de comptes complets del darrer trimestre de 1939 ni del primer semestre de 1940, però podem fer un esforç de comprensió tot analitzant les informacions fragmentàries que ens han arribat. Sabem segur que entre agost i setembre la Generalitat va rebre 1,638 milions de francs, i entenem que amb l'acord de la JARE, va anar rebent 500.000 francs cada mes a partir del mes d'octubre de 1939. Veiem alguns indicis que poden corroborar aquest fet, com ara els estats de comptes que hem analitzat de mitjans del mes de desembre de 1939²³⁴:

---

²³³ Parlant d'Antoni M. Sbert, en la mateixa carta, Josep Tarradellas comenta a Carles Pi i Sunyer: "*com vós sabeu, no sé res absolutament del que ha fet, del que fa, ni del que pensa fer la Fundació; en fi, una cosa molt lamentable que no sé pas com ni quan acabarà*". Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006.

²³⁴ ANC Artea 32.1. Resum de prestacions dels serveis d'assistència catalana corresponents al mes de desembre de 1939.

Taula 17. Consignació prevista dels serveis d'assistència catalana, corresponent al mes de desembre de 1939

<u>Article I - Parlament de Catalunya</u>	<u>Consignació</u>
Pagaments als diputats del Parlament de Catalunya	43.750,00
Alts càrrecs i familiars	15.250,00
TOTAL	59.000,00
<u>Article II - Residències (Centre Cultural Català de Montpeller)</u>	200.000,00
<u>Article II - Subvencions a residències i Organismes d'assistència</u>	50.000,00
<u>Article III - Cultura</u>	100.000,00
<u>Article IV - Secretaria i habilitació</u>	63.000,00
<u>Article IV - Presidència (Govern)</u>	63.000,00
TOTAL	535.000,00

Font: ANC Artea 3.2.1

Veiem que l'import no coincideix exactament amb el pactat amb la JARE però s'aproxima molt.

També disposem d'alguns rebuts d'ingrés al compte número 14393 a la Banque l'Union Parisienne, del qual era titular l'habilitat de la Presidència Joan Tauler. El resum dels esmentats moviments és el següent²³⁵:

Taula 18. Ingressos al compte 14393 de la *Banque de L'Union Parisienne*

<u>Data</u>	<u>Import francs</u>
03/07/1939	85.000,00
21/07/1939	3.000,00
10/08/1939	42.000,00
22/08/1939	400.000,00
30/11/1939	10.000,00
20/01/1940	6.000,00
21/03/1940	10.000,00
Total	556.000,00

Font: ANC Artea 18.7.2

Als rebuts del banc, lògicament, no consten els orígens dels diners, però després de l'anàlisi que hem realitzat de les fonts de finançament, podem fàcilment fer-nos càrrec de la seva provenença. El mateix Joan Tauler, és l'encarregat de distribuir els diners, de

²³⁵ ANC Artea 18.7.2.

manera que trobem també els rebuts signats per diferents personatges, com ara Antoni M. Sbert, Enric Roig o Rafael Tasis per a diversos usos²³⁶:

Taula 19. Pagaments a compte de l'habilitat de la Presidència Joan Tauler

Data	Import francs	Persona	Finalitat
02/08/1939	50.000,00	desconegut	desconeguda
11/08/1939	50.000,00	Enric Roig	FRL
21/08/1939	100.000,00	Enric Roig	Residències
29/08/1939	80.000,00	Enric Roig	Diputats Parlament
29/08/1939	50.000,00	Enric Roig	Residències
30/08/1939	5.000,00	Rafael Tasis	Assoc.Amis Rep.Fr.
01/09/1939	100.000,00	Enric Roig	desconeguda
08/09/1939	370.000,00	Antoni M. Sbert	Refugis i institucions
22/11/1939	5.000,00	desconegut	desconeguda
Total	810.000,00		

Font: ANC Artea 18.7.2

Ens queda clar, doncs, que els diners arribaven a l'oficina de Presidència i d'allà es distribuïen segons el criteri de Lluís Companys, a la resta d'entitats de la Generalitat a l'exili. Desconeixem la raó per la qual no hem trobat excessiva documentació comptable als arxius provinents de la seu de la Generalitat a París i conservats a l'ANC referent al període final de 1939 i principis de 1940.

Sí que hem trobat alguna documentació, tot i que més tardana, a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. La continuïtat de la tònica de transferència de recursos entre la JARE i la Generalitat la demostren alguns dels pressupostos i resums de despeses que hem trobat entre els documents de Josep Tarradellas a Poblet corresponents als darrers mesos de 1940 i primers de 1941²³⁷:

²³⁶ ANC Artea 18.7.2.

²³⁷ Quadre d'elaboració pròpia realitzat utilitzant els següents documents: A11C01E05D02, A11C01E05D03, A11C01E05D04, de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.

Taula 20. Moviments de caixa de la Generalitat de Catalunya novembre 1940-febrer 1941

<u>SORTIDES</u>	Nov. - Des. 1940	Des.1940 - Gen.1941	Gen. - Feb.1941
	Francs	Francs	Francs
Apartat I - President i membres del Govern de Catalunya	30.000	30.000	30.000
Apartat II - Parlament de Catalunya	58.500	58.500	56.500
Apartat III - Alts càrrecs	22.250	22.250	22.250
Apartat IV - Membres acadèmics, universitaris, escriptors i artistes	42.000	40.500	42.000
Apartat V - Membres de l'administració catalana	8.000	9.500	8.000
Apartat VI - Subvencions a entitats i centres locals:			
Ste. Amis Fondation R.L.	15.000	15.000	15.000
Residència de Montpeller	225.000	225.000	225.000
E.R.C.	66.250	66.250	73.765
Apartat VII - Administració, Consell, lloguers i imprevistos:			
Administració i Consell	28.500	22.000	22.000
Imprevistos, gestions, desplaçaments	4.500	11.000	5.485
Total	500.000	500.000	500.000
<u>INGRESSOS</u>	Nov.- Des. 1940	Des.1940 - Gen.1941	Gen. - Feb.1941
	Francs	Francs	Francs
Lliurament corresponent al capítol D del pressupost aprovat, per al període:	500.000	500.000	500.000
<u>RESUM</u>			
Total ingressos	500.000	500.000	500.000
Total sortides	500.000	500.000	500.000
Saldo	Negatiu	Negatiu	Negatiu

Font: Quadre d'elaboració pròpia amb documents del AMTM

Sembla que els pressupostos es presentaven a la JARE el mes anterior i, contemplaven les despeses des del 16 del mes anterior al dia 15 del mes següent, de manera que no anaven exactament amb el mes natural. La JARE, com veiem, feia efectiu el seu pagament de manera regular. Pensem que aquesta fou la dinàmica també entre octubre de 1939 i juny de 1940, tot i que no disposem de fonts primàries que avalin al cent per cent aquesta hipòtesi.

La memòria de la Fundació Ramon Llull que publica Antoni M. Sbert a partir del mes de gener de 1940, que hem analitzat prèviament en repassar les despeses, també ens aporta informació interessant sobre les fonts de finançament. L'ex-conseller ens presenta en aquest report un quadre d'ingressos de la Fundació que resulta útil per entendre una

part de l'activitat, bàsicament la referent a la cultura, deixant el Govern i alts càrrecs i la gestió de les residències, així tenim que²³⁸:

Taula 21. Ingressos de la Fundació Ramon Llull des de la seva constitució fins el gener de 1940

I. Emprèstit per a constituir el fons fundacional	120.000,00
II. Donatius catalans Amèrica	42.035,00
III. Donatiu del Comitè de Ayuda a España	100.000,00
IV. Ingressos per a reintegrament de quotes, préstecs i serveis de la Fundació	202.018,60
V. Donatius rebuts per mitjà del President de Catalunya	375.000,00
VI. Venda de publicacions	5.642,50
VII. Donatius rebuts destinats als estudiants	5.000,00
<hr/>	
Total ingressos en francs francesos	849.696,10

Font: Informe Antoni M. Sbert per la *Revista de Catalunya*, gener 1940

Com hem vist, l'emprèstit destinat a la constitució del fons fundacional, amb la garantia dels fundadors, va ser liquidat mercès als primers ajuts de la JARE, durant el mes d'agost de 1939. Antoni M. Sbert, en la seva memòria diu que *"Donatius i ingressos per quotes de serveis han permès amortitzar el crèdit sense interessos. En tres mensualitats de 40.000 francs"*. De la mateixa manera, els *"donatius rebuts per mitjà del President de Catalunya"*, provenen dels fons transferits per les autoritats espanyoles republicanes. En paraules del propi Antoni M. Sbert: *"Administració espanyola, que s'havia compromès a suportar les càrregues de l'ajut als refugiats i a contribuir al manteniment de la cultura catalana a l'estranger, va mancar a aquestes obligacions"*²³⁹, malgrat que amb aquestes afirmacions no esmenta que, finalment, l'Administració espanyola feia mesos que havia resolt els seus problemes econòmics més greus.

Els seus problemes econòmics si que s'havien corregit, però els dels milers d'internats als camps i companyies de treballadors eren lluny de considerar-se resolts. Finalment, ens diu l'ex-conseller que: *"aquests ingressos han estat aplicats en la major part a assistència. Tot i que l'obra de la Fundació és fonamentalment cultural, les circumstàncies a França són excepcionals i el primer que cal fer per a una obra cultural és que els seus obrers puguin viure"*²⁴⁰. És cert que des de la Fundació Ramon Llull, com sabem, es van fer esforços per sostenir econòmicament un bon grup

²³⁸ Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a *Revista de Catalunya*, números 99-100-101, any XIII, Mèxic.

²³⁹ Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a *Revista de Catalunya*, números 99-100-101, any XIII, Mèxic.

²⁴⁰ Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a *Revista de Catalunya*, números 99-100-101, any XIII, Mèxic.

d'intel·lectuals que, si bé important, eren una minoria. Aquest fet i altres contribuïren a que Antoni M. Sbert fos molt criticat en els cercles d'exiliats catalanistes²⁴¹.

També sabem pels documents conservats a l'Arxiu Carles Pi i Sunyer, que el pressupost de la Fundació Ramon Llull pel primer semestre de 1940²⁴² ascendia a la xifra de 450.000 francs, és a dir 75.000 francs mensuals, import que lliga amb els recursos que esperaven obtenir de la JARE per aquest concepte.

Aquest quadre també ens aporta dades sobre altres fonts de finançament que, malgrat ser petites, també mereixen ser considerades.

2.5.3 Els catalans d'Amèrica

Els catalans d'Amèrica havien aportat, segons la memòria de la Fundació Ramon Llull de gener de 1940 un import de 42.035 francs. D'on vénen aquests diners? Fins el moment no hem trobat la informació necessària que ens doni totes les dades referents als donatius, un per un, amb les dates i els noms dels que han fet l'aportació. Tanmateix, disposem d'algunes cartes que indiquen la fervent activitat portada a terme des de França, per tal de recaptar diners provinents dels casals catalans d'ultramar. Pel que sembla, Jaume Mir, delegat de la Generalitat de Catalunya a Brussel·les, envia a les diferents delegacions de catalans a Amèrica, sol·licituds d'ajuda urgent, davant l'ensulsiada dels primers dies de febrer de 1939. En concret, el 28 de gener, envia una circular a totes les delegacions americanes fent una crida desesperada de socors. Diverses cartes de resposta a la circular de finals de gener en són testimoni.

Una és la carta del *Central Spanish Relief Comitee for Republican Spain*, des de Washington DC²⁴³, escrita a Jaume Mir, en la qual relata els esforços que fan els activistes catalans als Estats Units per tal d'obtenir recursos que, semblen tenir resultats molt satisfactoris. Així trobem també, una missiva de J. Pineda Fargas des de l'Havana dirigida a Jaume Mir on diu: "*Ja sap l'amic Miravittles que aquesta Delegació no ha pogut aixecar mitjans econòmics en el curt temps que fa de la seva organització. Amb tot, comprenent, avui més que mai, després de la pèrdua de la nostra llibertat,*

---

²⁴¹ Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 21/08/1939, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, doc. C0903E001C006. Explica Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, com existeix entre els mitjans catalanistes republicans una facció contrària a Antoni M. Sbert i a la seva activitat a la Fundació que el denigren i el difamen en publicacions internacionals tot el que poden.

²⁴² Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, Apèndix a la presentació IV, p. XXX.

²⁴³ ANC Artea 24.1, doc. 2, 13/02/1939.

necessitem unir tots els esforços, (i) posaré de la meua banda l'activitat necessària per veure com pot organitzar-se alguna forma de contribució periòdica mensual per donar compliment al vostre desig"²⁴⁴. En una altra carta del 19 de febrer de Jaume Herrera Serra al mateix Mir, es parla de la tramesa de 4.800 llaunes de llet condensada per als refugiats catalans a través d'Holanda i de 2.500 quilograms de llet condensada, sucre i xocolata amb destinació a França enviats pel Centre Català de l'Havana per a l'atenció dels infants catalans²⁴⁵.

El Casal Català de Buenos Aires també tramet una carta amb data 11 de març de 1939 on es diu que es posaran en contacte amb els intel·lectuals i escriptors que s'hagin d'exiliar a l'Argentina per ajudar-los en el que calgui²⁴⁶. El Centre Català de Mendoza escriu en termes similars, tot indicant que *"encara que en aquests moments no ens és possible enviar-vos un ajut immediat penseu que farem tot el possible per que aquest sigui ben aviat"*²⁴⁷. Hi ha missives del Centre Català Antifeixista de Nova York i del Grup Nacionalista Radical de Santiago de Cuba. Aquest darrer envià un lot molt petit de queviures que quedà retingut al port de Burdeus. Com es pot veure, la reacció, de paraula, va ser immediata, entenem que els recursos van trigar a arribar i, quan ho feren, va ser en quantitats realment petites. Segurament no eren capaços de fer-se el càrrec de les dimensions del desastre. És comprensible que, abans de començar a enviar ajuda, volguessin tenir dades concretes sobre com s'havia d'organitzar la Generalitat a l'exili, així, demanen notícies de manera constant i se'n congratulen quan les reben. Poca cosa més enllà d'això. Una aportació d'uns quants milers de francs provinents dels Estats Units, Cuba i la República Argentina és realment quelcom testimonial, tot i que lloable, i molt agraït en el seu moment. Entenem que els catalans de França consideressin els seus parents americans poc esplèndids malgrat les bones paraules i l'entusiasme inicials²⁴⁸.

---

²⁴⁴ ANC Artea 24.1, doc. 3, 15/02/1939.

²⁴⁵ ANC Artea 24.1, doc. 8, 19/02/1939.

²⁴⁶ ANC Artea 24.1, doc. 9, 11/03/1939.

²⁴⁷ ANC Artea 24.1, doc. 10, 22/03/1939.

²⁴⁸ En paraules de Carles Riba: *"si els catalans d'Amèrica acaben de sortir del seu catalanisme una mica massa primari i de l'aplaudiment de principi passen a l'ajut pràctic ben lligat, l'obra podria ésser vasta i profunda"*, de Riba, C.. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989, carta 321, 4 de maig de 1940 a Santiago Pey, p. 125.

3. LA RESIDÈNCIA DE MONTPELLER

3.1 La faceta més material de la residència: una atomització controlada

Com hem pogut observar, una petita part del món de l'exili va aconseguir millorar les condicions de la seva estada al país veí mitjançant una petita xarxa d'albergs, fruit d'una assistència molt més digna que la proporcionada als camps. El pla principal de la Generalitat de Catalunya a França al primer exili, com hem vist, era bastir una xarxa de residències per atendre intel·lectuals i polítics de perfil catalanista republicà, tot seguint el model de la residència de Tolosa constituïda per la Universitat de la mateixa ciutat. La primera i única gran pedra de la xarxa pròpia de residències de gran capacitat controlades i finançades per la Generalitat va ser la de Montpellier.

A continuació donarem una petita pinzellada a la seva realitat més material, és a dir, com es va configurar físicament. Això implica els seus immobles, els subministraments bàsics pel seu sosteniment, el parament de la llar, el mobiliari i, finalment, els seus residents. L'accés als documents del fons d'Artea ens ha permès, per primera vegada, tocar de manera molt propera aquesta realitat tan prosaica. Detalls sobre el seu dia a dia es posen de manifest amb facilitat analitzant les factures i rebuts que se'n desprenen de la seva activitat quotidiana.

Sovint sentim parlar de la Residència de Montpellier com un tot unitari i hom pot fer-se la idea que es tracta, tal com el seu nom sembla indicar, d'un nucli compacte de persones que, sota un mateix refugi, comparteixen les penes del seu exili forçat per una derrota recent. La realitat material d'aquest supòsit dista molt del mateix. De fet, en cap moment es pot considerar que la Residència d'intel·lectuals i polítics instal·lada a Montpellier es plantegés com un immoble en el qual podrien habitar aquells que, pel seu càrrec de responsabilitat durant la República o per la seva categoria intel·lectual, *mereixien* un especial tracte de protecció per part de les autoritats exiliades. Ja des del primer moment, es va plantejar com un concepte totalment descentralitzat.

Sabem que la Residència de Montpellier tenia la seva seu administrativa al segon pis del número 7 de la Rue Petit Saint Jean al nucli històric de la ciutat. Això, ens consta que va ser així, com a mínim des del mes de novembre de 1939, ja que en aquest mes els refugiats que demanen la seva acollida a la Fundació Ramon Llull de París ja són

dirigits a la mencionada adreça²⁴⁹, però el més probable és que al mes de març del mateix any ja funcionés com a tal²⁵⁰.

Així, a partir del mes de març de 1939, comencen les gestions per a bastir una xarxa d'acolliment que té com a protagonista la persona de Manuel Alcàntara i el centre de comandament al local esmentat del carrer *Petit Saint-Jean* de Montpeller.

Segons ens explica Artur Bladé Desumvila a les seves memòries trobem que *Villa Saint Roch "ha estat el primer nucli de l'anomenada, oficialment, Résidence des Intellectuels Catalans. Aviat, però, va revelar-se insuficient i ha calgut llogar nous estatges per als arribats de nou"* i dona algun detall d'aquesta primera residència "*Vil·la Saint Roch de Montpeller (actualment refugi de refugiats) és una casa de camp, quadrada, sense ornaments, revellida (més que no pas vella) (...) avui aquesta casa allotja els diputats Armendares, Folch i Folch, Balart i Sallès amb les respectives famílies (...) també Ricard Altaba (...)*"²⁵¹.

Si analitzem la documentació relativa a despeses i ingressos de què disposem, bàsicament des del mes de juny de 1939, veurem que, si bé inicialment, moltes persones s'allotgen en pensions o hotels (com l'Hotel de la Paix 6 a la Rue Loys²⁵², la Pensió Gibert al número 7 de la Rue Puits-des-Esquilles²⁵³ o el Grand Hotel Moderne situat al número 7 de la Rue Bussairolles), poc a poc, es van traslladant a pisos o el que anomenen *villes* situades, principalment al centre històric de Montpeller.

Algunes d'elles, però, seran llogades en petits pobles de la contrada, com ara Cornounterral, Pézenas, Palavas-les-Flots o Castelnaud, tots a pocs quilòmetres de Montpeller.

Tanta és la gent que sol·licita acollida, procedent, bàsicament, dels camps de concentració, que es fa necessària la disposició d'una xarxa composta per una cinquantena d'immobles destinats a una o diverses famílies cadascun. Alguns són finançats directament per la Residència i altres ho són pels propis residents que les habiten en major o menor grau.

---

²⁴⁹ ANC Artea 82.1, doc. 573 25/11/1939 i 82.1, doc. 929 18/11/1939.

²⁵⁰ ANC Artea 4.1.2, doc. 335 des del mes de març ja hi ha constància de despeses de bugaderia.

²⁵¹ Bladé Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 101 i 119.

²⁵² ANC Artea 4.1.1, doc. 9, rebut de l'Hotel Loys 19/10/1939 per l'estada de Lluís Marrassé.

²⁵³ ANC Artea 4.1.1, doc. 14, rebut de la pensió Gubert 31/10/1939, sembla que per l'estada del propi Manuel Alcàntara.

D'aquesta manera, si observem detingudament els justificants de despeses enviats a París pels gestors de la Residència corresponents als mesos d'octubre de 1939 a març de 1940 trobem la relació de rebuts d'immobles, el lloguer dels quals corria a càrrec del Centre Cultural Català de Montpeller²⁵⁴:

---

²⁵⁴ ANC Artea 7.4.1.

Taula 22. Relació d'immobles llogats a Montpellier

	Adreça de l'immoble llogat	Data
1	1 Boul. Pasteur	01/10/1939
2	10 Rue Collège-Duvergier	01/02/1940
3	10 Rue des Etuves	01/12/1939
4	11 Rue des Soldats	01/11/1939
5	12 Rue Michel Vernière	01/11/1939
6	13 Rue Fontanon	01/01/1940
7	18 Rue des soldats	01/12/1939
8	19 Rue alexis Alquié	01/11/1939
9	2 Rue Guillaume de Nogaret	01/11/1939
10	2 Rue Massilian	01/01/1940
11	21 Rue Gustave	01/11/1939
12	25 Grand rue	01/02/1940
13	26 Ancien chemin de Castelnau Ville Saint Roch	01/01/1940
14	29 Rue des Aiguarelles	01/03/1940
15	3 Rue Boyer	01/10/1939
16	32 Rue Ecole agriculture	01/12/1939
17	32 Rue Pont de Lattes	01/01/1940
18	34 Rue Ecole agriculture	01/03/1940
19	41 Rue Chaptal	01/12/1939
20	44 Fauburg Figuerolles	01/11/1939
21	51 Boul. Des Arceux	01/11/1939
22	52 Fauburg Figuerolles	01/02/1940
23	7 Rue des Teissiers	01/01/1940
24	7 Rue Petit Saint-Jean	01/11/1939
25	7 Rue Raoux	01/02/1940
26	9 Rue de Verdun	01/02/1940
27	9 Rue Raoux	01/02/1940
28	9 Rue Therese	01/02/1940
29	9 Rue Washington: Ville les Pinsons	01/12/1939
30	Campagne Le Brun	01/11/1939
31	Campagne Mes Charmettes: route Toulouse	01/03/1940
32	Chalet Fleuri (La Pompignane)	01/02/1940
33	Rue Rocher	01/03/1940
34	Villa La Arroumic Rue Reynes Prolonguée	01/10/1939
35	Villa les Lauriers Chemin de la Croix du Capitaine	01/02/1940
36	Villa les Myrthes: 5 Av. Lepic	01/12/1939
37	Ville Amans: Castelnau	01/03/1940
38	Ville André: Cornounterral	01/02/1940
39	Ville Berthe: chemin Maurin prolongué	01/11/1939
40	Ville Herbette	01/02/1940
41	Ville Jaky: Rue Saint Cleophas	01/03/1940
42	Ville le Chinois: Chemin du Roc de Pezenas au Mas-de-Merle	01/03/1940
43	Ville les Tilleuls: Castelnau	01/03/1940
44	Ville Marie	01/10/1939
45	Ville Rose Mousse: Palavas, rue Bernard de Treviars	01/12/1939
46	Ville Roselyne	01/03/1940
47	Ville Saint Germain	01/02/1940
48	Ville Saint Vicent	01/02/1940
49	Ville St. François	01/01/1940

Font: ANC Artea 7.4.1

Ràpidament ens podem fer càrrec de la quantitat de persones que van arribar a viure a l'estructura dependent de la Residència de Montpeller.

Al marge de la gent que vivia en cases, el lloguer de les quals, era abonat directament per la Residència, hi havia algunes famílies que s'acollien al que anomenaven "al·lotjaments familiars". No tenim la definició clara, però podem intuir que eren habitacions llogades a terceres persones o pensions modestes d'acolliment, però no estrictament domicilis d'ús particular com les esmentades a la llista ni hotels d'estada provisional. Les despeses que originaven aquest gènere d'al·lotjaments també corrien a càrrec de la Residència.

La Residència de Montpeller és doncs una constel·lació d'habitatges que depenen administrativament d'una petita oficina situada al centre de Montpeller i molt activa en el control, supervisió i prestació de tots els serveis que aquesta petita comunitat pogués requerir.

El Centre Cultural Català de Montpeller facilita a les famílies un immoble i tot el que calgui per habitar-lo. Podem veure així, com Manuel Alcàntara, administrador del Centre, negocia amb les agències de lloguer d'habitatges com ara la *Agence de la Comédie* del senyor Élie Balard²⁵⁵, *l'Agence Principale* propietat del senyor Henri Veiber²⁵⁶ o la del *Comandant Fornay*²⁵⁷ i fa efectives quantioses comissions en concepte d'intermediació. A títol d'exemple podem veure una mostra de les comissions pagades pel Centre Cultural Català de Montpeller a les esmentades agències immobiliàries per algunes de les residències llogades durant els mesos d'octubre i novembre de 1939, tots a nom de Manuel Alcàntara²⁵⁸:

---

²⁵⁵ ANC Artea 4.1.2, doc. 435 04/11/1939

²⁵⁶ ANC Artea 4.1.2, doc. 436 22/11/1939

²⁵⁷ ANC Artea 4.1.1, doc. 397 02/10/1939

²⁵⁸ ANC Artea 4.1.1, docs. 395-398 i 4.1.2, docs. 434-436.

Taula 23. Relació de comissions pagades per lloguer d'immobles a Montpeller

Immoble	Data rebut	francs
Ville Saint Vicent	31/10/1939	225,00
26 Ancien chemin de Castelnau Ville Saint Roch	02/10/1939	295,00
Place Chabaneau	02/10/1939	175,00
7 Rue Raoux	04/10/1939	350,00
Ville Saint Germain	16/11/1939	325,00
Villa les Lauriers Chemin de la Croix du Capitaine	04/11/1939	300,00
9 Rue Therese	22/11/1939	212,50
18 Rue des soldats	22/11/1939	212,50

Font: ANC Artea 4.1.1 i 4.1.2

L'import dels honoraris percebuts és realment alt si tenim en compte la precarietat de recursos en què es mouen els membres del Patronat de la Residència. Desconeixem si realment era necessari superar aquest oneros tràmit. No hem trobat indicis de seguiment generalitzat d'aquesta praxi en la localització d'altres immobles a Montpeller, de manera que, és possible que una vegada es van establir a la localitat, els contactes que van fer van servir per trobar habitatges de manera més econòmica sense la necessitat de servir-se d'intermediaris tan costosos.

Les despeses de primera instal·lació tals com el parament de la llar i els rebuts corrents de llum, gas i combustible (carbó, llenya o gas) són abonades religiosament i comptabilitzades amb un rigor germànic. Hem analitzat el detall de totes les factures i rebuts dels mesos d'octubre de 1939 a març de 1940, així com els comptes sotmesos a l'autoritat superior, gràcies als quals podem intuir quants eren i què feien.

Només per fer-nos una idea de la dimensió d'aquest microcosmos de l'exili català, si repassem de manera superficial alguns dels rebuts que ens han arribat, veurem que tampoc coincideixen fil per randa amb les cases llogades per la Residència; és a dir, la infinitat de casos i excepcions que es van fer per tal de alleugerir la vida d'alguns dels que demanaven ajuda és enorme. Així, les tensions de tresoreria, ja de per sí poderoses, es van anar fent asfixiants, fins el punt que els pressupostos que s'elaboraven, normalment eren superats amb escreix per la realitat de les despeses. Sempre hi havia algú a qui es podia ajudar una mica més o algú més que es podia incloure a la llista d'auxiliats.

Alguns d'aquests rebuts faciliten l'extracció d'una fotografia parcial de la qüestió que tractem²⁵⁹:

Taula 24. Relació de factures de subministraments d'immobles de Montpellier

	Concepte	Immoble	Data	Import francs
1	gas	25 Cite Sarran	01/04/1939	5,35
2	llum	1 Boul. Pasteur	01/06/1939	137,35
3	llum	Boul. Mounie aux Aubes	01/06/1939	18,12
4	llum	19 Rue alexis Alquié	01/07/1939	131,38
5	gas	51 Boul. Des Arceux	01/07/1939	94,80
6	llum	9 Rue Washington	01/07/1939	35,33
7	gas	19 Rue de la Gari	01/08/1939	290,47
8	gas	23 Rue du refuge	01/08/1939	30,71
9	llum	26 Ancien chemin de Castelnau Ville Saint Roch	01/08/1939	226,96
10	llum	29 Rue des Aiguerelles	01/08/1939	81,60
11	llum	3 Rue Boyer	01/08/1939	50,41
12	llum	3 Rue Général Vincent	01/08/1939	164,71
13	gas	30 Rue du Progres	01/08/1939	50,34
14	llum	7 Rue Petit Saint-Jean	01/08/1939	209,42
15	llum	7 Rue Raoux	01/08/1939	121,70
16	llum	11 Rue des Soldats	01/09/1939	13,81
17	llum	9 Rue de Verdun	01/09/1939	17,71
18	llum	Avenue Pont Juvenal Villa Odette	01/09/1939	49,16
19	llum	Cornounterral (18 km de Montpellier)	01/09/1939	59,85
20	llum	Chemin Vecinal n137 Roc Bezenas	01/09/1939	56,68
21	llum	Rue Saint Cleophas	01/09/1939	19,66
22	parament llar	Casa Electra	28/09/1939	1.677,90
23	llum	12 Rue Michel Vernière	01/10/1939	55,81
24	llum	8 Rue des Teissiers	01/10/1939	151,39
25	llum	9 Rue Raoux	01/10/1939	124,04
26	llum	Villa La Arroumie Rue Reynes Prolonguée	01/10/1939	162,81
27	parament llar	2 Rue Guillaume de Nogaret	22/11/1939	845,15
28	lloguer	20, Bou. Perruque	27/11/1939	333,35
29	lloguer	10 Rue Collège-Duvergier	28/11/1939	600,00

Font: ANC Artea 4.1.1 i 4.1.2

Si ens volem fer una idea de quin era el tràfec de persones i la dinàmica de la seva circulació entre els esmentats mesos, dels quals tenim dades pressupostàries i de despeses, podem fixar-nos en les partides referents als lloguers corrents per mes, a les despeses de primer establiment i als lloguers contractats de nou:

²⁵⁹ ANC Artea 4.1.1 i 4.1.2.

Taula 25. Despeses corrents de lloguer d'immobles a Montpeller

Període	Despeses corrents lloguer immobles francs
juliol 1939	17.206,50
agost 1939	8.736,85
setembre 1939	sense dades
octubre 1939	19.193,70
novembre 1939	19.969,80
desembre 1939	15.408,65
gener 1940	14.448,65
febrer 1940	29.541,75
març 1940	18.370,25

Font: ANC Artea 5.12.3, 7.2.6 i 7.4.1

Com veiem, sabent que moltes vegades els lloguers es feien efectius trimestralment, podem veure una distribució de les despeses relativament uniforme, sense grans alts i baixos, amb la qual cosa deduïm, que ja des del primer moment el contingent de places assignades, al voltant de 350, estava ja majoritàriament cobert, deixant espai només per cobrir les places dels que emigraven a Amèrica, tornaven a Catalunya o cercaven un allotjament alternatiu.

Si observem les despeses de primer establiment, és a dir, totes aquells útils i aparells necessaris per a configurar una llar des de zero (conservem a l'ANC fins el darrer rebut de planxes, estovalles, vaixelles, draps, etc), també podem fer-nos una idea de la política d'admissions dels membres del patronat:

Taula 26. Despeses de primer establiment a Montpeller

Període	Despeses primer establiment francs
juliol 1939	30.287,35
agost 1939	30.189,05
setembre 1939	sense dades
octubre 1939	9.170,00
novembre 1939	37.500,95
desembre 1939	34.652,65
gener 1940	24.116,05

Font: ANC Artea 5.12.3, 7.2.6 i 7.4.1

Si durant el segon semestre de 1939 les despeses de nou establiment són pràcticament sempre, d'una entitat important, a partir del mes de gener de 1940 veiem clarament com disminueixen. Això, probablement obeeix a les directrius precises que en aquesta

direcció assenyalen des de l'oficina de París. Es conserva un document signat a Montpeller el mes de novembre de 1939, en el qual es deixa clar que les instruccions rebudes passen per reduir tres partides: "atencions transitòries (és a dir, despeses de gent de pas, pensions, hotels, viatges entre residències, etc), lloguer de nous locals i despeses de primer establiment"²⁶⁰. Segons podem deduir, creuant fonts primàries de finals de 1939 amb els resums de despeses de començaments de 1940, sembla que les línies imposades s'aplicaren amb rigor, fins al punt que, ja al mes de març de 1940 pràcticament no es destinen recursos a l'acolliment de nous refugiats, si ho comparem amb els mesos anteriors.

Com hem esmentat abans, una altra dada que ens ajuda a fer-nos càrrec del moviment de persones són les despeses de lloguer de nous immobles, que inclouen fiances, comissions, el primer lloguer, etc:

Taula 27. Despeses de lloguer de nous immobles a Montpeller

Període	Despeses lloguer nous immobles francs
juliol 1939	Inclòs en despeses nova instal·lació
agost 1939	19.303,35
setembre 1939	sense dades
octubre 1939	47.896,20
novembre 1939	13.103,60
desembre 1939	17.665,20
gener 1940	251,20
febrer 1940	1.764,40
març 1940	625,00

Font: ANC Artea 5.12.3, 7.2.6 i 7.4.1

Responen aquestes dades a la mateixa dinàmica que les de primer establiment; és a dir, una retallada dràstica ordenada des de dalt, per la manca endèmica de recursos econòmics.

La pressió per admetre nous residents és constant i molt intensa. Hi ha centenars, sinó milers, de cartes de refugiats que demanen entrar a la Residència de Montpeller sense resultats positius. Podem citar diversos exemples com ara el d'Amadeu Aragay²⁶¹ (membre del Comitè Executiu Central d'ERC el 1933²⁶²), Marcel·lí Antich²⁶³ (antic

²⁶⁰ ANC Artea 9.1.1, doc.1-2, novembre 1939.

²⁶¹ ANC Artea 82.1, doc. 4, carta de 20/12/1939.

²⁶² Molas, I. (ed.). *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya, segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000, p. 71.

membre del POUM²⁶⁴), Albert Balari²⁶⁵ (catedràtic d'institut i funcionari municipal de l'Ajuntament de Girona), Patrici Beltran²⁶⁶ (cantant professional de l'Orfeó Gracienc) i un llarg reguitzell de persones que no van tenir l'oportunitat d'entrar en la llista dels tres-cents cinquanta residents, que com a màxim, podien trobar-hi refugi. És de notar que la majoria d'aquestes peticions són de finals de 1939, de gent que, la majoria d'ells, havent passat prèviament per algun dels camps, es troben en situacions d'una gran precarietat després de molts mesos d'exili i s'assabenten de l'existència del nucli de Montpeller.

La Residència també proporcionava atenció mèdica als refugiats tant a nivell ambulatori al mateix pis del número 7 de la Rue Petit Saint Jean, com quan era necessari l'internament hospitalari d'algun exiliat²⁶⁷. Es conserven també nombroses factures, tant de fàrmacs²⁶⁸, com d'instruments per atenció mèdica bàsica.

La manutenció diària es concreta en el bastiment d'una xarxa de menjadors col·lectius, el dinar en un restaurant subvencionat o l'assignació de 10 francs per persona i dia a aquells que no volen gaudir de cap de les dues possibilitats anteriors.

Inicialment Manuel Alcàntara i Miquel Guinart s'organitzen com poden per fer arribar menjar al màxim nombre de refugiats. Tal com recorda aquest darrer a les seves memòries, tot rememorant una conversa amb el seu company de gestions: *"M'hauràs de fer un petit favor", em va dir. "Al carrer de Rousseau hi ha un restaurant que porta el nom de "Chez Madame Clavel" i on a partir de demà podran anar a dinar tots els amics d'aquesta llista". Me la va donar. Jo hi era. Recordo que hi havia en Martí Barrera. I les nostres esposes. I l'Alcàntara va continuar: "El favor que et demano és que em donis el nombre exacte d'amics que haureu assistit al dinar cada dia, a fi que jo pugui pagar a Mme. Clavel, cada setmana, els cinc francs diaris corresponents a cadascú. Ja tinc una pensió al carrer de l'Antiguillerie i un hotelet a un pis del carrer de la Loge, que rebran a dinar seixanta residents en total"*²⁶⁹. D'aquest restaurant també ens parla Artur Bladé, tot explicant que *"hi ha (...) taules i cadires de ferro sense ordre ni concert"* i que Miquel Guinart és qui *s'encarrega de controlar els que hi mengen. D'ell ens diu que*

---

²⁶³ ANC Artea 5.7.1, doc. 16, sol·licitud d'ingrés en carta de 30/11/1939 i doc. 17 carta de 05/12/1939 amb resposta negativa.

²⁶⁴ Molas, I. (ed.). *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya, segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000, p. 170.

²⁶⁵ ANC Artea 5.7.1, doc. 21, carta de 24/11/1939.

²⁶⁶ ANC Artea 5.7.1, doc. 30, carta de 03/11/1939.

²⁶⁷ ANC Artea 4.1.4, doc. 479, rebut d'un refugiat on consta que la Residència abona les despeses d'hospitalització i intervenció d'una nena operada d'amígdales i vegetacions.

²⁶⁸ *Ibid.* docs. 489-502.

²⁶⁹ Guinart, M.. *Memòries d'un militant catalanista*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988, p. 109-110.

*té uns trenta-sis anys i que "és un home de rostre ferreny, naturalment amable, discret, coratjós i encoratjador"*²⁷⁰. No en l'àmbit intel·lectual, però sí en el polític i organitzatiu, la seva figura esdevé, juntament amb la de Manuel Alcàntara, clau en el bon reeixir del projecte de suport catalanista montpellerí. Miquel Guinart va ser un militant catalanista de primera hora, nascut el 1895 a Sant Martí de Provençals, que inicialment participà a Solidaritat Catalana i després milità a Esquerra Republicana de Catalunya, on el 1932 serà diputat al Parlament de Catalunya, amb la important i perillosa tasca el 1936 de ser l'enviat a Lleida, per part de la Generalitat per recuperar el control de la ciutat en mans dels anarquistes. Amic de Manuel Alcàntara des que tenia 15 anys, coincidí amb ell a la Unió Catalanista. Ambdós, juntament amb altres, van crear la publicació setmanal "*Renaixement*". Fou l'organitzador de la columna Macià-Companys, responsable de la Federació de Barcelona d'ERC i nomenat delegat de Josep Tarradellas prop de les companyies de gas i llum. Miquel Guinart va ser el responsable de la Caserna d'ERC a Barcelona, on es reclutaven i instruïen els milicians d'ERC. Fou representant de la Junta de Seguretat Interior per ERC, responsable entre altres coses de la censura postal i cinematogràfica i l'expedició de passaports. Era diputat del Parlament, i com a tal, creuà la frontera, ajudat per Pere Bosch i Gimpera. Durant els primers dies d'exili, es reunia al Centre Català de Perpinyà amb els companys d'ERC, del qual ens diu que "*era un local molt gran, situat en un esplèndid passeig i no estava constituït, com pensàvem, per un nucli rossellonès de catalanistes, sinó que s'hi torbaven i hi vivien les famílies gitanes del Rosselló (que no cal dir que parlaven un català que si no era ben bé el d'en Fabra, sí que era el d'en Vallmitjana). Van ser ells, els gitanos, els qui van dir als catalans del Sud: "Si us convé, tota aquesta sala de davant us la deixem per vosaltres. La porta del fons dóna a una sala quatre vegades més gran; és casa nostra (...). La il·lusió que el Casal Català era un lloc privilegiat, aviat es va esvaïr. De cop i volta, els municipals hi van entrar i se'n van endur detinguda tota la gent que hi havia"*²⁷¹. Miquel Guinart aconsegueix durant aquells dies acomodar-se en una vil·la gràcies a l'ajut de Pere Mias, però aviat Antoni M. Sbert i Josep Tarradellas (juntament amb el secretari Antoni Escofet) el fan buscar per col·laborar en la Residència de Montpeller, tal com hem vist. Substitueix Manuel

---

²⁷⁰ Bladé Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 124.

²⁷¹ Guinart, M.. *Memòries d'un militant catalanista*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988, p. 95-96.

Alcàntara al capdavant de la Residència quan aquest marxà a Amèrica i restarà a Montpeller fins a final de la Guerra Mundial.

Sobre l'ambient del restaurant, segueix Artur Bladé dient-nos que *"el dinar ha estat sobri, com calculat d'acord amb el mínim vital i amb el seu preu: cinc francs"*. El servei de restaurant va durar fins el mes de juliol de 1939, moment en el qual l'organització es limitaria a facilitar quinzenalment la quantitat de 450 francs per persona, per tal que cadascú s'administrés de la manera que més li fos convenient²⁷².

Més endavant, els refugiats, majoritàriament, dinen al Restaurant *Priminimes* (que s'emplaçava al número 11 de la *Rue de la Loge* situat a uns 350 metres de la seu de la Residència²⁷³). També Carles Riba, en alguna de les seves cartes ens parla sobre l'estat de les coses materials a Montpeller.

Segons ens explica Teresa Rovira, filla d'Antoni Rovira i Virgili, *"la Residència, pensada inicialment per a tres-cents refugiats, en va tenir més de vuit-cents, entre ells: Pompeu Fabra, Carles Riba, Maria Macià (...). La Residència no era instal·lada en un únic edifici, com a Tolosa, sinó que el delegat de la Generalitat, Manuel Alcàntara, es preocupava de llogar cases on s'allotjaven diverses famílies, a les quals s'assignaven les habitacions corresponents, amb cuina i menjador comuns. Es donava a cada resident un llitet metàl·lic –un simple somier amb potes–, un matalàs, llençols, una flassada i una cadira, així com una taula per família i fogó de gas. Cada u es fabricava els armaris i les llibreries amb caixes d'ou buides que ens donaven al mercat; amb una cortina al davant servien d'armari; sense cortina, de llibreria. Per menjar hi havia dues opcions, anar a dinar i a sopar a un restaurant barat, el Priminimes, o bé rebre l'equivalent, que era deu francs diaris per persona. Aquesta última solució permetia, estalviant, que quedés alguna cosa per a esmorzar i per a petites despeses: pasta de les dents, sabó, tabac..."*²⁷⁴. Analitzant les llistes de residents, d'entrades i sortides, pensem que la xifra que aporta de vuit-cents residents, és probablement una xic exagerada. Probablement es refereix a la gent que entrà i sortí durant aquests mesos, en cap cas en un mateix moment.

També s'instal·len els menjadors col·lectius des Arceux, un altre a Cormonterral, l'Herbette, Palavas-les-Flots, Paul Brousse, menjadors familiars de Petit Saint-Jean,

---

²⁷² Bladé Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 190.

²⁷³ ANC Artea 4.1.1, doc. 127-130, rebuts del restaurant.

²⁷⁴ Rovira, T.. *Records de l'exili*, "Revista de Catalunya", Nova etapa, núm. 35, Barcelona, novembre 1989, p. 40.

Pierre Rouge, Les Pinsons, Pont-Juvenal, Raoux, Teissiers, Villa Jaky i Verdun 9. Efectivament, les fonts primàries ens confirmen que se'ls dona 10 francs per persona i dia²⁷⁵, que han de servir a tot el grup per sobreviure amb dignitat; tal com ens ho resumeix Artur Bladé: *"la vida dels catalans que saben on fer una mossada i on tenen el jaç, no es pot dir que ofereixi gaires complicacions, almenys en aquests aspectes diguem-ne materials, però tan importants per poc que un hom s'entesti a continuar volent formar part del món dels vivents. Ara, moralment, la processó va per dins i cadascú, ja no ho caldria dir, porta el seu paquet"*²⁷⁶.

Efectivament, des del punt de vista tècnic, la idea i la posada en marxa de la residència de Montpeller va ser impecable i, una solució més que digna per un grup petit d'elegits.

3.2 Administració, promoció i patronatge

Mercè Morales Montoya ens explica que els promotors de la Residència de Montpeller van ser Antoni M. Sbert i Josep Tarradellas²⁷⁷, els quals, en nom de la Generalitat, varen encarregar a Miquel Guinart i Castellà, diputat per ERC al Parlament, les negociacions amb l'Ajuntament i la Prefectura. Com hem vist l'administrador designat va ser Manuel Alcàntara, membre d'ERC, professor de l'Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya i exdirector general d'Assistència Social²⁷⁸, que era, segons ens explica Artur Bladé, *"de mitja edat, no gaire alt, grassó i afable de cara"*²⁷⁹. Després de diversos mesos al capdavant de l'administració de la residència, Manuel Alcàntara era un dels personatges més populars de Montpeller. El coneixia tothom: les autoritats, els empleats del banc, els funcionaris de les oficines públiques, els propietaris i botiguers, els matalassers, electricistes, etc. Ell, pràcticament tot sol, va bastir la xarxa i portà un control administratiu digne de menció, patint migradeses des del primer dia amb un

---

²⁷⁵ Notes de despeses de manutenció dels menjadors col·lectius. ANC Artea 4.1.1, doc. 131-221. Montpeller, octubre 1939.

²⁷⁶ Bladé Desumvila, A. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976, p.133.

²⁷⁷ "A França, el president i Sbert feien gestions per alleugerir la situació dels catalans que estaven reclosos als camps de concentració i per fer incloure els qui volien marxar a Amèrica en els vaixells que la JARE i el SERE organitzaren. Sbert organitzà residències per als intel·lectuals catalans, i la Fundació Ramon Llull facilità els seus treballs", Bosch-Gimpera, P.. *Memòries*, Edicions 62, Barcelona, 1980, p. 279-280.

²⁷⁸ Morales Montoya, M.. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, Editorial Base, Barcelona, 2008, p. 125-127.

²⁷⁹ Bladé i Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 118. Un altre testimoni de la vida feixuga d'aquests dies d'exili el trobem a: Pinyol i Bori, M.D.. *L'exili català a Montpeller. La Residència d'Intel·lectuals (1939-1943)*, Revista de Catalunya, Nova etapa, núm. 209, Barcelona, setembre 2005, p. 9-21.

treball incansable. A diferència dels administradors de la residència de Tolosa, fou ben apreciat i, es coneixen poques queixes sobre la seva gestió. Se'l coneixia pel seu treball abnegat, la seva discreció, educació i vida exemplar. Durant la seva col·laboració amb la revista, ja esmentada, *Renaixement*, durant els anys vint va gaudir de l'oportunitat d'establir relacions amb el que els *felibres*, és a dir, aquells poetes francesos que escrivien en occità. Aquestes velles amistats van facilitar molt la seva acceptació per part de la societat montpellerina. El seu darrer càrrec com a director del Departament d'Assistència Social de la Generalitat, el connectava de manera directa amb Antoni Maria Sbert que, sens dubte, fou el principal artífex de la seva designació com a administrador de la residència de la capital de l'Hérault.

Miquel Guinart, va ser recomanat per entrevistar-se amb el professor de la Universitat de Montpeller Joan Amade, de pare occità i mare catalana, per guiar-lo en la creació de la residència; deixem que ens ho relati ell mateix tal com ho va viure: *"els amics consellers (Sbert i Tarradellas) van demanar-me, en nom de la Generalitat, que em traslladés a Montpeller per dur-hi a terme una missió important d'exploració i, si podia ésser, de preparació, prop de l'Ajuntament i de la Prefectura, en el sentit de sol·licitar un acolliment favorable a la iniciativa del nostre govern d'aplegar en aquella ciutat un cert nombre de catalans representatius (diputats, alcaldes, regidors, escriptors, periodistes, etc). Davant les autoritats, el govern de la Generalitat garantiria la independència econòmica de la referida col·lectivitat catalana amb l'establiment a Montpeller d'un administrador responsable. Van dir-me també que potser fora convenient que comencés per demanar consell i ajuda a Joan Amadé, poeta rossellonès i professor de la facultat de Lletres de la Universitat. Tarradellas m'explicà que l'administrador designat era l'amic Manuel Alcàntara, però que no li donarien llum verda per anar a Montpeller fins que jo hagués informat per telèfon del resultat de les meves gestions... al cap de vuit dies"*²⁸⁰.

A fi i efecte d'evitar suspicàcies per part de l'Estat francès, es procurà vestir en tot moment la Residència montpellerina com un projecte de caire cultural, més que polític. Es tractava doncs, com una idea de fons i de portes enfora, de salvaguardar la cultura i la llengua catalanes. A la pràctica, veurem com va configurar-se realment aquest grup de refugiats *intel·lectuals*, ja que no està clar que aquests arribessin a ser una majoria. En Joan Sauret ens diu que a la Residència s'hi allotjaven *"professors, metges, jutges,*

---

²⁸⁰ Guinart, M.. *Memòries d'un militant catalanista*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988, p. 102-103.

*advocats i periodistes, i que hi havia molt bona relació entre els polítics catalanistes i els intel·lectuals*²⁸¹. El mateix autor, fent servir pels seus estudis la documentació que s'emportà Miquel Guinart, afirma contundentment, que fins a 837 catalans passaren per la Residència²⁸², xifra que, com hem vist, és sostinguda també per la filla d'Antoni Rovira i Virgili.

Inicialment, la Generalitat de Catalunya, com no disposava encara d'una estructura jurídica legal que permetés la seva actuació en terra francesa, va operar a través del CAIE, que donava empar legal a la Fundació Ramon Llull, que no va ser aprovada oficialment fins l'estiu de 1939. La residència de Montpeller, no va tenir una entitat visible fins al mes de març de 1939. La primera idea va néixer a Perpinyà, al Casal Català d'aquesta ciutat, molt poc adient, per la seva proximitat a la frontera i als camps, per instal·lar un nucli d'aquestes característiques. S'escollí Montpeller "*per la seva història, pel seu prestigi universitari i per la seva tranquil·litat*"²⁸³, en paraules del mateix Manuel Alcàntara. Les relacions d'Artur Bladé Desumvila amb el fill del professor Jean Amade, aleshores sotsprefecte del departament, facilitarien les coses. Ens diu el mateix Artur Bladé que aquest personatge era el president del *Comité d'Aide aux Intellectuels Catalans*, constituït a principis de febrer. En els manifestos de crida als intel·lectuals francesos que hem comentat en la part econòmica del treball, tant del CAIE²⁸⁴ com del CAIC²⁸⁵, no hi consta com a tal, ni tan sols com a vocal o membre del patronat, és a dir, en les llistes de compromesos ni se l'esmenta. Sí que es menciona en els manifestos exposats, que el CAIE, es feu càrrec sobretot del sosteniment de la residència de Roissy-en-Brie, però no que prengué sota la seva responsabilitat la residència de Montpeller. Suposem que el CAIE féu aportacions econòmiques entre els mesos de març i maig, tot i que aquestes van ser molt petites i no ens consten. Per tant, malgrat el que ens explica Artur Bladé, sembla que el CAIE es limità a donar cobertura jurídica mentre la Fundació Ramon Llull no pogué proporcionar-la, però que els recursos provenien de la Fundació. Tenim constància que les despeses del mesos de juny, juliol i agost foren cobertes per aportacions del SERE, fetes a través de la Fundació Ramon Llull. Una carta escrita pel mateix Artur Bladé a les autoritats

---

²⁸¹ Sauret, J.. *L'exili polític català*, Editorial Aymà, Barcelona, 1979, p. 43.

²⁸² *Ibid.*, p. 45.

²⁸³ Bladé Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Edit. Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 144.

²⁸⁴ ANC Artea 25.3.1, doc. 2.

²⁸⁵ ANC Artea 5.8.4, doc. 5.

catalanes a París durant les primeres setmanes d'existència de la residència de Montpellier reflecteix prou bé el paper d'uns i altres:

Montpellier 29 abril 1939

Sr. Frederic Escofet

Paris

Distingit amic:

La principal objecció feta a la meva sol·licitud de ingrés als refugis de Toulouse o de Montpellier tenia per base la precària situació econòmica de la Generalitat en els moments actuals. El problema, per aquesta part, l'he pogut resoldre amb el concurs d'uns bons amics, per un quan temps. Resta únicament per a la normalització del meu "sejour" a Montpellier que es dongui el meu nom al Ministeri de l'Interior als efectes del curs corresponent per a que em sigui concedit el "laissez passez".

Això es el que em diu l'Alcàntara amb el qual he parlat aquest matí. Com sabeu ni per la meva condició de polític, de "intelectual" o estudiant, ni pes meus antecedents polítics, s'em pot fer l'agravi de recusar el meu nom. Disculpeu-me si us sembla immodèstia, però és així. Em puc permetre de pregar-vos una nova gestió al fi indicat?. Ho faig confiant en la vostra benevolència. Si creieu que em cal adreçar a algú més agrairé a la vostra reconeguda sinceritat d'indicar-m'ho. Però he de creure que no caldrà.

Us saluda amb tot afecte

Artur Bladé

(signatura)

26, ancien chemin de Castelnau

Montpellier (Herauld)²⁸⁶

Veiem que no només era una qüestió econòmica sinó també un equilibri amb les autoritats franceses i l'acceptació de l'ingrés per part de la Generalitat.

Pels deutes acumulats de la Generalitat exposats a la JARE el mes de juliol de 1939, corresponents als mesos de març, abril i maig, entenem que s'operà bàsicament a crèdit, satisfent els deutes, íntegrament, durant la tardor de 1939 amb l'ajut de la Diputació Permanent de les Corts Espanyoles. Probablement, estem parlant del famós crèdit inicial de 120.000 francs avalat personalment pels membres del patronat de la Fundació Ramon Llull.

---

²⁸⁶ ANC Artea 19.06 (01), doc.53-54.

A Montpellier, el Ministeri de l'Interior francès disposava d'una oficina de legalització d'emigrants en situació irregular, el *Bureau des Étrangers* que, una vegada fou aprovada per les autoritats la creació de la *Résidence des Intellectuels Catalans de Montpellier*, facilità els permisos de residència als estadants aprovats pel Patronat.

Constituída oficialment la residència, la notícia va córrer com la pólvora i, aviat va arribar al màxim de la seva capacitat.

Inicialment pensaven en una organització col·lectiva, al mode de Tolosa, però, després de visitar diverses cases grans, van veure que seria difícilíssim fer-se amb una que reunís totes les condicions. Aviat van veure que la solució passaria per llogar diversos allotjaments, de manera que a finals de març de 1939 la residència ja comptava amb cinquanta-tres persones²⁸⁷.

L'octubre de 1939 la gestió de la residència passà a dependre de la Presidència de la Generalitat, sense la mediació directa de la Fundació Ramon Llull. Queda clar als residents que, des d'aquest mes, passen a dependre econòmicament de la JARE²⁸⁸. Aquesta notícia fou comunicada directament per Josep Tarradellas que, en companyia de Antoni M. Sbert, visità el nucli de Montpellier durant els primers dies del mes d'octubre de 1939. Davant els rumors que la Fundació Ramon Llull no es podria fer càrrec de les despeses de Montpellier, per causa de la disminució d'ingressos deguda a l'inici de la Segona Guerra Mundial, el secretari general d'Esquerra volgué asserenar els ànims dels estadants amb un discurs tranquil·litzador que va fer al cafè de l'Esplanada de la ciutat francesa.

El novembre de 1939 el local del Centre Cultural Català de Montpellier s'amplia amb el lloguer del segon pis de la casa de la rue Petit-Saint-Jean, permetent la instal·lació d'un dormitori col·lectiu pels refugiats homes solters. Així, des d'aquesta data, el primer pis inclouria el despatx de Manuel Alcàntara, una sala de conferències, una sala amb revistes i diaris, un consultori mèdic atès per diversos metges de prestigi, una barberia, una sastreria i un obrador de reparació de calçat, tot destinat a l'atenció dels refugiats catalans.

El consultori mèdic, que ja funcionava des de les darreries del mes de setembre de 1939²⁸⁹ comptava amb els especialistes següents: Dr. Humbert Torres (pell i sífilis), Dr.

---

²⁸⁷ Bladé Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Edit. Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 147.

²⁸⁸ *Ibid.* p. 289. "Els subsidis de la JARE arribaran a Montpellier per conducte de l'organisme Laietana office, que és tot el que resta de la Generalitat de Catalunya a la capital francesa".

²⁸⁹ ANC Artea 7.2.4, *Memoria del Consultori Mèdic de la Residència de Montpellier*, 08/11/1939.

Benet Mori (medicina general i malalties del sistema nerviós), Dr. Nicolau Battestini (medicina general i malalties de l'aparell digestiu i nutrició), Dr. Josep Gispert (cirurgia general i ginecologia), Dr. Josep Sastre (medicina general i malalties de l'aparell respiratori i circulatori) i, finalment, el Dr. Joan Cordoní, que feia de substitut en cas d'absència d'algun dels anteriors. Laura Berdier i Rita Miret, alumnes de l'escola d'infermeria de la Generalitat els feien d'assistents a les seves visites domiciliàries o en el consultori. Els doctors Mori i Battestini impartien cursos a elles i a diverses refugiades més, per tal d'ajudar-les a finalitzar els seus estudis d'infermeria a l'exili. Durant els primers dos mesos de treball l'assistència mèdica de la Residència de Montpeller va portar a terme 2 intervencions quirúrgiques, 32 cures, 19 visites a domicili, 148 atencions al consultori, 46 injeccions i 37 anàlisis de sang, és a dir, la feina d'un autèntic i eficient centre d'atenció primària. Fins el mes de març de 1940, els metges portaren a terme la seva tasca de manera gratuïta, fet que conduí al Dr. Mori, com a degà del cos facultatiu, a exigir una gratificació similar a la que percebia l'administrador Manuel Alcàntara per la seva feina i a demanar que els subsidiats fessin efectiva una quota mensual pel servei mèdic que percebien gratuïtament. No ens consta que aquesta petició fos acceptada, donat que en data tan avançada com el mes de març de 1940, les finances de la residència estaven al límit del col·lapse²⁹⁰. De fet, observant els resums de despeses, exposats amb detall més endavant, la partida destinada a despeses mèdico-farmacèutiques no es veu augmentada després del mes de març de 1940, ni tan sols en el pressupost pel mes de maig de 1940.

Des del mes de novembre de 1939 es constitueix el Patronat de la Residència, que estarà format pel president, Pere Mias i Codina, el més antic dels ex-consellers que habiten a Montpeller. Membre d'Esquerra Republicana, diputat al Parlament de Catalunya des de 1932, que tindria com a vocals Pere Lloret i Ordeix i Martí Rouret. Tots ells són designats directament pel President Companys que, per donar solemnitat a l'acte, es persona a Montpeller el 8 de novembre. El mes de març de 1940, Antoni Escofet proposa que s'incloguin en el Patronat els senyors Joan Pons, Manuel Andreu i Francesc Torrents²⁹¹, ambdós proposats per Antoni M. Sbert, Miquel Santaló i Josep Tarradellas. Amb aquesta designació, que ve de la Layetana Office de París, Pere Mias pregunta si les ordres a partir d'aquell moment vindran clarament del President de la Generalitat,

---

²⁹⁰ ANC Artea 7.2.4, doc. 14-15. Carta del Dr. Benet Mori al Patronat de la Residència, 01/03/1940.

²⁹¹ ANC Artea 7.2.1, doc. 178 i doc. 189. Carta de Antoni Escofet a Lluís Companys, 15/03/1940 i carta dirigida a Pere Mias des de Layetana Office, 28/03/1940.

com era costum o de l'esmentada Layetana Office "*entitat quina estricta composició i naturalesa desconeixem*"²⁹². Aquest comentari, en to de preocupació, està en línia amb la ja coneguda caiguda en desgràcia del President Companys a començaments de 1940, coincidint amb la creació del Consell Nacional de Catalunya, organisme destinat a substituir-lo en les tasques de govern a l'exili. Des de l'ampliació del Patronat, aquest, passa a denominar-se "Junta Administrativa Autònoma de la Residència de Montpeller". Per tranquil·litzar les reserves de Pere Mias, des de París, li contesten que la Layetana Office és l'oficina dels serveis de Presidència, és a dir, que malgrat els canvis en la composició del Patronat, aparentment, tot segueix igual²⁹³.

Abans de la constitució del Patronat i durant el període en què la Fundació Ramon Llull era la responsable de la Residència, era aquesta qui aplicava els criteris d'acceptació o rebuig i a la qual Manuel Alcàntara, consultava per cada sol·licitud d'ingrés que rebia. Una vegada es va produir el canvi, i va passar a ser l'oficina de Presidència la que es féu càrrec de la seva administració, l'esmentat Patronat fixaria els criteris d'admissió. No cal dir que la filiació política, els alts càrrecs ostentats o el pes intel·lectual del candidat eren les variables que més pes tenien en la decisió d'admissió o expulsió del nucli de Montpeller. No pensem que hi hagués diferència entre els criteris de la Fundació Ramon Llull i els de la Layetana Office a l'hora de decidir sobre la sort dels sol·licitants. No tenim prou dades com per imaginar en quina mesura van afectar les petites o grans lluites internes entre les diferents faccions de l'espectre polític catalanista republicà en l'assignació de places a la residència. Pensem que les filies o fòbies d'uns i altres influïren en els criteris d'admissió. D'aquesta manera, els més propers a Antoni M. Sbert, probablement ho tingueren més fàcil per accedir-hi durant els primers mesos de la residència, mentre que els propers al President Companys i dins l'òrbita de Josep Tarradellas, veieren més propera la seva admissió a partir del mes d'octubre de 1939. Desconeixem com va estar representat a la residència de Montpeller el corrent crític de Joan Casanovas, que tingué la seva importància durant aquests primers mesos d'exili. De la mateixa manera que la bona relació de Carles Pi i Sunyer amb Camile Soula, possiblement va ser d'ajuda a l'hora de ser admès al falansteri de Tolosa, per aquells que eren més propers a l'ex-conseller de cultura exiliat a Londres, l'amistat política amb els diferents representants de la Generalitat a París era una de les claus per ser admès a

---

²⁹² Artea 7.2.1, doc. 190, carta de Pere Mias a Joan Tauler, 03/04/1940.

²⁹³ ANC Artea 7.2.1, doc. 197, carta de Layetana Office a Pere Mias, 10/04/1940.

Montpeller. Els milers de cartes rebudes per les oficines de París, sempre i sense excepció, fan referència a antigues amistats o intenten rescatar el record –real o inventat– d'una fraternitat més o menys recent amb els polítics que marquen els criteris d'admissió.

En una lletra de data 20 de febrer de 1940, Manuel Alcàntara, cansat d'exercir el càrrec que ostentava des de feia pràcticament un any, demanà al President Companys que li acceptés la dimissió. Les seves paraules són força dures: *"Un any portant l'organització i administració de la Residència de Montpeller, m'han portat una fatiga i un desgast que en interès de la institució considero és necessari reparar posant en el meu lloc d'Administrador-delegat una persona que hi porti una energia nova i també una visió nova de les coses. Per altra part, durant aquest període he descuidat, per complet, absorbit totalment per les tasques de la Residència, els meus estudis i els meus interessos particulars (...). Agrairé doncs, tingui la bondat de designar la persona que hagi de substituir-me per fer-li el traspàs de l'Administració de la Residència"*²⁹⁴. De qualsevol manera, les cartes de Manuel Alcàntara com administrador segueixen enviant-se a París durant tot el mes de març i abril de 1940, fet que fa pensar que la seva dimissió no va ser acceptada.

El dia 21 de maig de 1940 li comuniquen de París a Manuel Alcàntara que les activitats de la Layetana Office queden suspeses²⁹⁵. Coincideix aquesta notificació amb l'avanç de les tropes alemanyes sobre França. En carta de resposta dirigida en francès a Joan Tauler, el 26 de maig de 1940, Manuel Alcàntara informa de la seva dimissió irrevocable i que ha trobat feina, la carta és l'única escrita en francès de les dirigides a Joan Tauler, l'habilitat de la Presidència. La següent carta de l'oficina de Presidència està escrita des de Neully-sur-Seine, no des de París, on se li assegura que rebrà la quantitat de diners necessària per seguir amb la residència, sense comentar res sobre la seva possible dimissió²⁹⁶. Les comunicacions, malgrat l'avenç dels nazis, continuen, ja que Joan Tauler segueix escrivint des d'aquest llogaret del departament del Sena, proper a París, donant instruccions i repartint joc en la qüestió administrativa i financera del falansteri que la Generalitat té a Montpeller. En aquestes circumstàncies que comencen a tensar-se, el 22 de maig, Pere Mias escriu a Lluís Companys demanant la seva dimissió com a president del Patronat de la Residència, tot deixant clar que no és per

---

²⁹⁴ ANC Artea 7.2.1, doc. 157. Carta de Manuel Alcàntara a Lluís Companys, 20/02/1940.

²⁹⁵ ANC Artea 7.2.1, doc. 259.

²⁹⁶ ANC Artea 7.2.1, doc. 262. Carta de Joan Tauler a Manuel Alcàntara, 28/05/1940.

disconformitat amb la gestió ni amb les decisions de la Layetana Office²⁹⁷. La dimissió de Pere Mias tampoc és acceptada per Presidència.

Davant la no acceptació de la seva dimissió, Manuel Alcàntara, amenaçà de suspendre tots els contractes de lloguer i subministraments de les cases adscrites a la residència a finals de maig de 1940 en una tensa reunió amb els membres del Patronat. Amb tot aquest batibull de canvis en el Patronat, modificacions en la gestió de la Residència i encadenament de dimissions dels responsables directes de la mateixa, la caiguda de París el 14 de juny de 1940, va ser la gota que feu vessar el got.

En efecte, durant dos mesos, van ser suspeses totes les comunicacions entre la cúpula directiva d'ERC i els administradors de la Residència, amb els problemes econòmics que això va comportar. Finalment, es van restablir les comunicacions i van poder reestructurar l'organització per la nova realitat política d'una França ocupada i una altra de "lliure" governada des de Vichy, de qualsevol manera, res no va tornar a ser el mateix, ni per a ells, ni per ningú a França.

3.3 Els residents

Si analitzem les fonts testimonials, bàsicament memòries, dietaris o autobiografies, podem trobar alguna petita relació de noms d'aquells que compartiren similars experiències dins l'òrbita de la residència de Montpeller.

Un exemple d'això és el llibre d'Artur Bladé i Desumvila on cita alguns dels seus companys de residència "*Humbert Torres, Armendares, Sauret, Farreras i Duran, Casademunt, Bilbeny, Balart, Companys (Josep), Magre, Riera, Salés, Dot, Folch, Mora, Canturri, Galés, Cerezo, Guinart...Hi ha també un conseller, Martí Barrera, dos diputats a Corts, Bordes de la Cuesta i Joan Loperena, l'alcalde de Barcelona Hilari Salvador, i alguns regidors, Escofet, Arís, Junyent...*"²⁹⁸. Alguns d'aquests noms es recullen a les llistes que hem trobat a l'Arxiu Nacional de Catalunya provinents de la oficina de la Generalitat a París, altres no hi són.

Antoni Rovira i Virgili ens explica com passà algun temps a Montpeller, així com també ho féu Carles Riba, de camí cap a una de les residències explícitament concebudes per acollir intel·lectuals de prestigi, tal com ho consigna a les seves

---

²⁹⁷ ANC Artea 7.2.1, doc. 264. Carta de Pere Mias a Lluís Companys, 22/05/1940.

²⁹⁸ Bladé i Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 117.

cartes²⁹⁹. Un dels textos més complets, més enllà del d'Artur Bladé Desumvila, relatius a l'ambient de la residència de Montpeller ens l'aporta el propi Miquel Guinart a les seves memòries³⁰⁰, així com també Alexandre Cirici al seu llibre *Les hores clares*³⁰¹. Sobre el grup de residents de Montpeller, és força interessant la descripció que en fa aquest darrer, on s'entretén exposant amb molta gràcia tot un reguitzell de personatges variats que formen part de la constel·lació catalana de Montpeller. Entre els residents, Alexandre Cirici ens cita en Francesc Pujols, l'Artur Bladé Desumvila i també ens parla de Pompeu Fabra que, durant una època va viure a l'Estació amb en Carles Riba.

Pere Blasi i Maranges l'inspirava amb les seves converses pedagògiques i de l'arquitecte Emili Blanch, amb qui Alexandre Cirici més tard hi treballaria, ens diu que hi mantenia converses sobre el grup escolar de Girona i de poesia amb la seva dona. Ens parla el jove estudiant d'un tal Esparsa, el mateix valencià a qui es refereix Artur Bladé a les seves memòries o del metge lleidatà Josep Sastre Torruell. També fa referència a un tal Eroles, antic periodista anarquista de Vigo, "*que era sempre a la biblioteca*", del comandant Jaume Casanovas, "*d'ull maliciós*", del poeta Prous Vila, d'en Miquel Ferreter, de l'activista Mercè Casals i del periodista Josep Maria Lladó Figueras, "*que era capaç de fer els jocs de paraules més inesperats*". Tots ells van fer el que van poder per trobar feina, treballar en els seus escrits o desenvolupar les seves capacitats artístiques en un ambient que, certament, no ho propiciava. Com veurem més endavant, la majoria els hem trobat a les fonts primàries de caire administratiu analitzades amb la documentació custodiada al Fons d'Artea, tot confirmant la seva presència a la capital de l'Hérault per aquelles dates.

Fins el moment no s'ha realitzat cap estudi detallat de les llistes que componen els residents del centre d'acollida de la Generalitat de Catalunya a Montpeller. Ens sembla interessant abordar aquest tema amb la intenció de fer-nos una idea, el més clara possible, i veure a què ens referim realment quan parlem d'aquest grup. Descendir al detall dels seus noms i cognoms i intentar indentificar-los, afegirà matisos a la realitat d'aquest conjunt d'exiliats. D'aquesta manera, podrem fer-nos càrrec amb més precisió, del panorama que formaven aquest conjunt heterogeni de polítics i intel·lectuals de cert renom, la seva importància dins la jerarquia política, institucional o funcional i, en el cas dels exponents de la cultura, a quin perfil responien.

---

²⁹⁹ Riba, C.. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989, Carta 330.1.

³⁰⁰ Guinart, M.. *Memòries d'un militant catalanista*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.

³⁰¹ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977.

Entre els documents conservats al Fons d'Artea hi ha nombroses llistes compostes en diferents moments dins l'espai temporal en què l'estructura d'acollida va estar operativa. Els orígens de les llistes són variats, des de relacions de comensals, a factures d'estades en algun hotel de la ciutat, llistes de noves incorporacions o persones que són hàbils per treballar. Les llistes que hem seleccionat per treballar són les següents:

Taula 28. Llistes de residents Montpeller

Font Artea	Data document	Descripció de la llista
21.7.3 doc. 3, 4	13/07/1939	Llista petita que pot recollir noves incorporacions
4.1.1 doc. 126	31/10/1939	Llista poc important de comensals
4.1.2 doc. 431	08/12/1939	Llista d'acollits en el hotel Gran Hotel Moderne de Montpeller
4.1.3 doc. 498	31/12/1939	Llista d'acollits en el hotel Gran Hotel Moderne de Montpeller
7.1.3 doc. 12	28/02/1940	Llista de despeses de manutenció i estatge
7.1.3 doc. 14	30/03/1940	Llista de despeses del Col·legi Universitari de Montpeller
7.1.3 doc. 29	26/02/1940	Llista d'Heribert Barrera dels estudiants del CUM
7.2.2 doc. 2-7	30/04/1940	Relació de persones en disposició de treballar

Hem considerat aquest petit conjunt de llistes, força representatiu del moment i del lloc. Són llistes que prenen el conjunt de la segona meitat de 1939 i el primer quadrimestre de 1940 i, per tant, poden donar una idea del contingut de la residència en el seu període de plena activitat. Durant la primavera de 1939, la residència s'anirà emplenant de gent, molta de la qual, prové de camps de concentració i ha anat tenint coneixement de l'existència de la mateixa. Quan arriba l'estiu del primer any, la capacitat d'acollida ha quedat coberta i hi haurà moviments de residents però en molta menor mesura que durant la primavera de l'any d'acabament de la guerra. L'elaboració de llistes d'aquest període, pensem que pot ser útil per fer-nos una idea més o menys clara dels residents que hi van viure.

Lògicament, les esmentades llistes donen una sèrie de noms que s'aniran repetint i solapant entre una i altra. El buidat de les fonts primàries i l'eliminació d'aquells noms que són reiterats en diferents llistes proporciona una llista unitària de personatges no repetits que arribarà als 220 refugiats sense comptar acompanyants i familiars. Entenem, per la interpretació que fem de les factures i de les assignacions d'habitatges, subsidis i diferents materials relatius a les necessitats de la llar, que darrera de cada nom hi figuren, en moltes ocasions, els respectius familiars. Per aquesta raó, no ens ha d'estranyar considerar que aquesta dada, en la pràctica, representava una xifra multiplicada per tres o per quatre en termes de boques per alimentar i cossos per vestir;

això ens dona una número aproximat d'un col·lectiu format per sis-centes a vuit-centes persones, que quadra amb els testimonis escrits dels que hi formaren part.

La quantitat de gent i les personalitats concretes, per altra banda, són difícils de determinar pel fet que molts d'ells hi residien per períodes curts de temps, de pas cap a altres destins dins de França o com un estadi previ a la reemigració americana. La llista que utilitzarem la podem anomenar llista AA per facilitar la seva comprensió, aquest document figura com annex d'aquesta tesi doctoral.

A diferència de la documentació administrativa relativa a la residència de Tolosa, la que hem trobat sobre la residència de Montpeller no ens aporta cap dada concreta de la procedència dels residents. Malgrat que molts dels noms, aparentment, són d'origen català, no considerem aquest requisit prou sòlid com per fer cap asseveració al respecte.

Només ha estat possible identificar a les llistes administratives de la residència, aquelles persones que han tingut una certa transcendència en la seva carrera política, professional o cultural. Així, hem mirat d'esbrinar de qui es tracta, quin càrrec va ostentar, quines obres literàries o artístiques de relleu va crear. Seguint aquest mètode, podem trobar referències d'uns cent trenta dels dos-cents vint que configuren la llista analitzada. Aquestes referències són de procedència molt variada, de manera que les traces que ens ajuden a trobar pistes escrites dels nostres protagonistes poden ser: monografies relacionades amb l'època, dietaris, memòries, autobiografies, cites de premsa, esqueles, fitxes d'emigració del Govern Mexicà, fonts primàries amb més informació rellevant, correspondència entre exiliats, llistes de camps de concentració nazis, etc.

Aquells que han ostentat càrrecs públics, consten en els arxius dels seus respectius partits o en les relacions consistorials de les viles o municipis on han exercit la seva responsabilitat. Alguns militars consten com a protagonistes d'operacions de guerra durant la recent contesa. Els estudiants que, posteriorment, van esdevenir personalitats de relleu, són fàcilment reconeguts i, d'algun metge famós també se segueix el rastre amb facilitat. Tanmateix, resulta pràcticament impossible reconèixer un bon nombre de refugiats que s'hi van instal·lar, la qual cosa pot voler dir que, o bé no eren personatges de relleu en el seu moment, o bé que si ho eren, però no van deixar cap rastre de fàcil seguiment, cosa poc probable.

Cercant qualsevol indici que ens aportí informació de tot tipus sobre els personatges objecte d'estudi, trobem aquelles que fan referència a la seva professió o càrrec exercit durant el període de la segona república i la Guerra Civil. Així, veiem que el col·lectiu

més voluminós és el format per ex-alcaldes, que han ostentat el màxim lloc en el consistori local alguna vegada durant el període 1931-1939. Dels prop de 130 residents de Montpeller dels quals hem trobat informació³⁰² vint-i-tres van ser alcaldes, molts d'ells de ciutats importants. Així, trobem ex-alcaldes com Martí Cabot, de Badalona, Domènec Carrové de Balaguer, Antoni Vives Estover, de Lleida, Josep Borràs Massagué, de Reus, Enric Canturri, alcalde de la Seu d'Urgell el 1933 i després diputat al Parlament de Catalunya, Jaume Castelló Plana, de Tarragona des de maig de 1938 al gener de 1939 o Samuel Morera Ribas, de Terrassa (nomenat delegat d'ERC als camps de concentració).

Alguns dels que es presenten són membres del Parlament de Catalunya³⁰³, com ara, Francesc Arnau Cortina, Miquel Guinart, Jaume Magre, Joan Mora, Martí Rouret, Jaume Sallés, Humbert Torres, Pere Mias, Nicolau Battestini, Joaquim Bilbeny, Enric Canturri, Pere Blasi, Josep Companys, Manuel Galés o Francesc Viadiu. Tenint en compte que el nombre de membres d'ERC escollits a les eleccions de 1932 com a diputats al Parlament de Catalunya va ser de cinquanta-sis, el fet que quinze, com a mínim, és a dir, prop d'un terç, s'allotgessin a Montpeller ens pot fer pensar més endavant en els motius que això fos d'aquesta manera.

També trobem una desena de regidors d'ajuntament, no sempre de ciutats molt grans, un membre de la Diputació de Girona, Francesc Abella Sala i alguns diputats a les Corts Republicanes com Josep Grau i Jassans, Josep Bordas de la Cuesta o Joan Loperena Romà³⁰⁴.

Ens sembla interessant comprovar la presència d'un parell de jutges (Macià Guarro i Ribé i Joan Surribas Bracons)³⁰⁵ i d'alguns funcionaris d'alt rang (directors generals,

---

³⁰² Sobre els alcaldes: Albadalejo, J., Zambrana, J., *Inicis d'un sindicalista llibertari: Joan Peiró a Badalona (1905-1920)*, Edicions Fet a Mà, Barcelona, p. 20, Mir, C.; Corretgé, F.; Farré, J.; Sagués, J.. *Repressió econòmica i franquisme: L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, p. 236-238 i 250. *Informe de les activitats desenvolupades per la Delegació a la IV Vegueria del Comissariat d'Assistència als Refugiats de Guerra*, (Unitat catalogació: 6615), ANC Fons II República, octubre 1938. Canturri, E.. *Memòries: República, guerra i exili*, L'Avenç, Barcelona, 1987. Jordà Fernandez, A.. *Enric Olivé Martínez: Història de la ciutat de Tarragona*, Cossetània Edicions, 2006. *Homenatge a Samuel Morera*, Ajuntament de Terrassa, setembre de 1985. ANC Artea 5.6.1, doc. 6. "Nombres a proponer como delegados en los campos de concentración: Jaime Guitart: Argelès sur Mer, Juan Rodríguez, Samuel Morera Ribas, Perpinyà".

³⁰³ Alguns dels membres del Parlament de Catalunya presents a Montpeller són citats per Morales, M.. *El Parlament de Catalunya: República, Guerra civil i Exili*, Base, Barcelona, 2012, p. 191.

³⁰⁴ Pecharromán, J. *La Segunda República*, Historia 16, Madrid, 1989, p. 41-42.

³⁰⁵ Joan Surribas Bracons, Jutge municipal del jutjat núm.10 de Barcelona 09/06/1936. Font: Correspondència amb Joan Lluhí Vallescà, Expedientes de correspondencia ordenados alfabéticamente de Sie a Uri, 14-05-1936 / 16-07-1936, Centro Documental de la Memoria Histórica i sobre el jutge i

delegats o comissaris de la Generalitat a departament, etc). Tanmateix trobem una desena de periodistes, com ara el director del *Noticiero Universal* Enric Tubau o Màrius Aguilar, director de *La Noche* o *El Día Gráfico*.

També trobem alguns metges, mestres, advocats i d'altres amb càrrecs suposadament compromesos com comissaris polítics i carrabiners, tanmateix, cap d'aquests grups és nombrós.

Després de comentar l'espectre dels anomenats "polítics", podem fer, a vol d'ocell una mirada al grup dels anomenats "intel·lectuals", exponents de la cultura catalana exiliada. Entre els que així podríem qualificar i que hem extret de les llistes de l'ANC hi ha l'arquitecte del GATCPAC Emili Blanch, el periodista i escriptor Agustí Cabruja, el jove escriptor Josep Mena, el pintor Francesc Galí, el poeta Josep Maria Prous Vila, l'escriptor Ferran Rahola, el filòsof Francesc Pujols Morgades³⁰⁶, Antoni Rovira i Virgili, l'escriptor Artur Bladé Desumvila, que per Alexandre Cirici esdevé el "*recordatori oficial de l'emigració montpellerenca*", degut a la gran difusió de les seves ja citades memòries, l'artista mallorquí Francesc Salvà, el mestre Pompeu Fabra³⁰⁷, l'escriptor i historiador de la música Rafael Moragas i Maseras, a qui Artur Bladé dedicarà el seu llibre *El Senyor Moragas "Moraguetes"*³⁰⁸, el pedagog, geògraf i polític Pere Blasi i Meranges, el metge Josep Sastre Torruell³⁰⁹, el periodista Josep Maria Lladó Figueras o el ja mencionat escriptor Enric Tubau.

El grup d'un centenar i escaig de persones, l'anàlisi del qual acabem d'exposar, és només una fracció de tots els residents acollits a Montpeller, però pensem que prou representativa com per poder extreure'n algunes conclusions.

---

advocat Macià Guarro, vegeu Grau i Pujol, J. M.; Badia i Batalla, F.. *Diccionari Biogràfic Històric de Montblanc*, Montblanc, 2008.

³⁰⁶ És interessant l'autobiografia que publica amb l'ajuda d'Artur Bladé Desumvila, Pujols, F. *Francesc Pujols per ell mateix*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1967. És un dels personatges citat per Alexandre Cirici a *Les hores clares*.

³⁰⁷ Manent, J.. *Pompeu Fabra a l'exili: 1939-1948*, Barcelona, Proa, 2005, concretament sobre la seva estada a la residència de Montpeller vegeu p. 170-173.

³⁰⁸ Bladé Desumvila, A.. *El Senyor Moragas "Moraguetes"*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1970. Citat també a *Les hores clares* d'Alexandre Cirici on ens diu que: "*feia olor de ceba i els divertia amb la seva erudició sense fi, de música i de xafarderies, que vessava per la seva boca riallera i corcada, sota els ulls maliciosos*", *Op. cit.*, p. 124.

³⁰⁹ No tenim més referència d'ell que la que ens aporta Alexandre Cirici a *Les hores clares*.

3.4 Els comptes de la Residència de Montpeller

Com sabem, les competències relatives a l'administració de la residència de Montpeller deixen d'estar en mans de la Fundació Ramon Llull per passar a dependre l'anomenada Layetana Office o oficina de Presidència. D'aquesta manera, Antoni M. Sbert, que fins el moment feia i desfeia en major o menor grau en tot el relatiu a l'esmentada residència, deixarà de fer-ho a partir del mes d'octubre de 1939. Es conserva gran part de la correspondència entre Manuel Alcàntara i Joan Tauler, habilitat de la Presidència des del 25 de setembre de 1939 fins el 6 de juny de 1940³¹⁰, és a dir, un total de vuitanta-set cartes que és la correspondència administrativa entre les dues oficines, la de París i la de Montpeller. D'una manera fidelíssima, Manuel Alcàntara acata les ordres rebudes indirectament del President Companys, a través del seu secretari Joan Tauler. Econòmicament depenen al cent per cent de l'oficina de la Generalitat a París i, al seu torn, aquesta darrera dependrà de la JARE, per poder finançar la bona marxa del falansteri montpellerí. Manuel Alcàntara com administrador, gestiona els cabals que li arriben exclusivament de París, de l'oficina de Presidència a través de Joan Tauler, gestiona les trameses de cabals, que es produeixen els dies 10 i 25 de cada mes. Sovint, per no rebre la subvenció de la JARE de manera puntual, aquests compromisos no es poden assolir.

El primer que es fa des de Presidència és sol·licitar un cens dels que depenen de l'administració de la residència i enviar una llista, anomenada "llista A", amb data 15 de juliol de 1939, on es recullen els que haurien de ser-hi allotjats, independentment de si hi són en aquell moment o no. Cap de les esmentades llistes es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya. La intenció política és més clara, si fins llavors els criteris d'admissió amb alta probabilitat havien estat els d'Antoni M. Sbert, d'ara en endavant, seran, bàsicament, els del President Companys que, té clar quines han de ser les persones que gaudeixin de la seva especial protecció. La residència de Montpeller que, fins el mes d'agost havia depès de les subvencions del SERE i, anteriorment, dels recursos obtinguts per la Generalitat de Catalunya pels conductes exposats al capítol anterior, passa a dependre únicament de la subvenció de la JARE. Per tant, els seus comptes, que durant els mesos de juny, juliol i agost havien estat fiscalitzats pel SERE, passaran a ser controlats per la organització rival.

---

³¹⁰ ANC Artea 7.2.1, docs. 1-268.

Així, els criteris d'admissions dependran teòricament dels membres del Patronat i a la pràctica, seran una combinació del poder delegat d'aquests, les recomanacions directes i d'alta intensitat del propi President Companys i, en menor mesura, de les influències del professor Jean Amade i de les autoritats franceses a través de les bones arts de Louis Amade, fill del professor Jean Amade, com sabem, adjunt al gabinet del Prefecte de l'Hérault. Els exiliats es recomanen uns als altres mirant d'obtenir la desitjada plaça a la residència amb l'ajuda d'avals diversos. Un exemple d'això és la carta del diputat Pere Cerezo recomanant diversos companys entre els que es troba el seu germà:

Perpignan, 1/4/1939

Sr. C. Martí Feced

Perpignan

Distingit amic dintre de breus dies haig de marxar de Perpignan i aniré cap a Montpellier i seria molt convenient es pogués arranjar la qüestió dels amics que amb mi conviuen, tot ells actius militans d'esquerra republicana i amb carrecs de responsabilitat i jo voldria i crec ha de evitarse que es vegin precisats a parar en un camp de concentració.

Joan Cerezo Hernández, Oficial primer per oposicions i Governació, laboratori de policia de la Generalitat amb títol acadèmic de Profesor de Indústries Químiques de la Escola Industrial de la Generalitat. Vaig parlarvos per veure si podia anar a Toulouse al lloc de intel·lectuals perquè si era factible faria una ampliació de estudis a la Universitat, sino fos factible veure si es possible en el refugi que se organitza per determinats polítics i empleats.

Llorenç Busquets Ventura, dona i dos fills conseller-regidor Ajuntament de Girona, Joan Masó (Aleña?) i dona, regidor de l'Ajuntament de Girona.

Un i altre i familiars perquè puguin esser inscrits per anar tot seguit al refugi que s'organitza per polítics i empleats.

Com es tracte de bons amics i molt difícil la seva situació actual prego feu els possibles per atendre'ls.

Molt agraït resto a les vostres ordres aff. bon amic.

P. Cerezo

(signatura)

Rue Dugommier 53-1-1

*Perpignan*³¹¹

Tenim constància per les llistes que hem analitzat de la presència dels dos primers a la residència de Montpeller, no pas del darrer. En canvi, hem constatat el refús d'admissió a altres sol·licitants, tal com consta en la següent lletra:

Montpellier, 24 Abril 1939

Volgut amic Sbert: L'amic Llastanós (?), bon amic, qui exercia les seves funcions de Comisari en un poble fronterer (?), fa mes de dos mesos, qui es trova a Montpeller.

Estava amb nosaltres al Camp d'Argeles, on s'ha comportat sempre com un bon amic, fins a l'extrem, que havent-me pres les meves maletes, he anat vestit fins ara gracies al seu desinteres.

Confiant que seria admes, a la llista, de la Residencia de Montpeller ha vingut aguantant fins ara, pero segons diu no pot aguantar mes.

Segons me diu ha trobat una bona persona que li ha deixat, fons per venir a Paris, a parlar del assumpte amb vos.

I com trobareu natural, m'ha indicat la conveniencia de que li fes aquestes ratlles, per pregar-vos fessiu tot quand estigués a vostre alcans, per tal de solventar-li aquest afer.

Cosa que faig gustos, per tractar-se de fer un servei, a qui primer m'ha servit a mi.

Rebeu amic Sbert una forta estreta de una del vostre affm. Amic.

Ramon Junyent (signatura)

Antoni Llastanós (?) Santomà

63 Boulevard Renovier

*Montpellier*³¹²

Les notes del receptor indiquen el següent:

"Interessa ésser autoritzat per a utilitzar la nostra organització de Montpeller. És l'unic català que hi ha Montpeller en condicions de no ésser acollit.

Contestada, després de consultar al Sbert, que no hi ha possibilitats d'accedir.27.IV.39.

Aquestes notes donen a entendre que en aquells primers mesos d'exili es consulta a Antoni M. Sbert i aquest decideix no atorgar la plaça a la residència de Montpeller. Per la nostra part, no hem trobat cap dels dos noms a les llistes del centre d'acolliment.

Des del mes de novembre de 1939, totes les cartes demanant asil a la Residència de Montpeller són rebotades directament al patronat de la Residència³¹³. La Layetana

³¹¹ ANC Artea 20.01 (01-03), doc. 9-10.

³¹² ANC Artea 19.06 (01), doc. 213-215.

Office de Paris (oficina de Presidència) des del mes de novembre reenvia les peticions de subsidi a la JARE i les peticions d'asil a Montpeller, al Patronat. Què és feia en aquesta oficina, els responsables ens ho diuen clarament: *"aquestes oficines es limiten estrictament a aplicar les partides del pressupost que li lliura la pròpia JARE, a tots aquells fins concrets i determinats que li han estat especificats per l'esmentat organisme superior, del qual, depenen econòmicament i al que cal, presentar la corresponent relació de despeses"*³¹⁴. Això significa que, arran del pacte de la Generalitat de Catalunya amb la JARE, a finals d'estiu de 1939, es coneix perfectament l'abast de les seves prerrogatives i què pot fer i què no pot fer. El pressupost de 500.000 francs al mes d'assignació de la JARE contempla una partida de 175.000 francs destinada al sosteniment de la Residència de Montpeller, més enllà de la qual no es pot anar, sota cap concepte. Amb anterioritat, aquesta limitació no estava tan clara i, com hem vist, imports mensuals superiors s'havien sol·licitat amb més o menys èxit al SERE durant la primavera de 1939. Qualsevol intent d'incrementar aquesta assignació serà endebades, de manera que, si es vol augmentar el nombre de places de la residència serà només a costa de disminuir el rati de despesa per resident, ni més, ni menys. Això donarà, al seu torn, força autonomia al Patronat de la Residència de Montpeller, ja que les coses estaven molt clares i les línies d'actuació ben marcades.

A mitjans de novembre de 1939, els residents a Montpeller són menys dels que s'han admès en la llista, que és de 350 places. En concret, en aquesta data hi ha 254 persones a càrrec de la residència i 113 persones autoritzades i pendents d'ingrés. La gent autoritzada, acostumava a rebre una carta allà on es trobés i se suposava que havia d'arribar pels seus propis mitjans o amb l'ajuda de l'organització de la residència. Molts d'ells o es trobaven als camps, o en localitzacions desconegudes, d'aquesta manera, es donaven casos paradoxals, de persones admeses i no ingressades i d'innombrables casos de persones no admeses i que demanaven allotjament o es presentaven de manera imprevista. Entre els que havien de ser-hi i, no hi eren, (però durant el darrer trimestre de 1939 anaren arribant); els recomanats de nou i els que per raons humanitàries no podien ser deixats de banda, la corda s'anava tensant d'una manera perillosa. Des del mes de setembre fins el 28 de març de 1940 el número de residents no deixarà d'augmentar, fins els vora quatre-cents. Finalment, l'oficina de Presidència sol·licitarà

---

³¹³ Vegeu ANC Artea 5.7.1, docs 20-50 i següents.

³¹⁴ ANC Artea 5.7.1 doc. 61, carta des de la Layetana Office a Sebastià Carbonell Asensio en la que aquest sol·licita un subsidi de caràcter personal, 04/12/1939.

l'aturada dels nous ingressos per manca de líquid que permetés la seva correcta atenció. Durant aquests mesos la Generalitat pressiona constantment Manuel Alcàntara perquè faci els possibles per atendre, com a mínim, a vuitanta persones més. Aquest, lògicament es resisteix, però fa un paper més que lloable, de manera que, entre octubre i desembre es produiran 124 ingressos més.

Les limitacions que imposen les autoritats franceses al número de residents també són considerables, sovint arriben admesos que no tenen papers i posen en perill la seguretat dels altres. Des del primer de setembre de 1939, amb motiu de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, el departament de l'Hérault és considerat departament fronterer i, per tant, les restriccions per a les llicències de permanència per a estrangers s'aguditzen en extrem. Com a conseqüència d'això i, per disminuir la pressió que rep, l'administrador de la residència de Montpeller demanarà repetides vegades que s'obri un nou centre en un altre departament, cosa que no es portà a terme.

En aquest context, Louis Amade, amic dels catalans, marxà mobilitzat a començaments de desembre de 1939, amb la qual cosa perderen a la prefectura el seu millor contacte. Des de llavors, amb les noves lleis restrictives, no es facilitarà cap permís de residència per estrangers i, només permetran l'eixida dels camps amb contracte de treball prèviament signat.

La tensió financera serà de tal magnitud que, l'única activitat cultural col·lectiva promociada per la residència de Montpeller, la inscripció d'alguns intel·lectuals en cursos especials per estrangers organitzats per la Universitat de Montpeller, no podrà ser finançada de manera regular. En efecte, amb aquest motiu, se sol·liciten 2.000 francs a la Fundació Ramon Llull, sota les ordres d'Antoni M. Sbert i aquest envià una negativa per resposta, tot forçant que els cursos s'haguessin de pagar amb diners de la residència a càrrec d'altres partides bàsiques (finalment van ser 6.287 francs). Hem detectat diverses notes de despeses de finals del mes d'octubre de 1939, titulades "despeses d'instal·lació sala d'exposició de pintures" per una suma considerable (al voltant dels 1.200 francs). Aquest fet, sembla indicar que, tot i que no hem trobat altres fonts que ho corroborin, també es fomentà la creació artística pictòrica, d'una forma o altra al falansteri de Montpeller³¹⁵.

---

³¹⁵ ANC Artea 4.1.1, doc. 251 i 274.

El fet que alguns dels residents marxessin a Amèrica, com Salvador Armendares, Lluís Bru i Jardí i Miquel Cunillera, no fa que la pressió descendeixi, immediatament les seves places són ocupades per persones que resten des de fa temps a les llistes d'espera.

La quantitat de 175.000 francs mensuals, que a finals de juliol era suficient per una residència de tres centenars de persones hostatjades amb certa comoditat, a partir del mes d'octubre, amb l'increment constant dels subsidiats i la inflació conseqüència de l'esclat de la guerra, va esdevenir clarament insuficient. Es calcula que cada nova instal·lació tenia un cost de 1.000 francs per persona, en mobiliari i estris per la llar. La política de noves admissions portada a terme pel President Companys i el nou Patronat de la residència conduí a que els 175.000 francs mensuals fossin ultrapassats de manera habitual durant aquests mesos, portant a la generació d'un dèficit considerable i a l'esgotament total de les reserves acumulades amb anterioritat i pensades per subvenir possibles eventualitats.

L'assignació de la JARE a la Generalitat és escassa i no permet fer cap despesa extra, amb aquestes paraules i amb moltes altres ens ho diu el mateix Joan Tauler: *"les consignacions que té el President, en les relacions amb la JARE són taxatives i concretes"*³¹⁶. El gener de 1940, excepcionalment, la JARE atorgarà una subvenció extra de 30.000 francs per cobrir les despeses extres de nova instal·lació que han generat un dèficit notable.

Per fer-nos una idea de com el pressupost aprovat i finançat per la JARE serà només una referència per als administradors de la residència, és suficient amb fer un cop d'ull a aquest resum econòmic d'ingressos i despeses³¹⁷:

---

³¹⁶ Carta de Joan Tauler a Manuel Alcàntara, ANC Artea 7.2.1, doc. 18, 18/10/1939.

³¹⁷ Si contrastem aquestes dades amb les obtingudes de l'anàlisi de les llibretes de comptes de Celestí Pinyol dipositades al Fons Celestí Pinyol de l'ANC veurem que: La llibreta 1 de 1939-1940 corrobora els següents ingressos provinents de París: 07/11/39 Entrega President Companys: 25.000 francs, 15/11/39 gir telegràfic París: 50.000 francs, 20/11/39 gir telegràfic París: 50.000 francs, 02/12/1939 gir telegràfic París: 50.000 francs. Tot això suma 175.000 francs enviats des de París a Montpeller durant el mes de novembre de 1939. A grans trets els comptes de Celestí Pinyol i els aportats per altres fonts són congruents, amb alguna petita desviació no remarcable.

Taula 29. Centre Cultural Català de Montpeller justificació de comptes octubre 1939 - març 1940

	Transferències de París	Ingressos reintegrament de serveis	Pendent aplicació anterior	Despeses	Pendent inversió fi de mes
Octubre 1939	150.000	4.408	94.461	183.100	65.768
Novembre 1939	175.000	3.527	65.768	223.718	20.577
Desembre 1939	222.000	3.559	20.577	234.149	11.986
Gener 1940	175.000	9.203	11.986	189.968	6.221
Febrer 1940	185.000	7.371	6.221	194.642	3.951
Març 1940	175.000	4.695	3.951	181.755	1.892
Total	1.082.000	32.763		1.207.332	

Font: ANC Artea 7.2.5

Així, veurem que les reserves, enteses com recursos pendents d'aplicació que passen d'un mes al mes següent disminueixen radicalment amb el pas de les setmanes. Això marca un canvi de política claríssim, respecte la manera de fer de l'ex-conseller Sbert i la del President Companys amb Josep Tarradellas al darrera. Sembla lògic forçar la màquina d'acolliment el màxim possible, i així ho fan. Els ingressos provinents de París seran relativament constants, doncs no podia ser d'altra manera, mentre que les despeses, es dispararan a partir dels mesos de novembre i desembre de 1939 per l'increment de noves admissions i les seves corresponents despeses de nova instal·lació. El fons de maniobra disminueix dramàticament fins el punt de viure amb l'ai al cor de manera constant, cosa que justifica en gran mesura la sol·licitud no admesa de dimissió de Manuel Alcàntara a finals del primer trimestre de 1940: s'ha tensat la corda en excés. Clarament, els 500 francs al mes que percebien el patronat, format per Pere Mias, Pere Lloret i Martí Rouret i el mateix administrador, no deuriem semblar excessivament motivadors pels mals de caps i crítiques que patien constantment³¹⁸.

En aquest moment, el Patronat decideix aplicar mesures extraordinàries que permetin sortir d'alguna manera de la situació crítica en què es troba. Algunes passaran per efectuar un cens professional per mirar de trobar feina als residents, reduir l'assignació de 10 francs per persona i dia a 9, obligar a tots els perceptors de subsidi per part del SERE o de la JARE a reintegrar part de les quantitats que suposen els serveis que reben de la residència i, fins i tot, a fer-los pagar l'amortització per l'ús del mobiliari i parament de la llar que utilitzen i que ha estat prèviament finançat pels administradors de la residència. També es demana, a més de crear una nova residència, que la

³¹⁸ ANC Artea 4.1.2, doc. 195-196.

Generalitat remeti subsidis individuals a aquells que no poden ser acollits a Montpeller, però tot i la bona idea d'Alcàntara, el problema és el mateix.

Si ens referim als subsidis, hem de dir que Manuel Alcàntara també és l'encarregat de fer arribar les assignacions personals a tots aquells que les han de percebre, normalment, per haver desenvolupat càrrecs d'alta responsabilitat dins alguna de les institucions de Govern autònom. Principalment, es tracta dels diputats del Parlament de Catalunya que habiten a Montpeller i la senyoreta Maria Macià que, mensualment i, sovint per davant d'altres, percep 2.000 francs per al seu sosteniment personal. Es demana intensivament que s'evitin els casos de doble percepció, ja sigui per part del SERE o de la JARE, mensualment s'envien relacions dels que perceben subsidi directe d'algun organisme espanyol i s'obliga que reintegrin quantitats equivalents als serveis rebuts per part de l'administració de la residència, tal com hem esmentat abans.

L'administrador de la residència s'encarregava també de presentar a la Inspecció de contribucions directes els resums per tal de fer efectius els impostos pertinents davant les autoritats recaptatòries de la República Francesa.

El gener de 1940, amb el desmantellament del SERE a França, els catalans residents a Montpeller perceptors de subsidi queden de sobte desemparats. D'aquesta manera, carregaran inesperadament sobre l'administració catalana les despeses que l'organisme de Negrín venia fent efectives des del mes d'abril de 1939 i, que revertien indirectament de manera positiva sobre els comptes montpellerins. De la mateixa manera, els bascos, en deixar de percebre les assignacions del SERE a començament de 1940, cerquen l'aixopluc de la JARE, tot posant en risc els recursos assignats als catalans, que temen perdre el poc que els arriba a ells. El darrer enviament de diners de la Layetana Office a la residència de Montpeller es porta a terme l'1 de juny de 1940 i serà de 100.000 francs³¹⁹. Des d'aquesta data els ingressos els faran particulars com Josep Pous i Pagès o Pompeu Fabra (200.000 francs el 24 d'agost de 1940), inicialment, i de manera regular, i en quantitats molt importants, pel propi Manuel Alcàntara³²⁰.

La política d'estretor s'aplica al màxim a partir de 1940. Si havíem vist despeses de neteja de roba, viatges, fotografies, cursos, sastreria, llibres, farmàcia, ja en el mes de

---

³¹⁹ ANC Fons Celestí Pinyol, Llibreta 1, comptes 1939-1940, p. 86.

³²⁰ ANC Fons Celestí Pinyol, Llibreta 2, comptes 1940-1941. Ingressos mensuals d'uns 200.000 francs fets per Manuel Alcàntara a la caixa de la residència de Montpeller.

març de 1939³²¹, des del gener de 1940 aquestes partides pràcticament desapareixeran i les dificultats per entrar-hi esdevindran titàniques³²².

Taula 30. Justificació de despeses Centre Cultural Català de Montpeller

Part.	1939 octubre	1939 novembre	1939 desembre	1940 gener	1940 febrer	1940 març	
Article III - Allotjament							
7	Lloguer d'immobles	12.194	19.970	15.409	14.449	29.542	18.370
8	Aigua, gas i electricitat	6.080	7.980	7.528	13.486	9.579	16.682
9	Calefacció	0	0	7.830	400	0	0
10	Material neteja i utilatge domèstic	5.336	11.311	9.664	1.080	4.581	2.459
Article IV - Manutenció							
11	Desdejunis	337	390	202	279	0	0
12	Estades de restaurant	73.424	85.521	99.808	107.641	108.210	120.248
Article V - Despeses d'Administració							
13	Delegació de l'administració central/ Patronat	500	2.000	2.000	2.000	2.000	1.500
14	Material administratiu	1.450	936	1.328	1.825	1.208	1.411
15	Atencions indeterminades	3.932	3.927	2.691	308	1.241	1.233
Article VI - Robes i vestuari							
16	Vestuari i calçat	14.906	22.952	12.343	5.310	1.359	4.552
17	Costura, rentat i planxa	1.241	2.841	507	2.526	463	973
18	Reposició de roba de casa	0	0	0	0	0	0
Article VII - Addicionals							
19/A	Serveis mèdico-farmacèutics	4.053	4.230	5.358	5.650	3.802	5.371
19/B	Cultura	0	0	269	0	6.608	0
20/A	Atencions transitòries (hotels, etc)	2.563	11.055	16.896	10.647	10.905	3.619
20/B	Lloguer de nous locals	9.170	13.104	17.665	251	1.764	625
20/C	Despeses de primer establiment	47.896	37.501	34.653	24.116	13.381	4.711
		183.080	223.718	234.149	189.968	194.642	181.755

Font: ANC Artea 7.4.1

Aquests números posen de manifest el que ja hem comentat: una nova política d'asil endegada pel President Companys des del primer moment en què pren la direcció personalment del falansteri de Montpeller. Així, veiem que les despeses de

³²¹ Artea 4.1.2, doc. 335.

³²² Alguns testimonis sobre les dificultats per entrar a Montpeller són les cartes de sol·licitud d'admissió: ANC Artea 9.5.1, docs. 119, 120, 129, 165, 166, 168-169, 334-336, 337-339, 381-383, 428-429, 478, 511, 609, fitxer 10.5.1, doc. 40-41, fitxer, 82.1 doc. 143 i següents, només per posar alguns exemples.

subministraments doblen el seu import entre octubre de 1939 i març de 1940, conseqüència directa de la voluntat d'acollir més gent, sense incrementar les despeses de lloguer i les de nova instal·lació, és a dir, albergant a més gent en els mateixos immobles, la qual cosa no evita que les despeses de llum, aigua, calefacció, carbó, etc es disparin, encara que les altres es moderin. Això es reflecteix en manera similar en les assignacions relatives a la manutenció, que en aquest lapse de sis mesos quasi es multipliquen per dos, és a dir, més gent. Les retribucions econòmiques destinades al Patronat i les despeses d'administració romanen pràcticament idèntiques malgrat l'augment de feina. Seguint les polítiques d'austeritat sota els auspicis de París, les despeses de costura, rentat de roba, calçat i vestuari pràcticament quedaran a zero, per no parlar de les despeses culturals.

En aquest aspecte, val la pena contrastar la rica activitat intel·lectual que es portarà a terme des de la residència de Tolosa de Llenguadoc, explícita i específicament oberta per a intel·lectuals i patrocinada per la Universitat de Tolosa i l'ajuntament de la ciutat rosa amb la pràcticament nul·la activitat cultural que es desenvolupa a Montpeller. Efectivament, Montpeller és una residència per a polítics catalanistes republicans, majoritàriament, no una residència d'intel·lectuals, com és el cas de la de Tolosa.

L'assistència mèdica segueix el mateix ritme de despeses i, com hem vist, els seus facultatius no percebran cap remuneració per la seva feina més enllà de l'acolliment a la residència. El topall de 350 residents fixat una i altra vegada per les instruccions de la Layetana Office, finalment té efecte i, així, les despeses de nova instal·lació descendeixen molt notablement, fins a representar el març de 1940 una desena part del que representaven a l'octubre de 1939. D'aquesta manera, amb un centenar més de residents, l'administració de Manuel Alcàntara serà capaç de mantenir les mateixes despeses tot fent equilibris de tota mena.

L'aportació del SERE al sosteniment de la residència de Montpeller durant els primers quatre mesos d'exili va ser conscientment minsa, ja que no considerava la seva existència com a prioritària ni alineada amb els seus interessos. En termes generals, és possible que la insuficiència de recursos que les autoritats espanyoles republicanes de la facció prietista decideixen assignar als catalans durant el darrer semestre de 1939 i els retards en els pagaments, siguin degudes a la incapacitat, ja vista, de transformar en líquid de manera ràpida i eficient el carregament del *Vita* que, no serà efectiu fins a mitjans de 1940.

Analitzant amb deteniment el pressupost de la Generalitat per la residència de Montpeller³²³, podem observar l'esforç realitzat per aconseguir l'objectiu polític marcat:

Taula 31. Pressupost Centre Cultural Català de Montpeller Maig 1940

Part.	Import francs	
Article III - Allotjament		
7	Lloguer d'immobles	29.600
8	Aigua, gas i electricitat	15.000
9	Calefacció	0
10	Material neteja i utilatge domèstic	1.000
		<u>45.600</u>
Article IV - Manutenció		
11/12	Desdejunis 400 persones a 9 francs diaris (31 dies)	111.600
		<u>111.600</u>
Article V - Despeses d'Administració		
13	Patronat	0
14	Administració	0
15	Atencions indeterminades	1.000
		<u>1.000</u>
Article VI - Robes i vestuari		
16	Vestuari i calçat	0
17	Costura, rentat i planxa	0
18	Reposició de roba de casa	0
		<u>0</u>
Article VII - Addicionals		
19/A	Serveis mèdico-farmacèutics	5.000
19/B	Cultura	0
20/A	Atencions transitòries (hotels, etc)	9.000
20/B	Lloguer de nous locals	1.400
20/C	Despeses de primer establiment	1.400
		<u>16.800</u>
	Total	<u>175.000</u>

Font: ANC Artea 7.2.6 doc. 14

En efecte, s'estableix una xifra objectiu de quatre-cents residents (de fet, com hem vist, seran 350 pensionistes i, la resta, auxiliats en diferent grau), per a ser acollits a la residència amb els recursos compromesos per la JARE, ni un franc més ni un menys. A la vegada, que es perseguia per tots els mitjans possibles maximitzar el nombre de

³²³ ANC Artea 7.2.6, doc. 14.

refugiats acollits per la oficina de Manuel Alcàntara, es procurava optimitzar al màxim uns recursos escassíssims.

Després de les discussions de la primavera de 1940 en relació al dèficit generat mes rere mes i, en conseqüència, al deute acumulat que resultava insostenible, es fixa el nombre de residents, tot ajustant els serveis que es presten, reduint-los al mínim imprescindible. A partir del mes de maig de 1940, la intenció era respectar les partides relatives a habitatge, serveis sanitaris i manutenció, mentre que totes les altres, incloses les que fan relació a les retribucions dels membres del Patronat o a l'Administració, serien reduïdes al màxim. La voluntat expressa de no admetre més gent, sota cap circumstància queda reflectida en la partida d'assignació al pressupost de despeses de primer establiment, com hem vist, fortament crescuda durant l'hivern de 1939 i, una de les principals causants del desbordament financer del falansteri montpellerí. Les intencions són clares: era preferible admetre molta gent, encara que fos atesa en condicions precàries. L'objectiu era adoptar qualsevol mesura per no haver de fer-los tornar als camps de concentració i evitar també que s'incorporessin forçadament a les companyies de treballadors promogudes per les autoritats franceses, en règim de semiesclavitud.

Les instruccions des de París són diàfanes: acabar amb el dèficit de la Residència³²⁴ no admetent més de 350 albergats, ja que no es pot comptar més que amb els 175.000 francs de la JARE, agradi o no. Aquestes directrius taxatives generaran discussions entre l'oficina de París i la de Montpeller sobre quina quantitat de persones és la màxima que es pot admetre durant el mes de gener, fins a ben entrada la primavera de 1940. La qüestió es resoldrà a favor de la magnanimitat en l'admissió i l'austeritat en la gestió, prohibint terminantment la generació de dèficit per part de l'equip de Manuel Alcàntara, però admetent fins a quatre-centes persones.

Aquest règim econòmic que anava esdevenint cada cop més un règim de subsistència, requerí la implantació de normes molt clares d'obligat compliment per a tothom que volgués hostatjar-s'hi³²⁵. Segons els criteris dels administradors, imposats en el primer trimestre de 1940, els residents podien classificar-se en tres categories: pensionistes, auxiliats i subsidiats. Els pensionistes no podrien, de cap manera, superar el nombre de 350. El nombre d'auxiliats serà indeterminat, hauran de ser aprovats per la Junta o

---

³²⁴ ANC Artea 7.2.6, doc. 10. Carta de París a Montpeller gener 1940. Instruccions sobre la gestió econòmica de la Residència de Montpeller. El dèficit generat fins a 30 de desembre de 1939 és de 47.000 francs, que són coberts de manera íntegra i excepcional per la Generalitat de Catalunya.

³²⁵ "Normes pel règim de la residència d'intel·lectuals de Montpeller". ANC Artea 7.2.4, doc. 1-3.

Patronat i dependrà de les possibilitats econòmiques de la residència. En efecte, entre octubre de 1939 i gener de 1940 es va auxiliar amb petites aportacions 88 persones, bàsicament de l'àmbit catalanista republicà però no solament. Entre elles destaquen com a membre de la intel·lectualitat més propera a l'anarquisme el crític d'art Carl Einstein, d'origen jueu, que va ser internat posteriorment pel govern de Vichy en un camp de concentració, del qual, va poder fugir i, finalment, es va suïcidar³²⁶. Les aportacions per petits auxilis, la majoria de 200 o 300 francs, van anar disminuint amb el pas dels mesos. Així, si l'octubre de 1939 van ser 15.850 francs, el novembre 9.120 francs, el desembre 5.500 francs i el gener només 2.206 francs.

Els que es diuen subsidiats són aquells que hagin esdevingut *"admesos a la residència com a pensionistes (o auxiliats) i obtinguin després algun subsidi o vinguin a millor fortuna"*, amb això entenem aquells que percebien directament subsidis del SERE, de la JARE o havien trobat una feina remunerada que els permetés deslliurar de la càrrega econòmica que suposaven, total o parcialment, els responsables de la residència. Aquests darrers, si disposaven de mitjans propis superiors o iguals als proporcionats per la residència eren convidats a abandonar-la. El pensionistes tenien dret a habitatge, manutenció, subministraments, despeses de primera instal·lació, roba i assistència mèdica, mentre que els auxiliats només tenien dret a manutenció i assistència mèdica. Els subsidiats eren obligats a fer efectives part de les despeses que generaven, amb la qual cosa es provocava una casuística infinita de reintegraments i descomptes i comptes que no acabava mai i que generava rancúnies i recels. El Patronat es reservava el dret de punició i expulsió d'aquells catalans que no *"observessin la més exemplar conducta per tal que no desmereixi el bon nom i el crèdit que fins ara ens otorga la nostra ancestral nissaga de catalans"*, citant paraules textuais de la normativa interna. Els pensionistes i auxiliats quedaven tanmateix obligats a prestar el seu treball de manera "gratuïta" quan el Patronat ho considerés oportú.

3.5 El Col·legi Universitari de Montpeller

Com hem vist a la part relativa a les finances de la Generalitat, durant el mes de juliol de 1939 es va presentar l'oportunitat, per part de la Fundació Geddes, d'iniciar, amb l'ajuda del Comitè Britànic, un petit nucli d'estudiants i professors universitaris paral·lel a la residència de Montpeller. En circumstàncies tan dures i extraordinàries, un gest

---

³²⁶ Resum d'auxiliats octubre 1939- gener 1940. ANC Artea 7.2.3, doc. 1-4.

d'aquestes característiques no deixa de tenir un caràcter simbòlic. El que pretén és permetre a uns pocs escollits, finalitzar els seus estudis per evitar que perdin l'oportunitat de la seva vida, tot considerant-los part fonamental del futur del país i, necessàriament protagonistes de la seva reconstrucció.

Aquest petit nucli, serà coordinat per la Generalitat de Catalunya a través dels dirigents de la FNEC que, són els que avalen les candidatures presentades, tot procurant que els que se'n beneficiïn comparteixin la seva sensibilitat política. Per formar part d'aquest grup d'escollits es tingué en compte l'actuació política recent, que impedia un retorn proper a Catalunya, la solvència intel·lectual dels candidats i la fidelitat sostinguda a la causa de Catalunya³²⁷. El que era, fins poques setmanes abans d'acabar la guerra, el representant del Comitè Britànic d'Ajut a Espanya a Barcelona, Mr. Donald Darling, que parlava un català excel·lent, va ser el primer contacte de l'estudiant Alexandre Cirici a Montpeller³²⁸. Les gestions d'Alexandre Cirici i del darrer president de les FNEC Joan Grases³²⁹, amic durant la guerra del representant britànic, davant la presidenta del Comitè, la duquessa d'Atholl, mitjançant el bon fer de Darling, van reeixir, de manera que el Comitè Britànic va decidir posar el grup d'estudiants catalanistes de Montpeller sota la seva protecció.

El pacte consistia a enviar al grup d'estudiants a estudiar a alguna universitat anglesa amb totes les despeses pagades amb la condició, una vegada acabada la carrera, de no exercir la professió a les Illes Britàniques. Com el curs 1939-40 ja estava avançat, van acordar no fer-ho fins el 1940-41, mentrestant, el Comitè sufragaria les seves despeses a Montpeller. Les noies es van allotjar al Foyer de la Jeune Fille i els nois a l'Hotel Brun, a la Tue de la Croix d'Or, després a l'Hotel de Nice i, més temps a l'Hotel du Roussillon. Més endavant, amb l'ajuda del professor Jean Amade, van ser admesos a la Cité Universitaire i allotjats al pavelló colonial. Alexandre Cirici ens diu que "els estudiants, en general, manteníem certa distància amb la massa dels catalans, que ens semblaven massa tancats mentalment, mirant endarrera"³³⁰, fos com fos, més endavant, en dependre econòmicament dels dirigents d'aquest col·lectiu, forçosament hauran d'establir relacions més estretes.

---

³²⁷ ANC Artea 7.1.3, *Memòria d'activitats del Col·legi Universitari Català de Montpeller*, març 1940.

³²⁸ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p. 29.

³²⁹ ANC Artea 7.1.3, *Memòria d'activitats del Col·legi Universitari Català de Montpeller*, març 1940.

³³⁰ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p. 89.

Dins les llistes de residents trobem aquelles que fan referència a l'anomenat Col·legi Universitari de Montpeller, compostat per aquest grup de vint-i-set³³¹ estudiants que van poder continuar o començar els estudis, principalment a la Universitat de Montpeller, i que són els següents: Carme Alomar i Bayo, Jaume Alsina Franc, Joan Altimir Talarn, Teresa Ballbé i Coscolluela, Heribert Barrera i Costa, Antoni Bombi i Llopis, Felip Calvet, Eudald Cid i Matabosch, Alexandre Cirici i Pellicer, Manuel Cruells i Piferrer, Francesc Dalmau i Norat, Francesc Espriu i Puigdollers, Jordi Farré i Coll, Francesc Ferrer i Torrents, Concepció Ferrer i Garí, Joan Fortuny i Escoda, Francesc Foz, Francesc Garcia i Sales, Antoni Godai i Prats, Joan Grases i Rueda, Jacinta Jané i Carbó, Enric Listosella i Castellví, Isidra Maranges, Jaume Picas i Guiu, Joan Rostes Farrerons, Josep Sans i Arrufat, Baltasar Toll i Niubó³³².

A continuació ens permetem transcriure íntegrament una llista elaborada pel secretari del Col·legi Universitari de Montpeller Heribert Barrera on consta la filiació de cadascun dels seus membres. Aquesta llista³³³ s'adjunta a una carta de data 21 de març de 1940 i posa de manifest que la majoria eren joves estudiants políticament compromesos, amb ganes de tirar endavant professionalment i treballar pel redreçament de Catalunya:

Carme Alomar i Bayo

Nascuda el 18 de setembre de 1916. Casada amb Alexandre Cirici i Pellicer. Estudiava a Barcelona el segon curs de Ciències Químiques a la Facultat de Ciències. Actualment matriculada a la Facultat de Ciències de la Universitat de Montpeller.

Jaume Alsina Franck

Nat el 15 de març de 1920 a París. Actualment de nacionalitat francesa. Solter. A Barcelona havia estudiat tres anys de batxillerat, primer any de peritatge mercantil i dos anys aprovats a l'Escola Social de la Generalitat. Comissari de batalló durant la guerra. Dirigent de les JEREC.

Joan Altimir i Talarn

---

³³¹ A la llista recollida per Heribert Barrera el 26 de febrer de 1940 Joan Rostes Farrerons no hi figura.

³³² Aquesta llista beu principalment de la llista elaborada el 29 de març de 1940 en la que es recullen els estudis que cursen, ANC Artea 7.1.3, doc. 33. Altres fonts que coincideixen majoritàriament són: ANC Artea 7.1.3, doc. 12, de 28/02/1940, doc. 14, de 30/03/1940 aquestes darreres són llistes de despeses corresponents al Col·legi Universitari de Montpeller. ANC Artea 7.1.3, doc. 29 carta del secretari del CUM Heribert Barrera, probablement a Antoni M. Sbert de data 26/02/1940 i ANC Artea 7.3.1, doc. 65 llista de despeses de desembre de 1939, aquí només tenim vint estudiants.

³³³ ANC Artea 7.1.3, docs. 34-39.

Nat l'abril de 1919. Becari de la Generalitat de Catalunya a l'Escola Industrial de Barcelona, cursats els dos anys preparatoris de Tècnic Industrial. Solter.

Teresa Ballbé i Coscolluela

Nada el 13 de juliol de 1919. Casada amb Eudald Cid i Matabosch. Estudiava a Barcelona el 5è curs de batxillerat.

Heribert Barrera i Costa

Nat el 6 de juliol de 1917. Solter. Estudiava a Barcelona Ciències Químiques a la Facultat de Ciències, dos cursos aprovats. Actualment matriculat a la Facultat de Ciències de la Universitat de Montpeller. Dirigent de la FNEC i de les JEREC.

Antoni Bombi i Llopis

Nat el 1920. Solter. Havia acabat el batxillerat a Sant Feliu de Guíxols. Dirigent de la FNEC i de les JEREC a Sant Feliu de Guíxols. Inútil per a les prestacions a conseqüència de ferides rebudes al Front de l'Ebre.

Eudald Cid i Matabosch

Nat el 22 de maig de 1918. Casat amb Teresa Ballbé. Estudiava el primer curs de Dret a Barcelona. Tinent d'artilleria durant la guerra.

Alexandre Cirici i Pellicer

Nat el 22 d'abril de 1914. Casat amb Carme Alomar. Estudiava el tercer curs d'arquitectura a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Actualment matriculat a l'Ecole de Beaux Arts de Montpeller. Dirigent de la FNEC i de les JEREC. Amb una filleta d'un any.

Manuel Cruells i Piferrer

Nat l'1 de juliol de 1917. Casat. Estudiava el primer curs de Lletres a la Facultat de Filosofia de Barcelona. Actualment matriculat a la Facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller. Secretari General de les Joventuts d'Estat Català i redactor en cap del "Diari de Catalunya".

Francesc Espriu i Puigdollers

Nat el 6 de setembre de 1916. Solter. Estudiava pintura a la Facultat de Belles Arts de Barcelona. Actualment matriculat a l'Ecole de Beaux Arts de Montpeller i a la Facultat de Lletres. Dirigent de la FNEC.

Jordi Farré i Coll

Nat el 17 de juliol de 1917. Solter. Aprovat l'ingrés a la Universitat de Barcelona. Dirigent de la FNEC.

Francesc Dalmau i Norat

Nat el 24 de juliol de 1915. Solter. Aprovats 5 cursos a la Facultat de Medicina de Barcelona. Actualment matriculat a la Facultat de Medicina de la Universitat de Montpeller. Tinent de Sanitat durant la guerra.

Concepció Ferrer i Garí

Nada l'11 de juliol de 1918. Soltera. Acabat el batxillerat a Barcelona. Actualment matriculada a la Facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller. Dirigent de les JEREC.

Francesc Ferrer i Torrents

Li faltaven poques assignatures per acabar la carrera de medicina. Actualment inscrit provisionalment a la Facultat de Medicina de Montpeller. Casat, tenint aquí la seva muller i una filleta de pocs mesos. Dels processats del Garraf.

Joan Fortuny i Escoda

Nat el 9 de setembre de 1917. Solter. Feia a Barcelona el primer curs de Filosofia i Lletres a la Facultat de Filosofia. Actualment matriculat a la Facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller. Tinent d'artilleria durant la guerra. Dirigent de la FNEC.

Francesc Foz

Estudiant de Medicina a Barcelona. Tinent de sanitat durant la guerra, mutilat de guerra. Solter.

Francesc Garcia i Sales

Nat el 22 de juny de 1916. Solter. Estudiava el primer curs de Dret a Barcelona. Capità d'Infanteria durant la guerra. Actualment matriculat a la Facultat de Lletres a la Universitat de Montpeller.

Antoni Godai i Prats

Nat el 5 de febrer de 1913. Solter. Estudiava el 6è curs d'arquitectura.

Joan Grases i Rueda

Nat el 9 de desembre de 1921. Estudiava el primer any de Ciències Econòmiques i Jurídiques a la Facultat de Dret de Barcelona. Solter. Dirigent de la FNEC.

Jacinta Jané i Carbó

Nada el 4 de març de 1921. Soltera. Estudiava l'ingrès a Magisteri i primer curs. Actualment matriculada a la Facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller. Dirigent de la FNEC.

Enric Listosella i Castellví

Nat el 10 de maig de 1917. Solter. Estudiava el tercer curs de Dret a la Facultat de Dret de Barcelona. Capità d'Infanteria durant la guerra. Dirigent de la FNEC.

Isidra Maranges

Havia acabat el batxillerat a l'Institut Escola de Barcelona. Soltera. Actualment matriculada a l'Institut d'Estudiants Estrangers de la Universitat de Montpeller.

Jaume Picas i Guiu

Nat el 26 d'agost de 1921. Havia aprovat l'ingrés a la Universitat de Barcelona. Solter. Actualment matriculat a la Facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller. Dirigent de la FNEC. Oficial de sanitat durant la guerra.

Josep Sans i Arrufat

Nat el 12 d'agost de 1917. Aprovat a Barcelona el primer curs de l'Escola d'Administració Pública de la Generalitat. Dirigent de les JEREC. Solter.

Baltasar Toll i Niubó

Aprovats diversos cursos de l'Escola Industrial de Terrassa i acabat el batxillerat a l'Institut Balmes de Barcelona. Tinent d'artilleria durant la guerra.

Si seguim el rastre deixat per aquest petit grup d'estudiants trobarem algunes coses interessants per remarcar, tot i que, de molts d'ells no hem estat capaços de contrastar la informació ni de trobar cap petja ni prèvia ni posterior de la seva vida.

Com hem dit anteriorment, molts d'ells són dirigents de les organitzacions juvenils catalanistes republicanes, és a dir, la FNEC o les Joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya. Així, trobem que Manuel Cruells, serà historiador militant d'Estat Català, que tornarà a Catalunya el 1942 i serà empresonat fins el 1945³³⁴.

Altres simplement són familiars de dirigents catalanistes com ara Carme Alomar, casada amb Alexandre Cirici, Francesc Dalmau, fill del diputat Laureà Dalmau o Heribert Barrera, fill del diputat Martí Barrera. Tot i que sovint, la condició de familiar, implica una militància activa de primer nivell. Un exemple d'això el tenim en Heribert Barrera,

---

³³⁴ Nota necrològica, *El País*, 15/07/1988.

militant de la FNEC el 1934 i de les JEREC ja el 1935 i que restà a França fins el 1952³³⁵. Així com també l'itinerari de lluita antifeixista de Francesc Dalmau, metge, que ja havia estat empresonat pels fets d'octubre de 1934 i que serà un heroi de l'exèrcit britànic a la campanya de Normandia el 1944³³⁶.

Alguns d'ells tornaren a Catalunya poc temps després i altres aconseguiren fugir a Mèxic, com ara Francesc Ferrer i Torrents, també metge i militant d'Estat Català que morí el 1979³³⁷. Alguns altres són citats per altres personalitats rellevants que donen constància de la seva presència a Montpeller en condició d'estudiants, tal com efectivament ens mostren les fonts primàries. Aquest és el cas de Joan Fortuny, citat per Rovira i Virgili en les seves vivències de l'època³³⁸ o el de Joan Grases³³⁹ que, efectivament era secretari general de la FNEC segons les memòries d'Alexandre Cirici³⁴⁰.

Ens resulta interessant i paradigmàtic d'una època d'ideals desfets el cas de Jacinta Jané, membre del Consell Executiu de la FNEC per ordre del Conseller de Cultura del 2 de setembre de 1938³⁴¹, la història de la qual no deixa petja a nivell documental fins l'esquela que trobem al diari *La Vanguardia* on consta la seva mort als 88 anys a Barcelona el 12 de novembre de 2009, probablement després d'una vida sense cap activitat política, dedicada als seus, lluny de la militància catalanista republicana que va sostenir durant els anys de guerra³⁴².

Per contra, ens topem amb el cas de Jaume Picas, que torna a Catalunya el 1941 i emprèn una vida intel·lectualment fructífera que de ben segur li va portar problemes amb les autoritats franquistes. Estudià dret i fou un dels fundadors de l'Esbart Verdaguer. Participà en la Comissió Abat Oliba i fou col·laborador d'Ariel, i, com crític cinematogràfic, de les publicacions *Fotogramas* i *Jano*. Va fer programes en català per a la ràdio i la televisió. Escriví nombroses lletres per al grup *Nova Cançó*, estrenà la comèdia *La innocència jeu al sofà* (1967) i va publicar les novel·les *Un gran cotxe*

---

³³⁵ Molas, I., (ed.). *Diccionari dels Partits polítics de Catalunya, segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000, p. 17.

³³⁶ *La Vanguardia*, 07/06/1984 i Vigo, P.. *Francesc Dalmau, un metge compromès amb Catalunya*, Revista Esquerra Nacional, núm 107 9/15, setembre de 2008.

³³⁷ V.V.A.A.. *Diccionari dels Catalans d'Amèrica*, Vol. II, Ed. Curial, Barcelona, 1992, p. 226.

³³⁸ Rovira i Virgili, A.. *Cartes des de l'exili, 1939-49*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002, p. 63.

³³⁹ Samsó, J.. *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1952)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995, Volum 2, p. 151.

³⁴⁰ Cirici, A.. *A cor batent*, Barcelona, Destino, 1976 p. 227.

³⁴¹ Figueras, A.. *Història de la FNEC*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005, p. 226.

³⁴² Nota necrològica, *La Vanguardia*, 12/11/2009.

negre (1968) i *Tren de matinada* (1968), de crítica social. També va escriure el llibret de l'òpera *Amunt!* de Joan Altisent³⁴³.

Baltasar Toll va ser conspirador de la branca militar del Front Nacional de Catalunya i el 1943, travessà clandestinament el Pirineu i s'instal·là a Barcelona per participar activament en la lluita antifranquista³⁴⁴.

El grup d'estudiants català s'integrà ràpidament. Formà un cor, juntament amb estudiants rossellonesos, que debutà amb un concert a Ràdio Montpeller-Llenguadoc on cantaren diverses cançons populars catalanes. Per suposat, van matricular-se a les diferents carreres que ja venien cursant a la ciutat de Barcelona, amb més o menys facilitats per part de les autoritats acadèmiques franceses. Això no va ser possible, com és lògic, fins el curs 1939-1940, mentrestant, estudiaven llengües o preparaven els exàmens d'ingrés a les diferents facultats. Van voler, fins i tot, publicar una revista amb el nom "*Itineraris*", però la seva migradesa econòmica no va permetre que el primer número veiés la llum. Durant aquest curt període de temps, Francesc Espriu va pintar diversos retrats, Manuel Cruells féu investigacions sobre el Renaixement italià a Montpeller, es van organitzar vetllades de folklore català per estrangers i es redactaren quatre articles sobre el "problema català" destinats a ser publicats en un diari nacionalista croata, també s'impartiren classes de català per estudiants de filologia romànica francesos. El 8 de juliol de 1939 s'inaugurà a les sales del *Musée du Travail*, a l'edifici del Teatre Municipal de Montpeller l'Exposició dels Estudiants Catalans, on Roser Bru, Jaume Picas i Alexandre Cirici exposaren una col·lecció d'aquarel·les força reeixida.

El mes de febrer de 1939 el Comitè Britànic, d'acord amb la Universitat de Montpeller es fa càrrec de totes les despeses del grup d'estudiants catalans, en paraules d'Alexandre Cirici: "*El règim econòmic a què estàvem sotmesos era molt estricte. Ens pagaven les coses necessàries de vestir (...), el dintifrici, el sabó, les fulles d'afaitar, els segells de correu, les quartilles i els sobres. Però no teníem ni cinc com a argent de poche. (...) Quan va acabar-se el curs això va canviar. Van tancar el restaurant de la Universitat i*

---

³⁴³ Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Jaume Picas i Guiu (1921-1976)*.

³⁴⁴ Trobem el rastre de Baltasar Toll a diversos llocs com ara: Carbonell i Fita, P.. *Tres nadals empresonats: 1939-1943*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 184-185. Carbonell i Fita, P.. *Nadal a la presó Model: 1944-1945*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000, p. 25. Díaz Esculies, D.. *L'oposició catalanista al franquisme: El republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996, p. 49.

des de llavors van donar-nos els diners per viure"³⁴⁵. Des de la tardor de 1939 en la qual l'activitat del Comitè Britànic s'estrucà completament³⁴⁶, degut a l'esclat de la Guerra Mundial, els estudiants passen a ser sostinguts per la Fundació Ramon Llull que, ara sí que disposava de recursos per aquests afers. El mateix Pompeu Fabra i Antoni M. Sbert visitaren el grup d'estudiants i els transmeteren la notícia de la constitució oficial de la Fundació. Mentre això no fou així, aquests, van haver de ser contractats a la verema per poder sostenir-se durant les setmanes d'impàs. A finals de juliol de 1939, amb l'objecte de centralitzar les relacions oficials del Grup es decidí constituir la Secretaria del mateix, ocupada per Heribert Barrera. Des d'aquesta secretaria s'impulsà un cens dels estudiants internats als camps de concentració que, ràpidament, es posaren en contacte amb els seus companys de Montpeller. Des de la capital del departament van gestionar l'enviament de queviures als companys internats als camps. L'activitat política catalanista sobre els camps també es portà a terme per part del grup d'estudiants de Montpeller que, mitjançant escrits i fulletons, procuraren contrarestar la propaganda comunista que era molt intensa durant aquells mesos. Els tres butlletins publicats i tramesos als camps es titulaven "*Directriu*", "*Ferms*" i "*Redreçament*", que esdevingueren els primers actes de propaganda del nacionalisme català a França després de la guerra civil. Veiem clarament com el jovent va més enllà de la prudència i, jugant amb la hipersensibilitat política de les autoritats franceses i obviant les consignes dels caps d'ERC a París, es llancen a l'acció política sense encomanar-se a ningú, tot afirmant que s'emmirallaven en les consignes polítiques que el President Companys els transmeté durant la seva visita. No tenim coneixement de les possibles conseqüències que se'n pogueren derivar d'aquest moviment.

El Patronat del Col·legi Universitari de Montpeller estava presidit per Pompeu Fabra i tenia com a vocals Nicolau Battestini, Manuel Galés, Duran d'Ocon i Francesc Xavier Casademunt³⁴⁷, els seus membres van ser escollits per la Fundació Ramon Llull el mes de març de 1940.

El CUM fomenta les activitats culturals tot promovent conferències i sessions d'estudi que, a partir de l'època de la verema i per causa de la guerra mundial s'han d'aturar per diversos mesos. Aquestes activitats es reprenen el gener de 1940, tal com ens exposa el seu secretari Heribert Barrera en un discurs d'obertura d'un cercle d'estudis, tot

---

³⁴⁵ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p. 35.

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 171.

³⁴⁷ ANC Artea 7.1.3, doc. 17. Carta de Manuel Alcàntara a Joan Tauler, 29/03/1940.

presentant una conferència impartida per Josep Fortuny amb el títol "*De la significació dels contraris en la Història de la Filosofia*". El secretari recorda que "*encara que creiem que el nostre deure primordial és l'acompliment dels nostres estudis universitaris, una inquietud espiritual ens ha fet organitzar aquestes sessions, que en certa manera, permetran fer patrimoni comú de tots, els estudis personals de cadascú de nosaltres*"³⁴⁸. Ells mateixos es consideren una representació de la "*joventut nacional catalana*" i es posen a disposició del Lluís Companys de manera explícita en diverses cartes d'adhesió a la causa nacional catalana³⁴⁹.

Disposem dels comptes del Comptes del Col·legi Universitari Català de Montpeller des del mes de novembre de 1939, moment en el que Manuel Alcàntara, comptable infatigable, assumeix també la responsabilitat econòmica delegada de l'entitat universitària. Aquests es van desenvolupar con segueixen³⁵⁰:

Taula 32. Col·legi Universitari Català despeses novembre 1939 - març 1940

	1939	1939	1940	1940	1940
	Novembre	Desembre	Gener	Febrer	Març
Manutenció	251,50	5.260,00	6.060,00	6.460,00	8.050,00
Estatge	1.800,00	1.866,00	2.250,00	2.200,00	2.100,00
Vestuari		900,00	1.075,00		
Matrícules i material d'estudi	2.703,95	1.969,65	1.301,30	106,60	2.134,80
Diversos		289,50	136,65	45,90	49,90
Total despeses	4.755,45	10.285,15	10.822,95	8.812,50	12.334,70
Total ingressos	5.000,00	12.000,00	9.050,00	14.150,00	11.500,00
Total en caixa final de mes	244,55	1.959,40	186,45	5.523,95	4.689,25

Font: ANC Artea 7.1.3, doc. 19

Com veiem aquest grup d'una mica més d'una quinzena d'estudiants tenia unes despeses mensuals que rondaven els 10.000 francs, és a dir entre 550 i 600 francs mensuals. És lògic que no disposem dels comptes anteriors al mes de novembre, ja que serien els del Comitè Britànic, als quals no hem tingut accés, tanmateix, el més probable és que fossin molt similars als presentats.

La procedència dels recursos no és homogènia, així veiem com la Fundació Ramon Llull lliura al Col·legi Universitari 5.000 francs el mes de novembre de 1939 i la resta fins a 35.000 francs entre novembre de 1939 i febrer de 1940 és lliurat per la Layetana

³⁴⁸ ANC Artea 7.1.3, doc. 19. Montpeller, gener 1940.

³⁴⁹ ANC Artea 7.1.3, doc. 25. Carta d'Heribert Barrera a Lluís Companys, 26/01/1940.

³⁵⁰ Quadre d'elaboració pròpia fet amb diversos resums de despeses provinents d'ANC Artea 7.1.3.

Office³⁵¹. Heribert Barrera demana 10.000 francs al mes i el mes de març de 1940, triguen a enviar-los, es queixa i li responen que els membres del CUM potser podrien entrar a l'estructura de la Residència, en comptes de ser un grup a part, ja que consideren les despeses que generen una mica altes. El to d'exigència amb què el jove estudiant Heribert Barrera reclama els diners mereix un toc d'atenció per part d'Antoni M. Sbert³⁵². De fet, no hi ha massa contacte entre el Patronat de la Residència i el grup d'estudiants, aquest punt es planteja l'abril de 1940 i no s'acaba de concretar. Manuel Alcàntara només assumeix el paper de fiscalitzador dels comptes i és qui lliura els diners de la Fundació Ramon Llull o de la Layetana Office que li van enviant des de París per aquest propòsit³⁵³.

La intencionalitat política del sosteniment d'aquest petit grup d'estudiants és claríssima i segueix la línia de la política de la Generalitat al primer exili francès de cercar amb totes les forces la unificació dels nuclis de catalanistes compromesos. Resulta un testimoni més de la línia política que s'ha decidit seguir. En paraules del mateix Heribert Barrera, "l'ajut als estudiants representà en efecte una protecció a la cultura catalana, no perl que ells significaven –evidentement molt poca cosa– sinó simbòlicament i pel que podien significar en el futur"³⁵⁴.

3.6 Algunes reflexions sobre la Residència de Montpeller

Després d'haver-nos aproximat a la realitat més material de la Residència de Montpeller estem més en disposició d'extraure algunes idees a mode de conclusions.

Entenem el falansteri montpellerí com una eina clau en l'estratègia de supervivència de la Generalitat de Catalunya en el camp polític, cultural i institucional. Aquesta es concep com un instrument de preservació de persones i, sobretot d'idees. El fet que no trobem rastre d'instruccions polítiques actives per fomentar el catalanisme republicà en aquest primer exili (cosa que sí van fer els comunistes als camps de concentració) provinents de les altes instàncies polítiques catalanistes de París i l'obsessió per ampliar el radi d'acció de la residència amb noms de persones concretes, ens fa pensar en una política de conservació de l'element humà com a eix vertebrador de les línies polítiques

---

³⁵¹ ANC Artea 7.1.3, doc. 17. Carta de Manuel Alcàntara a Joan Tauler 29/03/1940.

³⁵² ANC Artea 7.1.3, doc. 26. Carta d'Heribert Barrera a Joan Tauler, 31/01/1940.

³⁵³ ANC Artea 7.1.3, doc. 44. Carta de Manuel Alcàntara, probablement dirigida a Joan Tauler.

³⁵⁴ ANC Artea 7.1.3, doc. 45. *Memòria de les activitats del grup d'estudiants catalans de Montpeller durant l'any 1940.*

mestres de Lluís Companys a França. Entenem que aquesta política de conservació de les persones, va ser considerada pel President Companys i els seus col·laboradors, com a quelcom vital per conservar les idees republicanes democràtiques del catalanisme polític, enfront l'erm polític i cultural en què s'havia convertit Catalunya d'ençà que els franquistes n'havien pres possessió. Més enllà de voler fomentar el catalanisme entre els seus més propers, mitjançant la promoció de la cultura i la llengua, el que va voler realment és, salvar les seves vides. El context d'exili en territori francès no facilità en absolut que es promocionessin les idees catalanistes republicanes, ni tan sol entre els mateixos exiliats.

En paral·lel, Antoni M. Sbert, s'encarregà de portar a terme, des de la Fundació Ramon Llull i amb unes dimensions molt més modestes i clarament enfocades a la intel·lectualitat i als màxims exponents culturals i artístics, les seves polítiques de preservació de la llengua i la cultura catalanes. Per aquest objectiu, queda clar que no utilitzarien la Residència de Montpeller com a plataforma de difusió; per tant, ni es van donar instruccions polítiques explícites pels residents, ni es van promoure iniciatives culturals que haurien restat places a molts dels que prèviament, havien estat admesos. Lluís Companys, disposà una llista prèvia de diversos centenars de col·laboradors, que volia reunir fos com fos sota els seus auspicis. Només va poder portar a terme el seu pla, en la mesura que els recursos proporcionats per la JARE li ho van permetre, sempre cercant consolidar aquest nucli imprescindible per a la represa després d'una hipotètica i esperada "reconquesta". Tanmateix, aquesta concentració de poder, acabà per no agradar a alguns sectors del catalanisme exiliat i això portà que bona part de les crítiques que rebé Lluís Companys durant aquells mesos, vinguessin pel fet d'haver esdevingut el responsable directe de l'administració dels recursos provinents de la JARE³⁵⁵.

La unió de tots els catalanistes republicans sota una mateixa ègida no era estrictament necessària, es podria haver disposat un sistema de subsidis paral·lel al que el SERE o la JARE van bastir. Però si així hagués estat no s'hauria pogut controlar com es va fer.

---

³⁵⁵ Morales, M.. *El Parlament de Catalunya: República, Guerra civil i Exili*, Base, Barcelona, 2012, p. 194. Algunes d'aquestes crítiques les recull el testimoni del terrassenc Ferran Canyameres que, en el seu llibre contra el diputat i dramaturg Joan Puig i Ferrater, *"El gran sapastre"*, ens diu des de París, on s'instal·là el febrer de 1939: *"ja no podia més, indignat de veure com les institucions de socors als refugiats només es preocupaven dels que s'havien mogut en la política"*. L'autor posa en boca de l'ex-conseller Joan Puig i Ferrater una crítica mordaç, típicament seva: *"no sé què fa, aquesta gent de la Generalitat! Vinga muntar oficines i oficinetes, i els pobres podrint-se pels camps de concentració o vivint de la caritat d'organitzacions estrangeres"*. Canyameres, F.. *El gran sapastre*, Agut editor, Barcelona, 1977, p. 126 i 156.

L'organització i el seguiment de la residència va ser exhaustiu, generant unes despeses administratives, que es podien haver dedicat a cobrir les necessitats bàsiques de més persones, però l'ordre i el control burocràtic prevalien, com l'única manera de disposar dels ressorts de comandament. Tots els refugiats catalans dels camps de concentració van saber, amb gran rapidesa, quines eren les oficines on s'havia de sol·licitar un subsidi econòmic, una ajuda material o una plaça a la residència de Montpeller, així ho testimonien els milers de cartes conservades en el Fons de la Generalitat a l'exili. Dins l'imaginari col·lectiu de l'exili català era clara i difosa la idea que, més que mai, el diner era poder i també a l'inrevés. Amb els pocs recursos que es van obtenir del Govern republicà, es bastí una xarxa d'habitatges, amb servei complet de manutenció, mobiliari, vestimenta, atenció mèdica amb una gestió i atenció absolutament exemplars. En aquesta realitat no hi va haver espai per a la cultura, ja que la prioritat, com hem dit, era la supervivència de les persones, en el nivell més bàsic. Hem vist com el perfil dels residents era marcadament polític i institucional, més que no pas intel·lectual, artístic o acadèmic, amb aquests darrers, modestament representats.

Està clar que la residència de Montpeller va ser la prioritat absoluta de la Generalitat de Catalunya al primer exili, ja que abans que els diputats, els membres del darrer Govern o el mateix president de la Generalitat poguessin assegurar-se una pensió (sense perjudici de rebre diners per altres mitjans), es va prioritzar el sosteniment de l'alberg de l'Hérault. Una vegada els recursos mínims obtinguts amb el pacte amb la JARE van ser assegurats, la partida més gran i la més onerosa va continuar essent la residència de Montpeller.

Volem destacar aquesta política d'unió, enfront la política de salvi's qui pugui del Govern Republicà. Les lluites intestines entre prietistes i negrinistes, fins el punt de constituir-se organitzacions d'assistència als refugiats completament paral·leles, no es van produir en l'espectre polític catalanista. Malgrat les diferències, que van ser moltes, la Generalitat va procurar sempre assistir a tots els catalanistes republicans. Prova d'això és el sosteniment d'un grup de refugiats d'Estat Català que van ser deixats d'ésser auxiliats pel Comitè Britànic, hostatjats a un refugi a Narbona, les pensions que rebé la família de Manuel Carrasco Formiguera d'Unió Democràtica Catalana, els estudiants del CUM, també abandonats en un moment donat pel Comitè Britànic i molts altres exemples d'aquesta política oberta i conciliadora que va procurar portar a terme el President, malgrat les difícils circumstàncies. Al nostre entendre, el màxim exemple

d'aquesta política unitària respon a la capacitat dels líders polítics catalans d'aconseguir el consens necessari per a la creació del Consell Nacional de Catalunya a començaments de 1940, tot superant les enormes diferències que separaven les diferents sensibilitats del catalanisme republicà. Hauria estat fàcil i, fins i tot lògic, que les forces catalanistes republicanes s'haguessin dividit, tot emparant-se en un o altre dels dos bàndols espanyols enfrontats, però no succeí d'aquesta manera. Pensem que, en certa manera, la capacitat d'aglutinar persones de talla política al voltant de la residència de Montpeller, ajudà en gran mesura a evitar la cristal·lització en mals majors dels corrents de divisió que circulaven entre els diferents grups del catalanisme exiliat. El sentiment que el paraigua del President, sempre estava disposat a aixoplugar els seus –en un sentit ampli de l'expressió– de ben segur ajudà a apaivagar els ànims de molts exaltats.

Aquesta política d'ajuda de caire transversal, contrasta amb la renúncia a l'assistència de caràcter vertical, que es deixà en mans de les institucions espanyoles d'ajut als refugiats. Com és lògic, el fet de prescindir de la tasca d'atenció directa als refugiats de base, no contribuí positivament a la bona imatge de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Així, mentre testimonis de l'època expressaven l'alegria que hi havia entre els residents de Montpeller en rebre visites del President Companys o d'algun membre destacat de la Generalitat, constituïa un fort contrast la fredor que visites similars produïen entre els internats als camps.

4. LA RESIDÈNCIA DE TOLOSA DE LLENGUADOC

4.1 Com es constitueix la residència i qui la promou: el paper de la Generalitat de Catalunya

Després d'analitzar les estructures d'acolliment organitzades per la Generalitat de Catalunya a Montpeller, volem apropar-nos a un dels màxims exponents del que hem anomenat "el pla alternatiu": la Residència de Tolosa. Aquest capítol ha d'ajudar-nos a entendre el funcionament del sistema d'assistència social bastit pel doctor Camile Soula. L'objectiu és aclarir com es va constituir, amb quins objectius, quins van ser els responsables de la seva posada en marxa, qui s'encarregava de la seva administració, quines persones hi eren admeses i amb quins criteris. Pensem que una bona manera, des del punt de vista qualitatiu, d'apropar-nos al dia a dia de la residència de Tolosa és partint d'un text inèdit, redactat íntegrament per una de les persones més implicades en el projecte tolosà. El manuscrit és un article, de data 4 de febrer de 1940, trobat en una carpeta que forma part de la documentació del Fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Com sabem, aquest fons, és un recopilatori dels papers generats per l'oficina de Presidència instal·lada a París entre 1939 i 1940. Entre altres tasques, el que feia era promoure la publicació de la revista d'exili *El Poble Català* i, justament, aquest és el títol de l'esmentada carpeta dipositada a l'ANC. Dins aquesta carpeta trobem nombrosos articles de diversos autors com Alexandre Cirici, Nicolau M. Rubió, Guifré Bosch, Francesc Adell, Josep Sans i poesies de Baptista Xuriguera, d'Alexandre Deulofeu o del mateix Ventura Gassol. Alguns d'aquests escrits estan datats el febrer de 1940, i redactats a Mèxic, amb la qual cosa, suposem que eren pendents de publicar al setmanari en el moment de la seva clausura, durant aquelles jornades. Sobre aquesta revista, ens diu Maria Campillo que *"el número 17 d'El Poble Català, corresponent al 16 de febrer de 1940, no va arribar a publicar-se malgrat haver estat compost amb galerades. La historiadora Geneviève Dreyfus-Armand, en una conversa particular sostinguda l'any 1992 a París, va dir-me que possiblement El Poble Català va ser suspès per pressió del mariscal Pétain, en aquell temps ambaixador de la República francesa a Madrid, a través d'un llarg telegrama que el 9 de febrer de 1940 va enviar al president del consell francès, en el qual va expressar la preocupació que "l'activitat dels refugiats no comprometi les relacions de França amb els dirigents actuals a*

Madrid i no faci, en plena guerra, el joc dels nostres enemics...". El Poble Català havia començat a publicar-se el 27 d'octubre de 1939 i en van sortir setze números, fins el 9 de febrer de 1940. Era dirigit per Jaume Miravittles i Rafael Tasis"³⁵⁶.

Així, sembla raonable pensar que l'article del metge Jesús Maria Bellido amb el títol *Un any a Tolosa*³⁵⁷ estava destinat a ser publicat al número 17 de la revista *El Poble Català*, previst pel 16 de febrer de 1940.

Si pot resultar interessant l'article per la seva manca d'edició, també ho és pel seu contingut, que busca resumir, amb una òptica molt propera, el primer any de la residència de Tolosa. És per nosaltres, la visió oficial de la comunitat d'exiliats més propera al nucli de la Generalitat de Catalunya.

Sota aquestes línies transcrivim tot seguit el mencionat article del doctor Bellido:

"Un any a Tolosa"

"Els meus i jo també fórem arrossegats per la riuada humana que, costa amunt, travessà els colls del Pirineu, l'hivern de l'any passat: durant tretze dies, havíem vagat per les carreteres gironines, i havíem reposat a Servià i a la Jonquera, a Llançà i a Sant Hilari, a Medinyà i a Darnius, en llits d'hostal i damunt la paperassa d'un arxiu burocràtic, a dins de l'Austin o a la cabina d'un sleeping deturat en una via morta, i també a terra, sota d'un sostre amic. Enduràrem tota llei d'incomoditats i fruïrem alhora la cordialitat hospitalària dels que ens veien partir, i mig els fèiem pena i mig ens envejaven. Passàrem la cadena la tarda de Sant Blai, i avui fa un any, a la matinada, érem els meus i jo a sengles cambres d'un hotel de Tolosa.

Sabíem que allí érem esperats. Els amics tolosans, llurs noms no cal que siguin ara dits: tots els teniu a flor de llavi. Havien estat sempre hospitalaris, no ja pel turista que es deturava a la ciutat garonesa, si que també, pels que, per evitar repressions, aquest últims vint anys tant sovintejadores a casa nostra, aquí es desplaçaven. Els fisiòlegs tolosans, pel demés, col·laboradors del temps de l'escola catalana, amics cordials dels nostres homes de ciència, eren al primer lloc, entre els que, del primer moment, d'acord amb els elements de la Generalitat, s'esforçaven en fer, el més eficaç possible, el nostre acolliment. Volien que les seves ofertes, beneficiessin el major nombre, i així, el dia 13 de febrer, en inaugurar-se el menjador de la "Maison des Etudiants", foren cap a una

---

³⁵⁶ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, cop., Barcelona, 2000, nota 2 a la carta 97.

³⁵⁷ ANC Artea 11.7.1, doc. 38-51, Article inèdit *El Poble Català* número 17, 16/02/1940, "Un any a Tolosa" de J.M. Bellido, 04/02/1940.

seixantena, la majoria catalans, els que hi soparen i el mateix dia se sortejaren els pisos per a famílies de la caserna "des Pompiers" del Pont Saint Sauveur, entre catorze grups d'estadants. Els amics tolosans, sempre amb llur bon desig, volgueren que dinéssim i sopéssim tots junts i ocupéssim els apartaments de la dita caserna, amoblats (sic) amb austeritat, però que la cura i el bon gust de les mestresses ha pogut fer amables i endreçats. L'experiència, cal confessar-ho, ha estat difícil, i no ha deixat de passar per moments perillosos, i a voltes els grinyols dels rodatges han estat oïts de París, però al cap d'un any, bé podem dir que el nostre falansteri ha reeixit. Uns professors de la Facultat barcelonina (de Medicina), uns altres de la de Lletres, uns quants escriptors, uns pocs pedagogs i uns funcionaris de la Conselleria de Cultura, foren els primers en instal·lar-s'hi. Després el nombre va augmentar: cap a mitjans de maig atenguérem el nombre de tres-cents quaranta. Ara som cap a cent vuitanta, més de la meitat catalans.

Els professors de Medicina foren els primers en enquadrar-se dins les activitats normals tolosanes: als laboratoris de fisiologia de la Facultat, als del Parc dels Sports i del Centre anticancerós de La Grave i als serveis clínics del mateix Centre, a les seccions de la "Société de Chirurgie" i a les causernes (?) de les tardes del primer laboratori esmentat hom podia àdhuc imaginar que continuàvem la vida normal d'abans de la guerra d'Espanya.

Ben aviat la Universitat, associada al Capitoli (que són aquí de fa set segles els dos pols de la vida ciutadana), volgué donar-nos la benvinguda i a la gran sala dels il·lustres, un dels adjunts al Marie, que és alhora professor de la Normal, ens saludà en nom d'ambdues institucions, essent correspostes les seves paraules per un dels nostres.

L'orador tolosà evocà el record d'un banquet celebrat a la mateixa sala l'any 1907, en honor d'una representació del Consistori municipal barceloní, i feu veure, com essent tant diferents l'esclat i l'ornament de la sala, aleshores, i ara, 16 de febrer de 1939, la cordialitat entre les dues grans ciutats, era la mateixa, i la simpatia pels intel·lectuals catalans arribats en exili forçat, feia més significativa la reunió.

Els companys no metges també s'incorporaren tot seguit a la vida cultural tolosana en tots els seus aspectes: a les classes de geografia de la península ibèrica i a les de cultura francesa de la Facultat de Lletres, a les de literatura occitana de "l'Institut Catholique", a les vetllades (manca un fragment d'un parell de línies).

Cada dia que passava arribaven nous companys d'exili: es completaven les famílies disperses, els amics tolosans anaven als camps i en treien aquelles persones de les

quals es tenien noves. Altres arribaven espontàniament i aquí restaven. També en passaven d'altres de camí cap a París, o cap a diversos llocs. Uns, els més joves, sempre optimistes, es contagiaven a tots amb llur delit: hom parlava de representacions teatrals, s'assajaven ballets populars i cançons, es feien excursions i el dissabte de Pasqua una coral mig improvisada cantà les caramelles davant la casa del nostre màxim amic. Els vells que arribaven, afeixugats i fins malalts per la fugida i les setmanes de camps o tristos per la manca de noves o les males noves dels familiars i els amics restats a casa, deixaven el jovent que obrés a son grat, àdhuc s'associaven sovint a la gatzara, i no se'n planyeren mai.

La vetlla del 14 d'abril, a la sala-menjador embanderada de la "Maison des Étudiants", hom commemorà la data: havíem tingut sessió de cinema a la Sala Pax, en honor nostre, i a l'hora de sopar férem honor, entre altres menges, a uns conills de talla excepcional. Ens acompanyaren els amics francesos, no mancaren els parlaments, cada un en la llengua de l'orador, i es trameteren uns telegrams a Mestre Fabra, i Ignasi Bolívar, patriarques dels comensals.

Per aquells dies partiren cap a Roissy alguns dels homes de lletres i cap a Mèxic, amb la primera expedició del Sinaia, uns quants metges i professors. En canvi arribaren uns pocs amics que havien passat la frontera pirinenca i algunes dones coratjoses també l'havien travessada, es reuniren amb els marits que eren amb nosaltres. Una d'elles, jove i robusta, l'enterràrem l'onze de setembre, morta en donar a llum el primer fill. Altres arribaren acompanyades de llurs infants: aquests són l'alegria del menjador i dels pisos de la caserna, hom els atén en tot i cura que no oblidessin pas la parla de llurs pares, per ara amb tot succés.

La gent de lletres nostra i la joventut bulliciosa assistiren a tots els actes dels Jocs Florals, els primers dies de maig. Al sopar de l'Escola Occitana hi foren convidats dos dels nostres: tots eren presents a l'hora dels parlaments. En boca d'un de nosaltres i en la d'una gentilíssima poetessa rossellonesa, la nostra llengua ocupà el lloc degut. El secretari de l'Escola Occitana, gran amic dels catalans, al qual tantíssimes atencions devem, encara ens remerciava del nostre concurs, dut del seu bon afecte.

El dia de Sant Jordi, hom celebrà la primera reunió a la sala-biblioteca, encara sense arranjar, del pis baix de la caserna. Hi hagué un parlament, es llegiren poesies i, per primera volta, servidora de la vida cultural dels emigrats catalans a Tolosa, s'anomena la vella Caserna "Residència Ramon Llull". Molt pocs dies després, finida la instal·lació, obra entusiasta dels propis residents (cap obrer de fora no hi posà les

mans), les sales eren inaugurades. Tots els dimarts i tots els divendres hi hagué conferències i converses, puis la darrera setmana de juliol i per Tots Sants s'ha reprès la vida en les mateixes condicions. Un bon aparell de ràdio allà instal·lat permet ultra rebre les noves del dia, fruir audicions musicals, àdhuc d'estacions llunyanes.

El detall de la vida cultural de la nostra Residència ha de constar en el segon número de la "Revista de Catalunya": resumir-lo ens és empresa difícil i hi renunciem.

La revetlla de Sant Pere, el nostre quadre escènic deixà la residència, per actuar públicament a la sala del cinema Pax, de la rue du Taur. Hom hi representà Bettina, la deliciosa comedieta de Musset, i una pantomima de circumstàncies, d'ambient vuitcentista: hi hagueren també dances populars catalanes. Ni el 14 d'abril ni la nit del 28 de juny, tot i haver-los pregat, fou possible decidir als altres, no catalans, a cantar o ballar.

L'èxit fou complet, i els joves actors i dançaires foren ben justament aplaudits. Els primers dies de juliol, una exposició de caricatures de residents i dels amics tolosans, a les sales de lectura i de conversa, degudes al llapis d'un popular dibuixant de la colla, fou molt visitada i alguna d'aquestes caricatures ha estat publicada a "El Poble Català", acompanyant impressions sobre la vida popular tolosana. També, a la residència mateixa, hom ha donat classes als infants, als joves que volien ingressar als Liceus, de català, francès i història de França per a tots.

La guerra, esclatada el setembre, va ésser ocasió de que a l'octubre una vintena d'homes joves sortissin a fer veremes a la regió de l'Aude, d'on tornaren a les tres setmanes colrats i endurides les mans pel treball. L'element femení, en gran nombre, assistí a unes lliçons d'infermeria, fetes en previsió de les necessitats d'assistència a malalts i ferits: el Centre anticancerós oferí les seves sales per a les pràctiques de les alumnes. L'onze de novembre, en nombrosa colla, en la qual s'hi comptava un sacerdot català, també exiliat, anàrem a dipositar la nostra garba de flors al monument als morts de la gran guerra, de l'Abbée(?) Alphonse Peyrat. Per aquells mateixos dies moria Alfons Maseras: aquesta mort fou ocasió una vegada més de constatar l'afecte a tots nosaltres, dels amics tolosans.

Arribava Nadal i el dia d'any nou: a la residència hi ha un pessebre. Hi són el sepulcre dit dels Escipions i el pont de Martorell i la casa de les Valls d'Andorra la Vella i les muntanyes de Montserrat. Els infants protesten que no hi ha neu i ben pocs dies després n'hi ha al carrer. S'ha arranjat una sala gran al soterrani, amb una taula de ping-pong i una més petita capaç per a vint-i-cinc auditors, per a les classes: les converses,

sovintejadors, sobre els temes d'actualitat i també els eterns, han continuat fent-se a la vora del foc, a la sala de lectura del club. Les conferències es fan a la sala gran, que hi caben vuitanta seients.

Fa uns mesos no hi ha a la residència cap desvaga: els serveis tolosans de les organitzacions d'ajuda als refugiats espanyols ocupen les nostres noies i bon nombre de nosaltres mateixos. També treballen molts en serveis tècnics, segons les pròpies aptituds, ja pel setembre, ens oferirem, per via dels amics tolosans, de l'Associació dels amics de la República francesa, i els de professió científica a través d'un il·lustre amic parisenc, físic insigne, a l'Administració francesa, per si hom creia oportú aprofitar els nostres serveis.

Ha passat un any: en començar la segona anyada, sols se'ns acut reiterar la nostra gratitud als amics tolosans, Mme. Calverac, i els professors Soula, Faleucci (?), Pui (?), Fouché, Plandé (?) i Servet, i als compatricis nostres Mestre Fabra, Carles Pi i Sunyer i Antoni M. Sbert, que ens han visitat i han facilitat la nostra estada aquí, afegint-hi l'abat Joseph Salvat, que tant gentil ha estat pels seus amics catalans en totes les ocasions.

Tolosa del Llenguadoc, 4 de febrer del 1940"

Efectivament, l'escola catalana de fisiologia³⁵⁸ i, un dels seus pals de paller, Jesús Maria Bellido tingué molt a veure amb l'inici de la residència de Tolosa. Salomó Marquès³⁵⁹, que ha utilitzat l'arxiu de la família Bellido i el del Centre d'Història Contemporània de Catalunya per una investigació sobre els mestres a l'exili republicà, ens diu que el doctor Bellido destacà per la seva activitat en favor dels refugiats des del mateix exili. Va ser un polític i professor universitari que treballà incansablement per la renovació de la Universitat de Barcelona. L'autor de l'article visità París durant la Guerra Civil en una reunió científica en companyia d'altres professors de la Universitat Autònoma de Barcelona³⁶⁰ en un àmbit de consolidació de padris francesos i de construcció d'una

---

³⁵⁸ D'aquesta escola, ens en parla Carles Pi i Sunyer a les seves memòries en els següents termes: "A Espanya hi havia dues principals escoles de fisiòlegs: els formats a Madrid per Negrín, i els que ho feren a Barcelona pel meu germà August", Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986, p. 91.

³⁵⁹ Marquès, S.. Article *Maestros republicanos*, dins REDER. Red de Estudios y Difusión del Exilio Republicano, Universitat de Girona.

³⁶⁰ Pous i Mas, T.. *Bibliografia mèdica del doctor Jesús Mª Bellido i Golferichs*, Barcelona, Fundació Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, 1984. En aquesta publicació, remarca Salomó Marquès, es cataloguen 129 publicacions entre treballs individuals, treballs en col·laboració, traduccions, pròlegs, comentaris, crítiques bibliogràfiques i resums. Tot publicat entre 1904 i 1941.

xarxa de confraternitat professional. Els contactes amb Camile Soula vénen per la seva condició de membre fundador de la *Societat de Biologia*, que el portarà a viatjar a França els anys 1918 i 1919, on inicia les connexions amb col·legues francesos, que ja havien acollit alguns professors durant la dictadura de Primo de Rivera³⁶¹. Jesús Maria Bellido va haver d'exiliar-se per haver exercit càrrecs de responsabilitat, durant el període republicà a l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, i per formar part, en nom de la Universitat Autònoma de Barcelona, del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) a partir del 17 de maig de 1938³⁶². Aquesta institució, com sabem, va preparar i intentà portar a terme, des del 27 de juliol de 1936, un projecte educatiu revolucionari integral. Políticament, Jesús Maria Bellido, va ser militant d'Acció Catalana Republicana, catòlic practicant, i fou nomenat per Juan Negrín comissari de Cultes el 9 de desembre de 1938 amb la creació del Comissariat de Cultes, per garantir la pràctica de las conviccions religioses³⁶³.

Durant la Guerra Civil, com ens recorda Carles Pi i Sunyer a les seves memòries, el doctor Camile Soula, al seu torn, visità Barcelona en el marc de l'acte organitzat per la Conselleria de Cultura per commemorar el 25è aniversari de la fundació de la Societat de Biologia, on "*assistiren August i Santiago Pi i Sunyer, Bellido, Jaume Pi i Sunyer, Puche, Carrasco, Cervera, Mira i el Dr. Soula*"³⁶⁴. Així doncs, sembla que els llaços creats entre les dues comunitats científiques transpirinenques gaudien de prou solidesa com per pensar que, en cas que s'esdevingués el pitjor, la part més afectada podria comptar amb el suport de l'altra, tal com finalment succeí.

L'article inèdit del doctor Bellido a *El Poble Català*, una vegada coneixem amb certa profunditat la personalitat del seu autor, ens ajuda a entendre els inicis de la residència. Efectivament, el degà de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona ens explica com, a través de diverses peripècies, juntament amb la seva família, travessa la frontera i s'instal·la en un hotel a la ciutat del Garona.

Continua l'article dient-nos que "*sabiem que a Tolosa èrem esperats*". Sabem els motius pels quals la família Bellido eren esperats, i també sabem que la resta de refugiats, amb

---

³⁶¹ Bellido, J.M.. *Vint-i-cinc anys de vida anecdòtica de Societat de Biologia*, Revista *La medicina catalana*, núm. 51-52, Barcelona, 1937, p. 23-34.

³⁶² Fontquerni, E.; Ribalta, M.. *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil: El CENU*, Barcelona, Barcanova, 1982, p. 41.

³⁶³ Ragner, H.. *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976, cap. XII i Manent, A.; Raventós, J.. *L'Església clandestina a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 226-234.

³⁶⁴ Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986, p. 92.

excepció d'una desena més, que tenien contactes d'alt nivell acadèmic a Tolosa, no ho eren i, fins i tot, aquells que creien que tenien el dret de gaudir d'una plaça a la residència per la seva suposada condició d'intel·lectuals, tampoc se'ls va facilitar la seva entrada.

Els primers dies ens els descriu l'administrador Lluís Torres Ullastres en una carta primerenca dirigida al seu amic i protector Carles Pi i Sunyer el 20 de març de 1939³⁶⁵, que és, segurament qui el recomana davant el Dr. Soula per exercir aquest càrrec: *"Als pocs dies de funcionar el menjador, per disposició de Mr. Soula, començàvem a traslladar-nos a la Caserna un nombre de companys sortits d'Agullana. (Prèviament s'havia fet un sorteig entre els intel·lectuals acollits a la protecció del Comitè Universitari; catalans i castellans. Del grup de la Institució de les Lletres, solament hi eren comptats Jordana, la muller de Benguerel, Murià i Rodoreda; dels demés no en sabíem res, ni els érem grats (...) els primers estadants de la Caserna fórem: Bransuela, Maseras, Vinyes, Bagaria, Guansé, Terrades, Artís i nosaltres"*. Com veiem, pràcticament, descriu paraula per paraula el testimoni que hem recollit de Jesús M. Bellido per la revista *El Poble Català*. No sembla que, pel fet de ser catalans tinguessin ni més ni menys drets que altres per rebre acolliment i, pels termes que utilitza, tampoc fa la impressió que la Generalitat tingués molt a veure amb aquest inici ni amb la inclusió o exclusió de determinats exponents de la *intelligentsia* catalana en el falansteri tolosà. Tot i així, el doctor Bellido ens parla de com *"els fisiòlegs tolosans, pel demés, col·laboradors del temps de l'escola catalana, amics cordials dels nostres homes de ciència, eren al primer lloc, entre els que, del primer moment, d'acord amb els elements de la Generalitat, s'esforçaven en fer, el més eficaç possible, el nostre acolliment"*. Quina importància li hem de donar a aquest *"d'acord amb els elements de la Generalitat"*?. Pel que sembla, els elements de la Generalitat van procurar col·laborar, si més no, facilitant contactes, amb la coordinació inicial de la residència, tanmateix mirarem d'esclarir fins a quin punt això fou així i en quina mesura. L'article, com hem vist, ens parla superficialment de les casernes on es van instal·lar, quin tipus de gent s'hi va allotjar, com van intentar reeixir laboralment a la ciutat del Garona, com va ser l'acollida occitana, quines activitats culturals van portar a terme i, com es va entomar la nova realitat bèl·lica del país veí, dins l'ambient dels exiliats. Sense més informació per

---

³⁶⁵ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, cop., Barcelona, 2000, 29 bis, Carta de Lluís Torres Ullastres a Carles Pi i Sunyer 20/03/1939.

extreure, deixem de banda l'article del doctor Bellido per analitzar altres fonts primàries tot cercant més informació sobre els inicis de la residència de Tolosa.

Per explicar els seus orígens, és a dir, com es va promoure i qui ho va fer, ens servirem també de les aportacions de Maria Campillo, Francesc Vilanova i Montserrat Corretger. Aquests investigadors han elaborat la seva interpretació, tot recopilant les fonts primàries provinents, principalment, de les cartes rebudes pel darrer conseller de cultura Carles Pi i Sunyer i la documentació continguda al Fons Maria Baldó de Tolosa. Entenem que la utilització d'aquestes fonts és positiva i ens pot donar una visió força completa de la situació, però, és evident, que fins que no accedim a la documentació generada pel mateix *Comité Universitaire Tolousain d'aide a l'Espagne Republicaine*, no disposarem de totes les peces del trencaclosques. Mentre no tinguem accés al mencionat fons francès, entenem que el punt de vista de la Generalitat de Catalunya a l'exili, tant el provinent del Bureau d'Information com de l'Oficina de Presidència, que ens aporten els fons anomenats d'Artea de l'Arxiu Nacional de Catalunya, poden resultar d'utilitat per completar la imatge que ens dona la historiografia existent sobre la Residència de Tolosa.

Analitzant el Fons Maria Baldó, Montserrat Corretger ens recorda el que hem vist: que el suport dels professors francesos de Toulouse als intel·lectuals catalans ja ve del primer exili, durant l'època del dictador Miguel Primo de Rivera³⁶⁶. Alguns científics, principalment metges, com el Dr. Bellido disposaven dels contactes que havien mantingut de manera regular amb els seus col·legues de la ciutat rosa durant el primer terç de segle. Així, com una cosa més o menys natural, a mode d'una continuïtat de l'ajuda que s'havia prestat en anteriors ocasions, de manera puntual i, amb una intensitat molt menor, es creà l'anomenat *Comité Universitaire Tolousain d'aide a l'Espagne Republicaine*. Aquest és definit per Montserrat Corretger com una primera plataforma projectada i dirigida per Camile Soula, amb l'actuació d'Ismaël Girard, metge i Josèp Salvat³⁶⁷, professor i literat. En quin moment es va constituir el Comitè, quins eren els

---

³⁶⁶ Corretger, M.. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M.; Tovar, F. (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006, p. 31.

³⁶⁷ Josèp Salvat, dirigent del *Collègi d'Occitania* a Tolosa i de la revista *Lo Gai Saber*. Abans de la guerra havia visitat Catalunya. Durant l'exili promogué actes de fraternitat catalano-occitana. Membre de l'Institut Catòlic de Tolosa, ajudà molt els exiliats catalans, tant des del punt de vista material com cultural, Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, p. 83, nota 2.

membres del seu patronat, els detalls dels seus estatuts, així com les memòries de les seves activitats ens resulten desconeguts.

Sembla raonable pensar, basant-nos en la poca informació de què disposem, que en els seus inicis, l'anomenat falansteri, va ser iniciativa exclusiva d'alguns membres de la Universitat de Tolosa, principalment del doctor Camile Soula. En paraules de Jesús Maria Bellido al seu article inèdit destinat a *El Poble Català*: "*sols se'ns acut reiterar la nostra gratitud als amics tolosans, Mme. Calberac³⁶⁸, i els professors Soula, Faleucci (?), Pui (?), Fouché³⁶⁹, Plandé (?) i Servet, i als compatricis nostres Mestre Fabra, Carles Pi i Sunyer i Antoni M. Sbert, que ens han visitat i han facilitat la nostra estada aquí, afegint-hi l'abat Joseph Salvat, que tant gentil ha estat pels seus amics catalans en totes les ocasions*". No hem trobat evidències clares que indiquin que la Generalitat intervingués decisivament en el seu bastiment inicial, més aviat al contrari.

Trobem sovint, com una cosa comunament acceptada per una bona part de la historiografia recent, la idea de fer passar la Residència de Tolosa com una iniciativa de la Generalitat de Catalunya per acollir els exponents més importants de la intel·lectualitat catalana. Montserrat Corretger explica que la Fundació Ramon Llull, promoguda per Antoni Maria Sbert, va ser la que "*reprengué i dugué a terme en la mesura del possible l'organització i el mecenatge de les activitats culturals catalanes a l'exili –entre elles la continuació de la Revista de Catalunya– i permeté en els primers temps, emmascarada sota el patronatge francès, l'obra d'assistència als refugiats catalans i l'establiment dels primers centres d'acollida, com el de Tolosa*"³⁷⁰. També Maria Campillo i Francesc Vilanova es pronuncien en un sentit similar, potser contemplant matisos molt més ajustats al que probablement va ser. Ells ens diuen que "*a Tolosa de bon començament hi ha la idea, compartida per Soula i els refugiats més propers al Comitè Universitari, de constituir un grup estable, integrat a la vida universitària i als serveis que s'hi relacionen, i també la voluntat (no compartida,*

---

³⁶⁸ No sabem qui és, però J.M. Bellido la cita en una de les seves cartes a Carles Pi i Sunyer de data 30 de maig de 1939. Entenem que és alguna persona de talla intel·lectual, doncs s'espera d'ella que llegeixi alguns textos propis en públic. Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, p. 82.

³⁶⁹ Pere Fouché, lingüista rossellonès, Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, p. 83, nota 5.

³⁷⁰ Corretger, M. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M.; Tovar, F., (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006, p. 32.

sembla, pel conjunt del Comitè) de fer d'aquest nucli un centre de projecció cultural i científica catalana"³⁷¹.

Intentarem analitzar els dos aspectes de l'afirmació comunment acceptada en l'historiografia de l'exili catalanista republicà respecte a aquestes dues residències. En primer lloc: quin paper real va tenir la Generalitat de Catalunya a l'exili en el seu bastiment i, en segon terme, si realment acolliren a intel·lectuals catalans o no.

És cert, que des del primer moment, els membres catalanistes republicans del Govern de la Generalitat a l'exili, amb el President Companys al capdavant tenen definida l'estratègia, Carles Pi i Sunyer ens ho deixa ben clar. El que fou conseller de Cultura del govern investit per Companys el juny de 1937, creuà la frontera el 5 de febrer de 1939 acompanyant el president de la Generalitat i, dos dies més tard, després de passar els primers moments a Perpinyà, viatjà a París, on vivia la seva família. En una nota escrita el febrer de 1939 posa com a requisit enormement facilitador per començar a treballar en favor dels refugiats catalans, la derrota de la República. Ho considera així, perquè amb la fi de la guerra seria possible el trencament definitiu entre la Generalitat i les autoritats de Negrín, amb les quals les desavinences havien acabat per ser insuportables i paralitzants³⁷². Paradoxalment, era necessari que la guerra finalitzés per començar a percebre recursos econòmics del Govern central republicà, sense els quals, la feina assistencial difícilment es podia dur a terme.

Com dèiem, entre les tasques a portar a terme a l'exili immediat destaquen les següents, consignades a la citada nota: "1) Agrupar els nuclis de catalans exiliats responsables i persones representatives en una organització conjunta. 2) Gestió a prop de les autoritats franceses demanant el millorament del règim dels camps de concentració. 3) Creació de residències o allotjaments per a grups de refugiats en centres urbans que ofereixin facilitats materials per fer-ho. 4) Creació de grups o comitès de suport als refugiats a França, Anglaterra, Bèlgica, Estats Units, etc., lligats a l'organització conjunta, amb seu a França. 5) Establir relacions immediates amb els centres catalans d'Amèrica, els quals haurien d'aportar ajuda en metàl·lic o material per als refugiats i possibles sortides per als exiliats. 6) Contactes amb comitès internacionals d'intel·lectuals per reclamar-los ajuda proporcional al nombre dels nostres exiliats. 7)

---

³⁷¹ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000, p. V-VI.

³⁷² Citat per: Vilanova, F.. Article dins de *Carles Pi i Sunyer (1888-1971)*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1995, p. 193.

*Demanar als organismes francesos d'ajuda que facilitin a l'organització conjunta mitjans econòmics o possibilitats de sosteniment dels exiliats. 8) Gestionar prop d'ambaixades i consulats les sortides col·lectives o individuals cap als països respectius. 9) Formalitzar un organigrama de treball d'una manera immediata, que comenci la feina d'organització de l'ajuda als refugiats. 10) Aprovar un pressupost per al març del 1939, a partir dels diners i els cabals de la Generalitat, el govern de la República i les organitzacions i els comitès ja existents dedicats a aquesta tasca"*³⁷³.

Volem destacar els dos punts que més atenció mereixen en relació al tema que tractem: el primer, la intenció clara de la Generalitat de crear residències o allotjaments per a grups de refugiats en centres urbans, i el segon, la voluntat de recolzar la seva activitat en organismes o comitès francesos per tal de tirar endavant els seus propòsits. Aquí, la relació estreta entre Carles Pi i Sunyer i el Dr. Soula, resulta clau i podria explicar algunes aspectes relatius a la gènesi del projecte tolosà.

Malgrat les intencions de la Generalitat, el cas de Tolosa va configurar-se, per la seva rapidesa, amb un aire diferent. El mateix dia 13 de febrer es van servir els primers dinars, com ens expliquen els que abans van arribar-hi. En una lletra, Maria Baldó de Torres, coneguda de Carles Pi i Sunyer dels temps de la Conselleria de Cultura, li facilita el testimoni de la promptitud amb què reaccionà el Comitè francès davant l'allau de refugiats que anaven arribant: *"us suposo enterat de l'acció intensa i eficaç que realitza en profit nostre el Comitè Universitari d'Amics de l'Espanya Republicana, destacant-se en ell, com un primer pla, el Dr. Soula. Allotjament, restaurant, servei de dutxes, ràdio... tot ens ho van resolent, tal com si fos un miracle (...) voldríem que al costat d'això hi hagués una sòlida base de treball, i esperem que aquesta ens la doneu vós estructurant quelcom que, en permetre'ns desenvolupar les nostres activitats, reflectís en la nova vida que li cal a Catalunya. Dijous el Municipi de Toulouse ens fa una recepció. Seria convenient de que hi fóssiu. La gent d'ací n'estaria molt satisfeta i a nosaltres ens faríeu un gran favor, perquè coordinats els esforços d'ells amb les aportacions de la Generalitat es podria fer un eficaç nucli d'activitats intel·lectuals"*³⁷⁴

---

³⁷³ Pi i Sunyer, C.. *1939 Memòries del primer exili*, Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona, 2000, p. 13.

³⁷⁴ Carta des de Tolosa de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer a Pepinyà, 13/02/1939, Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, carta 14.

Sembla, doncs, que la Generalitat va ser agafada amb el pas canviat en el cas de la Residència de Tolosa i no va poder fer res més que observar, com a mínim durant els primers mesos de la seva existència.

Jesús Maria Bellido en una carta dirigida també a l'exconseller de cultura, pretén que l'ordre de les coses es reverteixi: *"ha arribat ací, i es tractada molt hospitalàriament pels amics tolosans, un nombre important d'homes de lletres, de ciència i d'educadors, que es trobaven a Barcelona. Hi ha professors universitaris, joves i vells, catalans i madrilenys, mestres i professors de normal i instituts, i literats joves i vells. Ha estat organitzat un menjador col·lectiu, i va a instal·lar-se en una vella caserna de bombers, un falansteri, amb residències familiars. No cal dir que l'ànima de tot això és en Soula. Convé que ho vegeu, i que la Generalitat aparegui com a patrocinadora de tot"*³⁷⁵.

Com veiem, en el primer moment, la Generalitat no forma part dels elements que l'organitzen, tot i que semblava convenient a nivell polític als seus dirigents, que aquesta aparegués *"com a patrocinadora de tot"*. Els subjectes que li són fidels, com el Dr. Bellido o Maria Baldó, tractaran d'involucrar-la durant els mesos següents amb poc èxit i amargs retrets mutus fruit de la incomprensió i, segurament, de la dificultat en la comunicació.

Veiem reflectida aquesta frustració en les paraules de Maria Baldó recollides a una altra carta dirigida a Carles Pi i Sunyer ja al mes de maig de 1939: *"Voldríem però que aquesta Residència, complint els fins que vostè es proposava, fos quelcom de concret, intervingut pel Govern de Catalunya, o per la institució que ara supleixi a aquell. Ja he vist en la seva lletra que el projecte subsisteix i que es treballa per a superar totes les dificultats que forçosament han de sorgir fins a convertir-lo en realitat, però em complauria, Conseller, saber quelcom de més concret que em permetés una major confiança en el pervindre. Sbert va passar per Toulouse, vàrem parlar llargament. Exposà també la seva creença en fer a Toulouse una delegació de la Fundació Ramon Llull. Sembla però que els mitjans econòmics no tenen la solidesa que caldria i naturalment això em desconcerta i em deprimeix"*³⁷⁶. El que sembla és que el propi

---

³⁷⁵ Carta des de Tolosa de Jesús M. Bellido a Carles Pi i Sunyer a Pepinyà, 14/02/1939, Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, carta 15.

³⁷⁶ Carta de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer, maig de 1939, Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, carta 52.

Antoni M. Sbert només mostrava un *desideratum*. Realment, no tenia mitjans, ni d'influència política ni econòmica per fer-se amb el control de la Residència de Tolosa.

Com s'entén que, si aparentment la política general del Govern passava pel foment de les residències i allotjaments, fos la Residència de Tolosa una font de problemes o un inconvenient per la Fundació Ramon Llull dirigida per Antoni M. Sbert? És possible que el fet d'arribar a tal punt la gestió qüestionable de l'ex-conseller al capdavant de la promoció de les residències fos una de les causes per les quals, a començaments de la tardor de 1939, la gestió de les mateixes li deixés de ser confiada.

Intentarem desplegar algunes de les raons possibles, tot sustentant-les en les fonts primàries de què disposem. El fet que la Generalitat no aparegués inicialment com a promotora exclusiva de la iniciativa farà realment difícil que en un futur es fes càrrec de l'administració de la mateixa, tal com Jesús M. Bellido i Maria Baldó suggerien. Un altre punt crític serà la manca de recursos en prou abundància com per tenir un cert pes en la presa de decisions relatives a la residència. És possible que alguns altres factors, més de perfil polític, dificultessin la intervenció de la Generalitat d'una manera més decisiva en la gestió de la residència de Tolosa.

Hom pot arribar a copsar en una anàlisi acurada, que la idiosincràsia del Comitè promotor contemplava alguns punts que podien friccionar amb la línia marcada per la Generalitat. El Comitè Universitari Tolosenc d'Amics de la República Espanyola, volia ser un organisme apolític i, prohibia de manera explícita el desplegament d'activitats de tipus polític dintre del seu *Centre d'accueil*.

En aquest sentit, al contrari del que podria passar a Montpeller, on la residència depenia majoritàriament del suport econòmic de la Generalitat, la prohibició explícita de promoure el catalanisme republicà de manera activa dins dels murs de la *Maison des Étudiants*³⁷⁷, amb risc d'entrar en un enfrontament directe amb els seus promotors, fa poc atractiva i limitadora la influència que pogués intentar desplegar la Generalitat. Des de Tolosa doncs, no es podria fomentar la unió dels catalans, les idees republicanes o el suport obert als partits de tall catalanista republicà. Ni reunions, ni opuscles, ni pamflets, ni consignes d'actuació, ni mítings, ni publicacions partidistes de cap mena es contemplaven. Fins a quin punt hauria estat possible que la Generalitat hagués pres el control d'una residència que ja estava en marxa i on gran part dels seus residents no tenien res a veure amb les institucions catalanes o ni tan sols eren catalans?

---

³⁷⁷ Aquest apunt es desprèn de diverses missives enviades des de Tolosa i recollides en notes posteriors.

La majoria d'exiliats ho eren per motius polítics, acostumats a rebre instruccions per part dels dirigents dels seus respectius partits, es trobaven desorientats i necessitats d'instruccions clares sobre què fer en aquella nova circumstància. Prova d'això són les diverses lletres que hem trobat a l'arxiu de la Generalitat a l'exili on es demanen consignes a seguir, sense obtenir respostes definitives, ja que en territori francès la prudència desaconsellava grans manifestacions d'activitat política, que fàcilment podrien ser considerades hostils. Reproduïm aquí la missiva escrita a finals de juny de 1939 per un resident de Tolosa no identificat demanant al partit pautes clares a seguir: *"amb tot i que la nostra estada sota la protecció universitària no permet desplegar activitats polítiques, jo us prego que si teniu l'oportunitat de parlar amb l'amic Tarradellas, no fora per demés que, comptant amb la meva situació resolta, aprofités, si és oportú i necessari, la meva intervenció en les tasques que hom cregui adients pel Partit, molt més, tenint en compte la necessitat de treballar de cara a tots els nostres companys de les JEREC. Actualment no portem cap treball com a organització de Joventuts ni de Partit, raons per les quals he rebut cartes en les que es recomana (?) la meva actuació. Jo crec que per seguir unes pautes en les normes que reclamen els companys de les JEREC escaurien en gran manera, (...) unes normes que és absolutament necessari que siguin únicament lliurades per vosaltres"*³⁷⁸.

En la mateixa línia, l'administradora de la residència, en diverses ocasions s'ofereix als dirigents d'ERC perquè comptin amb ella a tota hora i pel que sigui. Fent ús de diferents expressions d'adhesió incondicional, en data tant primerenca com el 4 de febrer de 1939, es comunica en els següents termes: *"em plau saludar-vos i oferir-vos la meva col·laboració, ara més que mai, lleal i sincera (...) maneu sempre i sense condicions, i tingueu-me per una de les vostres més fidels amistats"*³⁷⁹ o uns dies després, fent ús d'expressions similars: *"Retorno al primer tema per a dir-li que avui algú ha parlat d'un projecte de la Generalitat relatiu a fer ací un nucli de treball encarregant-lo als que hi som. M'he sentit molt esperançada davant això i sols desitjo que se'ns compti a nosaltres"*³⁸⁰.

---

³⁷⁸ ANC Artea 24.1.2, doc. 13 i 14. Carta d'un resident de Tolosa a Antoni M. Sbert instal·lat a París, 25/06/1939. Podria ser d'Ignasi Canadell però no estem segurs de la signatura.

³⁷⁹ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, carta 7.

³⁸⁰ Carta de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer, Pepinyà 10/02/1939, Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, carta 9.

Així, veiem dues coses. Per una banda, alguns dels residents, més propers a la Generalitat demanen instruccions polítiques, per l'altra, els organitzadors de la residència demanen explícitament que s'abstingui tothom de fer política entre els murs del falansteri. La Generalitat, al seu torn, pendrà l'estratègia més prudent: no excitar els sentiments polítics, més enllà de la pura fraternitat entre els catalans, per tal de no posar en perill el poc que hi havia. Així, el fet que el Comitè francès no permetés l'activitat política no deixa de sumar-se a la pròpia línia estratègica definida per ERC durant el primer any d'exili i, molt especialment, després del pacte nazi-soviètic de finals del mes d'agost de 1939.

Com a prova de la línia política de la Generalitat al primer exili, tenim l'informe completíssim d'Antoni Miró, secretari d'ERC al camp de *Vernet d'Ariege*³⁸¹, que data del 10 de juny de 1939, que dona peu a una resposta per part de la cúpula d'ERC molt esclaridora sobre quines són les directrius a seguir pels militants exiliats. La resposta inclou la recomanació d'abstenir-se de fer tota política que no sigui estrènyer els llaços entre catalans. Després de demanar instruccions concretes sobre com actuar a nivell polític a dins del camp de concentració, Carles Martí Feced, en nom del *Bureau d'Information* li diu des de París: *"Per a satisfacció vostra, podem dir-vos que, en general, tot el que heu fet coincideix amb el criteri que cal adoptar. Solament que ens creiem en el deure de fer-vos una recomanació i és la de que tingueu present en tots els moments que estem fora del país i que per tant, cal abstenir-se de realitzar tota política que no sigui estrictament la d'estrènyer la nostra solidaritat com exiliats.*

Els records dels esdeveniments d'Espanya ens han de servir no pas per allargar discussions, entaular polèmiques i donar l'espectacle dels nostres dissentiments, sinó per a arribar a la conclusió de que com a catalans, demòcrates i republicans, val més anar sols en tots els casos i...obrar segons aquesta norma.

Ara, continuar mantenint les nostres tradicions culturals, espirituals i d'amistat creiem que ens serà permès de fer-ho, a condició que estigui presidit pel més gran respecte a les lleis i els usos de França que, a desgrat del volum del problema que això li reporta, ens ha acollit, quan si no hagués estat així, ens hauríem trobat a mercè d'un enemic implacable.

---

³⁸¹ ANC Artea 24.1.1, doc. 950-967. Carta d'Antoni Miró, delegat d'ERC al camp de Vernet d'Ariège a Carles Martí Feced al *Bureau d'Information* a París de data 10/06/1939.

Ja sabeu que no som partidaris de consignes, però si mai havíem de donar una, fora la d'ncarregar-vos de difondre entre els nostres amics, que no es deixin impressionar per cap campanya que tracti de minar el respecte i l'agraïment que devem a França. Al contrari, cal que hi reaccionin, prestant-se en totes les oportunitats a donar proves d'amistat a aquella República, que, digui's el que es vulgui, és encara el més acollidor dels pocs asils que els homes lliures poden trobar al món."³⁸²

Així, veiem una Generalitat de Catalunya davant la residència de Tolosa, sense possibilitats d'influència política per prohibició explícita dels organitzadors francesos. Aquesta política de fre posat, no deixa de ser una postura raonable, destinada a no ferir les susceptibilitats d'una França que, en paraules del periodista Manuel Chaves Nogales, "encara era presentada davant del món, com humana, universal, generosa i segura de sí mateixa, però que desgraciadament havia deixat d'existir"³⁸³.

Si no es podia influir políticament (principalment mitjançant una política d'admissions controlada per la Generalitat), ni econòmicament es podia recolzar amb més força; la iniciativa tolosana, a mig termini, estava destinada a ser una petita peça d'assistència, molt lluny del que representà la residència de Montpeller pel catalanisme republicà exiliat.

Així doncs, tot i no haver trobat els estatuts del CUTAER ni cap acta de les reunions del seu Patronat, ens sembla prou raonable pensar que, efectivament, l'objectiu principal del Comitè era l'acolliment de professors universitaris, mestres i professors d'institut independentment de quin fos el seu origen territorial dins l'Espanya republicana. Això conduirà a l'exclusió d'altres refugiats que, malgrat estar dins l'òrbita de les institucions catalanes exiliades, no es conformaven amb el perfil marcat pels acadèmics francesos. Evidentment, des del punt de vista dels interessos polítics de la Generalitat de Catalunya a l'exili, això esdevingué un punt crític.

Malgrat no disposar d'informació directa, sí que de manera indirecta podem intuir quines eren les principals directrius marcades pel comitè en termes d'admissió de refugiats. Resulta d'interès la carta model –doncs no sembla que vagi dirigida a ningú en concret– conservada entre els papers del Fons Maria Baldó escrita, suposadament, en nom del Comitè a un refugiat qualsevol confinat en el camp d'Argelès:

---

³⁸² ANC Artea 24.1.1, doc. 968-969. Carta de Carles Martí Feced des del Bureau d'Information a París dirigida a Antoni Miró, delegat d'ERC al camp de Vernet d'Ariège 18/07/1939.

³⁸³ Chaves Nogales, M., *La agonía de Francia*, Libros del Asteroide, Barcelona, 2010, p. 61.

Argelés

Distinguido Sr.

El Sr. decano de la facultad de Letras de la Universidad de Tolosa hace llegar a manos de este Comité su carta. En contestación a ella nos place darle algunas normas que posiblemente le pueden orientar.

Nuestro Comité está constituido para dar acogimiento a los Sres. Profesores universitarios, de instituto y maestros. En un principio se acogieron otros intelectuales: actualmente esto es imposible por el excesivo número de refugiados que tenemos (285) y por la limitación de nuestros recursos económicos.

Para que V. pueda hacer uso de nuestra ayuda serian convenientes dos circunstancias: primera, que V. nos lo dijera prontamente; y segunda, que una vez salido del campo, cosa que nosotros no podemos hacer, se hubiera producido una vacante entre nuestros huéspedes.

Le hacemos la indicación de su salida del campo el Prefecto del Haute Garona (Toulouse) no da ningún permiso de residencia.

*Sintiendo que nuestra respuesta no sea más agradable le saludamos atentamente*³⁸⁴.

La circular deixa clar, en primer lloc, que el Comitè s'ha constituït per donar acollida a professors universitaris, d'institut i mestres, sembla que inicialment van fer alguna excepció, però la limitació de recursos ha endurit els requisits d'admissió.

Al·ludint als condicionants d'existència circumstancial d'una vacant, a la fugida del camp de concentració i a la concessió del permís de residència per part del Prefecte departamental, resulta una circular més aviat descoratjadora per qualsevol exiliat que volgués obtenir una plaça. Els requisits d'admissió que el Comitè marca, queden clars en un document emès per la mateixa organització en els següents termes³⁸⁵:

"Le Comité Universitaire Toulousain des Amis de l'Espagne Republicaine, fait connaitre qu'une personne ne peut-être admise dans notre Centre d'Accueil si les exigences suivantes ne sont pas satisfaites:

- 1. Ramplir la fiche de demande.*

---

³⁸⁴ FMB 5S419, doc. P1010444. Carta des de Tolosa a Argelés escrita el maig de 1939, sembla que sigui un model, doncs no va dirigida a ningú en particular.

³⁸⁵ FMB 5S420, doc. P1010623. Requisits per ser admesos al centre d'acolliment de Tolosa. Signat a Toulouse pel president Camille Soula, 11 d'abril de 1940. En aquest pasquí, es recullen també les taxes que s'han de satisfer pels diferents serveis prestats pel Comitè.

2. *Avoir des places disponibles*
3. *Avoir la permission de sejour de Mr. Le Prefet.*
4. *Avoir la carte de rationnement et la carte du travail*
5. *Paier regulierment les frais*
6. *Être professeur ou Instituteur.*
7. *Promesse formelle de quitter le Centre d'Accueil si le Comitè l'exige.*

Malgrat això, igualment hi havia moltes queixes entre els que eren rebutjats pel Comitè i així ho reflecteixen les cartes que dirigeixen a les oficines de la Generalitat a París: "*me contestó sin rodeos que yo no podía entrar pues no soy intelectual. Si todos los que están alojados a la Residencia lo fueran nada tendría que decir mientras que puedo asegurar que el 40% tampoco lo son*"³⁸⁶.

Resulta confús, sense conèixer la documentació del Comitè, entendre quins eren els mecanismes que el regien. De fet, trobem cartes en les quals, des del CUTAER es reclama gent que està al camp de concentració. Com pot ser que al mateix temps que es diu que no hi ha espai per ningú més, es reclami gent internada als camps? Aquestes missives demostren que, els membres del Comitè tenien interès per gent concreta i feien gestions per aconseguir el seu ingrés, de la mateixa manera que ho feia la Generalitat amb la residència de Montpeller. No només això, sinó que des del CUTAER es demana a l'oficina de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà per tal que intercedeixi en favor d'alguns internats. Entenem que aquestes gestions eren favors d'anada i tornada i demostren fins a quin punt alguns dels residents catalans tenien influència en el Comitè tolosà. Un exemple d'això és una carta escrita demanant les gestions esmentades en aquests termes: "*A continuació us dono uns noms de joves recomanats del Comitè Universitari de Tolosa per tal que us prengueu la molèstia de procedir a llur alliberació dels camps de concentració (...) Els reclamats Josep Monfort, Enric Cluselles, Pere Calders i Avel·lí Artís ja s'han presentat*"³⁸⁷. O directament fent referència al tresorer del Comitè Universitari Mr. Sermet:

Maison des Etudiants

29, Rue des Potiers

Toulouse

---

³⁸⁶ ANC Artea 82.1, doc. 741. Carta d'exiliat desconegut a Joan Tauler, Tolosa 29/11/1939.

³⁸⁷ FMB 5S420 doc. P1010634. Carta des de la *Maison des Etudiants* de Toulouse a Pere Bosch i Gimpera que es troba a Perpinyà. Data de 10/03/1939, molt probablement escrita per Lluís Torres Ullastres.

Toulouse, 8 de març de 1939

Senyor Pere Bosch i Gimpera,

Perpinyà

Volgut amic,

Mr. Sermet, Tresorer del Comitè Universitari Touolousain, qui té molt interès per Lluís Florent, Manuel Cruells i Francesc Prat Hospital, ens comunica que té notícies que es va suprimir el Camp de concentració de St. Laurent des Cerdans, i recomana que us interesseu, tot seguit per aquests recomanats seus.

Perdoneu i maneu al vostre amic

Suposadament: Lluís Torres Ullastres³⁸⁸

La carta de resposta de Pere Bosch i Gimpera a Lluís Torres Ullastres es desenvolupa en els següents termes:

Perpinyà, 14 d'abril de 1939

Sr. Lluís Torres Ullastres

Toulouse

Benvolgut amic:

Rebo les vostres ratlles recomanant-me alguns intel·lectuals, per tal de veure de treure'ls dels camps de concentració. Podeu creure que ací es fa més del que es pot per tal de lograr-ho, però sense una autorització del Prefecte del Departament d'origen (en aquest cas Haute Garonne) no és possible d'aconseguir res.

Prenc nota dels seus noms que recomanaré als amics que es cuiden de visitar els camps per si fos possible millorar-los en alguna cosa.

També ens interessem pels recomanats per M. Sermet, però el cas serà el mateix, ja que si es suprimeix el camp de St. Laurent des Cerdans els deuran haver traslladat a un altre.

Us agrairé molt que féu el possible per tal que es faciliti l'entrada a l'amic Joan Subias i família, de qui ja us ha parlat en Frontera. Jo ja he escrit a en Soula.

Us saluda afectuosament el vostre amic

Signat: Bosch i Gimpera³⁸⁹

---

³⁸⁸ FMB 5S420, doc. P1010642. Carta de Lluís Torres Ullastres a Pere Bosch i Gimpera, 08/03/1939.

³⁸⁹ FMB 5S420, doc. P1010651. Carta de Pere Bosch i Gimpera a Lluís Torres Ullastres, 14/04/1939. Altres cartes que no transcrivim a les quals, des del Comitè, es demana que es treguin persones concretes

I, finalment un darrer fragment de carta a títol d'exemple: "*A continuació us anoto els noms d'alguns intel·lectuals que al Comitè Universitari de Toulouse li interessa treure dels camps de concentració*"³⁹⁰. Totes les cartes contenen noms i professions de diferents refugiats, sembla que la majoria catalans i, majoritàriament mestres i professors universitaris. Sembla, doncs, que Lluís Torres-Ullastres fa de pont entre el Comitè i la Generalitat, al menys durant els primers mesos d'exili. La Generalitat, per disposar d'una oficina a Perpinyà i estar en contacte permanent amb la direcció militar dels camps i amb la prefectura, tenia més possibilitats d'exercir la seva influència que els mateixos acadèmics tolosans que, malgrat la seva bona fe, potser no tenien els contactes adients als departaments fronterers. La barreja d'interessos per part del Comitè i dels membres de la Generalitat, vehiculada a través dels seus afins residents a Tolosa permeté que, en més d'una ocasió, alguns destacats intel·lectuals catalanistes, deixessin els camps per anar a viure a les casernes de bombers. Amb això, els interessos conflüen: per una part la Generalitat podia protegir de manera indirecta els seus homes intel·lectualment més destacats i, per altra, el Comitè podia exercir la seva tasca d'assistència social dirigida a exponents de la cultura amb un cert suport logístic prop dels camps de concentració. Al seu torn, la Generalitat podria demanar asil per alguns dels seus homes, encara que no necessàriament fossin representants culturals de primer nivell, a mode de favor. Aquesta carta de Ramon Frontera a Maria Baldó així ho deixa veure:

Perpinyà, 11 d'abril de 1939

Senyora. Maria Baldó

Toulouse

Distingida amiga:

Amb tot i que no ignoro les dificultats amb que topeu per a poder admetre ningú més en aquesta Residència, per tractar-se d'un cas que considero excepcional com és el de l'amic Ignasi Canadell, que vos ja coneixeu, als ensembles agreujat, per raons que ells us explicarà personalment, per tant, us prego que feu tot quant sigui possible per tal d'ésser admès.

---

dels camps a Pere Bosch i Gimpera. Són FMB 5S420, doc. P1010633 de 01/03/1939, FMB 5S420, doc. P1010634 de 10/03/1939.

³⁹⁰ FMB 5S420, doc. P1010637. Carta des de la *Maison des Etudiants* de Toulouse a Pere Bosch i Gimpera que es troba a Perpinyà. Data de -/03/1939, molt probablement escrita per Lluís Torres Ullastres.

No seria per demés que amb tot i que jo li he donat una lletra de presentació per el Doctor Soula, féssiu també de la vostra part el que calgui per que no hi posi obstacles de cap mena.

L'amic Canadell, a més d'esser des de la seva fundació militant del nostre partit, entre altres càrrecs exercits era el Secretari General fins el moment d'incorporar-se a les nostres Joventuts i com a tal membre del Consell Executiu del nostre Partit.

La seva estada en aquesta residència serà sols per pocs dies, doncs segurament hi anirà a la que actualment s'està organitzant.

Esperant, com no ho dubto que procurareu resoldre satisfactòriament aquest cas i pregant-vos saludeu als vostres familiars i demés amics, resta com sempre el vostre afectíssim.

Ramon Frontera³⁹¹

Com a reflex del joc de pressions per una banda i altra, ens resulta interessant recollir la carta enviada pel propi Ignasi Canadell a Carles Martí Feced pocs dies després:

Toulouse, 15 d'abril

Sr. Carles Marti Feced

Perpinyà

Benvolgut amic:

Segurament que per l'amic Frontera coneixereu la meva sortida del camp de concentració.

El meu estat fou resolt de manera transitoria; l'amic Frontera, m'envià (?) a la residència de Toulouse, confiant que (...?) el nostre trasllat a la colònia d'Ayen (?), (...?) una prompte realitat.

De tot quant a fet l'amic Frontera, resto agraidíssim.

Lo que agreuja la meva situació, després de la sortida del camp, es la manca en absolut de mitjans economics.

En Frontera, em recomana que la meva situació podria esser resolta fen una petició als amics de Paris. Així ho he fet, però jo crec que tant un xic pressió per part vostre, podre aconseguir sortir del meu lamentable estat.

---

³⁹¹ FMB 5S420, doc. P1010650. Carta de Ramon Frontera a Maria Baldó, 11/04/1939.

Es la confiança amb vos, la de voler per circular (?) per els carrers un xic decent, que m'obliga molestar-vos en pregar-vos que us prengueu tot el vostre interès per millorar la meva situació.

No cap expressar-vos amb rebuscaments tot el meu afecte (...?) a la vestreta agraït del vostre interès,

Cordialment vostre

I. Canadell³⁹²

Aquesta dinàmica de favors portà ràpidament que molts dels residents no fossin professors universitaris i, per tant, la idea de la "residència d'intel·lectuals" comencés a grinyolar a ulls de molts. En una carta del Sots-Prefecte a Camile Soula parla de les dues llistes a les quals abans hem fet referència (A i B), on, clarament una d'elles contenia els residents estrictament intel·lectuals i l'altra no. Només fent un cop d'ull, hom se n'adona que, efectivament, la llista A conté un major nombre de professors i la llista B està composta per albergats de professions diverses, algunes de les quals, realment allunyades del món cultural o científic.

Hautte Garonne

Cabinet du Préfet

2me Bureau

Toulouse, le 24 Août 1939

Mon Cher Professeur,

Conformément au désir que vous m'aviez exprimé, j'avais demandé à M. Le Ministre de l'Intérieur de vouloir bien d'autoriser à faire figurer sur le liste A (réfugiés du Comité bénéficiaire de l'indemnité journalière) de 14 réfugiés espagnols inscrits sur la liste B et qui peuvent, a juste titre, se prévaloir de la qualité d'intellectuel.

J'ai l'honneur de vous informer que par dépêche en date du 22 Août, M. Le Ministre de l'Intérieur m'informe qu'il accepte les propositions que je lui ai adressées dans cet ordre d'idées.

Veillez agréer, Mon cher professeur, l'assurance de mes sentiments les meilleurs.

Pour le Préfet: Le Sous-Préfet, Directeur du Cabinet³⁹³

Així, sembla un joc de poders i un equilibri de difícil justificació, al menys davant les autoritats franceses. Carles Pi i Sunyer ho valora en aquests termes: "*crec que poden*

---

³⁹² ANC Artea 20.01 (01-03), doc. 56-57. Carta d'Ignasi Canadell a Carles Martí Feced, 15/04/1939.

³⁹³ FMB 5S420, doc. P1010626. Carta del sots-prefecte a Camile Soula, 24/08/1939.

*comptar amb la solució tolosenca tot el temps que vulguin; però mai deixarà de tenir aquest caràcter provisional*³⁹⁴, ja que ells saben la fragilitat que representa aquest doble joc. El paper ambigu que juga el matrimoni Torres-Baldó resulta interessant. Per una banda, tenen el favor del patronat del Comitè, per altra són l'enllaç amb més influència per part de la Generalitat de Catalunya, sense ésser realment els seus representants oficials. Davant del Comitè, si s'ha d'aconseguir quelcom de la Generalitat acudeixen a ells, amb els recels que això despertarà per part d'Antoni M. Sbert. Els Torres-Baldó eren molt propers a Carles Pi i Sunyer, però aquest darrer, va anar perdent influència amb el pas dels mesos. Aquest espai de poder l'ocupà Antoni M. Sbert, que acabà per descabalar Lluís Torres-Ullastres i la seva dona en aquest paper d'administradors, no solament econòmics sinó també polítics. Un altre testimoni del joc d'influències és aquesta carta de Lluís M. Bransuela a Joan Tauler:

*Luis M. Bransuela
29, Rue des Potiers
Toulouse*

Tolosa de Llenguadoc, 29 de novembre de 1939

Volgut amic Tauler,

(...) Avui unes ratlles no més, per referir-me al cas Muntaner de l'Hospitalet. Aquest amic nostre, va dir-me ahir que escrivia al President les dificultats que trobava a la nostra residència per ésser-hi acollit. Vaig parlar del cas amb el company Torres Ullastres, que actua de Director, per aplanar aquestes dificultats i complaure el President. Va dir-me que no havia rebut cap indicació vostra sobre aquest sentit i va expressar-me les dificultats que cada dia posa la Prefectura per a noves admissions. Jo personalment m'he compromès a resoldre lo de la police i si en Muntaner accepta de fer com una mena de conserge a la Residència, no tindrà cap feina i servirà per a tapar les aparences, estic segur que aquesta setmana aquest afer quedarà solucionat d'una manera satisfactòria. Això en el cas de que vosaltres i el President hi tinguin interès. No cal dir-vos la satisfacció que serà per a mi poder fer-vos aquest petit servei.

Una vegada més, et prego segueixis amb interès lo de la nostra Residència i que tant tu com en Met (Jaume Miravittles) procureu una solució i si pot ésser la que jo

---

³⁹⁴ FMB 5S420, doc. P1010654. Carta de Carles Pi i Sunyer a Maria Baldó, Londres 25/06/1939.

*us apuntava. Penseu que a Tolosa fa molt de fred i el cos necessita calories i una mica d'abric, que no tenim (...).*³⁹⁵

Realment, des de París, sembla que no saben què fer, es limiten a contestar lacònicament amb frases com: *"Estàvem assabentats, encara que no amb detall, de les angúnies que passeu en aquests moments els que esteu acollits a la Residència de Tolosa"*³⁹⁶, amb la qual cosa, Bransuela, amb aire un xic desencisat per la manca de poder i influència real de la Generalitat al falansteri de Tolosa, acaba per respondre en un to com de vetllada queixa: *"Jo no soc més que un acollit com tots els altres que posa tot el seu interès per a resoldre les dificultats dels nostres germans i procura fer quedar bé a la Generalitat en tots moments"*³⁹⁷.

Amb el transcórrer dels mesos, pel sol fet de complir estrictament les ordres rebudes, el matrimoni Torres-Baldó anirà guanyant-se l'enemistat d'una bona part dels residents. Les normes són clares i, la seva rígida aplicació condueix a situacions de tensió que es reflecteixen en missives com aquesta carta de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer de març de 1939³⁹⁸: *"Tinc noves de Toulouse. Al meu germà Josep Ma. Li ha passat una cosa desagradable: en Torres Ullastres li ha negat autorització per anar a menjar al restaurant diguem-ne col·lectiu perquè li ha dit que calia autorització expressa de Frontera. I en quant als Bombers no hi ha hagut manera de voler-l'hi al·legant que estava complet. A més no té cap permís de séjour a Toulouse, puix que no figura en les llistes que els Torres/Bransuela han fet per al Dr. Soula. El mateix passa a altres companys nostres: ni l'Oliver, ni Jordana, ni l'Obiols, etc figuren enlloc. El Comitè Universitari de Toulouse ha escampat una circular demanant diners per als refugiats espanyols intel·lectuals que protegeix. Jo he vist una d'aquestes circulars, la que ha estat enviada al Comitè d'Intel·lectuals de París. I bé, la llista de refugiats és encapçalada amb el nom de Pompeu Fabra, i hi ha coses tant desagradables com aquesta: en la llista hi figuren com membres de la Institució de les Lletres Catalanes l'Avel·lí Artís, en Ramon Vinyes, en Guansé, en Francès, etc. A més hi figuren com escriptors, catalans que ni són periodistes. Tota la família Serra Baldó amb unes*

---

³⁹⁵ ANC Artea 82.1, doc. 135. Carta de J.M. Bransuela a Joan Tauler, secretari de Presidència, Tolosa 29/11/1939.

³⁹⁶ ANC Artea 82.1, doc. 136. Carta de Joan Tauler (suposem) a J.M. Bransuela, París 15/12/1939.

³⁹⁷ ANC Artea 82.1, doc. 137. Carta de J.M. Bransuela a Joan Tauler, secretari de Presidència, Tolosa 15/12/1939.

³⁹⁸ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, 22. Carta de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer, març 1939.

rastelleres de títols per cadascú de la família, com si no fossin ni parents. En canvi, en aquesta llista no hi figuren ni els Jordana, ni Soldevila, ni Oliver, ni Armand Obiols, ni el meu germà, ni jo (en la data de la circular jo era a Toulouse) ni Roure-Torent, ni d'altres que ara no recordo. L'Oliver m'escriu en el mateix sentit i em diu que per ara no els han repartit res de diners. En Jordana també coincideix en la mateixa informació. Crec, amic Pi, que potser convindria que a Toulouse, a més dels Serra Baldó figurés algú altre al Comitè Universitari. Al meu germà, professor de l'Institut de Sabadell, sembla que el Sr. Ullastres li ha dit que per menjar amb ells calia ésser professor d'universitat".

Tant el fet que en ocasions no es seguissin estrictament les regles d'admissió i, en altres moments es complissin amb un excessiu rigorisme, conduïren a un estat de tensió molt notable. Aquesta crispació acabà per contagiar tothom. Hi havia discrepàncies entre els residents, entre alguns representants de la Generalitat i el matrimoni Torres-Baldó, entre aquests i els residents, entre el Comitè i la Generalitat. Aquestes disputes, difícils d'amagar, no feien sinó incrementar el sentiment de desafecció dels que les contemplaven des dels camps de concentració. Per una banda, els que hi eren, es queixaven que hi havia un excés de gent no intel·lectual, tal com ens ho expressa Jaume Serra-Húnter en carta a Carles Pi i Sunyer el 17 de maig de 1939, tot referint-se a la composició de la residència de Tolosa³⁹⁹: *"Allí potser hi ha manca d'elements intel·lectuals (a Montpellier). Tampoc aquí abunden, perquè hem de tenir en compte que una part, que fa precisament que el grup de Tolosa sigui nombrós, no crec que tinguin gran cosa d'intel·lectuals".* I, a la vegada, els que no hi eren, no rebien més que excuses per no ser admesos, la qual cosa, exasperava els ànims de tot el col·lectiu d'exclusos⁴⁰⁰. Trobem així, diverses cartes dirigides a exiliats catalanistes per part de Joan Tauler, tot exposant les raons per les que no poden accedir-hi: *"Amic Estaller: (...) De moment, no és possible, per circumstàncies diverses, afegir-vos a les llistes d'acollits a Toulouse. Es troben en un moment de reorganització que coincideix amb la liquidació del SERE i amb problemes d'ordre econòmic que això planteja, que obliga a la restricció de les*

---

³⁹⁹ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, 56. Carta de Jaume Serra Húnter a Carles Pi i Sunyer, Tolosa 17 de maig de 1939.

⁴⁰⁰ ANC Artea 82.1, doc. 229. Carta de Miquel Cendra a Joan Tauler, secretari de Presidència, Tolosa 06/11/1939: *"Actualment no tinc on caure mort, qui més qui menys, ha pogut encabir-se en una Residència ací a Toulouse. En el Comitè Universitari hi ha gent de totes menes, molts d'aquells que ho han fet tot per fer-nos perdre la guerra i jo no hi tinc cabuda".*

despeses"⁴⁰¹. La realitat era que en aquells moments la influència de la Generalitat sobre el Comitè tolosenc era pràcticament nul·la. De cara enfora, la Generalitat, si no era la promotora de la residència de Tolosa, controlava el seu funcionament i, si no era així, al menys tenia prou influència com per decidir qui entrava i qui no. La realitat és que, per les dates en què s'escrivia aquella resposta negativa a un exiliat que hi volia entrar, tot al·legant excuses de tipus organitzatiu o econòmic, pràcticament no hi havia comunicació entre la Generalitat i el CUTAER. Així ho testimonia aquesta carta enviada sense embuts al delegat de la JARE a Tolosa, el Sr. Ramon Peypoch: "*Quant lo del Comitè Universitari, i de la vostra indicació de donar facilitats per a l'arranjament de lo de la Residència, suposo que deveu estar ja enterat del pensament de l'esmentat Comitè de no mantindre relació amb Layetana Office*"⁴⁰². Així doncs, les relacions, amb la Generalitat de Catalunya cap al mes de març de 1940 s'havien trencat, sense que es pogués fer gran cosa per influir en pràcticament res, més enllà d'enviar l'assignació mensual promesa.

4.2 Cases per apagar focs

A diferència del que va ocórrer a Montpeller, ja des dels seus inicis, la residència de Tolosa va comptar amb un principi de concentració física facilitat per l'ajuntament de la mateixa ciutat, que va ajudar a deixar les coses clares des del primer moment.

La seu administrativa del CUTAER i el restaurant estaven situats al número 29 de la rue des Poitiers de Tolosa, edifici que fins el 2008 encara formava part de les instal·lacions actives de la universitat. El juliol de 2012 restava en desús i abandonada, fins aleshores havia estat el restaurant de l'equip rectoral. No tenim constància que en aquest lloc hi hagués ningú que hi pernoctés, tot i que no ho descartem. En tot cas, és un edifici de dues plantes d'uns quatre-cents metres quadrats que pertanyia a la Universitat de Tolosa. Moltes de les cartes que els acollits a les casernes dels bombers escriuen, s'envien des d'aquesta adreça, la qual cosa indica que les instal·lacions "culturals", taules, cadires, biblioteca, etc, devien trobar-se en aquest immoble, mentre que les casernes eren pràcticament només per dormir. Més endavant apuntarem diversos testimonis que ho corroboren.

---

⁴⁰¹ ANC Artea 9.5.1, doc. 177. Carta segurament de Joan Tauler a F. Estaller, París, 29/03/1940.

⁴⁰² ANC Artea 9.5.1, doc. 1015. Carta segurament de Joan Tauler a Ramon Peypoch (Delegat de la JARE a Toulouse). París, 13/03/1940.

Observant les llistes que trobem al Fons Maria Baldó, veiem que hi havia un grup que vivia a l'antiga caserna de bombers de Saint Sauveur, subdividit al seu torn en diversos grups. El primer vivia en un conjunt d'apartaments que donaven al número 27 de la Rue Bernard Mule, paral·lel al canal du Midi, en un carrer que queda ficat endins (entenem que la caserna era gran i, per tant, tenia uns apartaments que donaven a l'esmentat carrer i uns altres que donaven al que ara és el Port de Saint Sauveur i que llavors es deia Quai⁴⁰³ de Saint Sauveur. En aquest grup, compostat per set apartaments vivien les famílies Torres-Baldó, Isern-Casas, Bellido, Bransuela, Serch, Solanas, Serra-Perayre, Serra-Hünter, Ferran i un belga anomenat Van-de-Veegaete. El segon grup, els apartaments del qual donaven al mateix canal estava compostat al seu torn per altres set apartaments ocupats per les famílies Francès, Petit, Galí, Díaz, Revuelta, Navarro, D'Harcourt, Folch, De Buen, Benítez, Sediles i els grups d'estrangers també majoritàriament d'origen belga compostat per Thys, Jurdan, Dornal, Turner i Jonkosky. El grup d'empleats del CUTAER no vivien en la caserna de Saint Sauveur, ocupaven un grup de petites cambres en un lloc anomenat Grenier, que no hem aconseguit identificar. En concret, Passarell, Soler, Sra. Ferrer, Herrero, Bartolí, Boronat, Sra. Mesa, Beltran, Prades, Martín, Rodríguez i Portell, composaven un grup de disset persones (inclosos alguns membres de les seves respectives famílies) que tenien un tracte diferenciat. Així, en el grup considerat de la Caserna de Saint Sauveur trobem vuitanta-sis persones.

El segon gran grup és el que habitava la caserna dels bombers del número 6 de la rue Conservatoire, un lloc situat a un quilòmetre i escaig de l'altra caserna. La planta baixa tenia 30 llits i es deixava buit a disposició de l'ajuntament de Tolosa que, de fet era qui cedia l'ús de l'edifici. La primera planta constava de tretze apartaments ocupats per les famílies Pradal, Español, Albariño, Petit, Capdevila, Camps, González, Ordóñez, Bustamante, Martínez, Fernández, Cendra, Ribó, Romà, Bergadà, Gimeno, Sol, Pacheco, Linares, Piñol i el belga Jonckere amb tres col·legues més. El segon pis constava del mateix número d'apartaments i estava ocupat per les famílies Bernard Gerace, Elias, Mora, Vidal, Rabascall, Badosa, R. AVECILLA, Ron, Rodríguez Ramiro, Collado, Quintana, Lluch, Roura, Pérez i sis professors belgues convidats per la Universitat de Tolosa. Es reservava una cambra per servei de farmàcia i magatzem al primer pis. El total de residents a la Caserna dels bombers del Conservatoire era de 107. Aquestes relacions no volen ser exhaustives en referència als residents que hi vivien,

---

⁴⁰³ Quai: moll en francès.

sinó només per fer-nos càrrec de la realitat física dels immobles que ocupaven. Només són una fotografia en un moment determinat, el 15 de juny de 1940, un dia posterior a l'ocupació de París.

Alexandre Cirici ens cita al seu llibre *Les hores clares* el seu testimoni sobre els immobles en qüestió: "*La turbamulta vivia en uns altres Pompiers, una caserna dintre la ciutat vella, prop de l'Square Wilson (...). Era una caserna que semblava una presó, amb tres o quatre pisos al voltant d'un pati allargadíssim. Unes escales descobertes, als extrems, permetien d'accedir a les llargues galeries de banda i banda del pati, que donaven accés als pisets com cel·les. Et mullaves per les escales i les galeries. Tot era molt Dickens. Semblava les il·lustracions tràgiques del llibre sobre Londres dels miserables, que gravà Gustave Doré. Als extrems de cada galeria hi havia les comunes, servei col·lectiu per als habitants de totes les cel·les del pis, consistent en un reducte encimentat, amb portes de saloon que no arribaven a dalt, amb un forat al mig del paviment, habitualment tapat amb una rodona de fusta que podies aixcar perquè tenia un llarg mànec central. Enlloc hi havia cap moble. Només els llits de caserna i unes bombetes nues i pàl·lides penjant del sostre*"⁴⁰⁴.

No tenim constància que hi hagués cap altre immoble per acollir els intel·lectuals refugiats més enllà dels tres edificis descrits. Si a mitjans de juny de 1940 hi havia prop de dues-centes persones, podem imaginar-nos com devia ser de difícil la convivència si només en aquestes dues cases s'havien encabit durant els mesos difícils de 1939 al voltant de tres-centes cinquanta persones.

També hem trobat, al marge dels dos habitatges esmentats, diversos pagaments de lloguer d'un immoble al número 2 de la *Rue du chant du merle* de Tolosa. El primer rebut és del mes de juliol de 1940 i els darrers s'estenen fins el 1941, però ignorem més detalls sobre el particular, més enllà del fet que el CUTAER és qui pagava el lloguer de 75 francs mensuals, import baixíssim i, que només pot correspondre a un pis de petites dimensions, l'ús del qual ens és desconegut.

Finalment, Alexandre Cirici cita, un altre grup d'habitatges del qual no hem trobat cap testimoni a les fonts primàries consultades. Deixem que ell mateix ens ho expliqui: "*Vivien en un extrem, no lluny de la Facultat de Medicina, a la Côte Pavée, en unes casetes totes iguals que havien estat dels Pompiers, petites, agradables, empostissades (...). Aviat vam saber com funcionava la colònia catalana. Als Pompiers de la Côte*

---

⁴⁰⁴ Cirici, A.. *Les hores clares*, Destino, Barcelona, 1977, p. 187-188.

*Pavée, només hi vivia el grup dels privilegiats, dels que eren personatges*⁴⁰⁵. L'autor ens concreta que en aquestes casetes més decents vivien els Ysern, la família d'Alexandre Galí o la de Jesús Bellido.

4.3 Els residents

4.3.1 Anàlisi quantitativa de les fonts primàries

De la mateixa manera que hem treballat les dades del fons d'Artea per obtenir un conjunt de llistes que ens aproximïn als noms i cognoms dels residents que van ocupar els albergs de Montpeller, hem centrat la recerca dels personatges de l'òrbita de Tolosa utilitzant les mencionades llistes trobades al Fons Maria Baldó. L'única llista utilitzada fins el moment a la bibliografia existent és la que Francesc Vilanova i Maria Campillo citen a la seva obra *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, publicada l'any 2000, on fan servir una relació anomenada *Liste des Universitaires et Intellectuels à charge du Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Republicaine* que es troba a l'Arxiu Josep M. Trias Peitx (Centre d'Estudis Internacionals-UB, Barcelona)⁴⁰⁶. Les llistes que hem trobat a Tolosa venen a completar l'esmentat document mecanografiat.

El buidat de les nou llistes que han estat descrites a la introducció, pensem que, essent prou gran i abastant un ventall cronològic prou ampli, dins del període que considerem, ens pot donar una idea clara de la població flotant que va habitar la xarxa de residències promogudes pel Comitè Universitari de Tolosa.

Les llistes descrites van des del 13 de febrer de 1939 al 13 d'octubre de 1939, vuit mesos de transcendència clau per l'estudi de l'exili catalanista republicà de primera hora, sovint el menys documentat. Com hem comentat, són llistes que recullen tant el personal empleat pel Comitè Universtari de Tolosa, com els comensals del restaurant, així com també, llistes emprades per informar la Prefectura del Departament sobre els moviments dels refugiats.

La primera lectura que podem fer, a nivell quantitatiu de les esmentades fonts és la relativa al nombre de residents que recullen, tot consignant la carpeta del Fons Maria

---

⁴⁰⁵ Cirici, A.. *Les hores clares*, Destino, Barcelona, 1977, p. 187.

⁴⁰⁶ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000, p. V.

Baldó a la que pertanyen. El quadre que presentem tot seguit recull el nombre de residents continguts en cadascuna de les llistes:

Taula 33. Llistes amb nombre de residents a Tolosa

FMB	Data	Nom	Residents
5S417	Agost 1939?	Liste de personnel qui a été employé	39
5S417	13/02/1939	Relation des assistants au Restaurant	27
5S417	24/02/1939	Comité Universitaire	59
5S417	06/05/1939	Comité Universitaire Toulousaine Service de restaurant	123
5S417	11/06/1939	Comité Universitaire Toulousaine Service de restaurant	123
5S417	20/07/1939	Comité Universitaire Toulousaine Service de restaurant	126
5S417	13/10/1939	Comité Universitaire Toulousaine Service de restaurant	108
5S420	31/07/1939	Liste des universitaires espagnols hebergés par le CUTAER: Liste A	136
5S420	desconeguda	Liste des universitaires espagnols hebergés par le CUTAER: Liste B	115

Si negligim la llista que conté el personal que era directament empleat del Comité Universitaire Tolousain d'aide a l'Espagne Republicaine (la primera), per considerar-la per ella mateixa prou restrictiva, observarem una tendència creixent durant el primer mes d'exili i una estabilització al voltant del centenar i escaig de refugiats atesos al restaurant per l'organització del doctor Soula. La suma de les llistes A i B ens donaria aproximadament el total de refugiats acollits durant l'estiu de 1939, uns 250.

Hem elaborat una llista bàsica a partir de la superposició de les esmentades nou llistes, tot cercant l'absència de noms repetits. D'aquesta manera es busca ampliar la visió el màxim possible quant a persones i reflectir el millor possible la tendència fluctuant de residents que entren i surten com una pauta constant al llarg d'aquests mesos. Així, la llista resultant amb la qual hem treballat contempla una població de tres-cents setanta-cinc refugiats diferents, des del mes de febrer fins l'octubre de 1939. Reconeixem que és possible que alguns dels que hi van passar no hagin estat enregistrats, que certes persones no gaudiren del servei de restaurant, tot i formar part del col·lectiu de catalans a Tolosa, o simplement, que alguns d'ells els dies que hi van ser-hi, no coincideixen amb les dates de les llistes amb les quals hem fet aquest estudi. Tanmateix, considerem prou àmplia la mostra poblacional, com per fer-nos una idea suficientment clara de les característiques d'aquest grup, sovint citat en les fonts secundàries o en la literatura memorialística i que mai no han estat contrastades amb rigor.

Durant el segon trimestre de 1939, la residència anirà acollint un nombre creixent de persones, fins que no admeti ningú més. Les cartes de refugiats enviades a la seu de la Generalitat a París, on es sol·licita acollida són nombrosíssimes; recollim aquí el fragment d'una entre moltes i dirigida a Carles Martí-Feced, president del *Bureau*

d'Information de París, per un periodista anomenat Abel Velilla⁴⁰⁷. Aquest, trobant-se en una situació de precarietat notòria, sol·licita una plaça per dinar al restaurant de la residència i no sembla que li fos concedida, ja que no hem trobat el seu nom en cap de les llistes analitzades⁴⁰⁸:

28/4/39

En Carles Martí Feced.

Estimat amic: Fa molts dies vareig escriure a en Frontera, pero es veu que encara es personatge i no contesta les cartes dels "subdits".

En vista d'aquesta decisio he dubtat si escriureli una instancia, pero ahir el teu germà em va convencer de que era millor escriuret a tu.

Penso que teneu raó. Tu no ets tan personatge com en Frontera i segurament no consideres subdits als amics.

Li deia al Frontera i ara t'ho explico a tu que com que he esgotat les reserves or (et parlo en termes crematístics) em convindria anar a dinar (?) la dona i jo als intellectuals ahont sé que hi son chofers i cuiners. No se si advocats i periodistes com jo podran anar-hi. Fins ara no he volgut molestar a ningú perquè els que com jo estavem acostumats a donar, ara ens ve molt costa amunt demanar i mes cuant veiem certs abusos.

Pero crec que la meva condició de republica federal barceloní, conseller i tinent alcalde, em permet demanarte que facis el que puguis per adreçar-te a en Frontera, com tu sapigues (instancia, ofici, suplicatori, ordre ó decret) i li diguis que em faci entrar als Intel·lectuals.

Gracies anticipades.

Altre cosa: Et prego em digues tot el que es fa per els polítics catalans perquè per ací es diuen moltes coses i si hi ha quelcom de serios es llogic que jo en participi, perquè encara es l' hora que haig de rebre un franc de la Generalitat ni de l'Estat, organismes als que he pertensecut i no per encarrechs profitosos ni aliens de perill en la pau i en la guerra.

Mercès per les dades que em donguis i per el que facis per mi.

---

⁴⁰⁷ Abel Velilla Serasola va ser diputat a les Corts republicanes el període 1931-1933. El 1931 fou desè tinent d'alcalde de la ciutat de Barcelona. Ivern, M.D.. *ERC (1931-1936)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988, p. 304.

⁴⁰⁸ ANC Artea 20.1.1, doc. 239-240, 28/04/1939.

Una abraçada

Abel Velilla

Chez Beot (?), 13 Rue Romiquieres (?)

Toulouse

A diferència de Montpeller, en el cas de Tolosa pensem que se sap amb més rigor el nombre d'exiliats, ja que dóna detall de les famílies, amb els noms de les esposes i els nens a càrrec. Per tant, la xifra de tres-cents setanta-cinc no hauria de ser gaire ampliada.

Analitzant la llista amb detall, veiem que els cognoms són del més variat, sense que els catalans prevalguin per sobre dels castellans i constatant la presència de diversos cognoms d'origen no ibèric. En això sí que hi ha una diferència notable respecte el que hem observat en l'espectre que donen els residents dels centres d'acollida de Montpeller. De fet, a partir de juny de 1940, trobem una quinzena de fugitius belgues convivint amb la resta de refugiats perseguits pel règim franquista.

Algunes de les nòmines treballades ens aporten dades consistents en relació a les ciutats de naixement dels personatges que hi figuren i, per tant, a la seva nacionalitat. Així trobem que, dels tres-cents setanta-cinc exiliats, cent trenta-sis, és a dir, un 36,27% són originaris de Catalunya, cent dotze, és a dir un 29,87% són nascuts a la resta de l'Estat espanyol, cinc són estrangers nascuts a França, Cuba, Puerto Rico i la República Argentina i cent vint-i-dos, és a dir un 32,53% no es coneix el seu lloc de naixement. Veiem doncs, que els catalans, encara que proporcionalment són un grup important, no són en absolut una majoria.

Si volem fer-nos una idea del rang d'edat del col·lectiu analitzat, ens pot ajudar la realització d'una anàlisi detallada de la seva data de naixement. Disposem d'aquesta dada en dos-cents quaranta-vuit dels tres-cents setanta-cinc personatges. Pensem que és una mostra prou representativa com per il·luminar un aspecte més d'aquest fragment d'exili.

Les dades obtingudes són les següents:

Taula 34. Residents de Tolosa classificats per edats

Infants	0-18 anys	43	17,34%
Joves	19-30 anys	82	33,06%
Adults	31-60 anys	113	45,56%
Grans	més de 60 anys	10	4,03%
	Total	248	100,00%

Font: Llista AA de residents de Tolosa

Observant el quadre veiem que la majoria dels refugiats estan concentrats en els grups de joves i adults, entre dinou i seixanta anys, que configuren, pràcticament un vuitanta per cent del total. No disposem de les dades estadístiques corresponents a la Catalunya de 1939 per comparar-les, però aquest panorama segurament no correspon al perfil poblacional de la Catalunya del moment. No respon a la clàssica piràmide d'edat típica de començaments del segle XX amb les bases amples i la cúspide estreta. Al marge de comparacions que ara no podem portar a terme, ens crida l'atenció que, efectivament, el grup de gent gran, de més de seixanta anys és molt petit. Suposem que això és degut a la il·lusió que l'enemic respectaria la gent de més edat i les represàlies no serien tan dures. Sabem que això no va esdevenir exactament així. El grup d'infants és prou representatiu, tenint en compte les dificultats que suposa criar un nen en circumstàncies tan difícils. Pensem que el fet d'endur-se la família sencera respon al convenciment que la repressió seria dura, la vida a la Catalunya franquista terriblement difícil i que l'ocupació del país aniria per llarg.

També disposem d'algunes dades extretes del compendi de llistes utilitzat per fer-nos càrrec de quin tipus de professions exercien les persones allotjades als refugis de Tolosa. Hi ha informació relativa al seu ofici en dues-centes quaranta set persones del total de tres-centes setanta cinc, això és gairebé un 66% del total. Amb aquesta dada pensem que les conclusions que podem extreure de la seva anàlisi seran prou satisfactòries, com podem veure en el següent esquema:

Taula 35. Residents de Tolosa classificats per professió

Professió	Nombre	%	Professió	Nombre	%
Actor/iu	2	0,81%	Expert/a mercantil	3	1,21%
Administratiu/va	2	0,81%	Familiar de	99	40,08%
Advocat/da	2	0,81%	Farmacèutic/a	3	1,21%
Arquitecte/a	1	0,40%	Funcionari/a	5	2,02%
Artista	3	1,21%	Magistrat	2	0,81%
Bibliotecari/a	1	0,40%	Metge	15	6,07%
Enginyer/a	5	2,02%	Periodista	2	0,81%
Escriptor/a	17	6,88%	Professor/a	73	29,55%
Estudiant	12	4,86%	Total	247	100%

Font: Llista AA de residents de Tolosa

Si prescindim del grup pertanyent als familiars, que a la majoria de les llistes de la residència de Montpeller era omès, veiem que el següent grup més nombrós és el dels professors, amb pràcticament un trenta per cent del total.

Per acabar de confirmar el fet que realment els qui s'hi hostatjaven eren intel·lectuals, veiem que els escriptors suposen vora el 6%, xifra probablement altíssima si la comparéssim amb les estadístiques relatives als oficis de la població de Catalunya que, sens dubte reflectirien indirectament un índex d'analfabetisme molt més alt que l'actual. Malgrat aquesta darrera dada, pensem que no els faltava raó als que es lamentaven dient que hi havia molts residents que no eren intel·lectuals. Finalment, podem observar que metges, enginyers i estudiants conformen els altres grups nombrosos.

4.3.2 Identificant els personatges

Després de veure les dades estadístiques des d'un punt de vista purament analític – podríem dir que a vista d'ocell– volem apropar-nos a aquesta realitat tot intentant identificar el màxim nombre possible de persones de les que hem trobat recollides a les llistes analitzades. L'objectiu és posar rostre a cadascuna d'elles i copsar si hi ha un perfil d'exiliat determinat que predomini sobre els altres o algun col·lectiu destacat que calgui remarcar. En aquesta tasca, veurem que la quantitat d'informació obtinguda és heterogènia i sovint dóna una imatge un xic descompensada. Alguns exiliats han deixat un rastre profund i d'altres només la pinzellada necessària per fer-nos una idea, molt superficialment, de la seva biografia. D'alguns refugiats, en sabem només el nom i la professió, però no hem pogut esbrinar cap dada més. Per tant, la informació que

consignem tot seguit, correspon només a aquells dels quals hem pogut escatir alguna dada, més enllà de les que ens aporten les llistes recollides al Fons Maria Baldó. Els personatges més insignes, dels quals trobem abundosa bibliografia i, fins i tot, biografies dedicades, els hem considerat prou coneguts com per aportar molts detalls sobre la seva vida. No ha d'estranyar que aquests darrers comparteixin similar atenció a la que dediquem a personatges de menys alçada, però que ens interessa igualment identificar.

Així, trobarem força informació sobre el col·lectiu de metges, científics, intel·lectuals, mestres, periodistes i menys sobre els militars, polítics i funcionaris.

La bibliografia de l'exili recull sovint aquesta realitat amb dades contrastades i monografies exhaustives, moltes vegades promogudes pels diferents col·lectius professionals. És precisament aquesta bibliografia la que ens ha ajudat a localitzar molts dels noms i cognoms dels personatges que tractem.

L'anàlisi qualitativa requereix una major dedicació i una atenció curiosa. La fotografia instantània que ens donen les llistes de Tolosa són una imatge colpidora del que va ser l'impacte del meteorit franquista als Països Catalans.

Aquesta anàlisi qualitativa de les llistes de refugiats ens ha permès trobar el rastre d'uns cent noranta sobre els tres-cents setanta-cinc que formen el total. La resta són exiliats desconeguts o dels quals no hem pogut escatir res. Així, la mostra poblacional resulta interessant com un extracte del global prou substanciós i permetria una extrapolació prou sòlida en les seves conclusions.

Començant pel grup més nombrós, més enllà dels propis familiars que els acompanyen, trobem un conjunt important de representants de la ciència i del món universitari que han estat atrets per la il·lustre figura del filantrop occità Camile Soula. Són principalment metges d'anomenada, la majoria d'ells professors universitaris. Entre ells trobem un grup important de la facultat de medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona, com ara; Bonaventura Benages Farriols⁴⁰⁹, el ja esmentat Jesús Bellido Golferichs⁴¹⁰, degà de la facultat de medicina i catedràtic de fisiologia i terapèutica,

---

⁴⁰⁹ Aubia, J.. *Foren 64...els homenatjats*, Servei d'Informació Col·legial - Núm. 99 - Juny-Agost 2001, Col·legi de Metges de Barcelona. També trobem el seu rastre al DOGC Novembre 1932, 328, 15.590. Instrucció, sessió 24/10/1932: *Prorroga les beques de l'Escola de Fisiologia de la Generalitat a Bonaventura Benages i Farriol, Pere Arquer i Cuxart*.

⁴¹⁰ Informació extreta de la memòria de l'exposició: *L'Institut de Fisiologia, Contribució als centenaris de la Facultat de Medicina i l'Hospital Clínic de Barcelona (1906) i de l'Institut d'Estudis Catalans (1907)*. Del 23 d'abril al 31 de maig de 2007.

Joan Bofill Deulofeu⁴¹¹, Antoni Oriol Anguera⁴¹², Antoni Griñó Garriga⁴¹³, Albert Folch Pi⁴¹⁴, militant d'UGT i membre de la Junta Directiva de la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona, que fou professor ajudant de Fisiologia General de la Universitat de Barcelona Autònoma entre 1934 i 1939. Sembla lògic que el doctor Soula volgués ajudar en primera instància els seus col·legues de professió, amb qui, sabem que havia compartit nombrosos congressos i projectes d'investigació. Hem aconseguit identificar a les llistes de refugiats de Tolosa altres especialistes en medicina, fins a vint-i-dos, observant que tots van intentar veure el seu títol convalidat al país veí amb resultats ben diversos, la majoria d'ells negatius.

De la *Universidad Central de Madrid* també trobem dos professors de la facultat de medicina, el basc Cipriano Rodrigo Lavín⁴¹⁵, doctor en ciències i en medicina i el canari Diego Díez Sánchez⁴¹⁶, professor ajudant de la facultat de medicina de la mateixa universitat i un dels col·laboradors del doctor Negrín en aquest camp.

Constatem també la presència de dos farmacèutics, un d'ells, Enrique Garcia Fernández⁴¹⁷, era ajudant del departament de Química Orgànica a la universitat de la capital de l'Estat.

Val la pena recordar la figura d'un catedràtic de mineralogia anomenat Rafael Candel Vila⁴¹⁸, destacat pel seu protagonisme en la defensa de les competències de la Generalitat de Catalunya en matèria d'ensenyament, qüestió que li costaria un exili de nou anys. Va ser l'ànima de la Junta de Ciències Naturals de Catalunya des de 1933 i des de 1935 director de l'Institut Ausiàs March de Barcelona.

Un altre grup força significatiu és aquell que està format per personatges que tenen a veure amb el món de la cultura. D'aquest col·lectiu hem aconseguit identificar una vintena d'intel·lectuals que fugen per la seva condició de referents significats

---

⁴¹¹ Barona Vilar, J.L.. *El exilio científico republicano*, PUV, València, 2010, p. 243.

⁴¹² Marquès Sureda, S.. *El Magisteri i la Universitat a l'exili*, dins Font Agulló, J. (dir.). *Reflexionant l'exili*, Editorial Afers, Barcelona, 2010, p. 137.

⁴¹³ *Ibid.*, p. 136.

⁴¹⁴ *Ibid.*, p. 272.

⁴¹⁵ <http://canalbiblos.blogspot.com.es/2011/01/donativo-cipriano-rodrigo-lavin-en-la.html>

⁴¹⁶ Otero Carvajal, L. E.. *La destrucción de la ciencia en España: Las consecuencias del triunfo militar de la España franquista*, Publicat a: Historia y Comunicación Social, número 6, Universidad Complutense, Madrid, 2001, p. 149-186. Duran, J.. *La Provincia: Diario de Las Palmas*, article de data 08/11/2010.

⁴¹⁷ Otero Carvajal, L.E. (dir.). *La destrucción de la ciencia en España: depuración universitaria en el franquismo*, Editorial Complutense, 2006, Madrid, p. 124.

⁴¹⁸ Giral, F.. *Ciencia española en el exilio (1939-1989): el exilio de los científicos españoles*, Centro de Investigación y Estudios Republicanos, C.I.E.R.E., Barcelona, Anthropos, 1994, p. 137.

Castañeda Rincón, J.. *Los profesores de geografía del exilio español en México*, Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales, Universidad de Barcelona, N° 252, 10 de octubre de 2000.

políticament en l'àmbit del saber. El més destacat, és el mestre Pompeu Fabra Poch⁴¹⁹, químic i filòleg, ja d'una certa edat, exiliat amb protecció de la Conselleria de Cultura, juntament amb un bon grup de membres de la Institució de les Lletres Catalanes⁴²⁰. També trobem un col·laborador seu, l'escriptor Josep Miracle Montserrat⁴²¹, que treballà a l'Editorial Selecta com a corrector de proves i després com a director literari; també fou director de la Llibreria Catalònia i biògraf de Jacint Verdaguer; els ja citats i prou coneguts Antoni Rovira i Virgili, Domènec Guansé i Joan Sales, juntament amb la família de Cèsar August Jordana⁴²² i el filòsof Jaume Serra Húnter⁴²³.

Destaca també la figura de l'escriptor Alfons Maseras⁴²⁴, que morirà durant els primers mesos d'exili o la de l'expert en literatura trobadoresca, que treballarà a l'editorial Barcino i a la *Faculté des Lettres de Tolosa*⁴²⁵, Alfons Serra Baldó⁴²⁶.

---

⁴¹⁹ Solà, J.. *Pompeu Fabra. Semblança biogràfica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2005 i Manent, J.. *Pompeu Fabra a l'exili: 1939-1948*, Proa, Barcelona, 2005. L'estada de Pompeu Fabra a Tolosa és més aviat testimonial, durant alguna visita esporàdica, doncs va residir majoritàriament a Prada de Conflent i a Montpeller durant aquest període.

⁴²⁰ Carles Pi i Sunyer ens parla dels evacuats per la Conselleria de Cultura en els següents termes: "*El document que va enviar-me Pompeu Fabra –i que guardo– és interessant perquè dona els noms dels intel·lectuals, escriptors i artistes que havien anat agrupant-se per a evacuar-los; i no solament dels caps de família, també de les esposes i els fills. I junt amb els que es trobaven a Bescanó, tots aquells altres que d'acord amb les instruccions rebudes havien pogut recuperar a Girona. Segons les llistes que acompanyen l'ofici, a Can Pol, a Bescanó, hi havia Pompeu Fabra, Francesc Trabal, Joan Oliver, Xavier Benguerel, Armand Obiols, Lluís Montanyà, Mercè Rodoreda, Ignasi Mallol, Pere Rius, Miquel Josep i Mayol, Lluís Torres Ullastres, Maria Baldó de Torres, Pau Vila, Domènec Guansé, Josep Roure Torrent, Ramon Sanahuja i Antoni Mestres, els quals, junt amb els seus familiars, feien un total de 42 persones. A Girona, més o menys vinculats amb el pla d'evacuació, hi havia Pous i Pagès, Carles Riba, Clementina Arderiu, Rovira i Virgili, Serra Húnter, Anna Murià, Alfons Maseras, Sebastià Gasch, Ramon Vinyes, Josep Maria Francès, Avel·lí Artís i Hermenegild Anglada Camarasa, que sumaven, amb els familiars, 33 persones. I a Olot, en pla d'anar a Can Perxés, Josep Maria Capdevila i Cèsar August Jordana. En conjunt 77 persones i un grup de 31 intel·lectuals. Eren en més gran nombre entre els nostres màxims exponents culturals que deixaven la seva terra per fidelitat a aquesta i per a poder continuar servint, allà on no fos perseguida, la cultura catalana", Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986, p. 201.*

⁴²¹ Bermúdez, J.. *Rere els passos de Josep Miracle Montserrat*, El Periódico de Catalunya, 10/03/2010.

⁴²² Riba, C.. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989, c. 272 a Joan Gili 19/2/39, p. 27.

⁴²³ Localitzat per Xavier Benguerel a Tolosa en aquest període, citat a Benguerel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Alfaguara, Madrid-Barcelona, 1971, p. 317.

⁴²⁴ Definit a les llistes per presentar a la Prefectura com "*homme de lettres*" a FMB, Cos documental 5S419, Liste I. Aquest qualificatiu es fa extensiu a alguns altres intel·lectuals valorats com tals. D'Alfons Maseras ens parla Montserrat Corretger en una interessant biografia, tot dient-nos que: "*Maseras compartí l'habitació a Tolosa amb Ramon Vinyes, que esdevingué el testimoni més directe dels darrers temps d'exili de l'escriptor*". Corretger, M.. *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat: (biografia, obra periodística, traduccions)*, Publicacions de l'Abadia Montserrat, Barcelona, 1995, p. 202.

⁴²⁵ Domergue, L.. *Los catalanes exiliados en Toulouse entre 1939 y 1975*, article dins Altet, A., Domergue, L. (coord.). *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, Madrid, 2003, p. 184.

⁴²⁶ Duarte, C.. *Alfons Serra Baldó 100 anys*, Diari de Girona, Girona, 15 de novembre de 2009.

Altres com Joan Castells Renom⁴²⁷, alt càrrec de la Generalitat, membre d'ERC a Mollet del Vallès, és qualificat a les llistes com a "escriptor" i, així, com en tants altres casos, els motius de la seva fugida són dobles i superposats, polítics i culturals.

Professors de la Universitat Autònoma de Barcelona, com Eduard Nicol⁴²⁸, de la facultat de filosofia i lletres i company de Pere Bosch i Gimpera, també han deixat el seu rastre a les llistes de residents. El president de l'associació d'amics de l'URSS i que fou escriptor d'obres de teatre modernistes i contes, Ramon Vinyes Cluet⁴²⁹, es va exiliar a Colòmbia després d'acollir-se a la protecció del doctor Soula.

Un altre intel·lectual de cert pes va ser Ambrosi Carrion⁴³⁰, que es doctorà en filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, es dedicà a la literatura i adaptà al teatre obres de clàssics com Èsquil, Carlo Goldoni, William Shakespeare i Alfred de Musset. Fou fundador d'"*El Teatre Català*" el 1912 i professor a l'Escola Catalana d'Art Dramàtic de Barcelona des del 1913. També fou president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, secretari dels Estudis Universitaris per a obrers el 1933 i, durant la guerra civil espanyola, director del Teatre de Guerra de la Generalitat de Catalunya. En acabar la guerra marxà a l'exili i, després de passar per Tolosa, fixà la seva residència a París, on fou president del Casal de Catalunya de la mateixa ciutat, i on continuà escrivint i estrenant obres teatrals. També fou membre de la redacció de la "*Revista de Catalunya*". També trobem intel·lectuals de renom que no són catalans, com el que serà professor de Composició castellana a l'Escola de Periodisme de la Universitat de Xile des de 1953, l'escriptor valencià Abelardo Clariana Pascual⁴³¹. Un altre exiliat que fou professor auxiliar de dret a la Universitat de Salamanca el 1936 i depurat posteriorment, és el castellà Agustín Iscar Alonso. Amb un perfil professional diferent, sobresurt el valencià, militar de carrera i escriptor, Manuel Fe Llorens, que fugí a Mèxic a bord del Nyassa i que entrà al país asteca el 23 de maig de 1943⁴³².

---

⁴²⁷ Garcia-Moreno i Marchan, C.. *Monogràfic aproximació al món del vi i el cava a Mollet del Vallès*, vol. 22, 2007, p. 153. Corbalán, J.; Lardín, A.I.. *Josep Fortuny i Torrents: una biografia política*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 2000, p. 175.

⁴²⁸ Marquès Sureda, S.. *El Magisteri i la Universitat a l'exili*, dins Font Agulló, J. (dir.), *Reflexionant l'exili*, Editorial Afers, Barcelona, 2010, p. 137.

⁴²⁹ Montanyà, J.. *Ramon Vinyes i Cluet: Centenari del seu naixement (1882-1982)*, Revista l'Erol, Berga, 1982, p. 6 i 7.

⁴³⁰ Entrada "*Ambrosi Carrion*", Enciclopèdia Catalana.

⁴³¹ Article de Werner E. Arias Aeschlimann, *Profesión: Periodista*, Revista Comunicación y Medios, Universidad de Chile, desembre de 1983, p. 94.

⁴³² *Ficha personal Manuel Fe Llorens*, Registro Nacional de Extranjeros en México, Código ES.28005.AGA, Signatura digital AGA, RIEM,074,135, Fondo Secretaría de Gobernación de México, Archivo General de la Nación de México.

El poeta gallec Lorenzo Varela⁴³³, també va trobar el seu refugi a Tolosa abans d'embarcar en el *Sinaia* cap a Mèxic el maig de 1939. Aquest escriptor, membre del Partit Comunista Espanyol, va passar prèviament pels camps de concentració. De Galícia també va fugir l'escriptor Arturo Cuadrado Morús⁴³⁴, propietari d'una llibreria i fundador de diversos diaris a Santiago de Compostela. Va exercir de periodista i donà suport a l'Estatut de Galícia de 1936, la sublevació militar el sorprenué a Madrid. En el temps de la seva estada a Tolosa, Pablo Neruda, com a diplomàtic a França, li facilità els papers per emigrar a la República Argentina. Finalment, ens ha deixat constància de la seva presència a Tolosa, un destacat deixeble de José Ortega y Gasset, el professor de la *Institución Libre de Enseñanza* a Madrid, Martín Navarro Flores⁴³⁵, que marxarà a Mèxic fugint de la purga docent que va imposar a sang i foc el règim de Franco.

L'exili de les dones, que dins la historiografia recent mereix sovint un capítol a part, rep la nostra atenció especial. Amb aquest enfocament particularista exposem també els casos que reflecteixen les llistes de refugiats, com ara Dolors Porta i Bauçà, la segona esposa del músic Baltasar Samper (també trobem el mateix Baltasar Samper⁴³⁶), o el cas d'Amparo Cuadrado Alvajar, esposa d'Arturo Cuadrado, nascuda a Galícia, filla de republicans, que treballà pel polític també gallec Santiago Casares Quiroga i que fugí a Buenos Aires amb el vaixell *Massilia* on s'instal·larà més endavant. Tampoc podem oblidar *Maria Baldó de Torres*, així és com consta a la "*Liste des universitaires espagnols hebergés par le Comité Universitaire Toulosain d'aide a l'Espagne Republicaine: Liste A*"⁴³⁷, institutriu secretària del Consell de l'Escola Nova Unificada, militant d'ERC i administradora de la residència de Tolosa⁴³⁸, qualificada per Alexandre Cirici com "*una persona autoritària i inflexible, d'aspecte massís i ferotge*"⁴³⁹, la memòria de la qual tanta polseguera ha aixecat. Considerem que en justícia s'ha de dir que, probablement, sense ella hagués estat molt més feixuc el sosteniment de la residència de Tolosa. Més enllà d'aquests breus referents, trobem d'altres, més d'una

---

⁴³³ López García, X.; Anteiros Díaz, R. (coord.). *Lorenzo Valera en revistas culturais de Mexico e Bos Aires*, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 2005, p. 372-373.

⁴³⁴ Riveiro Espasaidín, J.. *En memoria de Arturo Cuadrado*, diari *El País*, Madrid, 12/09/1998.

⁴³⁵ Lloréns, V.. *Estudios y ensayos sobre el exilio republicano de 1939*, Editorial Renacimiento, Madrid, 2006, p. 340.

⁴³⁶ Domergue, L.. *Los catalanes exiliados en Toulouse entre 1939 y 1975*, article dins Alted, A.. Domergue, L., (coord.). *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, Madrid, 2003, p. 181. Ens parla del mallorquí Baltasar Samper, que va ajudar a impulsar el grup coral *Déodat de Séverac*, que ja existia a Tolosa des dels anys 1930.

⁴³⁷ Localitzada al FMB 5S420 doc. P1010737, de 31/07/1939.

⁴³⁸ Campillo, M.. *Escritors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Curial/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.

⁴³⁹ Cirici, A.. *Les hores clares*, Destino, Barcelona, 1977, p. 187.

cinquantena, absolutament desconeguts, que hi figuren als registres com "esposes de", que reflecteixen l'abast de l'èxode.

Alguns altres refugiats identificats, ho són com a membres no especialment destacats de l'exèrcit o de la policia. Ens referim al barceloní Salvador Revuelta Mustienes⁴⁴⁰, que també marxà amb el Nyassa el 1942 i que, durant la guerra civil, fou comandant militar de Jaén, cap de la 97a Brigada Mixta i coronel director de les escoles de classes i oficials. Posteriorment va ser ascendit a coronel d'infanteria. També respon a aquest perfil el cas de Josep Maria Benet i Caparà⁴⁴¹, militar de professió i advocat, molt actiu en la creació de les Milícies Pirinenques, embrió del que hauria d'haver estat l'exèrcit de Catalunya. Ambdós són identificats a les llistes com a escriptors, no sabem de ben cert fins a quin punt ho eren realment. Cap dels dos sobresurten, ni com a escriptors importants ni com a militars d'alta graduació, malgrat que aquest darrer sí que destacà políticament com a molt proper al catalanisme republicà.

El col·lectiu de mestres exiliats de la dictadura és *representat* a la capital del Llenguadoc per una desena i escaig d'ells, identificats amb claredat com a tals.

Comencem citant Maria Bachs de Muñoz⁴⁴², directora d'institut a Manresa fins el 1938, que empenrà el 1941 el camí cap a Cuba i que serà directora d'una televisió. Un altre exponent el trobem en la seva col·lega de professió, Josefina Serra Baldó⁴⁴³, el nomenament de la qual, com a mestra d'educació primària a Mataró de la Nova Escola de Catalunya trobem publicat al diari *La Vanguardia* del dia 14 d'octubre de 1936, en plena efervescència revolucionària.

Ramon Costa Jou⁴⁴⁴, promotor del mètode pedagògic *Freinet*, era un mestre lleidetà que, després de passar el 1945 per Santo Domingo i Cuba, funda a Mèxic l'escola *Ermilio Abreu*. Durant la república, fou membre de l'UGT i professor a Granollers.

El gironí Lluís Torres Ullastres⁴⁴⁵, casat amb Maria Baldó i pedagog, va escriure *El joc, instrument de disciplina a l'escola*, com sabem, era l'administrador de la residència, juntament amb la seva esposa⁴⁴⁶.

---

⁴⁴⁰ Archivo General Militar, Segovia; Archivo JARE/AMAE (M), Caixa 170 (Documento 20.X.1942); A (Mx) IV.1952.

⁴⁴¹ Sanmamed, A.. *Josep Maria Benet i Caparà, comandant del Regiment Pirinenc núm. 1*, Article publicat en format electrònic per la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya, 16/03/2010.

⁴⁴² Domingo, Jorge, *El exilio republicano español en Cuba*, Siglo XXI, Madrid, 2009, p. 369.

⁴⁴³ *La Vanguardia*, 14/10/1936, p. 8.

⁴⁴⁴ Trilla, J. (coord.). *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Editorial Graó, Barcelona, 2001, p. 257.

Un altre il·lustre pedagog és Alexandre Galí Coll⁴⁴⁷, que a l'exili treballà col·laborant amb l'organització dels quàquers americans que proveïen d'escoles i colònies d'estiu als infants refugiats. En el moment del seu exili era professor de l'escola Normal de la Generalitat. A Tolosa hi restà fins el novembre de 1942, quan retornà a Barcelona. Com a pedagog i historiador, fou nomenat secretari general del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i després del juliol del 1936 hom li confià el negociat de llengua catalana i, més tard, la càtedra de metodologia de l'ensenyament del llenguatge a la Universitat de Barcelona.

Pertanyent al cos d'administració i serveis de la comissaria d'educació Física de la Generalitat de Catalunya Carles González Juncosa⁴⁴⁸, sense ser un personatge de relleu, ja que hi treballava fent tasques administratives, obtingué protecció del Comitè Universitari de Tolosa. Una vegada instal·lat a la ciutat rosa, treballa al restaurant del CUTAER com a personal de servei, juntament amb el jove mestre Tomàs Bartolí Vaqué⁴⁴⁹, nascut a la Pobla de Claramunt el 1913 i, que acabà exiliant-se a Veneçuela i Canadà.

Procedents de més enllà de les fronteres catalanes venien els germans Luís⁴⁵⁰ i Diego Castillo Iglesias, ambdós professors extremenys que s'exiliaran a Mèxic i on el segon serà membre del comitè directiu del representatiu Colegio Madrid de la capital mexicana⁴⁵¹. Resulta interessant constatar també la presència del socialista de simpaties catalanistes nascut a La Rioja, Amós Ruíz Lecina⁴⁵². Processat i empresonat pels fets d'octubre de 1934, que fou catedràtic d'Institut, llicenciat en història a la Universitat de Saragossa i doctorat per la Universitat de Madrid. Treballà com a catedràtic d'Institut de

---

⁴⁴⁵ Fabra, P.; Manent i Tomàs, J. (ed.). *Cartes de Pompeu Fabra a l'exili*, AUSA, Volum XIX, Núm. 145, Vic, 2000, p. 217-236, una d'aquestes cartes va dirigida a Lluís Torres Ullastres.

⁴⁴⁶ Corretger, M.. "Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura" dins: Fuentes, M.; Tovar, F. (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006, p. 32.

⁴⁴⁷ Marquès Sureda, S.. *El Magisteri i la Universitat a l'exili*, dins Font Agulló, J. (dir.), *Reflexionant l'exili*, Editorial Afers, Barcelona, 2010, p. 127.

⁴⁴⁸ *Ibid.*, p. 121.

⁴⁴⁹ Marquès Sureda, S.. *Recuperant el passat: el pedagog Ramon Torroja, un exili tardà*, Temps d'educació n. 19, 1er semestre, 1998.

⁴⁵⁰ Girona, A.; Mancebo, M.F. eds.. *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert de la Diputació Provincial d'Alacant, Alacant, 1995, p. 108.

Castañeda Rincón, J.. *Los profesores de geografía del exilio español en México*, Article a la Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales, Universitat de Barcelona, N. 252, 10 de octubre de 2000.

⁴⁵¹ Article de Morán Gortari, B.. *Los que despertaron vocaciones y levantaron pasiones. Los colegios del exilio en la ciudad de México*, Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo-Comunidad de Madrid, México D.F., 2001, p. 209-245.

⁴⁵² Barruso Barés, P.; Martín Nájera, A. (eds.). *Diccionario biográfico del socialismo español, 1879-1939: sèrie 1/*, Fundación Pablo Iglesias, Madrid, 2010, p. 1228.

Secundària de Geografia i Història a Reus, fins que el 1936 es traslladà a un institut de Madrid.

Una part important dels que són identificats en l'estudi de les llistes la conformen els parents de refugiats més o menys il·lustres. Un exemple d'aquest apunt el configura la família de Manuel Carrasco i Formiguera, líder d'Unió Democràtica de Catalunya afusellat pels franquistes uns mesos abans, que és acollida per raons humanitàries. També és possible que ajudés el fet que un altre familiar, més concretament, el diabetòleg Rossend Carrasco i Formiguera fos col·laborador de Jesús Maria Bellido⁴⁵³. Probablement ambdues circumstàncies facilitaren que la família fos acollida a la residència de Tolosa.

Altres famílies destacades podrien ser la de l'escriptor Avel·lí Artís Gener (Tísner)⁴⁵⁴, els fills del degà de la facultat de medicina de la Universitat de Barcelona, els fills del matrimoni Torres Baldó, d'Antoni Oriol Anguera, de Jaume Serra Húnter o els cinc fills de l'arquitecte i polític Gabriel Pradal⁴⁵⁵, així fins a un centenar, que han pogut ser identificats, sens dubte un grup força nombrós.

Entre els periodistes residents a Tolosa destaca el que fou columnista del diari *La Humanitat* i redactor en cap del diari *La Veu de Catalunya*, Josep Navarro Costabella, que, des del seu allotjament l'Hotel du Donjon de Tolosa, sol·licita a Jaume Agudé un subsidi per pagar la cambra que ocupa⁴⁵⁶. Aquest periodista, rep finalment l'ajuda que demana, no sabem si per la seva condició de periodista o pel seu paper com Secretari General de les Joventuts d'Esquerra Republicana i Estat Català.

També constatem la presència del ninotaire de l'Empordà Àngel Ferran i Corominas⁴⁵⁷, que instal·lat a Barcelona des de 1916, exercí el periodisme al diari *La Publicitat* fins al final de la guerra. Humorista nat, rei de l'acudit fora de control, publicà un llibre de contes i un per a infants. La seva producció, molt dispersa, podem trobar-la a *La Nova Revista*, *d'Ací d'Allà*, *Almanac de Catalunya*, *L'Estevet*, entre d'altres, però sobretot a *El Be Negre*, revista de la que fou el principal col·laborador.

---

⁴⁵³ "Entre el éxodo y la diáspora" de Martínez, A.; Sallent, E. dins de Barona Vilar, J.L.. *El exilio científico republicano*, Universitat de València, 2011, p. 140.

⁴⁵⁴ Recordem que en Tísner qualifica en clau d'humor la casa dels bombers de Tolosa com "*la cova de monstres sagrats*", Artís-Gener, A. (Tísner). *Tísner, Viure i veure*, Pòrtic, Barcelona 1989-1991, Vol. 6, p. 57.

⁴⁵⁵ Domergue, L., Izquierdo, V.. *Arte y exilio*, article dins Alted, A.; Domergue, L., (coord.). *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, Madrid, 2003, p. 291. Se'ns diu que la "Asociación de Ayuda a los Intelectuales Españoles" els va proporcionar un "*modesto alojamiento*".

⁴⁵⁶ ANC Artea 21.08, doc. 40-41, 2x.04.1939. Carta dirigida a París al Sr. Jaume Agudé.

⁴⁵⁷ Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Àngel Ferran i Corominas (1892-1971)*.

No per menys original, destacaria la figura entre els refugiats de Tolosa de l'humorista d'ironia intel·ligent Jaume Passarell⁴⁵⁸. Reconegut tertulià, ninotaire, però, sobretot, periodista bohemí, catalanista i liberal dels anys republicans. Quan va tornar de l'exili, es va negar a escriure en castellà, marginant-se voluntàriament i abandonant l'activitat periodística. Com és de suposar, aquest perfil de personatge encaixava malament a la Catalunya franquista.

Hem localitzat al seu torn, el director del diari *La Publicitat* fins el 1938 i cap de premsa de la Generalitat des de 1937 a 1939, Antoni Vilà i Bisa. Fou marí mercant especialitzat en crítica periodística de boxa, després de passar uns mesos a la residència de Tolosa, torna a Barcelona, on no exercirà mai més el periodisme.

Finalment, el darrer periodista identificat és en Sebastià Gasch. Pel que sembla, té un recorregut que el fa passar de Perpinyà a Tolosa, de Tolosa a Roissy-en-Brie i d'allà a París. Aquest periodista i crític d'art va ser un destacat defensor de les avantguardes⁴⁵⁹. Moltes de les cartes de sol·licitud d'ingrés a la residència provenien de periodistes que, al nostre entendre eren sovint considerats intel·lectuals de segona categoria. Malgrat estar molt implicats políticament, degut a la repercussió dels seus articles periodístics, probablement rebien menys suport per part de les autoritats exiliades que els escriptors de "primera línia". Alguns van ser acollits a les residències d'intel·lectuals, però, la gran majoria van quedar fora, sense un ofici que pogués salvar-los de la misèria en un país que no era el seu.

La residència de Tolosa també acull un petit grup de funcionaris entre els que destaquen els magistrats Josep Bertran de Quintana⁴⁶⁰ i Joan Potau i Farré⁴⁶¹. El jutge Bertran de Quintana va ser amic i secretari personal de Lluís Companys, va ser l'encarregat d'investigar els fets de l'estiu de 1936. Joan Potau, durant la guerra civil espanyola, fou jutge de primera instància i d'instrucció de Lleida, i magistrat de l'Audiència de Lleida a Solsona, una vegada creuat l'Atlàntic, va ser director de l'Orfeó Català de Mèxic.

També va fer cap a Tolosa Frederic Rahola i d'Espona, llicenciat en dret, que de 1936 a 1938 treballà al departament de finances de la Generalitat de Catalunya juntament amb Lluís Mestres i Capdevila. Finalment, pertanyent la família de Maria Baldó, trobem

---

⁴⁵⁸ Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Jaume Passarell i Ribó (1890-1975)*.

⁴⁵⁹ Gasch, S.. *París, 1940*, Quaderns Crema, Barcelona, 2001.

⁴⁶⁰ Solé, Q.; Dueñas, O.. *El jutge dels cementiris clandestins. Josep Maria Bertran de Quintana 1884-1960*, Ed. Gregal, Barcelona, 2012 i *La Vanguardia*, p. 14, 14/04/1931.

⁴⁶¹ Ferriz Roure, T.. *Escriptors i revistes catalanes a l'exili*, Editorial UOC, Barcelona, 2009, p.155

Núria Serra Baldó, que va ser inspectora i delegada d'ensenyament de la Generalitat de Catalunya durant la república⁴⁶².

Així com a la residència de Montpeller hem trobat un bon grup més o menys homogeni de polítics professionals, el cas de la residència de Tolosa és radicalment diferent. L'espectre polític és divers, no hi destaca cap perfil concret ni és especialment nombrós. El fet és que el nombre d'alts càrrecs polítics és petit, el que trobem són persones afiliades a partits o simpatitzants de determinats corrents polítics, no polítics professionals. Per exemple, els comunistes, ja siguin del PCE, com el professor Luís Pérez Infante⁴⁶³ i Juan Blázquez Arroyo⁴⁶⁴ o del PSUC com Rodolf Llorens Jordana⁴⁶⁵ hi són presents, però cap d'ells destaca com a dirigent polític de primer nivell.

Juan Blázquez Arroyo, que treballarà a la caserna de bombers del Conservatoire⁴⁶⁶, va ser un destacat militar de carrera, filòleg i advocat. L'any 1936 era l'alcalde de Bossost a la Vall d'Aran. Rebé el sobrenom de "Cèsar". Durant la guerra fou comissari general de la 60a Divisió republicana. Amb la invasió nazi de França, passà a la clandestinitat i va ser comissari general d'Estat Major de l'Operació Reconquesta d'Espanya, que va tenir lloc a les valls dels Pirineus occidentals catalans. Fou general de les FFI (resistència francesa). Va ser un dels fundadors de la Unión Nacional Española, va passar per dos camps d'internament i rebé deu condecoracions per part dels aliats, entre altres la Legió d'Honor francesa.

Procedent del camp d'Argelès-sur-Tech, arriba a Tolosa el professor vilafranquí Llorenç Jordana, antic membre d'ERC trànsfuga al PSUC. Allà obté feina al restaurant dirigit pel CUTAER. Va ser el fundador del diari *Arengadetes*, òrgan de comunicació d'ERC a Vilafranca. Segurament, va ser admès a la residència de Tolosa per la seva condició de professor, més que pel perfil de la seva filiació política.

Els socialistes també tenen la seva representació a Tolosa; Gabriel Pradal Gómez⁴⁶⁷, arquitecte andalús, que fou tinent coronel destinat a la ciutat de Barcelona era membre

---

⁴⁶² *La Vanguardia*, 10/07/1938, p. 9, surt citada amb aquest càrrec en el context d'una visita de Joan Comorera a una fàbrica.

⁴⁶³ Moya, M.. *Luís Pérez Infante: escritor cachonero y republicano*, article publicat per Asociación Cultural Lieva, Huelva, 2009.

⁴⁶⁴ Arasa, D. *La Invasión de los maquis: el intento armado para derribar el Franquismo que consolidó el Régimen...y provocó depuraciones en el PCE*, Belacqua, Barcelona, 2004, p. 46.

⁴⁶⁵ Cuscó, J.; Arnabat, R.. *Rodolf Llorens i Jordana: (Vilafranca 1910- Caracas 1985)*, Tots els noms, Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 2013.

⁴⁶⁶ *Liste des universitaires espagnols hebergés par le Comité Universitaire Toulosain d'aide a l'Espagne Républicaine: Liste A*, FMB 5S420 doc. P1010737, 31/07/1939.

⁴⁶⁷ Izquierdo Expósito, V.. *Gabriel Pradal: arquitecto municipal de Madrid, a Españoles en el Mundo*, nº 28, Madrid, juny-agost de 1999, p. 48-49.

destacat del PSOE i diputat per Almeri els anys 1931 i 1936. Tot i haver estat arquitecte municipal, degà i president del col·legi d'arquitectes de Madrid, a França no se li reconeix el títol i s'ha de guanyar la vida com a delineant. També del PSOE és el que identifiquem com el catedràtic de literatura de l'institut de Reus, molt probablement és Antonio Regalado Gómez⁴⁶⁸, que havia ocupat alguns càrrecs de responsabilitat al PSOE durant la segona república. Aquest exiliat és dels pocs que, després de breus estades a Santo Domingo i Cuba, va poder establir-se finalment als Estats Units.

Amb la varietat política que portem exposada, no hauria de causar-nos estranyesa tampoc, la presència a la residència de Tolosa del mestre i polític autonomista valencià Abelardo Gimeno Lara⁴⁶⁹.

Per acabar de rematar l'ampli ventall de forces polítiques representades, trobem dos membres del partit Izquierda Republicana: José Díaz Fernández⁴⁷⁰, diputat per Múrcia el 1936 i amb una llarga trajectòria política, que fou corresponsal a Barcelona del diari *El Liberal*, durant la guerra i el seu col·lega de professió Juan José Domenchina Moreu, escriptor i crític, membre de l'anomenada Generació del 27.

Aquest darrer, es va casar el novembre de 1936, en plena guerra, amb la poetessa Ernestina de Champourcín. El mes de gener de 1938 va ser nomenat secretari del Gabinet Diplomàtic d'Azaña i, des de Barcelona, va col·laborar a les pàgines de *La Vanguardia*. El febrer de 1939, la família Domenchina es va exiliar a França, on efectivament, van restar tres mesos a Tolosa per traslladar-se tot seguit a París. Finalment, van obtenir passatge per viatjar a Mèxic, on el polític trobà un lloc a la *Casa de España de Mexico D.F.*, ciutat on morirà el 27 d'octubre de 1959.

Per sobre de les preferències polítiques, els sentiments fraternals de la maçoneria és possible que en ocasions fossin un punt a favor en cas de dubte. Així ho suggereix la presència de Feliciano Martín Galán, membre destacat d'aquesta organització i que no destaca per res més. Efectivament, aquest funcionari cordovès el trobarem a Veneçuela el 1956 formant part d'una important lògia⁴⁷¹ i com hem vist en el capítol dedicat al

---

⁴⁶⁸ Nota necrològica, *Antonio Regalado investigador, profesor, maestro*, El Imparcial, Madrid, 18/06/2014.

⁴⁶⁹ Gimeno Lara, A.. *La autonomía del país valenciano*, Triunfo, Año XXXI, n. 711, 1976, p. 32-33.

⁴⁷⁰ Boetsch, L.. *José Díaz Fernández y la otra generación del 27*, Pliegos, 1985

⁴⁷¹ Ferrer Benimeli, J.A. (coord.). *La masonería en la España del siglo XX*, vol. II, Universidad de Castilla la Mancha, Zaragoza, 1996, p. 529. Així ho corrobora la menció explícita a l'ajut rebut per la maçoneria francesa la carta escrita a Jaume Aguadé per un exiliat anònim, ANC Artea 26.3.6, doc. 3, 26/03/1939.

CAIE, la seva memòria d'activitats feia referència a la maçoneria, fet que podria donar a entendre que aquest tipus de filiació era freqüent entre alguns intel·lectuals francesos.

A mode de resum, de l'anàlisi qualitativa del col·lectiu d'exiliats de la residència de Tolosa, veiem que hi ha una part important que pertanyen al món de la ciència, la universitat i la cultura, alguns mestres, periodistes i militars. El grup dels polítics no és especialment nombrós, si el comparem amb el que hem trobat a la residència de Montpeller, alguns diputats i poca cosa més. Aquest darrer grup, no és en absolut homogeni, ni esbiaixat de manera clara cap a una ideologia política determinada, tot el contrari, ens ha sorprès per la seva diversitat. Com ja hem apuntat abans, aquesta dada, ens sembla que qüestiona la tendència historiogràfica recent, que sovint equipara les dues residències, la de Tolosa i la de Montpeller, al qualificar-les indistintament de "residències d'intel·lectuals". La mateixa diferència en la composició de les seves poblacions ens posa de manifest el diferent grau d'influència que tingué la Generalitat de Catalunya en la seva configuració. Pensem que el perfil absolutament diferent de residents seria un dels arguments de pes per contradir o qüestionar aquesta hipòtesi.

4.3.3 Els seus testimonis

Fins el moment hem pogut analitzar qui habitava la residència, però també ens resulta interessant observar el que ens diuen els protagonistes, a partir dels seus propis testimonis. Pocs són els literats que dediquen algunes línies a parlar-nos del seu breu pas per l'alberg de Tolosa, però no per això volem deixar de recollir-les, juntament amb algunes reflexions sobre el moment viscut i alguna nota biogràfica per ajudar a contextualitzar.

Alguns dels escriptors que citen en els seus escrits les residències de Tolosa són Avel·lí Artís Gener, Xavier Benguerel, Alexandre Cirici, Anna Murià, Ferran Soldevila, Joan Sales, Domènec Guansé o Josep Villalon, per esmentar uns pocs dels que hi varen residir i que aporten llum a la realitat de l'exili a les residències de Tolosa durant aquest període. No volem fer una recopilació ni exhaustiva ni intensiva, ja hi ha força obres pertanyents a l'àmbit de la història de la literatura que han tractat de reunir i analitzar amb detall cadascuna de les obres que el grup d'intel·lectuals catalans va escriure durant

aquest primer exili⁴⁷². Simplement, no hem volgut deixar de consignar en poques pinzellades alguns testimonis que ens deixaren, concretament, sobre la realitat d'acolliment tolosana.

Així, veiem que Avel·lí Artís Gener (Tísner), recull les seves primeres experiències d'exili al seu llibre *La diàspora republicana*⁴⁷³, escrit per ell mateix en clau de narrativa testimonial. En ell intercala les seves vivències, sense dir-ho, amb les d'altres membres de l'exèrcit republicà en retirada i amb diversos protagonistes de l'època. Relata la seva fugida des de Catalunya amb l'exèrcit⁴⁷⁴, la seva estada al camp de concentració de Prats de Molló i la seva sortida del camp. Finalment, juntament amb Pere Calders, serà acollit a la residència de Tolosa amb la seva família. Amb una visió pragmàtica, ens exposa clarament quins eren els "*objectius de qualsevol refugiat que escapa del camp: aconseguir diners, vestir-se de civil i fotre el camp a l'interior, ben lluny d'on hi havia camps de concentració. Es perfilava nítidament París. Hi tenia bons amics, indret magnífic per guanyar-me la vida i, sobretot, passar-hi inadvertit*"⁴⁷⁵. Tot cercant la seva família, es decideix a publicar un anunci al diari, donant peu que l'escriptor Domènec de Bellmunt li comunicui la notícia que el seu pare i germans eren a Tolosa acollits pel Comitè Universitari presidit pel doctor Soula⁴⁷⁶. Assabentat del destí dels seus, es desplaçà a Tolosa i s'instal·là, tot seguit, a la residència⁴⁷⁷.

La visió que ens dóna de l'alberg aporta la particular ironia tan habitual en ell. Al seu llibre *Viure i veure*, qualifica la residència del carrer del *Conservatoire* de "*sòrdid casalot*"⁴⁷⁸ i comenta sobre el doctor Camile Soula que era "*l'ànima del Comitè Universitari, el nostre parallamps, refugi, biberó, bolquers, font de manyacs, solució de problemes, àrbitre de discòrdies, tot, era el bon doctor Camil Soula, occità catalanòfil rotund i membre de l'Institut d'Estudis Catalans*"⁴⁷⁹.

---

⁴⁷² Com per exemple: Guillamon, J. (ed.). *Narrativa catalana de l'exili: Avel·lí Artís-Gener, Agustí Bartra, Xavier Benguerel, Pere Calders, Lluís Ferran de Pol, Cèsar-August Jordana, Vicenç Riera Llorca, Mercè Rodoreda, Francesc Trabal, Ramon Vinyes*, Galàxia Gutemberg, Barcelona, 2005.

⁴⁷³ Artís-Gener, Avel·lí (Tísner). *La diàspora republicana, Obres completes de Tísner*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1994, vol. V.

⁴⁷⁴ *Ibid.*, p. 37, Passa la frontera pel Coll de Pregó amb la divisió 60 el 13 de febrer de 1939.

⁴⁷⁵ *Ibid.*, p. 90.

⁴⁷⁶ *Ibid.*, p. 119.

⁴⁷⁷ Tant Tísner com la seva família els trobem a les llistes de comensals del restaurant de la rue des Potiers des de les primeres setmanes d'exili. *Relation des assistants au Restaurant*, FMB 5S417 doc. P1010135 de 13 de febrer de 1939.

⁴⁷⁸ Artís-Gener, A. (Tísner). *Tísner, Viure i veure*, Pòrtic, Barcelona 1989-1991, Vol. 6, p. 54.

⁴⁷⁹ *Ibid.*, p. 56.

Malgrat la bona acollida que rebé a Tolosa, Avel·lí Artís Gener sostingué sempre severes crítiques a França, es preguntava cruament si "*existia, de debò, alguna raó que justificqués aquella actitud degradant envers uns homes derrotats que no havien comès cap altre delictes que perdre una guerra*". De fet, l'autor confessa que "*durant alguns anys vam imaginar que el transcurs del temps aclariria les coses i les entendríem, però confesso que no s'ha esdevingut i, malgrat els anys transcorreguts, encara és indesxifrable aquella actitud de França*"⁴⁸⁰. Com hem exposat amb anterioritat, entenem que aquest ressentiment era compartit per una part important dels exiliats a França i el veiem com una lògica reacció davant un tractament injust que ningú no esperava.

Un altre il·lustre resident de la caserna de Tolosa, l'escriptor Xavier Benguerel a les seves memòries, escrites trenta anys després, dedica unes poques pàgines al seu pas per la ciutat del Garona. Amb algun detall, ens parla de les angúnies del primer exili i del grup de polítics i intel·lectuals de primer nivell amb els quals coincidí. Descriu amb gràcia diversos personatges, entre els que fa destacar la figura de Pere Calders. Sobre l'ambient de la residència recorda que "*havíem convertit el menjador dels Pompiers en un fòrum (...). Érem, pel cap baix, una seixantena. Amb bàndols i parlamentaris que aspiraven, naturalment, a dominar l'oposició i governar*"⁴⁸¹. I sobre els residents ens explica també que eren "*historiadors, novel·listes, dramaturgs, crítics, poetes, advocats, metges*"⁴⁸². Xavier Benguerel, que fou encarregat dels serveis administratius de la Institució de les Lletres Catalanes, va ser mobilitzat en serveis auxiliars el 1938 a les ordres de Rafael Tasis, comissari de propaganda⁴⁸³. Juntament amb altres membres destacats de la mateixa Institució, va poder exiliar-se amb el grup organitzat per la Conselleria de Cultura de Carles Pi i Sunyer.

L'autor de *Les hores clares*, Alexandre Cirici, que ja hem citat a l'apartat dedicat a la residència de Montpeller, recull fil per randa detalls de l'època que ens ocupa, tant dels seus dies de Montpeller, com de la seva breu estada a Tolosa. Així, ens aporta, segons les seves pròpies paraules "*el testimoni donat des del punt de vista d'un ciutadà qualsevol, que estava vivint, aquells anys, una aventura com a milers d'altres ciutadans*

---

⁴⁸⁰ Artís-Gener, Avel·lí (Tísner). *La diàspora republicana, Obres completes de Tísner*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1994, vol. V., p. 112 i 114.

⁴⁸¹ Benguerel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 2008, p. 253.

⁴⁸² Benguerel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Alfaguara, Madrid-Barcelona, 1971, p. 314.

⁴⁸³ *Ibid.*, p. 274.

*del seus país*⁴⁸⁴. Aquest estudiant d'arquitectura troba que a Montpeller⁴⁸⁵ no pot continuar els seus estudis i que ho haurà de provar a Tolosa.

L'ambient de Tolosa que ell percep, és enrarit i tens, segons ell, *"la colònia catalana es dividia en grups i existia un segregacionisme molt acusat"*⁴⁸⁶. Alexandre Cirici aporta unes descripcions acurades i il·lustratives del dia a dia de la residència, que ajuden a entendre el falansteri tolosà des d'un altre punt de vista, més enllà de les fonts primàries d'origen purament administratiu. La imatge que Alexandre Cirici s'emporta de Tolosa és francament negativa. L'autor la contraposa repetidament a la residència de Montpeller, tot valorant aquesta darrera molt per sobre de l'altra.

La perspectiva femenina lligada a la descripció de l'alberg de Tolosa ens la dona Mercè Rodoreda en algunes de les cartes editades escrites a la seva amiga Anna Murià. Aquesta darrera, en l'encapçalament que precedeix al cos de cartes editades, ens explica la seva feina a la Institució de les Lletres Catalanes on totes dues treballaven i alguns detalls de la seva relació d'amistat, en els següents termes: *"La Mercè i jo treballàvem a la secretaria i allà ens vèiem cada dia. No sé ben bé què feia la Mercè Rodoreda, no me'n recordo. Jo portava l'arxiu de premsa (...). No, érem amigues, però no teníem una gran amistat. L'amistat íntima la vam fer a l'exili, a partir de Tolosa"*⁴⁸⁷.

Més endavant relata els primers dies d'exili amb tot detall i com, ja des del primer moment, es va buscar una solució pel que es considerava l'elit de la intel·lectualitat catalana. Pensem que paga la pena, transcriure íntegrament un fragment del relat que ens presenta una de les nostres protagonistes:

"Hi vam estar tres dies (a Perpinyà) i llavors ens van dir que, tots nosaltres, tots els intel·lectuals, anéssim a Tolosa, on s'havia format un comitè universitari d'ajut als intel·lectuals espanyols refugiats, presidit pel doctor Soula, que era el rector de la Universitat de Tolosa i ens en vam anar cap allà. De moment, perquè encara no ens tenien allotjament a punt, vam haver d'anar a dormir a l'hotel i el dinar i el sopar ens el donaven a la Maison des étudiants. Potser érem uns dos-cents, molts, i encara vàrem augmentar.

---

⁴⁸⁴ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p. 7.

⁴⁸⁵ Ja hem vist que ambdós joves els hem localitzat a les llistes de residents de CUM. ANC Artea 7.1.3, docs. 34-39. Llista elaborada pel secretari del Col·legi Universitari de Montpeller Heribert Barrera on consta la filiació de cadascun dels seus membres, 21 de març de 1940. No els hem localitzat a les llistes de Tolosa, probablement perquè hi van estar poc temps.

⁴⁸⁶ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p.10.

⁴⁸⁷ Rodoreda, M.. *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956*, pròleg de Mari Chordà, *"Conversa amb Anna Murià"*, per Mari Chordà i Isabel Segura, Edicions de les dones, Barcelona 1985, p. 14.

*Més tard ens van acomodar en una antiga caserna de bombers, que feia com petits pisets i, aleshores, allà, ens hi van posar llits, amb màrfegues de palla i ens hi vam poder posar a viure, les famílies en els pisets i les persones soles, en una habitació. En aquests pisets, a dintre, s'hi podia fer una mica de menjar, l'esmorzar, per exemple, amb un fogó que ens procuràvem, ja us dic...com un piset, una cosa molt reduïda; una mica allò que escric en la meua novel·la. Aquest serà el principi, ho recordeu? I bé, ens vam estar allà fins a primers d'abril de 1939*⁴⁸⁸. Com hem vist, efectivament trobem constància de la presència de Mercè Rodoreda i Anna Murià a la residència de Tolosa durant el mes de febrer de 1939 gràcies a la llista de comensals que aporta el Fons Maria Baldó⁴⁸⁹.

També Ferran Soldevila va recollir a mode de dietari les seves vivències entre 1939 i 1941. Aquest egodocument, utilitzant el terme del seu transcriptor Enric Pujol, ens mostra les peripècies de l'historiador escrites en primera persona en el moment que transcorren els fets⁴⁹⁰. Tot i que, sense passar per un camp de concentració, va fer una breu estada a Tolosa; en poc temps, es va traslladar amb la família a París i, d'allà a Boissy-la-Rivière i després a Isle Adam, totes dues localitats properes a la capital francesa⁴⁹¹. En una d'aquestes notes, en el context d'una reunió de promotors de la Fundació Ramon Llull, Ferran Soldevila parla de l'estretor econòmica que va patir la residència a finals de 1939, amb les següents paraules: *"El centenar d'intel·lectuals refugiats a Tolosa estan amenaçats d'anar a un camp de concentració. Els han retirat vuit francs diaris que la prefectura els passava i els han donat 15 dies per a trobar-se feina: els qui en aquest termini no puguin viure del propi treball seran conduïts a un camp de concentració"*⁴⁹².

Prolífic escriptor, l'autor d'*Incerta Glòria*, Joan Sales⁴⁹³, essent oficial de l'exèrcit republicà⁴⁹⁴, creua la frontera pel Coll d'Ares i és reclòs al camp de concentració de Prats de Molló. Des d'allà, aconsegueix fugir mercès al notari del poble, el Sr. Guiu, cap

---

⁴⁸⁸ *Ibid.*, p. 18.

⁴⁸⁹ *Relation des assistants au Restaurant*, FMB 5S417 doc. P1010135 de 13 de febrer de 1939.

⁴⁹⁰ Soldevila, F.. *Dietaris de l'exili i del retorn*, 1/ L'exili, Editorial Tres i Quatre, València, 1995, p. 10.

⁴⁹¹ *Ibid.*, p. 13.

⁴⁹² *Ibid.*, p. 28, nota de 16/12/1939.

⁴⁹³ Consta a les llistes de comensals del CUTAER, *Service de restaurant*, FMB 5S417 doc. P1010166, 13/10/1939. Com podem observar, el fet de trobar-lo en aquesta data a Tolosa no quadra amb les dates que ens aporta a *Cartes a Màrius Torres*. Suposem que abans d'instal·lar tota la família hi degué anar diverses vegades ell mateix.

⁴⁹⁴ Sales, J; Ametlla, JM; Ferran de Pol, L; Galí, R. *Quaderns d'exili*, Barcelonès d'edicions, Bcn-94, p62.

a París, on s'instal·la amb la seva dona i filla i on donarà classes en una escola⁴⁹⁵. Després de passar set mesos a París es traslladaran tot seguit a Tolosa de Llenguadoc el 15 de setembre de 1939⁴⁹⁶. El notari de Prats de Molló, devia ajudar força refugiats catalanistes, ja que no és el primer que el cita com a benefactor i col·laborador en la seva fugida del camp de concentració. Sobre *l'Ancienne caserne des Pompiers*, ell mateix ens dóna detalls tot escrivint-los al seu amic Màrius Torres dient-li que "*ens calgué improvisar precipitadament un viatge a Tolosa, on l'ajuntament, més o menys occitanista, ens era favorable (...) vaig deixar les dues Nuris a Tolosa, a la caserna vella i desafectada dels bombers que el municipi havia posat a la nostra disposició*"⁴⁹⁷. Sobre l'autor d'*Incerta glòria*, no tenim constància de la seva presència a les llistes de residents del mes de juny de 1940, fet que quadra amb el testimoni del propi Joan Sales quan ens diu que el 21 de desembre de 1939 van partir cap a la República Dominicana amb el vaixell *Cuba*⁴⁹⁸.

Una altra crònica del moment ens la dóna Domènec Guansé en un article publicat a la revista Catalunya de Buenos Aires⁴⁹⁹. El reportatge titulat "*Catalans a Tolosa*"⁵⁰⁰, com recorda Maria Campillo "*il·lustra l'estada a Tolosa de Llenguadoc d'un nombre considerable d'escriptors i periodistes catalans, acollits pel Comitè universitari d'ajut als intel·lectuals espanyols refugiats. Des d'aleshores, la caserna dels Pompiers de Tolosa ha gaudit d'una gran popularitat en els llibres d'exiliats gràcies a un memorialisme solcat d'anècdotes*"⁵⁰¹.

Per últim, aquest "memorialisme solcat d'anècdotes", també aporta la seva particular perspectiva. Una mostra d'això, és la visió d'un humil periodista, que gaudirà de certa popularitat durant bona part dels primers anys d'exili tolosenc. Ens referim a Josep Villalon, refugiat autoqualificat "absolutament de segona", que passa del camp

---

⁴⁹⁵ Sales, J.. *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, Barcelona, 1976, p. 428-429

⁴⁹⁶ *Ibid.*, p. 435.

⁴⁹⁷ Sales, J.. *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, Barcelona, 1976, p. 439.

⁴⁹⁸ Sales, J.. *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, Barcelona, 1976, p. 435.

⁴⁹⁹ Ens recorda Maria Campillo en comentar l'article de Domènec Guansé a la revista *Catalunya de Buenos Aires*: "*L'abril de 1939, el novel·lista i crític Domènec Guansé envia la primera tramesa d'una sèrie de cròniques de l'exili que va escriure per a la publicació Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana, fundada a Buenos Aires el 1930 i que va ser la primera tribuna dels refugiats a França*". Campillo, M.. *El grup d'exiliats catalans a Roissy-en-Brie*, article dins Aznar Soler, M.(ed.), *El exilio literario español de 1939*, Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de novembre a 1 de desembre de 1995), Vol. I, Gexel/ UAB, 1998, p. 569.

⁵⁰⁰ Domènec Guansé, D. *Catalans a Tolosa*, revista *Catalunya*, X, 101 (IV-39), p. 6-7).

⁵⁰¹ Campillo, M.. *El grup d'exiliats catalans a Roissy-en-Brie*, article dins Aznar Soler, M.(ed.), *El exilio literario español de 1939*, Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de novembre a 1 de desembre de 1995), Vol. I, Gexel/ UAB, 1998, p. 569.

d'Argelers a Bram. Des d'allà escriu una carta al seu amic Joan Sales, que resideix a la casa de Tolosa: "(...) aviat vaig descobrir, entremig dels nombrosos refugiats que havíem anat a parar, que no tots érem de la mateixa classe: procedents dels camps de concentració i sortits amb contractes de treball. N'hi havia una minoria que eren de primera classe i que no havien conegut el meu malviure concentracionari: eren els intel·lectuals o pseudointel·lectuals. Aquesta minoria selecta havia estat acollida per un Comitè d'Ajuda als Intel·lectuals.(...) Els bons menjaven al restaurant universitari del carrer de Potiers. És clar que també es queixaven que no els donaven les menges degudes perquè –deien ells– els diners del Comitè per a aquesta finalitat eren mal administrats"⁵⁰².

Aquests són només alguns dels testimonis directes que podem trobar relatius a la residència de Tolosa, que aporten una mica de llum a aquesta realitat de l'exili. El que reflecteixen són sentiments d'inseguretats, provisionalitat, agraïment –per l'ajuda rebuda– solidaritat amb els companys d'exili i, per part dels que queden fora, un xic de ressentiment.

4.4 Algunes aportacions historiogràfiques sobre la residència de Tolosa

La bibliografia que trobem sobre Tolosa se centra principalment en dues àrees: la del grup d'intel·lectuals, bàsicament escriptors i pensadors catalans i la que correspon al grup de científics –catalans o no– on trobem els metges, que constitueixen el grup homogeni més important.

Recuperar les principals idees que la bibliografia ens aporta, facilitarà una reflexió posterior, reforçada pel nou material exposat en la part del treball dedicada a la residència de Tolosa.

Hem vist que, tant Francesc Vilanova com Maria Campillo, dediquen certa atenció, especialment aquesta darrera, al col·lectiu d'escriptors, la majoria dels quals provenen del grup de la Institució de les Lletres Catalanes. A part d'aquests dos historiadors,

---

⁵⁰² Villalon, J.. *Memòries, periodista, deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001, p. 120.

també val la pena exposar el punt de vista de Montserrat Corretger⁵⁰³, ja que ha utilitzat fonts primàries properes a les que hem fet servir en aquest treball.

Així, basant-se en els documents dipositats al Fons Maria Baldó, ens proporciona la seva visió sobre la residència de Tolosa, bàsicament centrada en els residents de nivell cultural més elevat⁵⁰⁴.

La seva contribució a l'estat de la qüestió se centra en la reorganització dels primers moments de la diàspora i, sobretot, en l'activitat cultural que els intel·lectuals catalans porten a terme, considerant-la "*profundament lligada (...) a l'aventura de la subsistència personal i familiar*"⁵⁰⁵. Més enllà del Fons Maria Baldó, Montserrat Corretger també fonamenta el seu estudi en epistolari inèdits⁵⁰⁶, en alguns llibres de memòries i en el *Dietari París i Tolosa 1939* de Ramon Vinyes⁵⁰⁷.

Aquesta investigadora, estudiosa del món literari, també ha fet servir les llistes dels restaurants per localitzar aquells escriptors de més renom. D'aquesta forma, cerca dibuixar els recorreguts particulars de cadascun d'ells amb força detalls relatius als seus periples personals⁵⁰⁸. Reconeixem l'interès de les seves aportacions, però constatem que el seu objectiu, com especialista en història de la literatura, és enquadrar i contextualitzar les obres escrites durant l'exili pel grup d'exponents culturals allotjats a Tolosa. Aquest enfocament, és compartit també per Maria Campillo, experta en literatura catalana d'exili que, lògicament, també percep la residència de Tolosa de manera genèrica, com una residència bàsicament d'intel·lectuals.

En una línia semblant, que advertim en biografies similars, l'obra d'Arévalo i Cortès, "*L'exili voluntari de Lluís Capdevila*"⁵⁰⁹ ens aporta la seva visió del falansteri d'acollida instal·lat a Tolosa, tot recordant-nos que: "*El mes de març de 1939 Capdevila decideix*

---

⁵⁰³ Corretger, M.. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M. i Tovar, F., (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006.

⁵⁰⁴ Pel que hem vist, és l'única font secundària que hem trobat, alimentada amb documentació tant propera a la mateixa residència.

⁵⁰⁵ Corretger, M.. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M. i Tovar, F., (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006, p. 29.

⁵⁰⁶ Les cartes citades són del Fons Maria Baldó, del Col·legi d'Occitània de Tolosa de Llenguadoc i del Fons Pous i Pagès de l'ANC.

⁵⁰⁷ Montserrat Corretger l'ha consultat a la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, doc 851, (treball de recerca a cura de Jaume Huch Camprubí, Barcelona-Berga, 1999).

⁵⁰⁸ Fins el punt que exposa comentaris, tals com que Mercè Rodoreda desapareix de Tolosa el 23 de febrer i els altres CA Jordana, Francesc Trabal, Pere Calders, Enric Cluselles i Armand Obiols marxen el 4 d'abril, és a dir, descendeix molt al detall de la vida dels escriptors destacats durant aquell període.

⁵⁰⁹ Arévalo i Cortès, J. Article "*L'exili voluntari de Lluís Capdevila*" dins Aznar Soler, M. (ed.). "*El exilio literario español de 1939*", Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de novembre a 1 de desembre de 1995), Vol. I, Gexel/ UAB, 1998, p. 529.

acollir-se a un refugi per intel·lectuals que, sota els auspicis de la Generalitat, l'Ajuntament i un Comitè universitari presidit per Camile Soula organitzen a Tolosa de Llenguadoc i en el qual hi ha la plana major dels escriptors catalans exiliats que no han anat ni a París ni a Montpeller: Joan Oliver, Alfons Maseras, CA Jordana, Domènec Guansé, Ferran Soldevila, Sebastià Gasch, Jaume Passarell, Feliu Elias, Jaume Serra Húnter, Josep Miracle, Antoni Rovira i Virgili, Ramon Vinyes, Avel·lí Artís, Josep Maria Francès, Àngel Ferran, Navarro Costabella, Ambrosi Carrion, Enric Lluelles, Roure Torrent, etc."

Així, veiem, en una tònica que es repeteix sovint, que la historiografia recent catalana, bàsicament provinent de l'àrea d'història de la literatura, focalitza, més aviat, l'atenció en el grup d'intel·lectuals, analitzant amb prou feines la resta de residents de la *Maison des Pompiers*. Tant els estudis de Maria Campillo com els de Montserrat Corretger, com hem vist, han esdevingut importants punts de partida per ampliar l'anàlisi dels residents de l'alberg tolosà. És obvi que més enllà dels grans intel·lectuals, com hem apreciat en l'estudi quantitatiu de les llistes de residents de Tolosa, hi ha altra gent allotjada, la realitat dels quals, també hem volgut analitzar.

La qüestió rau en si podem considerar la idea genèrica de "residència d'intel·lectuals", aportada tant per la historiografia com pels contemporanis de 1939, com una realitat contrastada. Si podríem afirmar amb més o menys contundència que, efectivament hi ha una certa identificació entre el grup de la Institució de les Lletres Catalanes i el col·lectiu que roman al castell de Roissy-en-Brie, no ho podem fer amb la mateixa força amb els residents de Tolosa; per tant, pensem que la qualificació de "residència d'intel·lectuals" aplicada al falansteri de Tolosa hauria de ser matisada.

Axí, després d'haver identificat un bon nombre de residents, a través de les llistes, no podem afirmar amb fermesa que el complex assistencial bastit pel Dr. Soula fos aprofitat de manera aclaparadora per ajudar exclusivament a intel·lectuals, malgrat que aquests hi residissin en gran nombre.

De fet, aquells que tenen a veure amb el camp de la producció literària, restaran a Tolosa per poc temps. Quan ells marxin, els que representen de veritat la intel·lectualitat catalana seran pocs. La confluència d'interessos abans apuntada serà una de les causes per les quals la residència de Tolosa acabarà per tenir el caràcter eclèctic que la definirà, no exactament com una "residència per intel·lectuals". Així, les pressions dutes a terme tant per les autoritats acadèmiques tolosanes, com per l'Ajuntament de Tolosa, la

Prefectura o la mateixa Generalitat, configuraran una plantilla de residents certament heterogènia.

Si des del punt de vista català destaquem la idea d'una "residència d'intel·lectuals", el punt de vista francès vol realçar, també, com és lògic, el paper dels occitans en el seu suport als exiliats catalans⁵¹⁰. Un exemple d'aquesta apreciació ens el dona l'historiador francès Phryné Pigenet en el seu article "*L'Exil de 1939: Un exil massif, durable et populaire*"⁵¹¹. Aquí, tot parlant de la Fundació Ramon Llull, ens diu que aquesta "*veille aussi au sort des intellectuels, des étudiants et des responsables politiques. Réactivant les réseaux antérieurs entre Occitans et Catalans, elle ouvre des résidences à Toulouse, Roissy en Brie et Montpellier, en collaboration avec des médecins, des préfets et des félibres. Les plus grand nombre n'accède pas, toutefois, à ces secours ponctuels et doit se résoudre à se débrouiller comme il le peut*". Ja hem vist en el capítol dedicat a l'organització i promoció de la residència que, efectivament, aquesta col·laboració es donà, tot i que no sempre amb els fruits que s'esperaven.

El fet de trobar diversos metges i algun científic de cert prestigi entre els refugiats de Tolosa ens ha portat a consultar la bibliografia de referència relativa a la diàspora científica de postguerra.

En un primer cop d'ull resulta interessant el que ens explica Josep Lluís Barona Vilar al seu llibre "*El exilio científico republicano*", on ens fa veure que: "*El golpe militar no sólo alteró el normal funcionamiento de laboratorios, aulas y hospitales, sino que también fue un duro revés para la comunidad científica en su conjunto. El exilio, la cárcel y la inhabilitación de médicos, farmacéuticos, ingenieros, químicos y otros muchos científicos, académicos y profesionales significaron una tremenda sangría para la sociedad española y una pérdida irrecuperable de poder intelectual*"⁵¹².

L'abast quantitatiu i qualitatiu d'aquesta fuga de cervells, utilitzant terminologia actual, ens el dona Francisco Giral, en el seu llibre *Ciencia Española en el Exilio (1939-1989): El Exilio de Los Científicos Españoles*, on ens exposa les seves intencions: "*He pretendido dar una idea del impacto humano sobre el variado destino de los científicos a consecuencia de la guerra y de la posguerra, una situación que no ha tenido*

---

⁵¹⁰ Vegeu Rafanell, A.. *La il·lusió occitana: la llengua dels catalans, entre Espanya i França*, Quaderns Crema, Barcelona, 2006. Vol. I i II.

⁵¹¹ Pigenet, P. *L'Exil de 1939: Un exil massif, durable et populaire*, article dins: Canal, J.; Charlon, A.; Pigenet, P. (dir.). *Les Exils catalans en France*, Paris Sorbonne Presses de l'Université, París, 2005, p. 143.

⁵¹² Barona Vilar, J.L. "*El exilio científico republicano*", Universitat de València, 2011, p. 10.

*precedentes en la historia española. Para ello, he leído y resumido cerca de 500 curricula comentando y seleccionando las publicaciones más significativas*⁵¹³. Aquest autor fa un recull, especialitat per especialitat de tots els científics que van marxar, no pretén fer cap gran reflexió, simplement ens presenta una mena de diccionari dels científics exiliats, que ens resulta útil per contrastar i completar algunes de les dades obtingudes a partir de les fonts primàries. Una obra de referència, d'obligada consulta pels estudiosos d'aquest tema que vulguin contrastar qualsevol informació que vingui de fonts primàries o memorialístiques. D'aquí es desprèn la primera idea a destacar, centrada en el gran desastre que suposà per a la comunitat científica espanyola i catalana l'exili motivat per la persecució franquista⁵¹⁴.

Diversos historiadors –tant al llibre de Francisco Giral com a una publicació d'Àlvar Martínez i Emma Sallent o, fins i tot, l'obra de l'historiador Josep Lluís Barona Vilar– ens parlen de l' "escuela catalana de fisiologia". Així, resulta de cert interès el capítol dedicat a la "escuela catalana" de metges i un altre centrat en la nissaga de metges Pi i Sunyer a l'obra de Francisco Giral. L'autor ens parla de l'escola de fisiologia creada i promoguda per August Pi i Sunyer, on gran part dels seus membres hagueren de fugir a França. Concreta el seu relat centrant-se en la figura del ja conegut Jesús Maria Bellido "*que había contribuido, colaborando con don Augusto, a varios volúmenes del tratado de Medicina interna de Hernando y Marañón (...). Al salir al exilio en Francia se quedó en Toulouse, donde no tuvo ocasión de realizar obra significativa de tipo experimental*"⁵¹⁵. També parla del bioquímic especialitzat en fosfolípids Jorge Folch Pi, que es va exiliar a Boston i del seu germà Albert Folch i Pi, que va passar per França abans d'anar a Mèxic. I, finalment, es fa ressó del metge, ja citat, Antoni Oriol Anguera que "*además de su formación básica como fisiólogo, (...) mostró una gran tendencia a ocuparse de temas antropológicos*"⁵¹⁶. Com hem vist, la majoria d'aquests noms els hem trobat a les llistes del Fons Maria Baldó.

Parlant en concret del conjunt de col·legues catalans del doctor Camile Soula, ens diu Josep Lluís Barona que: "*Hubo también un exilio médico y científico en Francia, que se*

---

⁵¹³ Giral, F.. *Ciencia Española en el Exilio (1939-1989): El Exilio de Los Científicos Españoles*, Anthropos Editorial, 1994, p. 12.

⁵¹⁴ Es calcula que el 40% de professors universitaris de l'Estat espanyol van haver d'exiliar-se. Claret Miranda, J.. *La repressió franquista a la Universitat espanyola*, Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2004.

⁵¹⁵ Giral, F.. *Ciencia Española en el Exilio (1939-1989): El Exilio de Los Científicos Españoles*, Anthropos Editorial, 1994, p. 217.

⁵¹⁶ *Ibid.*, p. 224.

*concentró principalmente en París y en torno a Toulouse. Esta ciudad fue el destino de un colectivo de científicos catalanes, como el fisiólogo Jesús M. Bellido Golferichs*⁵¹⁷.

I seguint la mateixa línia descriptiva, però amb alguna apreciació, Àlvar Martínez i Emma Sallent, en un article publicat en el mateix llibre, posen èmfasi en una altra idea que ens sembla interessant: *"Contra lo que podría esperarse, en el sur de Francia, concretamente en la Facultad de Medicina y Farmacia de la Université de Toulouse, se intentó reconstruir la escuela biológica catalana alrededor de la figura de Jesús María Bellido (...). Con todo, lo más notable es que, durante un par de años, algunos de los miembros del grupo reunido en torno a Bellido, en especial el trío formado por Joaquim d'Harcourt, Albert Folch i Pi y Antoni Oriol Anguera, desarrollaron una labor publicitaria de alcance internacional. En poco tiempo lograron difundir, a través de revistas de amplia circulación, los estudios sobre la medicina y cirugía de guerra que habían realizado durante la Guerra Civil*⁵¹⁸. Així doncs, la segona idea que volem destacar relativa a l'àmbit dels científics exiliats a Tolosa és que sorprèn positivament que fossin capaços de continuar amb els seus treballs d'investigació en una situació tan complicada, reeixint en diversos projectes i publicacions, entre els seus col·legues de professió francesos.

La tercera idea que volem destacar ens l'exposen els mateixos autors: Àlvar Martínez i Emma Sallent, quan tracten d'explicar-nos el perquè no casual de Tolosa com a punt de trobada en la biografia de tots ells: *"En el caso de los fisiólogos, la elección de Toulouse como lugar de reencuentro tras la Retirada no fue azarosa en modo alguno: aparte de su cercanía a la frontera, existía una tradición de amistad y colaboración entre médicos catalanes y occitanos que se remontaba por lo menos a 1922, cuando Agustí Pi i Sunyer (...) fue nombrado doctor honoris causa por la Université de Toulouse*⁵¹⁹.

Aquests autors, tanmateix, no mencionen en cap moment la residència promoguda per Camile Soula i sí ens parlen, en canvi, de l'ajuda que aquest els va dispensar gentilment. La importància de la labor de salvament de Camile Soula és capital al nostre entendre, permet salvar les seves vides i s'esforça per donar continuïtat a l'activitat científica, fet que el fa mereixedor d'un doble reconeixement.

---

⁵¹⁷ Barona, J.L. *"El exilio científico republicano"*, Barona Vilar, J.L., Universitat de València, 2011, p. 13.

⁵¹⁸ Martínez, A.; Sallent, E.. *"Entre el éxodo y la diáspora: Albert Folch Pi, Joaquín D'Harcourt y la tentativa de reconstitución de la escuela biológica catalana en Francia"*, article dins del llibre *"El exilio científico republicano"*, Barona Vilar, J.L. Universitat de València, 2011, p. 139.

⁵¹⁹ *Ibid.*, p. 141.

Tanmateix, les contrarietats que trobà amb el transcórrer dels mesos el petit grup de metges catalans a Tolosa, van anar incrementant-se. Així, les conclusions a les quals arriben Àlvar Martínez i Emma Sallent, on justifiquen la poca productivitat científica i l'aparent estancament professional dels membres de "l'escola catalana de fisiologia", semblen tan dures com raonables:

"Se puede apuntar que la difusión de las aportaciones científicas del grupo de refugiados concentrado en Toulouse estuvo condicionada, y sin duda, limitada, por un cúmulo de factores desfavorables, entre los que cabe señalar: a) su posición de científicos exiliados procedentes de un país periférico –España– en el contexto científico internacional; b) su filiación política izquierdista ("rojos"), así como la de sus protectores; c) la situación periférica (geográfica, económica, política y académica) de Toulouse en Francia; d) el estallido de la guerra con Alemania y el deterioro de las condiciones de vida en Europa, incluida la creciente inseguridad personal que les hacía temer por su vida, y e) la atracción que sobre ellos ejercía América. Todo lo cual les forzaba, descartada la temida repatriación, a la huida de nuevo y, en cualquier caso, a la diáspora"⁵²⁰. Finalment, les grans dificultats que el país veí establí per a l'exercici de la seva professió des de l'inici de la Guerra Mundial feren que la majoria d'ells busquessin una sortida cap a Amèrica.

Després d'haver completat l'estudi de les fonts primàries relatives a la residència de Tolosa amb un repàs selectiu a la bibliografia de l'exili, tant des del punt de vista dels "intel·lectuals de lletres", com des l'òptica dels "intel·lectuals de ciències", ens emportem una idea molt més equilibrada del que va suposar la residència de Tolosa per a l'exili català.

4.5 L'organització de la residència de Tolosa

La residència de Tolosa, com hem vist, havia estat una iniciativa del Dr. Soula, membre destacat del Comitè Universitari Tolosenc d'Amics de l'Espanya Republicana que, juntament amb el Sr. Sermet i, amb l'ajuda del matrimoni Torres-Baldó, va poder donar assistència social a un grup d'exiliats republicans espanyols i catalans. En no disposar de fonts primàries directes emeses pel propi CUTAER, ens haurem de contentar amb les fonts primàries de caire indirecte que ens poden ajudar a fer-nos una idea de la seva

---

⁵²⁰ *Ibid.*, p. 154.

realitat. La font principal de que disposem és la pròpia Generalitat de Catalunya a l'exili, que ens aportarà el seu punt de vista, evidentment parcial.

El Comitè, els membres del patronat del qual desconeixem, més enllà dels esmentats, va relacionar-se amb diversos actors que van interpretar algun paper més o menys transcendent en aquesta obra. Per una banda, la Universitat de Tolosa, les seves autoritats i professors van recolzar Camile Soula amb mitjans econòmics, cedint l'espai del carrer *Potiers* i facilitant la incorporació d'algun professor a la seva plantilla. L'Ajuntament de Tolosa col·laborà econòmicament i també cedint els espais que havien estat dels bombers. El prefecte de l'Haut-Garonne facilitava mitjans econòmics a alguns dels estadants i estenia papers a aquells que creia que els mereixien. Els residents de perfil catalanista republicà formaren un grup relativament compacte capaç d'ésser retratat amb més o menys realisme per l'article que escriví Jesús M. Bellido a *El Poble Català*. La resta de residents, no catalans o no catalanistes, formen un grup heterogeni, del qual, no consta que s'organitzés de cap manera en particular. Davant d'aquests actors, se situa la Generalitat de Catalunya i els seus representants, que intervenen en pla d'igualtat, no pas com a protagonistes. Pensem que l'únic protagonista de veritat serà el CUTAER, de manera que, els seus membres o representants, seran els que donaran joc a cadascun dels actors esmentats, que de manera individual o col·lectiva cercaran els seus interessos propis. Si analitzem aquests grups i la seva interacció al llarg dels primers catorze mesos d'exili, ens podrem fer una certa idea de quins eren els seus corresponents pesos relatius dins del conjunt i quines relacions van anar establint entre ells.

Com hem vist, la residència es va constituir molt ràpidament, de manera que durant els primers dies del mes de febrer de 1939 ja era habitable i s'hostatjaven unes seixanta persones. El més probable és que el matrimoni Torres-Baldó, fos nomenat responsable de la seva administració per recomanació directa de Carles Pi i Sunyer a Camille Soula. En efecte, l'amistat de la família de l'ex-conseller de cultura i la del metge occità venia de lluny. En una carta de Camile Soula a Carles Pi i Sunyer així ho posa de manifest: "*Cregui que la memòria de tots els seus i de vostè viu en els nostres cors. La família Pi Sunyer –Abans he parlat de la meva afeció a les coses catalanes– és un dels exemples que he tingut l'oportunitat de conèixer d'un humanisme que honora la nostra raça occitana*"⁵²¹. A la mateixa missiva, Camile Soula, tot parlant de la família Torres ens

---

⁵²¹ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, cop. 93. Carta de Camile Soula a Carles Pi i Sunyer, Tolosa, 01/03/1940. "*Croyez que*

diu que *"Mai, la colònia de 2 a 300 persones, que ha funcionat molt bé des de l'any passat, no podia haver funcionat sense el zel desinteressat i la intel·ligència que els Torres han dispensat"*. Carles Pi i Sunyer a les seves memòries, havent ponderat el judici de la situació, cosa que el pas del temps facilita, afirma en to conciliador: *"Una obra així plantejada, i que prengué tot seguit molta amplitud, requeria una base d'organització i una persona que estigués al front d'aquesta. L'encarregada de portar-la fou la Maria Baldó de Torres, d'un esperit resolt i actuant, amb l'experiència deguda en aquests afers per la seva pràctica en l'organització de les cantines escolars. La senyora Baldó no era una persona fàcil, i menys ho era encara la tasca que damunt d'ella havia recaigut; de caràcter cantellut i poc transigent, la seva actuació havia forçosament de provocar friccions, antagonismes, fins crítiques provinents d'alguns refugiats; són aquestes les resultants inevitables en situacions tan difícils i en un ambient hipersensibilitzat com era aquell; amb tot, els fets parlen per ells mateixos, i la manera com funcionà l'organització i el volum que prengué, són prova per a fer justícia a l'obra realitzada per la senyora Baldó. En la feixuga tasca l'acompanyà el seu marit, en Lluís Torres i Ullastres, i en Francesc Montserrat i en Lluís Bransuela. En Montserrat era majordom del Círcol del Liceu, era el que havia estat al front de la Residència de la Conselleria de Cultura en els darrers temps de la guerra, i que en Frontera amb dificultats pogué treure d'un camp de concentració. En Bransuela feia el treball administratiu i en una lletra m'escrivia que en Soula estava molt content d'en Montserrat i d'ell, perquè hi posaven el coll, afegint amb un cert orgull, de bon perdonar, que els dos exfuncionaris de la Conselleria de Cultura feien quedar bé a la Generalitat. Un record que era d'agraïr"*⁵²².

Jesús M. Bellido també els defensa davant les crítiques ferotges dels seus companys catalans, que ja es produeixen al cap de pocs mesos d'endegar l'obra assistencial: *"Cal dir en primer terme que el treball d'aquesta senyora és digne de tot elogi: la bona marxa del falansteri, i del menjador, es deu en gran part a ella. El seu marit i en Bransuela hi col·laboren eficaçment. Com podeu suposar, els factors olla, especialment en el gremi dels periodistes, són formidables, però el Comitè i les persones abans esmentades hi saben fer cara, i tot rutila. Que totes les altres organitzacions vagin com*

---

le souvenir de tous les vôtres et de vous-même vit dans nos coeurs. La famille Pi Sunyer - je parlais tout à l'heure de mon attachement pour les choses catalanes - est un des exemples que j'ai eu la chance de connaître d'un humanisme faisant honneur à notre race occitane".

⁵²² Pi i Sunyer, C.. 1939. *Memòries del primer exili*, Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona, 2000, p. 50-51.

la tolosana!"⁵²³. El testimoni del propi Lluís Torres Ullastres no pot mancar en aquest recull de, pràcticament, els únics testimonis positius que podem trobar de la seva gestió: "*Vós sabeu que el pes de l'organització i funcionament de la Casa dels estudiants i de la Caserna dels Bombers (núm. 1) l'han portada i portem el Comitè Universitari Toulousain (principalment el Dr. Soula i Mr. Sarraut), la meva muller i jo*"⁵²⁴. En efecte, pel que sembla, aquells que havien de representar els interessos de la Generalitat de Catalunya davant el Comitè, ho van anar fent com van poder. De vegades els defensaven obertament o feien de nexa entre el Comitè i el representant de la Generalitat Antoni M. Sbert. Moltes vegades donant la raó als organitzadors francesos o, simplement, volent complaure a aquells que en el fons eren els que els acollien i donaven feina, s'enfrontaven als representants catalans. Fins a cert punt resulta comprensible aquesta darrera actitud, que es va anar reproduint cada vegada amb més freqüència. En circumstàncies tan dures, probablement semblava raonable treballar per a qui desinteressadament els recolzava a Tolosa, més que estar pendent dels que, des de París, amb tota la bona intenció, no els podien ajudar més que subvencions parcials. La família administradora de la residència havia perdut casa seva a Barcelona en un bombardeig⁵²⁵ i el que cercava era una sortida honrosa pels seus, no pas la glòria política⁵²⁶.

Si ells eren el nexa amb el Govern català exiliat i aquest estava representat els primers mesos d'exili, bàsicament, per Antoni M. Sbert, que discrepava en nombrosos aspectes amb Carles Pi i Sunyer, és fàcil entendre que no fos senzill que el matrimoni Torres-Baldó, protegits d'aquest darrer, fossin totalment grats al seus ulls.

A través dels Torres-Baldó o directament, els membres de la Generalitat, bàsicament Antoni M. Sbert i Carles Pi i Sunyer van procurar establir contacte regular amb els membres del Comitè. Mantenir bones relacions amb el Comitè resultava indispensable per disposar de places a la residència destinades al personal exiliat proper a la

---

⁵²³ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000, cop. 34. Carta de Jesús M. Bellido a Carles Pi i Sunyer, Tolosa 29/03/1939.

⁵²⁴ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000, cop. 29 bis Carta de Lluís Torres Ullastres a Carles Pi i Sunyer 20/03/1939.

⁵²⁵ Prova del bombardeig de l'edifici on vivia la família Torres-Baldó FMB 5S420 P1010656.

⁵²⁶ La pròpia Maria Baldó busca una sortida anglesa per la seva família nombrosa, donant l'exili francès pràcticament per perdut: "*Donada la posició en que s'ha posat el Govern de la República, encara ha estat (...) l'haver pogut sostenir totes les organitzacions més de cinc mesos; i no hi ha que dir que no hauria estat possible –com ho demostra el cas de Tolosa– sense l'esforç i la generositat dels amics francesos*" FMB 5S420, 25/06/1939.

Generalitat, donat que la residència de Montpeller ja estava bastant plena, com hem vist en el capítol anterior. En aquest sentit tan directe ho recomanen des de Tolosa, durant els primers dies d'exili, tot posant de manifest que la iniciativa no ve de París sinó més aviat a l'inrevés: "*Ahir vaig escriure al seu germà August, fent-li avinent la necessitat o millor la conveniència de que la Generalitat i concretament vostè com Conseller de Cultura, establís contacte amb el Comitè Universitari de Toulouse el qual s'ocupa dels intel·lectuals catalans de modo ben eficaç i tanmateix corprenedor, per l'efusivitat amb que ho fa. Més tard, Bellido m'ha dit que li havia escrit en el sentit expressat; per tant no ens cal insistir*"⁵²⁷.

A partir del mes d'abril de 1939 i, en un *in crescendo*, aparentment imparabile, les queixes contra els administradors i, particularment, les provinents del grup de catalans, aniran pujant de to. Això serà així, de tal manera que cap al mes de juliol, les autoritats acadèmiques franceses començaran a percebre que el que veien com una solució, esdevenia un problema. Entre les crítiques al matrimoni Torres-Baldó, que no deixaven d'entendre's com crítiques a la mateixa administració del Comitè que, en el fons era qui marcava la normativa, i la mala conducta d'una bona part del grup català, la tensió arriba a límits insospitats.

En una carta, des de Perpinyà, de Ramon Frontera i Pompeu Fabra al secretari general d'ERC, Josep Tarradellas, es denuncia una situació insostenible a la residència de Tolosa en termes molt preocupants:

"Perpinyà, 12 de juliol de 1939

Sr. Josep Tarradellas

Estimat amic,

En aquesta mateixa data ha estat enviada a l'amic Sbert, signada per en Fabra i per mi, la lletra que a continuació transcriu:

"A la Residència de Toulouse passen coses molt greus com veureu per les lletres de les quals us en adjuntem còpia. La nostra opinió, és que cal prendre una resolució que podria ésser la que suggereix en Miracle en la seva lletra". (signat mestre Pompeu Fabra i Frontera).

T'adjunto també còpia de les lletres que s'indiquen en la lletra esmentada.

---

⁵²⁷ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, cop. 9. Carta de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer, Pepinyà 10/02/1939.

Creiem d'imprescindible necessitat que intervegni urgentment, doncs sembla inevitable, com podeu veure, que succeeixin fets que per la seva significació sols repercutiran en perjudici i potser encara en desprestigi de tots nosaltres.

No he dubtat un sol moment en signar la lletra del Mestre Fabra, ja que ell, amb raó, està veritablement consternat.

Una cordial abraçada del teu amic,

*Frontera*⁵²⁸

El mateix Pere Bosch i Gimpera, des de Londres rep males notícies que l'alarmen enormement. Així escriu al seu amic Carles Pi i Sunyer: *"He tingut cartes des de Toulouse en què es veu que allò continua també molt encès i en què es segueixen queixant de la família Baldó. És terrible que no ens poguem treure de sobre l'iberisme frenètic que està tant estès entre els catalans"*⁵²⁹.

Aquesta mena de motí intern⁵³⁰, només repercutirà negativament en les relacions entre el grup de catalans residents a Tolosa, les autoritats de la residència, els representants acadèmics i la Generalitat.

En un ambient enrarit, les relacions entre el Comitè i la Generalitat no seran fàcils. Inicialment aquestes eren relativament fluïdes. El Comitè acudia sovint a la Generalitat per tal que aquesta intervingués prop de les autoritats dels camps, amb les quals tenien tracte regular, amb l'objectiu d'excarcerar algun intel·lectual recomanat per gent propera al Dr. Soula. Resulta estrany que els acadèmics francesos operessin en aquest sentit, però sabent que la Generalitat tenia una delegació a Perpinyà i una dotzena d'homes com Roc Boronat destinats a atendre les necessitats dels internats als camps, és possible que realment es considerés que podien reeixir gestions d'aquest perfil, com segurament així era⁵³¹. Al seu torn, la Generalitat procurava, en la mesura del possible i, cada vegada menys, influir davant el Comitè per introduir la gent que recomanava. Un exemple il·lustratiu en aquesta carta:

---

⁵²⁸ ANC Artea 24.1.1, doc. 729, 12/07/1939. No hem trobat les cartes a les quals fa menció.

⁵²⁹ Vilanova, F.. *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer, 1939-1940*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i locals, Barcelona, 2004. Carta de Bosch i Gimpera a Carles Pi i Sunyer, p. 72 data desconeguda.

⁵³⁰ No tenim notícies concretes sobre el tipus de disturbis ocorreguts, més enllà de les dures i constants crítiques a la gestió del matrimoni Tores-Baldó.

⁵³¹ Carta de Lluís Torres Ullastres a Pere Bosch i Gimpera, Tolosa 10/03/1939, demanant que faci les gestions pertinents per alliberar dels camps a nou persones recomanades pel Comitè Universitari de Tolosa. FMB 5S420.

“Paris, 18 de març de 1939

Sra. M. Baldó de Torres,

Toulouse

Benvolguda amiga,

En la impossibilitat de continuar en la banlieu parisenca, malgrat tenir uns parents pròxims, per oposar-s'hi les normes generals de la Prefectura, la senyoreta Joana Just, mestressa de la Generalitat, a la qual, segurament vostè coneix, es trasllada a Toulouse amb la nostra autorització i encomanada a la protecció del Comitè d'Ajut Tolosenc. Li prego doncs, vulgui rebre-la i orientar-la.

Amb els millors records pel seu marit, rebí una afectuosa encaixada del seu amic.

Antoni M. Sbert”⁵³²

Una vegada iniciada la labor d'auxili i, incapaç la Generalitat de col·laborar econòmicament d'una manera decisiva, a ningú se li escapava que el falansteri de Tolosa tenia ben poc de catalanista republicà. Els propis estadants, fent el que ara anomenem *lobby*, lluitaven per modificar l'estat de les coses, per no desprestigiar la Generalitat. Entre ells, les coses estaven clares. Jaume Serra-Húnter així li ho refereix a Carles Pi i Sunyer en una carta de maig de 1939: *"Tampoc s'amaguen aquells senyors de dir que l'organització és del Comitè Universitari Tolosenc i que la Generalitat l'únic que ha fet és donar-li alguna aportació econòmica"*⁵³³. La versió que remet Maria Baldó al mateix destinatari conté alguns matisos, potser per un canvi en les actituds dels estadants en els mesos passats: *"segons referències que ens arriben, per París corre el rumor que l'esperit del Comitè Universitari de Tolosa no és massa afecte al nostre ideari catalanista. Això no és exacte. El que hi ha, en realitat, és que llevat el Dr. Soula, la majoria dels francesos que ens ajuden desconeixen el problema de Catalunya, i quan se'ls hi planteja el reben amb cortesia, però amb certa reserva (...) per això el criteri del Dr. Soula és de no entrebancar les coses, sinó d'afermar-les amb actuacions reeixides, i el mateix amic Sbert, en una conversa tinguda a Tolosa ja fa uns mesos, ens recomanà, molt encertadament, que lluny d'establir capelletes o escissions, s'havia de fer una obra de conjunt, sense perdre, però, cap de les nostres característiques. I això és el que s'ha fet. L'esperit català flota per tot, però sense cap estridència ni cap*

---

⁵³² FMB 5S420 doc. P1010677. Carta d'Antoni M. Sbert a Maria Baldó, 18/03/1939.

⁵³³ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, cop. 56. Carta de Jaume Serra Húnter a Carles Pi i Sunyer, Tolosa 17 de maig de 1939.

grolleria. I cregui que ens hi esforcem i ho curem molt, malgrat haver-hi forces castellans entre nosaltres"⁵³⁴

Els problemes de tipus polític, només faran que afegir diferències a les que ja provocaven la incorrecta actitud d'un bon grup d'estadants catalans. En les darreres discussions per carta entre els Torres-Baldó i el conseller Antoni M. Sbert, uns retreuen als altres la seva ineptitud alhora de facilitar la intervenció de la Generalitat en la gestió de la residència i aquests retreuen als homes de la Generalitat la seva incapacitat per influir positivament en els refugiats catalans. En aquest context s'expressa en to queixós el representant de la Generalitat:

*"Cada vegada que s'insinua el desig d'assumir determinades funcions, se'ns diu que això pot despertar susceptibilitats del Comitè Universitari francès, el qual, per raons d'ordre polític i essencialment de política de determinats partits francesos, és un Comitè que no pot despendre's del seu caràcter espanyolista, molt acusat en algun dels seus membres"*⁵³⁵.

Montserrat Corretger ens confirma en el seu article, *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, de la mà de Ramon Vinyes i de J.M. Francès, el mal ambient que imperava a la caserna. L'autora exposa obertament l'antipatia que despertava el matrimoni Torres-Baldó, fet, fàcilment contrastable, mercès a nombroses fonts paral·leles, com ara, les cartes rebudes per Carles Pi i Sunyer, tant per part de Maria Baldó com de diversos dels seus detractors, així com, algunes altres fonts com memòries i dietaris. Aquestes revelen les pressions entre el patronat català, el francès, els administradors i els residents, que van ser constants i que van ser una font permanent de maldecaps tant pels administradors com pels membres de la Generalitat⁵³⁶.

L'opinió del president del patronat sobre la política de la Generalitat tampoc és del tot afalagadora, més aviat el contrari: *"Crec que el grup del carrer Miromesnil fa un catalanisme deplorable. En primer lloc l'únic catalanisme que ha fet per ara és per dir: "Jo sóc català, jutgi'm", i per que el jutgin bé"*⁵³⁷.

---

⁵³⁴ *Ibid.*, 70. Carta de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer, Tolosa 24 juliol de 1939.

⁵³⁵ FMB 5S420 doc. P1010665. Carta d'Antoni M. Sbert a Lluís Torres Ullastres, 20/07/1939.

⁵³⁶ Corretger, M.. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M. i Tovar, F., (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006., p. 43.

⁵³⁷ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, cop. 93. Carta de Camile Soula a Carles Pi i Sunyer, Tolosa, 01/03/1940.

Aquest conjunt de testimonis fragmentaris posen de manifest l'existència de diferències internes entre els residents catalans, els administradors, el Comitè francès i la Generalitat, tanmateix no deixen del tot clars quins són els veritables motius d'aquestes rivalitats. Pel que sembla, els "rebels catalans" no van anar gaire més enllà de simples crítiques, potser dures i reiterades, però no pensem que fos res més que això.

La reacció d'Antoni M. Sbert a la "revolució catalana" dins de la residència de Tolosa va tenir diverses conseqüències. Inicialment, l'ex-conseller recolzà els revoltats davant el Comitè i, per tant, davant el matrimoni Torres-Baldo. En Lluís Torres-Ullastres, procura defensar el Comitè a capa i espasa davant els atacs del conseller: *"El Dr. Soula es mostra com ell és: un gran home, un gran cor i un gran amic. Per correspondre a la seva gentilesa i a la dels senyors que formen el Comitè cal que tothom es situi degudament. Vos sou prou llest per entendre les paraules subratllades. Davant de les obres clares, netes i positives, les crítiques fracassen i solament aconseguen portar la fatiga a les persones que estan per damunt d'elles. Nosaltres hem procurat, procurem i procurarem superar totes les situacions, que poguessin produir aquesta fatiga, però, haurem d'ésser ajudats per tots vosaltres, no solament amb la vostra col·laboració moral i material, sinó també exercint la vostra influència sobre tots els elements d'ací i sobre d'altres que no són ací però que han vingut i no han sabut o no han volgut integrar-se a l'obra d'aquest Comitè al qual, mai se li podrà pagar el que fa per tots nosaltres. Particularment m'estimaria (i crec que tinc dret a demanar-ho) que abans de formar concepte d'informacions que us arribin, no importa de què ni com, ens escrivíssiu perquè tindríeu referències exactes, conseqüents i responsables"*⁵³⁸.

En segon lloc, en veure que l'amenaça d'expulsió de vora un centenar de catalans era una realitat, va procurar, sense èxit, trobar els recursos per obrir una residència alternativa on els pogués acollir. Sense poder reeixir en el seu propòsit, Antoni M. Sbert es lamenta per aquest motiu en una carta de resposta dirigida a Lluís Torres Ullastres: *"Ni es tracta de desconèixer la conducta amical i generosa del Comitè Universitari i, principalment, del Dr. Soula, ni de regatejar el nostre agraïment, ni de ponderar el volum relatiu de les aportacions d'uns i altres a aquesta obra d'assistència, ni censurar el funcionament d'una administració a la qual nosaltres som aliens, ni desconèixer o revalorar la tasca eficaç i la bona voluntat per part vostra i de la vostra esposa. Teniu*

---

⁵³⁸ FMB 5S420 doc. P1010670. Carta de Lluís Torres Ullastres a Antoni M. Sbert, 16/07/1939. Citat una part a Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000, p. VII, nota 8.

medis per saber que si no s'ha creat la nova residència no ha estat per culpa nostra, per tant, nosaltres no hem pogut, no podem descongestionar el nucli de Toulouse. La iniciativa de descongestionar va ésser espontània de part nostra, conseqüència de la meua darrera visita a Toulouse. Va ésser en aquesta ocasió que jo vaig proposar una residència en un altre Departament després d'haver-ne parlat al Dr. Soula i des de París vaig gestionar, sense resultat, un donatiu important per posar-la en marxa. Amb prou feines hem pogut mantenir un nucli de més de tres-centes persones totalment al nostre càrrec en altres Centres”⁵³⁹.

La col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i el Comitè no va arribar a ser mai del tot fluïda⁵⁴⁰. El conseller, que no controla els catalans que hi resideixen, deixa clar que l'ambient contestatari no és la seva responsabilitat: *"No puc acceptar cap responsabilitat en quan a la situació creada a Toulouse. Crec que és evident que l'actitud dels nostres protestataris no és acceptable des de cap punt de vista”⁵⁴¹.*

Finalment, passat l'estiu, com sabem, Antoni M. Sbert deixà la responsabilitat en la gestió de les residències, amb la qual cosa, el problema passava a ser de l'oficina de Presidència, que el gestionà de la millor manera que va poder.

Des del mes d'octubre de 1939 les relacions entre el Comitè i la Generalitat s'aniran refredant, fins que el mes de gener, aquestes es donaran per acabades. Entre Maria Baldó i Carles Pi i Sunyer, deixa d'haver-hi correspondència entre els mesos de juliol de 1939 i febrer de 1940. Antoni M. Sbert deixa de comunicar-se al seu torn amb Maria Baldó i es pren la revenja exclouent-la de les llistes de subsidiats. Ella mateixa ens parla d'una entrevista a París amb Antoni M. Sbert, en els següents termes: *"va arribar a dir-me que m'havia d'haver acollit a l'amnistia i marxar a Espanya; va parlar-me de queixes presentades contra nosaltres per compatriotes. Vaig intentar explicar-li les que nosaltres i el mateix Comitè tenia contra bona part de la nostra gent. No em va deixar parlar: materialment em va acorrallar amb sanya impròpia d'un home de govern que té*

---

⁵³⁹ FMB 5S420 doc. P1010672. Carta d'Antoni M. Sbert a Lluís Torres Ullastres, 29/07/1939 citat en part per Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona, 2000, p. VII, nota 8.

⁵⁴⁰ *Ibid.*: *"Teniu mitjans per saber que hem estat en contacte constant amb el Dr. Soula i hem trobat per part d'ell una bona disposició sempre. Però no hem pogut arribar a concretar mai i, per tant, no hem pogut realitzar mai una col·laboració regular i reglada amb el Comitè Universitari”.*

⁵⁴¹ FMB 5S420 doc. P1010665. Carta d'Antoni M. Sbert a Lluís Torres Ullastres, 20/07/1939.

el deure d'escoltar a l'acusador i a l'acusat"⁵⁴². Un final trist per una catalanista que féu un gran esforç per ajudar els companys d'exili de la millor manera que va poder.

El to que Antoni M. Sbert imprimeix a les seves missives dirigides als administradors de la residència reflecteix sovint una irritació continguda. Aquesta tensió és fomentada per la sensació d'impotència que es genera de manera creixent en veure que des de París es pot influir en pràcticament cap àmbit de la residència tolosana, ni tan sols en qüestions relatives al món de la cultura. Una vegada Antoni M. Sbert traspassi la gestió de les residències, l'oficina de Presidència es limitarà a enviar l'assignació mensual de 10.000 francs (i alguns diners més durant els primers mesos de 1940). D'aquesta manera, deixaran de banda la residència de Tolosa per centrar-se totalment en la gestió de la residència de Montpeller. En definitiva a Tolosa no tothom és afí a les ordres de la Generalitat, no es controlen les admissions, no se segueixen les poques directrius que s'envien i, en cas que es porti a terme qualsevol cosa, no s'informa puntualment de les iniciatives preses. La conseqüència és que els que sí que són afins, demanen instruccions i no les reben, demanen més ajuda i no la perceben. La impressió que ens queda és que la Generalitat llença la tovallola després de lluitar durant molts mesos superada pels esdeveniments. La Generalitat de Catalunya no va tenir, en cap moment, la capacitat d'influir de manera decisiva en qui entrava i qui no entrava, punt clau per entendre la poca influència sobre la marxa del falansteri ni sobre la gent que hi residia. Un exemple d'això són grups com els periodistes que, sovint tenen llaços amb el poder, i que no eren considerats intel·lectuals pel Comitè, amb la qual cosa, quedaven fora de manera directa. El grup de residents afins a la Generalitat és petit i no hi ha contacte fluid entre la Generalitat i el Comitè. Per què n'hi hauria d'haver si la institució de govern només és una font més de finançament i, no precisament, de primer ordre?

4.6 Una aproximació a les finances de la residència de Tolosa

Sobre la qüestió econòmica relativa a la residència d'intel·lectuals de Tolosa, tant les fonts oficials de la Generalitat de Catalunya de l'època com part de la bibliografia més o menys recent destil·len la idea que aquesta darrera va contribuir decisivament al sosteniment del falansteri instal·lat a la ciutat del Garona, cosa que no va ser exactament així.

---

⁵⁴² Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, cop. 85. Carta de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer, Tolosa, 08/02/1940.

Partint de testimonis de l'època i, aportant un estudi dels pocs documents econòmics que hem pogut localitzar al Fons Maria Baldó intentarem matisar aquesta tesi o, si més no, repensar-la.

Efectivament, Montserrat Corretger, que ha estudiat el Fons Maria Baldó, ens diu que "els ajuts del Comitè Universtari arribaren abans que els oficials de la Generalitat". Així ho confirma la dinàmica general de la documentació i més concretament alguna carta, com la de l'escriptor Lluís Montanyà, on demana excuses a Torres Ullastres per haver-li demanat ajut econòmic. *"La confusió neix probablement del fet que les persones que van ésser afavorides en el repartiment, amb les quals vaig parlar, creien que els cabals provenien de la Generalitat, quan, segons dieu, provenien del Comitè Universitari"*⁵⁴³. Els rumors inicials, portaven a molts exiliats a pensar que el falansteri tolosenc havia estat organitzat per la Generalitat de Catalunya, cosa que, com hem vist, no era certa. D'aquesta manera, molts refugiats de l'òrbita catalanista republicana sol·licitaren a la Generalitat asil a la residència i ajut econòmic, pensant que el que s'hi prestava provenia dels fons de l'oficina de la Generalitat a París.

Els primers testimonis contemporanis com Jaume Serra-Húnter ens recorden que *"Les primeres despeses del Comitè Universitari de Toulouse van ser cobertes mitjançant una subscripció entre professors universitaris i ciutadans tolosans; més endavant, també hi va col·laborar l'Ajuntament de Tolosa"*⁵⁴⁴. Ens ha arribat una llista de les que s'enviaven regularment a la prefectura de l'Haute Garonne on es registra, amb data de 21 de setembre de 1939, una estadística dels refugiats espanyols, tot separant-los en dos grups: els que són mantinguts per l'Estat francès, que són 150 i els que són sostinguts per la iniciativa privada, uns 117 en aquesta data⁵⁴⁵. Si fem un càlcul dels 12 francs per persona i dia com a despesa mínima a cobrir per refugiat i els 10.000 francs que la Generalitat enviava cada mes a la residència veurem que només donaria per cobrir unes vint-i-cinc places, no més. Entenem que quan es parla d'iniciativa privada també s'entén aquella que la Universitat de Tolosa proporcionava, més enllà del suport directe de la Prefectura als refugiats.

---

⁵⁴³ Corretger, M.. *Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura*, dins: Fuentes, M.; Tovar, F., (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006, p. 34. Carta des de Montréal, Aude, 02/03/1939.

⁵⁴⁴ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona, 2000. Carta de Jaume Serra Húnter a Carles Pi i Sunyer, Pepinyà 12/02/1939.

⁵⁴⁵ FMB 5S419, *Stadistique des Réfugiés Espagnols à la date du 21/09/1939*.

Hem trobat algunes aportacions de professors universitaris de fora de Tolosa als extractes bancaris del compte del Comitè Universitari, però no amb l'abundància i varietat que hem trobat a la subscripció del CAIE analitzada en la primera part d'aquest treball. Tant l'Ajuntament de Tolosa com la Universitat van contribuir generosament, la qual cosa no significa que el falansteri fos una bassa d'oli, ja que sovint, els problemes econòmics es feien palesos. Inicialment, pràcticament totes les despeses foren cobertes. En una carta ja citada d'Antoni M. Sbert a Camile Soula, aquest primer li expressa la intenció de remetre-li deu mil francs per despeses de butxaca del grup de catalans ingressats a Tolosa, no sembla que fossin destinades a satisfer necessitats bàsiques que, es donen per cobertes pel Comitè. Així l'ex-conseller li diu que: *"Étant donné que les amis, que vous et le Comité de Toulouse avez bien voulu heberger, manquent d'argent de poche et, même, de l'indispensable pour faire face a leurs besoins, nous voulons faire un nouvel effort en vous envoyant francs dix mille de nos revenus du bureau central. Je vous prie encore de distribuer cette somme assisté des personnes les plus qualifiées parmi les catalans et selon les besoins, collectifs ou individuels, les plus urgentes"*⁵⁴⁶.

Tanmateix aquesta, aparentment, còmoda situació, anirà enterbolint-se amb el pas dels mesos. En una carta de de Lluís M. Bransuela a Carles Pi i Sunyer, del dia 7 de juliol de 1939⁵⁴⁷, aquest ens diu que: *"Després d'uns dies de veritables angúnies motivats per l'anunci del tancament de la Residència per manca de mitjans econòmics, a la Maison s'ha reprès la vida normal gràcies a un donatiu del President Companys, que ens permetrà unes setmanes de tranquil·litat"*. No disposem dels comptes d'ingrés del mes de juliol de 1939 per contrastar la quantia d'aquest donatiu, però, entenem que els 10.000 francs que es van destinar a Tolosa, segons els comptes analitzats a la primera part del treball corresponen a l'origen d'aquest petit respir⁵⁴⁸. Però 10.000 francs eren una xifra de vida o mort per una infraestructura que com veurem tenia un pressupost bastant més alt?⁵⁴⁹. No creiem que aquest import sigui el donatiu de què parla en Lluís M. Bransuela. De qualsevol manera, no disposem de fonts per contrastar-ho.

---

⁵⁴⁶ Transcripció completa de FMB 5S420 doc. P1010662-P1010664. Carta de Antoni M. Sbert a Camile Soula 26/02/1939. Una part citada per Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, p. VII nota 7.

⁵⁴⁷ Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000.

⁵⁴⁸ ANC Artea 82.1, doc. 1177. Carta en la qual es concedeix 10.000 francs mensuals al Dr. Soula pels refugiats catalans, 11/11/1939.

⁵⁴⁹ Recordem el que hem vist al capítol dedicat a la residència de Montpeller, on la despesa mensual total no baixava dels 175.000 francs amb una quantitat de residents no molt diferent a la de Tolosa.

En una interessant carta escrita per un usuari regular del restaurant de la rue des Potiers, es mostra la pressió també exercida sobre aquest col·lectiu en aquests tensos moments d'estiu de 1939.

"Honorable President i volgut amic (...):

Avui haig d'adreçar-me de nou a vós, per tal de demanar-vos el vostre ajut en uns moments plens d'angoixa pels periodistes que som ací a Toulouse.

Tots mengem a la Maison des Etudiants i no paguem perquè no tenim francs. El Comitè Universitari va dir-nos ahir que si per tot dissabte no havíem pagat 10.000 francs dels nostres comptes atrassats, el diumenge no podríem menjar a l'esmentat restaurant.

Som onze, vuit catalans, entre els quals hi ha Josep Maria Francès, amb cinc de família. Hi som des de febrer. També hi ha el vostre cap de premsa Antoni Vila, l'Àngel Ferran, Navarro Costabella, Lluís Capdevila i Paquito Aldaz.

No sabem com arranjar la nostra desesperada situació. La perspectiva del camp de concentració ens dona paor.

Pregant-vos interposeu la vostra influència per tal d'ésser ajudats per la Generalitat, resta vostre bon amic.

Josep M. Soler "Màxim Silvio"

El meu germà Lluís és a Barcelona. Crec espera la depuració com a funcionari municipal. Ha vingut de Barcelona la muller del meu fill gran, francesa ella. Conta coses esfereïdores. La policia i els de la Falange han anat quatre vegades a cercar-me"⁵⁵⁰.

Els diners que s'enviaven des de París anaven a parar a mans de Lluís Torres Ullastres, que els administrava com li semblava més convenient, tot provocant les queixes dels residents catalans. En carta de Josep Maria Francès a Lluís Companys escrita el Nadal de 1939 ens diu que *"allò que vos trameteu, passa al Comitè –és a dir– al Sr. Torres Ullastres, perquè aquest faci l'ús que cregui pertinent i l'apliqui –són paraules seves– a aquelles persones que el Comitè entengui que li són útils"*⁵⁵¹.

Ferran Soldevila, com hem vist anteriorment, ens recorda la pressió que afegí el fet que les autoritats franceses deixessin de subvencionar les pensions dels residents catalans a finals de 1939. Recordem les paraules de l'historiador en aquest sentit: *"Els han retirat vuit francs diaris que la prefectura els passava i els han donat 15 dies per a trobar-se*

---

⁵⁵⁰ ANC Artea 82.1, doc. 1152. Carta de Josep M. Soler a Lluís Companys, 10/07/1939. És un periodista que no resideix a la *Maison des Pompiers*, però sí gaudeix del servei de restaurant.

⁵⁵¹ ANC Artea 9.5.1, doc. 275, carta de Josep M. Francès a Lluís Companys, 25/12/1939.

feina: els qui en aquest termini no puguin viure del propi treball seran conduïts a un camp de concentració"⁵⁵². Aquest darrer punt el podem contrastar amb la carta de Joan Tauler a Manuel Alcàntara de data 4 de gener de 1940⁵⁵³, on es diu que "*la prefectura ha deixat de pagar la subvenció individual de 8 francs per resident com fins ara*". Amb aquesta pressió per part de les autoritats franceses, els administradors de la residència es veuen abocats a una situació realment difícil. A partir del mes de gener de 1940, degut a aquestes estretors sobrevingudes, es fa necessari que l'aportació de la Generalitat passi de 10.000 francs mensuals a 15.000 francs, destinats a cobrir les despeses d'estada del petit grup de republicans catalanistes en clar risc de ser deportats a un camp de concentració⁵⁵⁴. Entenem que dins del pressupost de 50.000 francs destinat a "altres residències" i aprovat i sostingut per la JARE des del mes d'octubre de 1939, es contempla l'augment de la partida destinada a la residència de Tolosa per part de la Generalitat de Catalunya.

Alexandre Cirici, que sovint parla "d'oïdes", ens diu que la Generalitat de Catalunya els donava 450 francs per persona al mes⁵⁵⁵, afirmació que quadra aproximadament amb les dades que hem pogut analitzar prèviament. Si la prenem com a fiable, veiem que la Generalitat subvencionava l'estada a la residència de Tolosa a un grup d'entre vint i trenta persones, d'un total d'uns 250 residents, a raó d'uns 14 francs per persona i dia. Tanmateix, la visió subjectiva que ens proporcionen els testimonis de l'època és menys precisa que els documents administratius que reflecteixen una realitat molt més acurada. La burocràcia generada per l'oficina del carrer Potiers i custodiada a l'Arxiu municipal de Tolosa conté els papers guardats per Maria Baldó i generats durant la seva estada com a governanta de la residència, principalment del seu servei de restaurant. Disposem de factures de queviures, subministraments (aigua, llum, gas, carbó, etc), reparacions, utensilis, roba de llar i despeses diverses. Els comptes diaris de cuina aporten una idea de les despeses de menjador, que repercuteixen en benefici dels estadants de les casernes i d'algunes persones més. Està clar que hi havia una comptabilitat global del Comitè Universitari Tolosenc, però conservem molt pocs documents de la mateixa. A partir del poc que hem trobat a Tolosa hem intentat reconstruir la seva realitat financera el més acuradament possible. Com hem vist amb la residència de Montpeller, la variació entre els mesos és interessant però no especialment notable més enllà del detall. És a

---

⁵⁵² Soldevila, F.. *Dietaris de l'exili i del retorn*, 1/ L'exili, Editorial Tres i Quatre, València, 1995, p. 28.

⁵⁵³ ANC Artea 7.2.1. doc. 107.

⁵⁵⁴ ANC Artea 9.5.1, doc. 269, carta de Joan Tauler a Josep M. Francès, 16/01/1940.

⁵⁵⁵ Cirici, A.. *Les hores clares*, Ed. Destino, Barcelona, 1977, p. 313.

dir, que coneixent l'estructura de despeses i ingressos d'un mes, en tenim prou per fer-nos una certa idea sobre el seu desenvolupament al llarg dels mesos. Resulta relativament fàcil elaborar una extrapolació o projecció dels comptes que, de ben segur, no estaria lluny de la realitat.

Els diners es rebien, principalment de Mr. Soula o de Mr. Sernet, responsables directes del seu funcionament i persones de confiança del rectorat de la Universitat de Tolosa.

A continuació exposem el següent quadre d'elaboració pròpia reconstruït a partir de fragments de resums de despeses conservats en còpia al carbó, probablement dels originals entregats al patronat del Comitè⁵⁵⁶, els espais buits representen partides de despeses de les quals no disposem d'informació:

Taula 36. Estat de les despeses del restaurant i centres d'acolliment d'universitaris espanyols Tolosa

	Març 1939 2a Quinzena	Juny 1939 1a Quinzena	Juliol 1939 1a Quinzena	Agost 1939	Setembre 1939
<u>Restaurant</u>	19.109,70	17.823,15	16.097,75	-	-
Queviures	17.404,70	-	-	-	-
Proveïdors	55,00	-	-	-	-
Salari	1.650,00	-	-	4.400,00	4.400,00
<u>Notes d'hotel</u>	1.578,00	-	-	-	-
<u>Material</u>					
Roba de llit	13.443,45	-	122,40	-	-
Utensilis, taules, etc	6.158,70	-	115,00	-	-
<u>Despeses diverses</u>					
Diner de butxaca i auxilis	2.640,00	-	-	-	-
Avançat	500,00	-	-	-	-
Oficina	167,15	-	-	-	-
Diversos	257,35	-	137,55	-	-
<u>Subministraments</u>					
Carbó	-	-	335,00	-	-
Gas	-	-	166,00	-	-
Aigua	-	-	-	-	-
Llum	-	-	-	-	-
Total francs	43.854,35	-	16.973,70	-	-
Ingressos	-	-	20.500,00	-	-
Número d'àpats servits		6.549	6.602		

Font: FMB 5S419 i 5S420.

⁵⁵⁶ FMB 5S419 i 5S420, diversos resums de despeses.

De la mateixa manera que hem vist a la residència de Montpellier les despeses de primera instal·lació seran molt importants durant els primers mesos i aniran essent-ho menys amb el transcurs del temps. En no haver-hi un canvi de direcció, com el que s'esdevingué el mes d'octubre a la residència de Montpellier i, al contrari que a la residència de l'Hérault que veié millorat el seu finançament, la tendència va ser a tenir cada vegada menys residents, no més. Per tant, l'increment de despeses de primera instal·lació durant la tardor de 1939 no tindrà lloc a la residència de Tolosa o al menys, no en la mesura en que el tingué a Montpellier.

El fet de disposar "de franc" de dues instal·lacions de grans dimensions com eren les casernes de bombers, cedides per l'Ajuntament, féu que les despeses de lloguer desapareguessin, fent que les despeses d'explotació esdevinguessin molt menors que a Montpellier. De fet, hi ha evidents economies d'escala amb una concentració d'habitants com la de Tolosa. El fet d'interioritzar el servei de restaurant farà que les despeses siguin molt menors. El servei de restaurant a Montpellier se situa entre 80.000 i 100.000 francs mensuals, mentre que el de Tolosa rondarà els 35.000 a 40.000 francs al mes. El nombre de comensals no varia excessivament, per tant, podem donar el mèrit a la Sra. Baldó que, amb la seva tenacitat i bona administració va aconseguir treure profit dels pocs recursos de què disposava. Els comptes diaris són prou eloqüents per evidenciar un bon control i una professionalitat digna d'esment en la gestió del dia a dia del servei de restaurant del carrer Potiers.

Segons els documents trobats al Fons Maria Baldó⁵⁵⁷, les despeses de personal comprenien la direcció, que cobrava 500 francs i vint-i-un empleats del restaurant, que cobraven petites quantitats., amb excepció dels cuiners, que cobraven sous de mercat. Aquesta despesa pujava 3.075 francs, xifra que sumada a la del personal de manteniment de les casernes, que costava 525 francs (225 francs a St. Sauveur i 300 francs a la del Conservatoire) i, finalment a la del personal de l'oficina que percebia 200 francs. Totes les despeses de personal sumaven uns 4.400 francs mensuals. A les oficines treballaven els Srs. Bransuela i Prat, al restaurant, el cap de cuina era el Sr. Domingo, que cobrava 400 francs al mes per aquesta feina i el cap de personal era el Sr. Montserrat⁵⁵⁸.

Sobre aquest restaurant ens parla la mateixa protagonista de la seva administració. En una carta del mes de maig de 1939 dirigida a Carles Pi i Sunyer, Maria Baldó li escriu

---

⁵⁵⁷ Especialment els que corresponen a la carpeta 5S419.

⁵⁵⁸ Es conserven els rebuts de pagament del personal dels mesos d'agost i setembre de 1939.

que: *"El moviment d'assistents al restaurant és gran: se'n van uns, en vénen d'altres: oscil·la el nombre de comensals de 250 a 270; hem arribat a servir 502 àpats al dia. Es menja bé i sense depassar els 6 francs per ambdues racions (dinar i sopar), tant que el Dr. Bellido prepara una conferència amb el tema "El que mengem" per a demostrar que fem una alimentació sana i més que suficient (...). Molt en breu, a finals de mes, faré una relació d'assistents al menjador. (...) Caldria que la gent política, sobretot els nostres perquè ningú tingui res a dir, fossin plaçats en altres llocs. Per més que tinguin gran discreció i la màxima gentilesa, encara que no ho diguin, voldrien que ací no hi hagués altra cosa que universitaris"*⁵⁵⁹.

Entenem que la residència de Tolosa necessitava uns 80.000 francs al mes, aproximadament, per funcionar correctament, amb una austeritat molt més marcada que la dels estadants de Montpeller. Efectivament, algunes cartes escrites pels seus residents dirigides a París ens parlen d'aquest règim d'estretor en els següents termes:

*"Al sortir de l'hospital vaig reingressar a la residència, ara bé, vos sabeu perfectament que ço no representa altra cosa –i és molt– que dos àpats al dia i dormir (...) em caldria una sobre-alimentació, a més tota aquella sèrie de petites coses, però imprescindibles, com fer-se arrenjar les sabates i comprar alguna peça de roba absolutament necessària, etc, etc, però no he pogut fer-ho encara doncs no tinc ni un franc"*⁵⁶⁰.

Al marge d'aquests comptes que, sembla que eren alimentats pels ingressos provinents dels recursos aportats per Mr. Sernet i el Dr. Soula, hi havia una petita comptabilitat d'oficina, que hem trobat recollida en un quadern titulat "Bureau Caisse" on el Dr. Soula finançava petits imports d'una talla més modesta que la que la residència necessitava. Desconeixem si aquesta comptabilitat formava part del global de la residència. Podríem pensar que es tracta del llibre de caixa del servei de restaurant, però sabem que els imports que es movien per satisfer totes les col·lacions era com a mínim el doble del que reflecteixen aquests comptes. Sí que quadren, en canvi, amb les aportacions que la Generalitat feia al Dr. Soula perquè les administrés entre els residents afins al catalanisme republicà (recordem els famosos 10.000 francs mensuals). És possible que, com remarcarà amargament Josep Maria Francès en les seves cartes de queixa dirigides a la Layetana Office de París, Lluís Torres-Ullastres gestionava aquests

---

⁵⁵⁹ Carta de Maria Baldó de Torres a Carles Pi i Sunyer, Tolosa maig de 1939. Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000.

⁵⁶⁰ ANC Artea 26.3.7, doc. 16. Carta de Joan Álvarez de Lara a Ramon Frontera, 06/07/1939.

recursos com millor creia. En no disposar de més detalls, no podem contrastar aquesta darrera hipòtesi. De qualsevol manera, aquest quadern, iniciat a finals d'agost i abandonat en mans del Dr. Soula a començaments del mes de novembre de 1939, malgrat que només recull moviments de caixa, que tanmateix no ens donen detalls massa interessants dels conceptes, sí que ens aporten una certa idea del volum de recursos utilitzats. Els apunts són els següents⁵⁶¹:

---

⁵⁶¹ Quadre d'elaboració pròpia a partir de diversos resums parcials de despeses i notes d'ingressos FMB 5S420 i 5S419.

Taula 37. Moviments de caixa "Bureau caisse" Tolosa agost-octubre 1939

Moviment de caixa	Data	Ingressos	Despeses
Rebut de Dr. Soula per pagar	25/08/1939		
factures de viatge a París de:	25/08/1939	1.000,00	
Sr. i Sra. Cuadrado	25/08/1939		600,00
Sr. Pérez Infante	25/08/1939		300,00
Sr. Clariana	25/08/1939		300,00
Liquidació de la setmana 25	26/08/1939	351,20	
Liquidació de la setmana 26	26/08/1939	1.637,40	
Percepció setmana 27	02/09/1939	1.233,00	
Despeses (veure notes)	02/09/1939		452,50
Pagat a Sr. Granell	02/09/1939		250,50
Pagat a Sr. Prat	02/09/1939		2.259,35
Pagat a Sr. Domingo	02/09/1939		40,00
Percepció setmana 28	09/09/1939	1.104,00	
Despeses (veure notes)	09/09/1939		175,70
Pagat a Dr. Soula	14/09/1939		947,55
Rebut de Dr. Soula	14/09/1939	1.060,85	
Pagat a Sra. Torres	14/09/1939		1.000,00
Percepció de la setmana 29	16/09/1939	2.236,00	
Despeses (veure notes)	16/09/1939		632,55
Percepció de la setmana 30	16/09/1939	1.536,00	
Despeses (veure notes)	16/09/1939		955,95
Percepció de la setmana 31	22/09/1939	1.794,00	
Despeses (veure notes)	22/09/1939		1.031,35
Percepció de la setmana 32	30/09/1939	1.424,00	
Despeses	30/09/1939		1.098,25
Percepció de la setmana 33	07/10/1939	1.734,00	
Despeses	07/10/1939		2.251,25
Percepció de la setmana 34	14/10/1939	1.662,00	
Despeses	14/10/1939		474,70
Percepció de la setmana 35	21/10/1939	978,00	
Despeses	21/10/1939		1.482,25
Percepció de la setmana 36	28/10/1939	2.091,00	
Despeses	28/10/1939		1.690,50
Percepció de la setmana 37	04/11/1939	1.771,00	
Despeses	04/11/1939		1.030,40
Percepció de la setmana 38	04/11/1939	1.719,00	
Total ingressos en francs		23.331,45	
Total despeses en francs			16.972,80
Comptes rendits al Sr. Soula 04/11/1939	6.358,65		
Resum moviments de caixa			
Agost 1939		2.988,60	1.200,00
Setembre 1939		10.387,85	8.843,70
Octubre 1939		6.465,00	5.898,70
Novembre 1939		3.490,00	1.030,40
		23.331,45	16.972,80

Font: Quadre d'elaboració pròpia a partir de 5S419 i 5S420.

Veiem, efectivament, que podria ser el llibre de moviments de caixa dels recursos aportats per la Generalitat de Catalunya i destinats a alleugerir el dia a dia dels seus afins.

Altres dades que ens aproximen a la realitat econòmica de la residència són els moviments del compte número 39.035 obert al *Ministère des Postes, Télégraphes et Téléphones* francès, (recordem que és la mateixa entitat bancària que utilitzava el CAIE a París)⁵⁶²:

---

⁵⁶² Quadre elaborat a partir de comprovants bancaris, font: FMB 5S419.

Taula 38. Operacions fetes per diversos conceptes al compte bancari 39035

Ingressos fets per diversos conceptes al compte bancari 39035

Data	Expedidor	Beneficiari	Procedència	Quantitat
04/10/1939	Enric Roig	CUTAER	Paris	10.500,00
10/10/1939	Desconegut	CUTAER	desconegut	37.200,00
28/10/1939	Belambre	CUTAER	Bedarieux	100,00
01/12/1939	Prof. Rosallon	CUTAER	Tarbes	400,00
15/01/1940	Desconegut	CUTAER	desconegut	34.272,00
02/02/1940	R. Ballon	CUTAER	Tarbes	350,00
03/02/1940	Soula	CUTAER	Tolosa	18.096,00
20/04/1940	R. Ballon	CUTAER	Tarbes	200,00
Total				101.118,00

Xecs bancaris emesos carregats al compte 39035

Data	Expedidor	Beneficiari	Procedència	Quantitat
10/08/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
26/08/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
15/09/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	4.000,00
03/10/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
18/10/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
02/11/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
03/11/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	6.000,00
09/11/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
12/12/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
23/12/1939	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
20/01/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
03/02/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	15.000,00
01/03/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
08/03/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
10/03/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
22/03/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
17/06/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	5.000,00
21/06/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	10.000,00
22/06/1940	CUTAER	Sr. Torres	Tolosa	15.000,00
Total				185.000,00

Rebutis carregats en el compte 39035 per part de proveïdors

Data	Expedidor	Beneficiari	Quantitat
10/10/1939	CUTAER	Proveïdors	37.199,70
15/01/1940	CUTAER	Proveïdors	34.271,60

Font: Quadre d'elaboració pròpia a partir de FMB 5S419.

Taula 39. Extracte del compte 39035

Data	Saldo
09/08/1939	66.384,20
05/09/1939	56.358,20
11/09/1939	60.369,20
18/09/1939	56.489,20
13/10/1939	73.630,90
16/10/1939	63.631,90
28/10/1939	63.630,40
31/10/1939	63.730,40
04/11/1939	53.961,40
09/11/1939	43.942,40
25/11/1939	58.923,40
15/12/1939	112.738,40
23/12/1939	102.719,40
26/12/1939	102.819,40
08/01/1940	82.781,40
18/01/1940	117.053,00
20/01/1940	122.034,00

Font: FMB 5S419

Com podem observar el compte bancari del CUTAER no tenia un saldo petit si el comparem, per exemple, amb el saldo regular del CAIE que, en absolut no comptava amb aquests imports de manera regular en el seu haver. Les fonts d'ingrés de petit import són localitzades i, efectivament corresponen a la subscripció d'alguns professors universitaris de ciutats més o menys properes a Tolosa. Això quadra amb el que comenta Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer en una carta escrita durant aquells dies referint-se concretament a aquest tema: *"El Comitè Universitari de Toulouse ha escampat una circular demanant diners per als refugiats espanyols intel·lectuals que protegeix. Jo he vist una d'aquestes circulars, la que ha estat enviada al Comitè d'Intel·lectuals de París"*⁵⁶³. No sembla que aquesta crida als intel·lectuals francesos tingués un fort impacte o, com a mínim, si el va tenir, aquest va decaure fortament amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial. El fet és que durant la tardor de 1939, els imports que arribaven per aquesta via no donaven per pagar pràcticament res.

En el petit període del qual tenim extractes bancaris només hem trobat un ingrés procedent de l'oficina situada al 81 del carrer Miromesnil de París, seu de la Layetana Office. Els imports que realment sostenen l'estructura d'acolliment són d'origen

⁵⁶³ Carta de Francesc Trabal a Carles Pi i Sunyer, març 1939. Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000. Carta 22, març 1939.

desconegut, tot i que el més lògic és situar-los en l'òrbita financera de la mateixa Universitat de Tolosa. Hi ha un comprovant d'ingrés de 25.000 francs amb el concepte "*Toulouse St. Michel*", que podria tenir a veure amb la Universitat, però ho desconeixem. Després trobem ingressos importants entre el 25 de novembre i el 15 de desembre de 1939 i entre el 18 de gener i el 20 de gener de 1940, ambdós d'origen desconegut, però d'import considerable. Sembla, doncs, que cada quinze dies es rebien trameses importants per part, probablement, de les autoritats acadèmiques tolosanes, de la Prefectura del Departament o de l'Ajuntament de Tolosa. No descartem del tot que aquests ingressos poguessin tenir altres orígens, com la mateixa Generalitat que, com hem vist, a partir de 1940 s'havia compromès a aportar 15.000 francs mensuals per sostenir els catalans acollits a Tolosa.

Tal com hem comentat al principi, a partir del mes de desembre de 1939 els diners minven de tal manera que el patronat del Comitè decideix que els estadants hauran de pagar part de la pensió, mentre que el Comitè Universitari Tolosenc esmerçarà molts menys recursos⁵⁶⁴. Efectivament, així ho acrediten les cartes angoixants del resident Josep Maria Francès⁵⁶⁵, dirigides al President de la Generalitat tot demanant-li que resolgui aquesta qüestió en favor de la seva família. El clam de Josep Maria Francès, que no és l'únic durant aquelles dates properes al Nadal de 1939, quadra amb l'anàlisi dels comptes fragmentaris del primer semestre de 1940 on consta de manera fefaent que els estadants feien efectiu el pagament d'una pensió per residir a l'alberg de Tolosa. La pensió que calia pagar, segons algunes versions seria de 12 francs per persona i dia⁵⁶⁶ i segons altres, com la que ens aporta la carta del refugiat Miquel Cendra a Joan Tauler, de la metitat: "*Avui, després de no poques humiliacions per part de l'Administració em veig acceptat transitòriament pel Comitè Universitari, ja que diuen que no poden fer res per mi en ferm, tot i així, he de pagar sis francs al dia, sis i a l'avançada. Jo voldria pregar-vos, si és que pot ésser, de que féssiu quelcom per mi, estic assabentat de que hi ha molts companys a Montpeller i que se'ls hi dóna deu francs diaris i lloc. No podríeu fer igual per mi?*"⁵⁶⁷. Aquestes exigències faran que les demandes de trasllat de Tolosa a Montpeller siguin freqüents entre els albergats de perfil catalanista republicà, la qual cosa, com hem vist, augmentarà la pressió sobre el refugi montpellerí.

---

⁵⁶⁴ Veure moviments de caixa abril-juny 1940 FMB 5S419.

⁵⁶⁵ ANC Artea 9.5.1, doc. 275, carta de Josep M. Francès a Lluís Companys, 25/12/1939.

⁵⁶⁶ ANC Artea 9.5.1, doc. 281, carta de Josep M. Francès a Lluís Companys, 06/03/1940.

⁵⁶⁷ ANC Artea 82.1, doc. 233. Carta de Miquel Cendra a Joan Tauler, secretari de Presidència, Tolosa 01/12/1939.

Alguns dels residents eren sostinguts inicialment pel Comitè Britànic, en concret ho eren les famílies Clariana, Fàbrega, Iscar, Piñol, Linares, Poveda, Romà, Pérez Infante i Claudin. Aquest organisme d'ajuda va deixar d'assistir-los en iniciar-se la tardor de 1939, contribuint en no poc a comprometre la seva estada a la residència de Tolosa. Ignorem perquè són aquestes persones i no altres, això ho podria explicar un estudi exhaustiu d'aquest organisme no governamental d'ajut als refugiats, que escapa a l'abast d'aquest treball. La carta probablement escrita per Lluís Torres-Ullastres a Donald R. Darling⁵⁶⁸, secretari del Comitè Britànic d'Ajuda a Espanya a Perpinyà on trobem els esmentats noms, quantifica en 15 francs per persona i dia el cost de sosteniment de la residència que, en cas de no ésser cobert pels britànics, hauria de ser cobert per l'Ajuntament o la Universitat de Tolosa.

Davant la precarietat econòmica i la manca de seguretat que donava als residents el CUTAER, molts d'ells cercaren feina de manera recurrent a partir del setembre de 1939. Alguns feren la verema i els metges s'oferiren per treballar per l'Estat francès, essent rebutjats tot seguit, per considerar el decret d'11 de setembre de 1939 relatiu a l'exercici de la professió mèdica en temps de guerra, que no es podia contractar facultatius de països no aliats o neutrals⁵⁶⁹.

Els espanyols i, en el cas que ens afecta, els catalans, no eren una excepció en el règim de pensió organitzat pel CUTAER en aquells dies d'estretor. Hem trobat l'extracte de la caució que es va cobrar a uns professors belgues també exiliats en els dies en què el seu país es rendia a les tropes nazis i segueixen amb més duresa encara els termes que aplicaven als espanyols. El preu que cobraven als professors belgues, segons un rebut de la mateixa data que les llistes analitzades⁵⁷⁰, era de 12 francs per persona i dia. Així, l'estada de nou professors belgues, entre el 9 i el 15 de juny de 1940 els va costar 648 francs en un total. Sorprendria que en aquells moments en què Bèlgica havia estat aniquilada pels nazis, es cobrés estada als intel·lectuals belgues i no als espanyols.

Hem vist doncs, que el falansteri tolosà en la seva solidesa acadèmica i institucional tenia una fragilitat major que la residència de Montpeller, al menys en termes econòmics. No per manca de recursos, ja que, tant l'Ajuntament de Tolosa com la Universitat, segurament en disposaven, sinó per manca de voluntat política per ajudar de veritat en temps molt difícils.

---

⁵⁶⁸ Carta del CUTAER al Comitè Britànic, 18/10/1939, FMB 5S419.

⁵⁶⁹ Carta de la prefectura de l'Haut-Garonne a Camille Soula, 16/09/1939, FMB 5S419.

⁵⁷⁰ Rebut emès pel CUTAER als professors belgues 15/06/1940, FMB 5S419.

El període inicial entre febrer i agost de 1939, va ser un moment en què els acadèmics francesos i les autoritats locals es van bolcar d'una manera lloable i desinteressada, fins el punt de bastir una estructura d'assistència social digna d'esment. Els problemes que la convivència generava, barrejats amb les disputes polítiques entre els internats, sumats a la tensió política generada per l'esclat de la guerra mundial i amb la poca conveniència d'ajudar un grup d'intel·lectuals "d'esquerres" d'un país estranger, van acabar per fer vacil·lar fins i tot els més optimistes d'entre els membres del patronat del CUTAER, cansats de fer pressió a contrapèl davant les autoritats locals i acadèmiques tolosanes.

4.7 Algunes reflexions sobre la residència de Tolosa

Hem vist que la residència de Tolosa va ser per la Generalitat, a la vegada, model a imitar i imatge de malencert. Model per la residència de Montpeller quant al concepte i l'organització; també imatge de malguany, per ésser la residència de Tolosa una representació clara del que hem anomenat "pla alternatiu" en la política de concentració de refugiats que volgué portar a terme el govern català al primer exili. Sense recursos, tota intervenció en un organisme que era, efectivament, aliè, corria el risc de ser mal interpretada i boicotejada en darrer terme. Finalment, la Generalitat va optar per un model mixte de finançament, pràcticament sense intervenció, com una mena de concert econòmic en el qual aportava els diners, no tenia més remei que fiar-se del beneficiari.

Per la Generalitat, mancada de recursos, el fet de saber que part dels seus homes eren a recer dels camps de concentració era ja una garantia suficient que estaven fent el correcte, donades les circumstàncies i els mitjans disponibles.

La importància del Dr. Soula i de les autoritats acadèmiques i municipals fou capital en el muntatge, manteniment i promoció de la residència de Tolosa. Com hem vist, la manca de fonts primàries des d'aquest costat, no ens permet extreure conclusions amb tota la solidesa que desitjaríem. Hem constatat, efectivament, que la seva configuració era realment heterogènia, fins el punt que ens hem qüestionat el concepte generalment acceptat de "residència d'intel·lectuals" com a definatori del falansteri tolosà. El fet que diverses institucions participessin en la seva organització pensem que és la principal raó perquè això fos així, però la manca d'informació de primera mà sobre els autèntics criteris de selecció, fan que aquest darrer punt no sigui més que una hipòtesi.

Per últim, l'anàlisi de la residència des del punt de vista financer, posa de manifest dos punts importants: en primer lloc, que la seva realitat més material fou realment modesta

–tal com efectivament exposen els testimonis dels que hi sojornaren– en comparació amb la residència de Montpeller i, en segon lloc, que una vegada quantificada i posada en relació amb el pressupost complet, l'aportació de la Generalitat al sosteniment de l'alberg de Tolosa, es revela com a realment minsa, cosa que fa relativitzar enormement el seu autèntic paper, en aquest instrument d'acollida del primer exili francès.

5. CONCLUSIONS

L'objecte d'aquesta tesi ha estat exposar les condicions en què es trobà la Generalitat de Catalunya en els seus primers moments d'exili, definir quina fou la seva estratègia política, cultural i assistencial i amb quins mitjans comptà per assolir els objectius fixats. Les diverses qüestions que plantejàvem a l'inici han estat contestades total o parcialment, amb l'estudi que hem portat a terme. L'exposició de les dades que la recerca ens ha aportat, la considerem suficient per respondre a la majoria de les incògnites suscidades o per orientar una resposta futura més sòlida, en aquelles que no han estat prou clarificades.

Com hem vist, la Generalitat de Catalunya, acabada d'exiliar, debilitada per la pèrdua d'influència política i atribucions en els darrers mesos de la guerra civil, responsabilitzada en part per la derrota, dividida en el si del seu govern i enfrontada al govern central de la República, decideix com estratègia política immediata, fer pinya al voltant del President Lluís Companys. Les institucions catalanes d'autogovern miren de centrar la seva estratègia a l'exili en tres àmbits: el cultural, el polític i l'assistencial, sempre enfocades a l'atenció i cohesió del grup de catalanistes republicans exiliats.

En l'àmbit polític, es busca el suport al President Companys i, a la vegada, la recerca d'un consens que permeti constituir un organisme de gestió que aglutini totes les forces polítiques catalanistes republicanes a l'exili, per desenvolupar un projecte unitari de recuperació nacional comú. Malgrat les crítiques rebudes des de l'àmbit del catalanisme republicà i des dels ambients de la política espanyola, sobretot negrinista, la Generalitat serà capaç de reorganitzar-se, cercar els recursos necessaris per no desintegrar-se i bastir un projecte de futur que garanteixi la seva pervivència política, més enllà del mateix partit de govern. La instal·lació i sosteniment de la residència de Montpeller evità la dispersió inicial dels membres més destacats del catalanisme polític, tot garantint la seva supervivència física i permetent que les idees catalanistes republicanes restessin, en certa manera, a recer de les inclemències del primer exili.

Pel que sembla no hi va haver una activitat política de foment del catalanisme molt pronunciada durant els primers mesos d'exili en terres de França. Tanmateix, la publicació de la *Revista de Catalunya*, permeté la difusió d'articles de tall cultural, molts d'ells impregnats d'un contingut marcadament polític, basat en el foment de l'ideari catalanista republicà. Per la seva banda, el diari *El Poble Català*, amb un perfil

marcadament popular, contribuí, probablement, al foment d'una certa cohesió entre les bases catalanistes republicanes exiliades. Els exponents de la Generalitat sabien que la promoció d'aquestes publicacions facilitaria el manteniment de la flama catalanista, malgrat les adversitats que patien aquells que s'havien exiliat per causa dels seus ideals. L'aglutinació d'alguns dels seus autors o inspiradors ideològics sota un mateix sostre, sens dubte feu més senzilla la cristallització d'aquests ideals en material periodístic destinat a ser publicat als esmentats rotatius.

Si comparem la unitat d'acció política de la Generalitat amb les dissensions efectives ocorregudes, ja des del primer moment, al si de la política espanyola exiliada, veurem que, probablement, els esforços de concentració de recursos humans valuosos en nuclis d'acollida, fou una estratègia intel·ligent que facilità la configuració i portada a la pràctica d'una política d'unitat més eficaç. La manca de disponibilitats, l'esclat de la Guerra Mundial amb la consegüent invasió de França, la detenció i assassinat del president Companys i la consolidació del règim del general Franco, foren cops prou contundents com per enviar en orris qualsevol projecte de recuperació en el curt termini del catalanisme republicà, malgrat l'èxit dels seus plantejaments estratègics inicials.

El projecte cultural, que quedarà en mans d'Antoni Maria Sbert, es vehicula tot configurant la Fundació Ramon Llull que promou la creació artística, el foment de la llengua catalana i el sosteniment econòmic dels seus màxims exponents, intentant mantenir-se al marge de les diferències polítiques. La promoció de la cultura també passarà per la formació d'una biblioteca i d'una pinacoteca, el finançament d'articles i obres d'art i l'atorgament de subvencions a títol personal a diversos escriptors, artistes i intel·lectuals exiliats.

La distinció entre el projecte cultural i el de pervivència del catalanisme republicà es farà difícil en els primers mesos d'exili. Per una banda, calia justificar l'acció político-assistencial davant les autoritats franceses, tot mostrant-la amb un vernís de caire cultural, més innocu que el que podria tenir un activisme polític manifest. D'altra banda, el catalanisme republicà portava implícit en el seu programa la defensa de la llengua i la cultura catalanes, d'aquesta manera, promocionar la cultura i sostenir els seus màxims exponents era una manera clara de fer política, sense por d'ofendre la sensibilitat del govern gal. En contraposició, els intents de fomentar les idees comunistes o anarquistes per part dels exiliats propers a aquests corrents –tan catalans com espanyols– serà interpretat de manera hostil per part de les autoritats franceses, especialment després del

pacte nazi-soviètic de finals d'agost de 1939. Així, la Generalitat mirarà de fomentar la cultura en la mesura de les seves possibilitats amb uns mitjans gens menyspreables i amb una eficàcia que creiem provada. La Fundació Ramon Llull serà un instrument actiu que donarà força fruits i permetrà la continuació d'una certa activitat cultural en unes circumstàncies de dificultat extrema, amb això reconeixem el mèrit d'Antoni Maria Sbert en l'èxit d'aquesta empresa, que també fou prematurament avortada per la invasió nazi de França.

Des del punt de vista més material, el projecte cultural de la Generalitat es consolidà mercès a l'assignació d'uns recursos que suposaven, aproximadament, una vuitena part del pressupost total de les institucions catalanes exiliades en aquest període. Aquest import tanmateix fou considerable, ateses les necessitats d'imperiosa supervivència en què es trobaven alguns dels exiliats.

L'ajuda dels intel·lectuals francesos al sosteniment de la cultura catalana es materialitzà en la creació del CAIE, instrument de promoció cultural, que la Generalitat de Catalunya impulsà, fomentà i orientà, en la mesura de les seves possibilitats, per tal de focalitzar el seu suport material en bé dels intel·lectuals catalans exiliats. La seva obra més visible serà la residència d'intel·lectuals de primeríssim nivell situada a Roissy-en-Brie, sense la qual, probablement, no haurien sobreviscut els escriptors que s'hi van acollir i no s'haurien gestat diverses de les obres més reconegudes de la literatura catalana d'exili.

Probablement la permanència a França de Carles Pi i Sunyer, fortament sensibilitzat amb les qüestions culturals, hauria fet més fàcil la gestió dels recursos destinats a cultura i hauria ajudat a un millor enteniment entre la Generalitat exiliada i els exponents culturals catalans. Tanmateix, malgrat la seva absència, la feina d'Antoni M. Sbert fou un bon suport pel president Companys en el seu projecte de sosteniment i foment de la llengua i cultura catalanes a l'exili.

En l'àmbit assistencial, hem vist que es preveu bastir un sistema d'atenció a l'exiliat a tres nivells: alts representants de les institucions catalanes, polítics i intel·lectuals de cert relleu i, per últim, militants de base.

Donada la manca de recursos propis de la Generalitat a l'exili, els mitjans necessaris per tirar endavant aquest projecte es buscaran a través d'un pacte amb les autoritats de la República. El pacte assolit abans de creuar la frontera amb els representants del Govern central no es materialitzarà en els termes acordats, ni tan sols en els que es consideraven

indispensables per donar una certa continuïtat a l'ordre de les coses marcat per la Constitució de 1931 i l'Estatut de Núria. En aquestes circumstàncies, els objectius estratègics de la Generalitat establerts pel curt i mig termini s'han d'adaptar, tot reduint el seu abast, tant en l'acció política, com en l'ordre cultural i assistencial. Aquesta dependència econòmica tan acusada respecte les autoritats republicanes espanyoles minvarà enormement el seu grau d'autonomia, malmetrà el seu prestigi entre els refugiats catalanistes republicans de base i portarà que la seva intervenció en l'assistència de masses estigués, finalment, fortament mediatitzada pels organismes d'ajuda espanyols.

En el context de l'àmbit assistencial dels refugiats de base, l'eina que disposà la Generalitat per fer arribar ajuda als refugiats dels camps, per orientar els recent arribats de Catalunya, per rebre informació de primera mà provinent del país ocupat i per establir un cert control polític entre els exiliats concentracionaris, va ser l'oficina de l'OERC instal·lada a Perpinyà. Malgrat que els esforços dels que hi treballaven foren molt importants, els recursos que s'hi destinaren van ser clarament insuficients. El cansament, la manca de capacitat financera i les crítiques constants, conduiran que, finalment, la Generalitat decideixi transferir tot el seu personal i la seva responsabilitat a la JARE. Aquesta darrera, sota les seves sigles, continuà i incrementà la tasca d'assistència als internats als camps. Sembla així que el suport als exiliats de base serà una preferència secundària en la política d'assignació de recursos de la Generalitat.

En l'àmbit de l'organització hem vist que la Generalitat de Catalunya iniciarà les seves activitats en territori francès sense una cobertura jurídica clara que donés el mínim aixopluc; tanmateix, un bon suport d'amics francesos permetrà que aquest inconvenient fos superat amb relativa facilitat. L'evolució dels organismes creats per la Generalitat, destinats a fomentar activitats d'ordre informatiu, polític, cultural i assistencial és dinàmica i complexa, sobretot durant els primers sis mesos d'exili. Malgrat la dificultat, hem procurat seguir les seves passes intentant clarificar-les. Aquest seguiment ens ha posat de manifest l'existència de diverses oficines com el *Bureau d'Information*, la *Layetana Office* o la Fundació Ramon Llull, que es van convertir en els paraigües i instruments burocràtics, més o menys eficaços, utilitzats pels membres de la Generalitat per operar a França amb certa cobertura legal. La xarxa de relacions establertes, sobretot amb alguns membres destacats de la intel·lectualitat francesa, seran sòlides i qualificades, fins el punt d'aconseguir una identificació d'interessos entre el col·lectiu

francès i el català força compacta. El fet d'haver aconseguit un bon grup de padrins francesos que facilitaren la bona marxa de les institucions catalanes durant el període inicial de provisionalitat i, més endavant, amb el ple reconeixement jurídic per part de les autoritats franceses, és un punt a destacar, reflex d'un elevat grau d'habilitat política per part dels membres de la Generalitat. Aquesta maduresa en les relacions amb alguns prohoms del país d'acollida, contrasta amb els esforços –amb prou feines reeixits– fets al Regne Unit per part de Carles Pi i Sunyer, Pere Bosch i Gimpera i Joan Baptista Roca per tal d'establir una residència per catalans i facilitar l'acolliment de refugiats intel·lectuals i universitaris.

En l'evolució d'aquestes institucions hem distingit clarament tres períodes, entre febrer i juny de 1939, de juny a agost de 1939 i de començaments de la tardor de 1939, fins la derrota francesa davant els alemanys, l'estiu de 1940. Les diferents tasques i atribucions es van anar perfilant fins a quedar configurades definitivament, deixant en mans de la Presidència de la Generalitat l'activitat d'informació i gestió de les residències i encarregant a la Fundació Ramon Llull la promoció de la cultura catalana. Com hem vist, la majoria dels recursos econòmics seran gestionats per l'oficina de Presidència, és a dir, pel mateix Lluís Companys i transferits a la resta d'organismes, quan això fos necessari i, segons els criteris marcats des de Presidència. La concentració del poder econòmic en mans del president de la Generalitat anirà posant la seva figura en el punt de mira de moltes de les veus crítiques que el consideraven com plenament amortitzat. Aquesta podria ser una de les raons per les quals a partir del darrer quadrimestre de 1939, van anar creixent les pressions per tal de crear un nou organisme aglutinador de les forces catalanistes republicanes exiliades, substitutiu del govern de la Generalitat heretat de la guerra civil. Sembla, tanmateix, que aquesta estructura d'atribucions i tasques repartides amb criteris de separació de cultura per una banda i d'assistència, informació i residències, per l'altra responia millor a criteris d'eficàcia. El fet que les relacions de la Generalitat amb el govern central republicà estiguessin principalment mediatitzades pel president Companys, farà, al nostre entendre, que una vegada s'assoleix el pacte amb la JARE i la subsistència dels principals elements polítics, la residència de Montpeller i la promoció de la cultura, quedés assegurada, la dependència d'aquestes qüestions de l'oficina de Presidència fos acceptada per la majoria, com a mínim, mentre no es trobés una fórmula millor.

La política de prioritats en l'assignació de recursos de la Generalitat, passarà des del primer moment pel sosteniment de les residències de Montpellier i Boissy-la-Rivière/ Isle-Adam, considerant qualsevol altre pla, com un "pla alternatiu". Aquest darrer concepte representa l'acceptació del fet que, donada la migradesa de recursos que disposaven, calia prescindir del control total d'alguns dels mitjans d'assistència, amb l'objectiu de posar sota cobert part dels prohoms polítics o intel·lectuals catalans. La subvenció parcial d'iniciatives assistencials de tot tipus, com ara la Residència de Tolosa o altres com la de Narbona o Montauban, constitueixen el paradigma d'aquesta política d'acceptació de les pròpies limitacions.

Montpellier i Boissy-la-Rivière/ Isle-Adam representen l'objectiu d'aglutinar els alts exponents de la Catalunya republicana exiliada, no en termes restrictius sinó amb la intenció de fer que –particularment a la de Montpellier– s'acullís el màxim nombre possible de persones, (finalment, fins un total d'unes quatre-centes).

El sosteniment, per mitjà de subsidis individuals, dels màxims responsables de les institucions catalanes (Presidència, Parlament i membres del Govern), constituirà la segona prioritat de la Generalitat, en termes d'assignació de recursos i de política de supervivència de les institucions exiliades, que no serà definitivament resolta fins el mes d'agost de 1939. Pensem que aquest pla d'actuació representava una autèntica política de país, de preservació de les institucions i de sosteniment dels representants democràtics elegits pel poble, més que no pas una simple estratègia de pura supervivència de l'individu concret. Més enllà d'aquest darrer punt, per les dades que hem analitzat, on queden clares quines són les assignacions per cada diputat o membre del govern català, no hi ha cap indicatiu que porti a pensar que es produïssin casos d'enriquiment il·lícit de caràcter desmesurat.

Les relacions inicials amb el Govern republicà espanyol seran feixugues i exasperants, fins el punt que les negociacions amb el SERE i les tensions que se'n derivaran, seran constants i donaran uns pobres resultats, del tot insuficients per materialitzar els plans inicials de la Generalitat de Catalunya. Juan Negrín, conscientment, escanyarà econòmicament les institucions d'autogovern català, des del primer moment d'exili. En aquest context, a partir del mes d'agost de 1939, com hem vist, s'aconsegueix un pacte magre de finançament amb la JARE, promoguda pels seguidors d'Indalecio Prieto. Amb aquest acord, resultarà impossible el tan anhelat desig de crear una nova residència d'obediència i promoció exclusivament catalana, simplement, per manca de

finançament. La pressió per crear una nova residència alternativa a la de Tolosa, que descomprimís aquesta darrera anirà en augment. Des de la residència de Montpeller també es demana de manera recurrent que s'obri una nova instal·lació per tal d'encabir-hi els que ja no tenen lloc a la capital de l'Hérault. La realitat s'imposa i ni a Anglaterra ni a França podrà la Generalitat obrir una segona residència de gran capacitat per manca de disponibilitats.

La contribució a l'esforç de redreçament i supervivència de les institucions catalanes a l'exili, per part dels catalans d'Amèrica, serà tan benintencionada i ben rebuda com modesta. Entenem que aquesta es materialitzà en un bon acolliment dels que, poc a poc, van anar arribant al Nou Continent en les diverses expedicions que se succeïren entre 1939 i 1940, tanmateix, no hem volgut aprofundir en una qüestió que pensem que escapa a l'abast d'aquest treball.

Si la Generalitat no logrà un bon finançament, el govern basc sí que l'aconseguí. Efectivament, mitjançant un acord molt beneficiós amb el SERE, aconseguiren uns termes que garantiren el sosteniment de les seves institucions i l'acolliment de diversos milers de persones en residències i hospitals de gestió pròpia. Sembla que no era necessàriament una discrepància en l'ús que es pogués fer dels recursos el que frenava les autoritats espanyoles per facilitar un pacte generós amb els catalans sinó probablement alguna raó política de més pes. La gestió que féu el govern basc dels recursos cedits pel SERE tingué un perfil molt semblant al que pretenia fer la Generalitat de Catalunya: una atenció curosa dels refugiats de base, concentració dels màxims exponents polítics i culturals en residències i foment de la cultura pròpia. Així, no sembla que fos l'estratègia cultural, política i d'assistència que pretenia fer la Generalitat a l'exili, el principal obstacle per rebre un finançament adient per part de les institucions de l'estat republicà.

Probablement, la principal raó per la qual Juan Negrín, conscient i deliberadament, no garantí un finançament just de la Generalitat a l'exili respon a una política de revenja contra una institució que considerava en gran mesura responsable de la derrota. Les diferències entre Juan Negrín i els membres de la Generalitat durant la guerra civil van ser constants i les pressions del president de l'executiu republicà per recuperar les atribucions del govern autònom anaren en augment, fins el punt que, durant els darrers dies de la contesa, la Generalitat arribarà a tenir les seves responsabilitats enormement limitades. Considerem la política d'escanyament financer una conseqüència lògica

d'aquesta tendència al desprestigi i a l'anorreament que patí la Generalitat des que Juan Negrín arribà al poder. Per aquest darrer, l'aniquilació per la via financera podria ser el camí més curt i silencios per acabar amb la qüestió catalana, en un context on cap denúncia tindria el ressò mediàtic que en qualsevol situació normal s'hagués esperat.

Malgrat la pressió financera, la residència de Montpeller constituirà la materialització d'un projecte aglutinador, que buscarà posar a recer el màxim nombre de quadres polítics, institucionals i culturals. L'alberg és, de fet, una constel·lació d'habitatges que depenen econòmicament i administrativament d'una oficina central, que al seu torn depèn directament de la Generalitat de Catalunya. Aquesta estructura proporciona allotjament, manteniment, atenció mèdica i un gran nombre de facilitats i resulta l'eina clau en l'estratègia de preservació de les persones i de les idees republicanes catalanistes. Pel que hem pogut veure, no es va utilitzar de manera directa per promocionar la cultura catalana, ja que cada franc que rebia es gastava en necessitats, eminentment bàsiques, dels estadants. La qualitat del servei d'acollida que van prestar els seus administradors fou excel·lent i permeté que un gran nombre d'exiliats pogués dedicar-se, en condicions molt favorables, a la creació artística o literària, a la redacció d'assajos polítics, memòries, dietaris, reflexions de tipus filosòfic o, simplement, a refer-se de les dures proves passades durant la guerra. La simple possibilitat material de reunir forces físiques i morals per pensar i liderar un projecte polític de recuperació de la democràcia a Catalunya, hagués estat pràcticament impossible en una situació d'internament als camps de concentració. El desànim i la desmoralització en què caigueren els militants del catalanisme republicà reclosos en camps d'internament dificultà molt, per contrast i com és lògic, una política de ressorgiment impulsada des de les bases.

Des del primer dia, especialment des que l'oficina de Presidència es fa càrrec de la seva administració, l'octubre de 1939, les pressions per admetre més residents i, per tant, les tensions econòmiques seran constants. A partir de la mateixa data, es fixa una nova política d'asil dirigida des de París que passa per acollir una llista extensa i tancada de persones, els noms de les quals, eren fixats pel President de la Generalitat d'antuvi. Aquesta línia d'acció prioritzarà el nombre d'acollits per sobre de la comoditat dels que hi eren, fent que les estretors s'incrementessin en proporció similar als que hi sojornaven. La intenció d'ampliar al màxim el nombre de persones ateses respon, al nostre entendre, a una política magnànima d'acolliment, fomentada directament des de Presidència i destinada a concentrar una massa crítica de persones rellevants que no es

desentengués del procés de recuperació pretès. Lluís Companys sabia que cada persona que ingressava a la residència de Montpeller podia ser un dirigent amb experiència de govern, militància i lluita pels ideals, amb la qual cosa, un per un, tots tenien el seu valor i un probable potencial en favor del país. Els líders arrosseguen voluntats i ell ho sabia, d'aquí els seus esforços per salvar-los de la massificació i l'anonimat dels camps.

Les relacions que establiren els seus administradors, tant amb les autoritats civils montpellerines, com amb els intel·lectuals locals, facilitaren molt la seva bona acollida. Els membres que constituïen el Patronat de la residència de Montpeller van ser polítics catalanistes republicans de la confiança del President de la Generalitat, cosa que garantiria l'aplicació de les directrius emanades des de París amb el rigor requerit.

A nivell econòmic, una vegada s'assolí el pacte de finançament amb la JARE, la política d'admissions de la residència de Montpeller quedà tancada en 400 residents, en un règim d'austeritat digna i, comparativament, molt millor que el de la residència de Tolosa. Malgrat la voluntat expressa d'admetre el màxim nombre de persones, el President Companys va haver d'acontentar-se amb l'esmentat nombre d'acollits, renunciant així a una política expansiva d'acolliment, limitada per la migradesa de les aportacions provinents de les autoritats republicanes prietistes.

El Col·legi Universitari de Montpeller és per nosaltres un exemple invers del que hem anomenat el "pla alternatiu", ja que un grup d'estudiants, sostinguts fins a finals d'estiu de 1939 per una entitat britànica aliena a la Generalitat, és finalment acollit dins el sistema d'ajudes d'aquesta, per considerar que l'acomboiament d'un conjunt d'estudiants catalanistes convergeix amb el programa aglutinador fixat per Lluís Companys.

Efectivament, aquesta política respon a un projecte de futur a molt llarg termini, que redundarà en benefici de joves com el mateix Heribert Barrera, aleshores un simple estudiant de ciències químiques. La visió que això suposa, simbolitza al nostre entendre, una idea clara del que volien i un reflex del sentiment d'esperança que no els feia defallir.

L'anàlisi de les finances de la Generalitat posa de manifest els pocs recursos que es van assignar a la residència de Tolosa en comparació amb els que es destinaren a la residència de Montpeller i ens dóna una idea clara del grau de control i la implicació que tingué la Generalitat de Catalunya en cadascun d'aquests dos projectes. Així doncs, la minsa aportació financera de la Generalitat de Catalunya al sosteniment de la residència de Tolosa és un signe clar del poc compromís d'aquesta amb el falansteri.

La residència de Tolosa fou una instal·lació promocionada íntegrament per les autoritats universitàries de la mateixa ciutat amb el suport de l'Ajuntament i la Prefectura del Departament. El seu principal valedor fou el doctor Camile Soula, que ja tenia relacions professionals amb alguns membres de l'anomenada "escola catalana de fisiologia", de manera que, la Generalitat de Catalunya, realment tingué poc a veure en el seu bastiment, si bé, alguns dels seus membres recomanaren davant les autoritats acadèmiques alguns dels estadants i administradors.

Les relacions de la Generalitat amb el patronat de la residència, que van ser fluïdes inicialment, es deterioraren amb el transcurs del temps i esdevingueren pràcticament nul·les durant els darrers mesos de 1939. Els seus interlocutors davant el Comitè responsable, el matrimoni Torres-Baldó, malgrat dur a terme una feina encomiable com administradors, no van ser capaços de fer que les relacions esdevinguessin prou cordials com hauria convingut als interessos de les institucions catalanes a l'exili.

El fet que la Generalitat no disposés del control total de les admissions i, per tant, no garantís la presència d'exiliats catalanistes republicans refugiats a Tolosa, feu que aquesta esdevingués un instrument d'assistència cada vegada més llunyà en termes d'interès polític. De fet, com hem observat, l'anàlisi de la composició dels seus residents ens mostra una realitat més aviat heterogènia, en origen, filiació política i qualificació dels seus estadants. Les professions, edats i perfils polítics són variats, tot i que, hem detectat una certa prioritat pels mestres i professors universitaris. Així, pensem que qualificar l'alberg de Tolosa com una "residència d'intel·lectuals", és, si més no, una caracterització que requereix matisos. En cap cas, podríem considerar-la com una "residència d'intel·lectuals catalans", ja que la realitat sembla força més complexa i no ens permet reduir-la a un concepte tan inequívoc.

La residència de Tolosa, si la comparem amb la de Montpeller, fou una realitat institucional i acadèmicament molt més sòlida, però paradoxalment fràgil, en termes de recursos materials i estabilitat financera, ja que els seus comptes revelen una instal·lació molt més modesta que la de Montpeller i amb una capacitat d'acolliment moderadament menor.

L'estratègia del Govern català al primer exili, que se centraria en la conservació de les institucions catalanes, el sosteniment i concentració d'un petit grup de polítics i intel·lectuals de nivell i el suport a les polítiques de promoció de la llengua i la cultura, prescindint a mig termini de l'atenció als refugiats de base, podríem dir que fou força

reeixit. Si no hagués estat per la invasió nazi de França, que impulsà la reemigració a Amèrica de molts dels beneficiaris de la política de la Generalitat, l'èxit del programa de conservació de la llengua i la cultura catalanes, així com també, de les idees catalanistes republicanes, hauria estat garantit, malgrat que ho hagués estat amb xifres modestes. Les bases estaven ben posades i els seus protagonistes es prengueren seriosament la seva tasca, treballant amb gran professionalitat, il·lusió i amb una dedicació meritòria. Per sobre d'aquesta circumstància, quaranta anys d'exili no els resistiria, pràcticament cap projecte polític o cultural, per molt ben plantejat que estigués.

6. BIBLIOGRAFIA

Llibres

Alba, V.. *Sísif i el seu temps*, II, Laertes, Barcelona, 1990.

Albadalejo, J.; Zambrana, J.. *Inicis d'un sindicalista llibertari: Joan Peiró a Badalona (1905-1920)*, Edicions Fet a Mà, Barcelona, 2005.

Amat, J.. *Els laberints de la llibertat: Vida de Ramon Trias Fargas*, La Magrana, Barcelona, 2009.

Ametlla, C.. *Des de l'exili: els primers anys del franquisme*, Selecta, Barcelona, 1986.

Arasa, D.. *La Invasión de los maquis: el intento armado para derribar el Franquismo que consolidó el Régimen...y provocó depuraciones en el PCE*, Belacqua, Barcelona, 2004.

Arasa, D.. *Los españoles de Stalin: la historia de los que sirvieron al comunismo durante la Segunda Guerra Mundial*, Ed. Belacqua, Barcelona, 2005.

Arbós, A.. *Tarradellas: la conciencia de un pueblo*, Ed. Grijalbo, Barcelona, 1988.

Arnau, C.. *Mercè Rodoreda: Una biografia*, Edicions 62, Barcelona, 2007.

Artís-Gener, A. (Tísner). *La diàspora republicana, Obres completes de Tísner*, vol. V, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1994.

Artís-Gener, A. (Tísner). *Tísner, Viure i veure*, Pòrtic, Barcelona 1989-1991, Vol. 6.

Balaguer, J.; M., Campillo, M.. *Francesc Trabal: centenari: 1899-1999*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, 2001.

Balcells, A.. *Història del nacionalisme català, dels orígens al nostre temps*, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Barcelona, 1992.

Baras, M. . *Acció Catalana 1922-1936*, Editorial Curiel, Barcelona, 1984.

Barona Vilar, J.L.. *“El exilio científico republicano”*, Universitat de València, València, 2011.

Barruso Barés, P.; Martín Nájera, A. (eds.). *Diccionario biográfico del socialismo español, 1879-1939: sèrie 1/*, Fundación Pablo Iglesias, Madrid, 2010.

Bellmunt, D.. *Cinquanta anys de periodisme català*, Ed. Mirador del Pirineu, Andorra la Vella, 1975.

Benet, J.. *El president Companys afusellat*, Edicions 62, Barcelona, 2005.

- Benet, J.. *Exili i mort del president Companys*, Ed. Empúries, Barcelona, 1990.
- Benet, J.. *Memòries. De l'esperança a la desfeta (1920-1939)*, Ed. 62, Barcelona, 2008.
- Benguereel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Alfaguara, Madrid-Barcelona, 1971.
- Benguereel, X.. *Memòries, 1905-1940*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 2008.
- Bertrana, A.. *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1975.
- Bladé Desumvila, A.. *El Senyor Moragas "Moraguetes"*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1970.
- Bladé Desumvila, A.. *L'exiliada (Dietari de l'exili, 1939-1940)*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1976.
- Boetsch, L.. *José Díaz Fernández y la otra generación del 27*, Pliegos, Barcelona, 1985.
- Bonamusa, F. (dir.). *Generalitat de Catalunya: Obra de Govern 1931-1939*, Vol. 1, Generalitat de Catalunya, Dep. de Presidència, Barcelona, 2006.
- Bonamusa, F.. *Política i finances republicanes (1931-1939): Lluís Mestres i Capdevila*, Edicions El Mèdol, Tarragona, 1997.
- Bosch-Gimpera, P.. *Memòries*, Edicions 62, Barcelona, 1980.
- Caminal, M.. *Joan Comorera: Guerra i Revolució (1936-1939)*. Vol. II, Editorial Empúries, Barcelona, 1984.
- Campillo, M. (ed). *Allez, allez. Escrits de pas de frontera, 1939*, L'Avenç, Barcelona, 2010.
- Campillo, M.. *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.
- Campillo, M.; Vilanova, F. (eds.). *La Cultura catalana en el primer exili, 1939-1940: cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000.
- Camps i Arbós, J.. *Els diaris del primer exili a França: notes per a un inventari i anàlisi*, dins Borja, J. i altres, *Diaris i dietaris*, Denes, Alacant-València, 2007.
- Camps i Arbós, J.. *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literària*, tesi doctoral defensada el 23-02-2005 i dirigida per Maria Campillo i Gujarado, UAB, Barcelona, 2005.
- Canturri, E.. *Memòries: república, guerra i exili*, L'Avenç, Barcelona, 1987.
- Canyameres, F.. *El gran sapastre*, Agut editor, Barcelona, 1977.
- Capdevila i Candell, M. (ed.). *Carles Pi i Sunyer, Conseller de Cultura en temps de guerra*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2007.

- Carbonell i Fita, P.. *Nadal a la presó Model: 1944-1945*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.
- Carbonell i Fita, P.. *Tres nadals empresonats: 1939-1943*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
- Carner-Ribalta, J.. *De Balaguer a Nova-York passant per Moscou i Prats de Molló: Memòries*, Edicions Catalanes de París, París, 1972.
- Casassas, J.. *Lluís Companys i la seva època*, Els juliols de la UB, Edicions de la UB, Barcelona, 2002.
- Castells, V.. *Nacionalisme català a l'exili (1939-1946)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005.
- Català, N.. *De la resistència a la deportación: 50 testimonios de mujeres españolas*, Editorial Aduena, Barcelona, 1984.
- Chaves Nogales, M.. *La agonía de Francia*, Libros del Asteroide, Barcelona, 2010.
- Cirici, A.. *A cor batent*, Destino, Barcelona, 1976.
- Cirici, A.. *Les hores clares*, Destino, Barcelona, 1977.
- Claret Miranda, J.. *La repressió franquista a la Universitat espanyola*, Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2004.
- Clavijo Ledesma, J.. *La política sobre la població refugiada durant la Guerra Civil 1936-39*, tesi doctoral, UdG, Girona, 2000.
- Corbalán, J.; Lardin, A.I.. *Josep Fortuny i Torrents: una biografia política*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 2000.
- Corretger, M.. "Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura" dins: Fuentes, M.; Tovar, F. (ed.). *L'exili literari republicà*, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2006.
- Corretger, M.. *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat: (biografia, obra periodística, traduccions)*, Publicacions de l'Abadia Montserrat, Barcelona, 1995.
- Crònica de la guerra civil a Catalunya*, Vol. 2. Govern de la Generalitat/ Josep Tarradellas, ed. Dau, Barcelona, 2009.
- Cuscó, J.. *Rodolf Llorens i Jordana. Més enllà del Noucentisme*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002.
- Cuscó, J.; Arnabat, R.. *Rodolf Llorens i Jordana: (Vilafranca 1910- Caracas 1985)*, Tots els noms, Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 2013.
- Del Valle, J.M.. *Las instituciones de la República española en el exilio*, Ed. Ruedo Ibérico, París, 1976.

- Díaz Esculies, D.. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, Edicions la Magrana, Barcelona, 1991.
- Díaz Esculies, D.. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, Edicions la Magrana, Barcelona, 1991.
- Díaz Esculies, D.. *Entre filferrades: un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, Ed. La Magrana, Barcelona, 1993.
- Díaz Esculies, D.. *L'exili català de 1939 a la República Dominicana*, Ed. La Magrana, Barcelona, 1995.
- Díaz Esculies, D.. *L'oposició catalanista al franquisme: El republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.
- Domergue, L., Izquierdo, V.. *Arte y exilio*, article dins Alted, A.; Domergue, L., (coord.). *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, Madrid, 2003.
- Domergue, L.. *Los catalanes exiliados en Toulouse entre 1939 y 1975*, article dins Alted, A., Domergue, L. (coord.). *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, Madrid, 2003.
- Domingo, J. *El exilio republicano español en Cuba, Siglo XXI*, Madrid, 2009.
- Dreyfus-Armand, G.. *L'exil des républicains espagnols en France: De la Guerre civile à la mort de Franco*, Éditions Albin Michel, Paris, 1999.
- Egido León, A.. *Españoles en la II Guerra Mundial*, Ed. Pablo Iglesias, Madrid, 2005
- Escofet, F.. *Al servei de Catalunya i de la República: la victòria 19 de juliol 1936*, Edicions Catalanes de París, París, 1973.
- Fabra, P.; Manent i Tomàs, J. (ed.). *Cartes de Pompeu Fabra a l'exili*, Volum XIX, Núm. 145, AUSA, Vic, 2000.
- Fabré, J.. *Els que van quedar 1939: Barcelona, ciutat ocupada*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003.
- Febrés, X. (ed.). *Joan Oliver - Pere Calders*, conversa transcrita per Xavier Febrés, Editorial Laia, Barcelona, 1984.
- Febrés, X.. *Homenatge a Frederic Escofet, 1898-1987: un militar al servei de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, Barcelona, 1999.
- Ferran de Pol, L.. *Campo de Concentración (1939)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003.
- Ferrer Benimeli, J.A. (coord.). *La masonería en la España del siglo XX*, vol. II, Universidad de Castilla la Mancha, Zaragoza, 1996.
- Ferrer i Sanxís, M.. *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Aymà, Barcelona, 1977.

- Fèrriz Roure, T.. *Escriptors i revistes catalanes a l'exili*, Editorial UOC, Barcelona, 2009.
- Figueras, A.. *Història de la FNEC*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.
- Figueres, J. M.. *Veus de l'exili: 20 testimonis de la diàspora catalana*, Coetània Edicions, Barcelona, 2007.
- Folch-Serra, M.. *Tot relacionant la repressió i l'exili: una geografia de la diàspora republicana espanyola, 1939-1975*, Departament de Geografia Universitat de Western Ontario, Treballs de la SCG, Ottawa, 2006.
- Fontquerni, E.; Ribalta, M.. *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil: El CENU*, Barcelona, Barcanova, 1982.
- Fontserè, C.. *Un exiliado de tercera: En París durante la Segunda Guerra Mundial*, Acantilado, Barcelona, 2004.
- Fontserè, C.. *Un exiliat de tercera*, Proa, Barcelona, 1999.
- Fort i Cogul, E.. *Ventura Gasol: un home de cor al servei de Catalunya*, Edhasa, Barcelona, 1979.
- Fuster, J.. *Correspondència, Agustí Bartra i altres noms de l'exili americà*, Universitat de València, València, 1997.
- Garcia-Moreno i Marchan, C.. *Monogràfic aproximació al món del vi i el cava a Mollet del Vallès*, vol. 22, Mollet del Vallès, 2007.
- Gasch, S.. *París, 1940*, Quaderns Crema, Barcelona, 2001.
- Giral, F.. *Ciencia Española en el Exilio (1939-1989): El Exilio de Los Científicos Españoles*, Anthropos Editorial, 1994.
- Giralt, O.. article dins de V.V.A.A., *Una esperança desfeta, l'exili de 1939*, Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 2000.
- Girona, A.; Mancebo, M.F. (eds.). *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert de la Diputació Provincial d'Alacant, Alacant, 1995.
- Gracia Alonso, F.; Munilla, G.. *El tesoro del "Vita": La protección y expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*, UB, Barcelona, 2013.
- Grases, P.. *Hores de joventut i de maduresa*, Editorial Seix Barral, Barcelona, 1987.
- Grau i Pujol, J. M.; Badia i Batalla, F.. *Diccionari Biogràfic Històric de Montblanc*, Montblanc, 2008.
- Guardiola, C.J.. *Cartes de Carles Riba*, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2012.

- Guillamon, J. (ed.). *Narrativa catalana de l'exili: Avel·lí Artís-Gener, Agustí Bartra, Xavier Benguerel, Pere Calders, Lluís Ferran de Pol, Cèsar-August Jordana, Vicenç Riera Llorca, Mercè Rodoreda, Francesc Trabal, Ramon Vinyes, Galàxia Gutemberg*, Barcelona, 2005.
- Guillamon, J.. *El dia revolt. Literatura catalana de l'exili*, Empúries, Barcelona, 2008.
- Guinart, M.. *Memòries d'un militant catalanista*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.
- Ibarz, M.. *Mercè Rodoreda*, Editorial Empúries, Barcelona, 1991.
- Ibarz, M.. *Rodoreda, exili i desig*, Editorial Empúries, Barcelona, 2008.
- Ivern, M.D.. *ERC (1931-1936)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.
- Jackson, G.; Alba, V.. *Juan Negrín*, Ediciones B, Barcelona, 2004.
- Jordà Fernandez, A.. *Història de la ciutat de Tarragona*, Editorial Cossetània Edicions, Valls, 2006.
- Lloréns, V.. *Estudios y ensayos sobre el exilio republicano de 1939*, Editorial Renacimiento, Madrid, 2006.
- López García, X.; Anteiros Díaz, R. (coord.). *Lorenzo Valera en revistas culturais de Mexico e Bos Aires*, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 2005.
- Maestre, A.. *La gàbia daurada: l'exili francès de Sebastià Gasch*, Universitat d'Alacant, Alacant, 2009.
- Malló i Vilaplana, O.. *Tarradellas: un segle de catalanisme*, Editorial Planeta, Barcelona, 2003.
- Manent, A.; Raventós, J.. *L'Església clandestina a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions Abadia de Montserrat, 1988.
- Manent, J.. *Pompeu Fabra a l'exili: 1939-1948*, Barcelona, Proa, 2005.
- Marcé i Sanabra, F.. *Hospitalencs d'ahir*, Ateneu de Cultura Popular, L'Hospitalet de Llobregat, 1994.
- Marquès Sureda, S.. *El Magisteri i la Universitat a l'exili*, dins Font Agulló, J. (dir.). *Reflexionant l'exili*, Editorial Afers, Barcelona, 2010.
- Marquès Sureda, S.. *L'exili dels mestres (1939-1975)*, Universitat de Girona, Girona, 1995.
- Martínez Fiol, D.. *Estatisme i antiestatisme a Catalunya (1931-1939)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008.
- Martínez, A.; Sallent, E.. *Entre el éxodo y la diáspora: Albert Folch Pi, Joaquín D'Harcourt y la tentativa de reconstitución de la escuela biológica catalana en*

Francia, article dins del llibre *El exilio científico republicano*, Barona Vilar, J.L.. Universitat de València, 2011.

Massot i Muntaner, J.. *Antoni M. Sbert: Agitador, polític i promotor cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.

Mateos, A.. *De la Guerra Civil al exilio: Los republicanos españoles y México: Indalecio Prieto y Lázaro Cárdenas*, Biblioteca Nueva, Fundación Indalecio Prieto, Madrid, 2005.

Mateos, A.. *La batalla de México: final de la Guerra Civil y ayuda a los refugiados, 1939-1945*, Alianza editorial, Madrid, 2009.

Mestre i Campí, J.. *Diccionari d'història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1992.

Míniev, S.. *Las causas de la derrota de la República española; Informe elaborado por Stoyán Míniev (Stepánov), delegado en España de la Komintern (1937-1939)*, Miraguano Ediciones, Madrid, 2003.

Mir, C.; Corretgé, F.; Farré, J.; Sagués, J.. *Repressió econòmica i franquisme: L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997. *Informe de les activitats desenvolupades per la Delegació a la IV Vegueria del Comissariat d'Assistència als Refugiats de Guerra*, (Unitat catalogació: 6615), ANC Fons II República, octubre 1938.

Mir, G.. *Aturar la guerra: les gestions secretes de Lluís Companys davant el govern britànic*, Proa, Barcelona, 2006.

Miralles, R.. *Juan Negrín: la República en guerra*, Temas de hoy, Madrid, 2003.

Miravittles, J.. *Episodis de la guerra civil espanyola*, Pòrtic, Barcelona, 1972.

Molas, I. (ed.). *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya, segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000.

Molas, I.. *El sistema de partidos políticos en Catalunya 1931-1936*, Ediciones de Bolsillo ed.Península, Barcelona, 1974.

Montanyà, J.. *Ramon Vinyes i Cluet: Centenari del seu naixement (1882-1982)*, Revista l'Erol, Berga, 1982.

Moradiellos, E.. *Don Juan Negrín: una biografía de la figura más difamada de la España del siglo XX*, Península, Barcelona, 2006.

Morales Montoya, M.. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, Editorial Base, Barcelona, 2008.

- Morales, M.. *El Parlament de Catalunya: República, Guerra civil i Exili*, Base, Barcelona, 2012.
- Morán Gortari, B.. *Los que despertaron vocaciones y levantaron pasiones. Los colegios del exilio en la ciudad de México*, Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo-Comunidad de Madrid, México D.F., 2001.
- Murià, A.. *L'Obra de Bartra: Assaig d'una aproximació*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1992.
- Murià, A.; Grifell, Q.. *Anna Murià, àlbum de records*, L'Aixernador, Argentona, 1992.
- Murià, J.M.; Bru Tomàs, J.. *Diccionario de los catalanes de México*, El Colegio de Jalisco, México, 1996.
- Olaya Morales, F.. *La gran estafa de la guerra civil*, Belacqva, Barcelona, 2004.
- Otero Carvajal, L.E. (dir.). *La destrucción de la ciencia en España: depuración universitaria en el franquismo*, Editorial Complutense, Madrid, 2006.
- Pàmies, T.. *Quan erem refugiats*, Ed. Dopesa, Barcelona, 1975.
- Pàmies, T.. *Testament a Praga*, Edicions Destino, Barcelona, 1971.
- Pecharromán, J.. *La Segunda República*, Historia 16, Madrid, 1989.
- Pernau, J.. *Diario de la caída de Cataluña*, Ediciones B, Barcelona, 1989.
- Peschansky, D.. *La France des camps: L'internement 1938-1946*, Éditions Gallimard, Paris, 2002.
- Pi i Sunyer, C.. *1939 Memòries del primer exili*, Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona, 2000.
- Pi i Sunyer, C.. *La Guerra 1936-1939: memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986.
- Pi i Sunyer, C.. *La República i la Guerra: memorias de un político catalán*, Oasis, México, 1975.
- Pi i Sunyer, C.. *Memòries de l'exili: El Consell Nacional de Catalunya 1940-1945*, Editorial Curial, Barcelona, 1978.
- Pi i Sunyer, C.. *Vuit escrits d'exili, 1939-1941*, edició a cura de Francesc Vilanova, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics, Barcelona, 1992.
- Pigenet, P.. *L'Exil de 1939: Un exil massif, durable et populaire*, article dins: Canal, J.; Charlon, A.; Pigenet, P. (dir.). *Les Exils catalans en France*, Paris Sorbonne Presses de l'Université, París, 2005.
- Pla Brugat, D.. *Els exiliats catalans a Mèxic*, Ed. Afers, Barcelona, 2000.
- Pla, J.. *Memòria escrita*, Edicions de la Revista de Catalunya, Barcelona, 1991.
- Poblet, F.: dins *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia* n°23, Edicions 62, Barcelona, 2006.

- Poblet, J. M.. *Jaume Aiguader: una vida amb Catalunya i per Catalunya*, Editorial Teide, Barcelona, 1977.
- Poblet, J.M.. *Els darrers temps de la Generalitat i la República*, Editorial Dopesa, Barcelona, 1978.
- Pous i Mas, T.. *Bibliografia mèdica del doctor Jesús Mª Bellido i Golferichs*, Barcelona, Fundació Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, 1984.
- Pous i Pagès, J.. *Memòries d'exili*, edició a cura de M. Àngels Bosch, Editorial Afers, Catarroja, 2002.
- Preston, P.. *Franco*, Grijalbo, Barcelona, 1993.
- Puigsech, J.. *Entre Franco y Stalin: el difícil itinerario de los comunistas en Cataluña, 1936-1949*, Viejo Topo, cop., Mataró, 2009.
- Pujol, E.. Ferran Soldevila. *Dietaris de l'exili i el retorn, vol. 1. l'exili*, Edicions 3 i 4, València, 1995.
- Pujols, F.. *Francesc Pujols per ell mateix*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1967.
- Rafaneau Boj, M-C.. *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia: 1939-1945*, Barcelona, Omega, 1995.
- Raguer, H.. *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1976.
- Real Mercadal, N.. *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006.
- Renyer, J.. *L'exili català del 1939: Les actituds dels partits d'esquerra davant la reivindicació nacional*, a A.A.V.V.; *L'exili català: noves aportacions*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, Girona, 2006, núm. 22.
- Riba, C.. *Cartes de Carles Riba*, Vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1989.
- Rodoreda, M.. *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956*, Edicions de les dones, Barcelona 1985.
- Roig, M.. *Els catalans als camps nazis*, Edicions 62, Barcelona, 1977.
- Roig, M.. *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*, Editorial Laia, Barcelona, 1970.
- Rojo, V.. *Historia de la guerra civil española*, RBA, Barcelona, 2010.
- Romero Samper, M.. *La oposición durante el franquismo/3 El exilio republicano*, Encuentro ed., Madrid, 2005.
- Romero, Samper, M.. *El exilio republicano: la oposición durante el franquismo/ 3*, Ed. Encuentro, Madrid, 2005.

- Rovira i Virgili, A.. *Cartes des de l'exili, 1939-49*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002.
- Rovira i Virgili, A.. *Els darrers dies de la Catalunya republicana / 1; Memòries sobre l'èxode català*, Ed. Llibres de l'Avui, Barcelona, 1989.
- Rovira i Virgili, A.. *Els darrers dies de la Catalunya republicana: Memòries sobre l'èxode català*, Editorial Curial, Barcelona, 1976.
- Rúa, J.M., dins *Breu Història de la Guerra Civil a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 2005.
- Rubió i Cabecerán, J.. *Camp definitiu: diari d'un exiliat a El Barcarès*, Cossetània, Valls, 2010.
- Rubio, J.. *La emigración de española en Francia*, Editorial Ariel, Esplugues de Llobregat, 1974.
- Rubio, J.: *La emigración de la guerra civil de 1936-1939. Historia del éxodo que se produce con el fin de la II República española*, Librería Editorial San Martín, Madrid, 1977.
- Rubio, T.. *La tragèdia de l'exili republicà català*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 2008.
- Rubiralta i Cases, F.. *Joan Cornudella i Barberà.(1904-1985)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003.
- Rubiralta i Cases, F.. *Una història de l'independentisme català. De Francesc Macià a Josep Lluís Carod-Rovira*, Pagès Editors, Lleida, 2004.
- Sales, J.. *Cartes a Màrius Torres*, Club Editor, Barcelona, 1976.
- Sales, J.; Ametlla, J.M.; Ferran de Pol, L.; Galí, R.. *Quaderns d'exili*, Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1994.
- Samsó, J.. *La cultura catalana. Entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Publicacions Abadia de Montserrat (vol. 1 i 2), 2006.
- Samsó, J.. *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1952)*, Vol. 2, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
- Sánchez Agustí, F.. *Maquis a Catalunya. De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del Caracremada*, Pagès ed. Lleida, 1999.
- Sánchez Asiaín, J.A.. *La financiación de la Guerra Civil española*, Ed. Crítica, Barcelona, 2012.
- Sánchez Cervelló, J.. *La Generalitat en guerra*, dins de *Guerra Civil a Catalunya: testimonis i vivències*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions

- Institucionals i Participació, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Barcelona, 2007.
- Sauret, J.. *L'exili polític català*, Editorial Aymà, Barcelona, 1979.
- Schwarz, F.. *La internacionalización de la guerra civil española*, Ariel, Barcelona, 1971.
- Serra, D. i J.. *L'exili dels republicans: El somni derrotat*, Columna Edicions, Barcelona, 2004.
- Serrahima, M.. *De mitja vida ençà*, Edicions 62, Barcelona, 1970.
- Serrahima, M.. *Del passat quan era present*, vol. 1, Edicions 62, Barcelona, 1974.
- Serrahima, M., *Memòries de la guerra i de l'exili vol. 2 (1938-1940)*, Edicions 62, Barcelona, 1981.
- Serrallonga Urquidí, J., *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939*, Ed. Base, Barcelona, 2004.
- Solà, J.. *Pompeu Fabra. Semblança biogràfica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2005.
- Soldevila, F.. *Dietaris de l'exili i del retorn, 1/ L'exili*, Editorial Tres i Quatre, València, 1995.
- Solé, Q.; Dueñas, O.. *El jutge dels cementiris clandestins. Josep Maria Bertran de Quintana 1884-1960*, Ed. Gregal, Barcelona, 2012
- Stein, L.. *Beyond death and exile: The Spanish Republicans in France, 1939-1955*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1979.
- Tasis, R.. *Les raons de l'exili*, Cossetània ed., Valls, 2012.
- Thomas, H.. *La guerra civil española*, Editions Ruedo Ibérico, Paris, 1961.
- Tinao Martín-Peña, J. F.. *Los médicos del exilio republicano en Venezuela*, Instituto de Humanidades, Universidad Rey Juan Carlos, Madrid, 2005.
- Togliatti, P.. *Escritos sobre la guerra de España*, Ed. Crítica, Barcelona, 1980.
- Torra, J. (ed.). *El Nadal que no vam tornar a casa: 1939 el primer Nadal d'exili*, Acontravent, Barcelona, 2009.
- Tous i Vallvè, J.. *Antoni Andreu i Abelló: correspondència política d'exili (1938-1939), d'Estat Català al Front Nacional de Catalunya*, El Mèdol, Barcelona, 1999.
- Trabal, F.. *El contracops de l'enyorança: escrits de l'exili*, edició i pròleg de Maria Campillo, Fundació la Mirada, Sabadell, 2011.
- Trilla, J. (coord.). *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Editorial Graó, Barcelona, 2001.

- Ucelay-Da Cal, E., González i Vilalta (eds.), *Contra Companys, 1936*, Publicacions Universitat de València, València, 2012.
- Udina, E., *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat*, Edicions 62, Barcelona, 1978.
- V.V.A.A., *Diccionari dels Catalans d'Amèrica*, Vol. II, Ed. Curial, Barcelona, 1992.
- V.V.A.A., *ERC 70 anys d'història, 1931-2001*, Columna, Barcelona, 2001.
- V.V.A.A., *L'exili català: noves aportacions*, Pujol, E. (coord.), Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, Girona, 2006, núm. 22.
- V.V.A.A., Solé i Sabaté, J.M., Villarroya, J. (dirs.), *Breu Història de la Guerra Civil a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 2005.
- V.V.A.A., Catàleg de exposició *Una esperança desfeta: l'exili de 1939*, Edicions de MHC, Barcelona, 2000.
- Vázquez Osuna, F., *La justícia durant la guerra civil: el tribunal de cassació de Catalunya 1934-1939*, L'Avenç, Barcelona, 2009.
- Vilanova, F., *1939 Una crònica del año más terrible de nuestra historia*, Ediciones Península, Barcelona, 2007.
- Vilanova, F., *Als dos costats de la frontera: Relacions polítiques entre l'exili i interior a la postguerra, 1939-1948*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.
- Vilanova, F., Article dins de *Carles Pi i Sunyer (1888-1971)*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1995.
- Vilanova, F., edició del *Dietari de guerra, exili i retorn (1936-1940) de Raimon d'Abadal i Calderó*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.
- Vilanova, F., *Exiliats, proscrius, deportats*, Biblioteca Universal Empúries, Barcelona, 2006.
- Vilanova, F., *L'any que va caure París*, RBA, Barcelona, 2010.
- Vilanova, F., *L'ERC de la postguerra: crisi i davallada*, a: A.A.V.V., *70 anys d'història d'ERC (1931-2001)*, Columna, Barcelona, 2001.
- Vilanova, F., *Repressió política i coacció econòmica: les responsabilitats polítiques de republicans i conservadors catalans a la posguerra (1939-1942)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
- Vilanova, F., *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer, 1939-1940*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i locals, Barcelona, 2004.
- Vilar, P., *La guerra civil española*, Ed. Crítica, Barcelona, 2000.

Villalon, J.. *Memòries, periodista, deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.

Villalon, J.. *Memòries. Periodista i deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.

Villarroya i Font, J.. *1939: Derrota i exili*, Ed. Museu d'història de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Barcelona, 2000.

Villarroya i Font, J.. *Desterrats: l'exili català de 1939*, Ed. Base, Barcelona, 2002.

Vives, P.. *Cartes des dels camps de concentració*, Edicions 62, Barcelona, 1972.

Xammar, E.. *Seixanta anys d'anar pel món*, Editorial Pòrtic, Barcelona, 1974.

Articles de congressos, publicacions periòdiques o revistes

Arévalo i Cortès, J.. Article *L'exili voluntari de Lluís Capdevila* dins Aznar Soler, M. (ed.). *El exilio literario español de 1939*, Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de novembre a 1 de desembre de 1995), Vol. I, Gexel/ UAB, 1998.

Aubia, J.. *Foren 64...els homenatjats*, Servei d'Informació Col·legial - Núm. 99 - Juny-Agost 2001, Col·legi de Metges de Barcelona.

Azcárate Jiménez, C.. *No...es que yo he nacido en el exilio*, conferència pronunciada al Vè Congrés sobre República i Guerra Civil, Barberà del Vallès, 2000.

Bellido, J.M.. *Vint-i-cinc anys de vida anecdòtica de Societat de Biologia*, Revista *La medicina catalana*, nº. 51-52, Barcelona, 1937.

Bermúdez, J.. *Rere els passos de Josep Miracle Montserrat*, El Periódico de Catalunya, 10/03/2010.

Bofill, J.. Intervenció a *Homenatge a Frederic Rahola*, Generalitat de Catalunya, Síndic de Greuges, Barcelona, 1993.

Bonamusa, F.: Article de Martín Ramos, J. L.: *IV. Conselleria de Governació*, dins de *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern 1931-1939 (I)*, Generalitat de Catalunya, Dep. de Presidència, Barcelona, 2006.

Campillo, M.. *El grup d'exiliats catalans a Roissy-en-Brie*, article dins Aznar Soler, M.(ed.), *El exilio literario español de 1939*, Actas del Primer Congreso Internacional (Bellaterra, 27 de novembre a 1 de desembre de 1995), Vol. I, Gexel/ UAB, 1998.

Castañeda Rincón, J.. *Los profesores de geografía del exilio español en México*, Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales, Universidad de Barcelona, Nº 252, 10 de octubre de 2000.

Cuscó, J.. *Rodolf Llorens i Jordana. Un filòsof a l'exili*, Revista de Catalunya, 131, 1998.

Domènec Guansé, D.. *Catalans a Tolosa*, revista Catalunya, X, 101 (IV-39).

Duarte, C.. *Alfons Serra Baldó 100 anys*, Diari de Girona, Girona, 15 de novembre de 2009.

Duran, J.. *La Provincia: Diario de Las Palmas*, article de data 08/11/2010.

Forment, J.. Article a El Poble Català, *La Fundació Ramon Llull*, núm. 3, 10/11/1939, p. 8 i *La Fundació Ramon Llull II: L'obra d'assistència*, núm. 8, 15/12/1939.

Gimeno Lara, A.. *La autonomía del país valenciano*, Triunfo, Año XXXI, n. 711, 1976.

Homenatge a Samuel Morera, Ajuntament de Terrassa, setembre de 1985.

Izquierdo Expósito, V.. *Gabriel Pradal: arquitecto municipal de Madrid, a Españoles en el Mundo*, nº 28, Madrid, juny-agost de 1999.

La Vanguardia, 07/06/1984, crònica anònima.

La Vanguardia, 14/04/1931, crònica anònima, p. 14.

Marquès Sureda, S.. *Recuperant el passat: el pedagog Ramon Torroja, un exili tardà*, Temps d'educació nº 19, 1er semestre, 1998.

Marquès, S.. Article *Maestros republicanos*, dins REDER. Red de Estudios y Difusión del Exilio Republicano, Universitat de Girona.

Memòria de l'exposició: *L'Institut de Fisiologia, Contribució als centenaris de la Facultat de Medicina i l'Hospital Clínic de Barcelona (1906) i de l'Institut d'Estudis Catalans (1907)*. Del 23 d'abril al 31 de maig de 2007.

Moya, M.. *Luís Pérez Infante: escritor cachonero y republicano*, article publicat per Asociación Cultural Lieva, Huelva, 2009.

Otero Carvajal, L. E.. *La destrucción de la ciencia en España: Las consecuencias del triunfo militar de la España franquista*, Publicat a: Historia y Comunicación Social, número 6, Universidad Complutense, Madrid, 2001.

Pinyol i Bori, M.D.. *L'exili català a Montpeller. La Residència d'Intel·lectuals (1939-1943)*, Revista de Catalunya, Nova etapa, núm. 209, Barcelona, setembre 2005.

Riveiro Espasaidín, J.. *En memoria de Arturo Cuadrado*, diari El País, Madrid, 12/09/1998.

- Rosell, J.. *Antoni Oriol i Anguera, un metge humanista*, Revista de Catalunya, núm. 126, febrer 1998.
- Rovira, T.. *Records de l'exili*, Revista de Catalunya, Nova etapa, núm. 35, Barcelona, novembre 1989.
- Rubiralta i Casas, F.. *El Dr. Antoni Oriol i Anguera. Metge, crític d'art, antropòleg, sociòleg... i separatista*, Revista Barret Picat núm. 146, Linyola, octubre 2004.
- Sanmamed, A.. *Josep Maria Benet i Caparà, comandant del Regiment Pirinenc núm. 1*, Article publicat en format electrònic per la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya, 16/03/2010.
- Sbert, A.M.. *Memòria de la Fundació Ramon Llull*, París, gener 1940, publicada a Revista de Catalunya, núm. 99-100-101, any XIII, Mèxic.
- Solé, Q.; Caballer, G.. *Aproximación biográfica a Josep Maria Torres Peitx (Barcelona, 1900 – Prada de Conflent, 1979): un hombre de Unió Democràtica de Catalunya (UDC) clave para el exilio republicano en los campos de internamiento franceses*, Pasado y Memoria, Revista de Historia Contemporánea, 12, Universidad de Alicante, Alicante, 2013.
- Teixidor Colomer, A.. *Els exilis dels homes d'Empordà Federal, d'aquell exèrcit que ja no en queda cap*, DOI: 10.2436/20.8010.01.91, IEE, Figueres, 2011.
- V.V.A.A.. *Actes de les Jornades sobre la fi de la guerra civil*, Patronat d'Estudis d'Olot i Comarca, Olot, 2001.
- Vigo, P.. *Francesc Dalmau, un metge compromès amb Catalunya*, Revista Esquerra Nacional, núm 107 9/15, setembre de 2008.
- Vilanova, F.. *Exilis*, dins del diari El País, Número 834, dijous 6 de maig de 1999, Fundació Carles Pi i Sunyer d'estudis autonòmics i locals, *Recull dels articles apareguts al Quadern de Cultura del diari El País*, Barcelona, abril-juliol 1999.
- Vilanova, F.. *Una crisis dentro de la crisis: las pésimas relaciones entre los gobiernos republicano y de la Generalitat en 1939*, article publicat a Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Hª Contemporánea, t. 10, 1997.
- Villarroya i Font, *L'exili des de 1939 a 1945*, Treball presentat al Congrés Internacional sobre l'exili als Països Catalans 1939-1978 celebrat a Barcelona l'octubre de 1989.
- Waxman, S.M., *James Geddes Jr. 1858-1948*, a *Italica*, Vol. 25, No. 4, Revista de l'American Association of Teachers of Italian, desembre de 1948.
- Werner E. Arias Aeschlimann, *Profesión: Periodista*, Revista Comunicación y Medios, Universidad de Chile, desembre de 1983.

Recursos digitals

<http://canalbiblos.blogspot.com.es/2011/01/donativo-cipriano-rodrigo-lavin-en-la.html>

Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Ambrosi Carrion (1888-1973)*.

Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Àngel Ferran i Corominas (1892-1971)*.

Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Jaume Passarell i Ribó (1890-1975)*.

Gran Enciclopèdia Catalana, entrada *Jaume Picas i Guiu (1921-1976)*.

Arxius i fonts primàries diverses

Archivo General de la Nación de México, México D.F.

Archivo General Militar, Archivo JARE/AMAE (M), Segovia.

Arxiu Carles Pi i Sunyer, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Barcelona.

Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Poblet.

Arxiu Nacional de Catalunya Fons Celestí Pinyol, Sant Cugat del Vallès.

Arxiu Nacional de Catalunya Fons II República, Sant Cugat del Vallès.

Arxiu Nacional de Catalunya Fons Miquel Guinart, Sant Cugat del Vallès.

Arxiu Nacional de Catalunya, Fons de la Generalitat de Catalunya (Exili), Sant Cugat del Vallès.

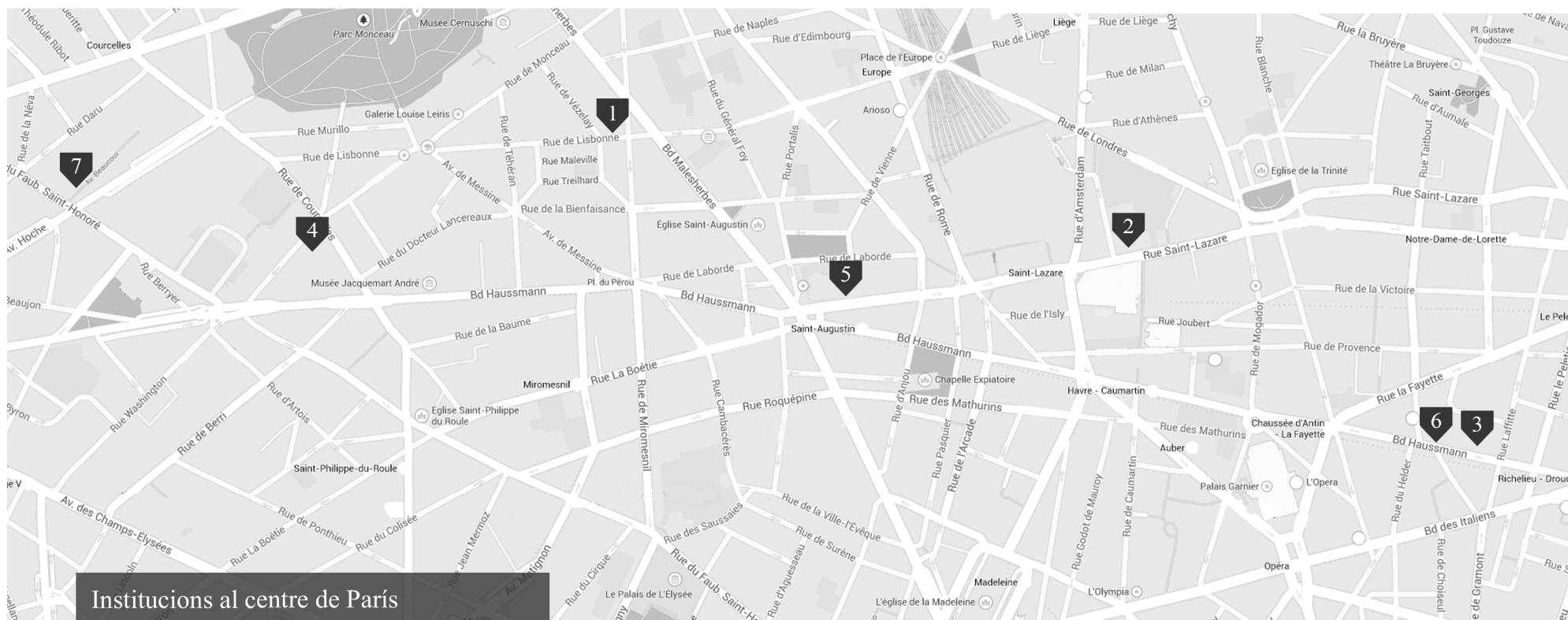
British documents on Foreign Affairs: reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II, Series F, Vol. 27, Spain, July 1936-January 1940, National Archives, Londres, Gran Bretanya.

DOGC Novembre 1932, 328, 15.590. Instrucció, sessió 24/10/1932, Barcelona.

Fons Maria Baldó, *Archives Communales de Toulouse*, Tolosa, França.

7. ANNEXOS

- I. Mapa institucions al centre de París.
- II. Mapa vista parcial de les cases depenents de la residència de Montpeller.
- III. Mapa residència Tolosa de Llenguadoc.
- IV. Llista residents Montpeller AA.
- V. Llista residents Tolosa.
- VI. Esquema general d'institucions a l'exili.
- VII. Esquema Fundació Ramon Llull
- VIII. Evolució de les institucions d'ajuda

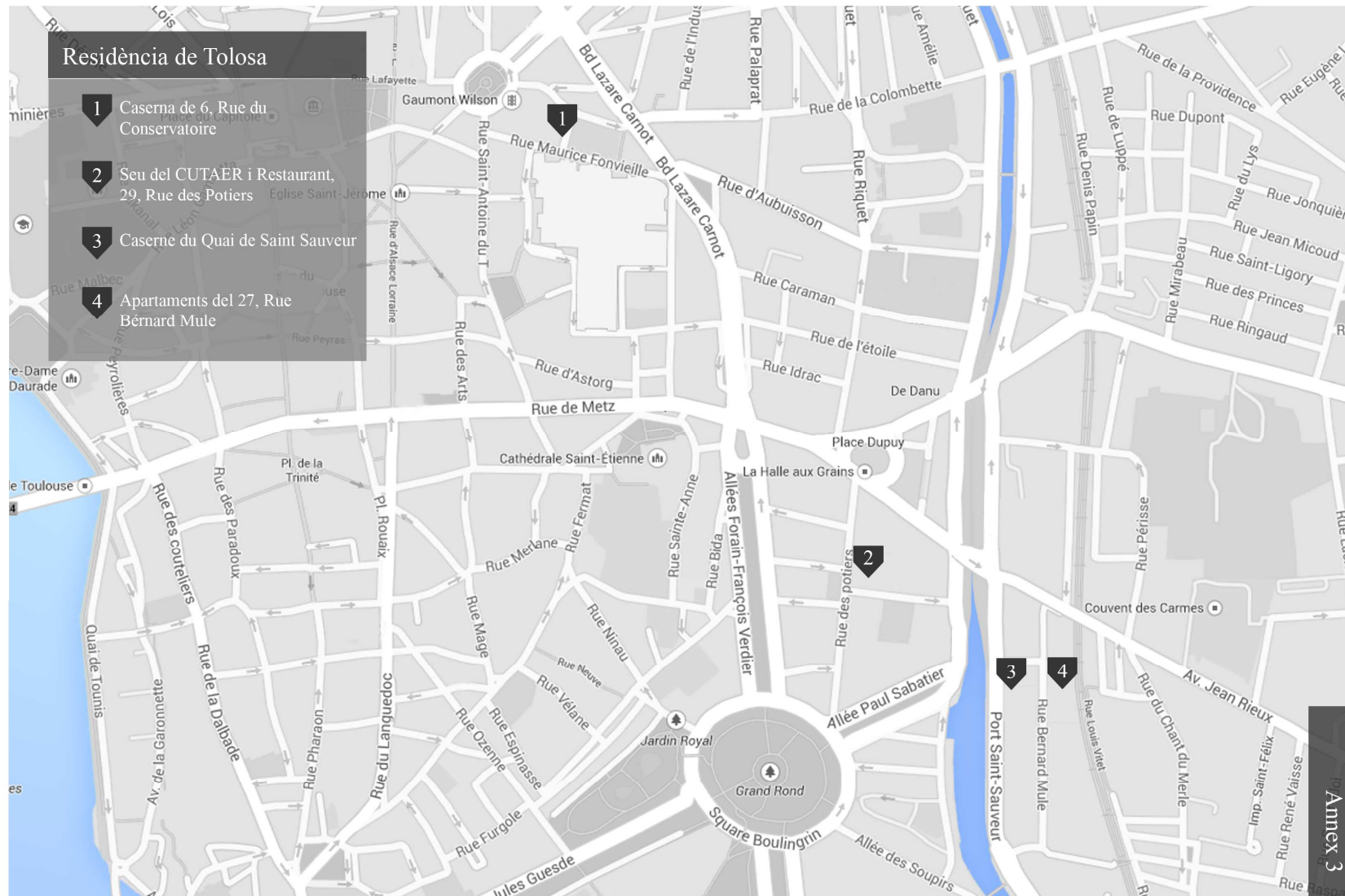
Institucions al centre de París

1 Seu Fundació Ramon Llull i CAIE 81, Rue Miromesnil 2 SERE 94, Rue Saint-Lazare 3 Seu Fundació Ramon Llull 7, Boulevard Haussmann	4 Bureau d'Information 16, Rue de Monceau 5 Layetana Office 26, Rue de la Pépinière 6 Layetana Office 16, Boulevard Haussmann	7 JARE 16, Avenue Hoche

Vista parcial de les cases de Montpellier

- 1 Oficina central de la residència
7, Rue du Petit Saint-Jean
- 2 1, Boulevard Pasteur
- 3 10, Rue Collège-Duvergier
- 4 10, Rue des Étuves
- 5 11, Rue des Soldats
- 6 12, Rue Michel Vernière
- 7 13, Rue Fontenon
- 8 18, Rue des Soldats
- 9 2, Rue Guillaume de Nogeret
- 10 2, Rue Massilian
- 11 21, Rue Gustave
- 12 25, Grand rue Jean Moulin
- 13 32, Rue Ecole Agriculture
- 14 34, Rue Ecole Agriculture
- 15 44, Rue du Faubourg Figuerolles
- 16 51, Boulevard des Arceux
- 17 52, Rue du Faubourg Figuerolles
- 18 7, Rue des Teissiers
- 19 9, Rue de Verdun
- 20 9, Rue Washington

Annex IV. Llista residents Montpeller AA

	Cognom/s	Nom	Ref. ANC Artea	Data document
1	Abella Sala	Francesc	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
2	Aguilar	Marius	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
3	Aguirre Torres	Francesc	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
4	Albert Barris	Miquel	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
5	Alcántara Gusart	Manuel	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
6	Aleu Llauradó	Aleix	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
7	Alomar	Carme	CD 9 7.3.1 doc. 6	06/12/1939
8	Alsina	Jaume	CD 9.7.3.1 doc. 123	31/01/1940
9	Altimir	Joan	CD 9 7.1.3 doc. 14	30/03/1940
10	Andreu Colomer	Manuel	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
11	Arderiu Hospital	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
12	Arís Montserrat	Albert	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
13	Armengol Rovira	Isidre	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
14	Arnau Cortina	Francesc	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
15	Auguet Farró	Gabriel	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
16	August	Gabriel	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
17	Aznárez Peiret	Josep M.	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
18	Bagué Viñas	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
19	Balart	Joan	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
20	Balmes Pons	Damià	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
21	Ballbé	Teresa	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
22	Bares	Constantí	CD 7 4.1.3 doc. 498	
23	Bargeli	Antoni	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
24	Baró	Rafael	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
25	Barrera	Heribert	CD 9 7.3.1 doc. 10	07/12/1939
26	Battestini	N.	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
27	Bilbeny	Joaquim	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
28	Biscarri Pujol	Francesc	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
29	Bladé Desumvila	Artur	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
30	Blanc(h) Roig	Emili	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
31	Blasi		CD 7 4.1.2 doc. 431	
32	Blavi (Tarragó?)	Josep	CD 7 4.1.3 doc. 498	
33	Bombi	Antoni	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
34	Bordas de la Cuesta	J.	CD 7 4.1.1 doc. 126	
35	Boronat	Roc	CD 7 4.1.3 doc. 498	
36	Borras Massagué	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
37	Borras Nogués	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
38	Bosch	Pierre	CD 7 4.1.3 doc. 498	
39	Bosch Grasi	Enric	CD 9 7.2.2 doc. 7	30/04/1940
40	Burch Fina	Enric	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
41	Busqué Navarro	Hermies	CD 9 7.2.2 doc. 7	30/04/1940
42	Busquets	Llorenç	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
43	Busquets Fornells	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940
44	Cabruja Auguet	Agustí	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
45	Calm	Vidua	CD 7 4.1.3 doc. 498	
46	Calm	Enric	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
47	Calm Clota	Ramon	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
48	Calm Llagostera	Isidre	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940
49	Calvet	Felip	CD 9 7.1.3 doc. 14	30/03/1940
50	Calvet Arce	Marius	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939

	Cognom/s	Nom	Ref. ANC Artea	Data document
51	Calvó Prat	Ferran	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
52	Camillo Mustarós	Esteve	CD 9 7.2.2 doc. 7	30/04/1940
53	Caner	Maria	CD 7 4.1.3 doc. 498	
54	Canturri	Enric	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
55	Carreras Parset	Ramon	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
56	Carrové	Domènec	CD 7 4.1.2 doc. 431	
57	Casanova	Pasqual	CD 9 9.1.1 doc. 10	
58	Casanovas	J.	CD 7 4.1.1 doc. 126	
59	Casas Petit	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
60	Castelló Pena	Jaume	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
61	Castelltort Balcells	Rafael	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
62	Cerezo	Joan	CD 7 4.1.3 doc. 498	
63	Cervera	Ramon	CD 7 4.1.1 doc. 126	
64	Cid	Eudald	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
65	Cirici	Alexandre	CD 9 7.3.1 doc. 3	01/12/1939
66	Colomer Freixas	Lluís	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
67	Colls Casadevall	Pere	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
68	Comas	M.C.	CD 7 4.1.3 doc. 498	
69	Companyns	Camil	CD 7 4.1.1 doc. 126	
70	Companyns	Josep	CD 7 4.1.3 doc. 498	
71	Companyns	Manuel	CD 7 4.1.1 doc. 126	
72	Corbera		CD 7 4.1.2 doc. 431	
73	Córdoba Rodríguez	Lluís	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
74	Cordomí Pujola	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
75	Corredor	Josep Maria	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
76	Cortada	Antoni	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
77	Cruañes Surroca	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
78	Cruells	Manuel	CD 9 7.3.1 doc. 9	01/12/1939
79	Cruixent Rovira	Salvador	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
80	Chambó Soler	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
81	Dalmau	Francesc	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
82	Deulofeu		CD 7 4.1.2 doc. 431	
83	Domingo	Maria	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
84	Domingo Bonjoch	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
85	Dutrem Ferrer	Joan	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
86	Enrich	Carles	CD 7 4.1.1 doc. 126	
87	Escudé Aguadé	Antoni	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
88	Esparza	Benet	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
89	Esprui	Francesc	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
90	Farré	Jordi	CD 9.7.3.1 doc. 25	11/12/1939
91	Ferrer	Concepció	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
92	Ferrer	Francesc	CD 9 7.1.3 doc. 29	26/02/1940
93	Ferrer Navarro	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
94	Ferrerós		CD 7 4.1.2 doc. 431	
95	Foquet Marc (Foguet?)	Jaume	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
96	Fors	Josep	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
97	Fortuny	Joan	CD 9.7.3.1 doc. 21	18/12/1939
98	Foz	Francesc	CD 9 7.1.3 doc. 12	28/02/1940
99	Galés	Manuel	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
100	Galí Mitjà	Francesc	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940

	Cognom/s	Nom	Ref. ANC Artea	Data document
101	Garcia	Francesc	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
102	Garcia Castellet	Joan	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
103	Gispert Vila	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
104	Godai	Antoni	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
105	Granada	Isidre	CD 7 4.1.3 doc. 498	
106	Grases (i Rueda)	Joan	CD 9.7.3.1 doc. 12	11/12/1939
107	Grau Jassans	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
108	Guarro	Macià	CD 7 4.1.3 doc. 498	
109	Guarro Monfar	Maties	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
110	Guinart	Miquel	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
111	Ibàñez Basas	Santiago	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
112	Jané (i Carbó)	Jacinta	CD 9.7.3.1 doc. 27	18/12/1939
113	Junqueres Bosch	Gil	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
114	Listosella	Enric	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
115	Loperena Romà	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
116	Lladó Figueras	Josep M.	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
117	Llardent	Francesc	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
118	Llevadot (Estradé)	(Joan)	CD 7 4.1.2 doc. 431	
119	Lloret Ordeix	Pere	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
120	Macià	Antoni	CD 7 4.1.3 doc. 498	
121	Macià-Peyri		CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
122	Madriles	J.	CD 7 4.1.3 doc. 498	
123	Magre (i Ubach?)	Jaume	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
124	Maranges	Isidra	CD 9.7.3.1 doc. 65	31/12/1939
125	Marquès Pardenilla	Manuel	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
126	Marrassé	Lluís	CD 7 4.1.1 doc. 126	
127	Marsillach Pina	Joaquim	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
128	Martí Cabot	J.	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
129	Martínez		CD 7 4.1.2 doc. 431	
130	Martínez Asensi	Enric	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940
131	Martínez Jorquera	Antoni	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
132	Mateu	J.	CD 7 4.1.1 doc. 126	
133	Meléndez Gardeñas	Lluís	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
134	Mias		CD 7 4.1.3 doc. 498	
135	Mias	Josep	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
136	Mias Codina	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
137	Moliné	Joan	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
138	Monclús	Albert	CD 7 4.1.3 doc. 498	
139	Montserrat Graells	Jaume	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
140	Mora	Victor	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
141	Mora (i Adserà)	Joan	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
142	Moragas Maseras	Rafael	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
143	Morand	Leopold	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
144	Morera Ribas	Samuel	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
145	Oliva Ayats	Amadeu	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
146	Oliva Oliva	Antoni	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
147	Oliva Trayter	Amadeu	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
148	Oriol Torredelot	Magí	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
149	Palau Claveres	Enric	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
150	Pascual	Jordi	CD 7 4.1.1 doc. 126	

	Cognom/s	Nom	Ref. ANC Artea	Data document
151	Pibernat	Emili	CD 7 4.1.1 doc. 126	
152	Picas	Jaume	CD 9 7.3.1 doc. 65	31/12/1939
153	Pijoan Canturri	Francesca	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
154	Pino	Francesc	CD 7 4.1.3 doc. 498	
155	Pinyol	Celestí	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
156	Pla Blanc	Domènec	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
157	Pons Garlandí	Joan	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
158	Porta Fernanda	Marcelí	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
159	Pou Santamaria	Lluís	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
160	Prous Vila	J.	CD 7 4.1.1 doc. 126	
161	Puig Pujol	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
162	Puig Subinyà	Pere	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940
163	Pujols (Morgades)	Francesc?	CD 7 4.1.2 doc. 431	
164	Pumarola Julià	Tomàs	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
165	Ràfols Camí	Ramon	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
166	Rahola	Ferran	CD 7 4.1.1 doc. 126	
167	Rahola (Escofet?)	Gaietà	CD 7 4.1.2 doc. 431	
168	Ramiro Gutiérrez	Manuel	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
169	Ramiro Gutiérrez	Emili	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
170	Ricart Sala	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
171	Riera Domènech	Feliu	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940
172	Ripoll Saborit	Manuel	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
173	Roca		CD 7 4.1.2 doc. 431	
174	Rodríguez Papaseit		CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
175	Roig	Rosend	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
176	Roig Badamunt	Pere	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
177	Roig Benet	Rosend	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
178	Rosselló Pujades	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
179	Rostes Farrerons	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940
180	Rosuero Prieto	Juli	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
181	Roure Toneu	Ermengol		
182	Rouret	Martí	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
183	Rovira i Virgili	Antoni	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
184	Sala Fabregat	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
185	Salarich Riera	Joaquim	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
186	Salvà	Francesc	CD 7 4.1.2 doc. 431	
187	Sallés	Jaume	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
188	Sanahuja	Ramon	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
189	Sánchez Formosa	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
190	Sánchez Fornas	J.	CD 7 4.1.1 doc. 126	
191	Sanfeliu	Marina	CD 7 4.1.1 doc. 126	
192	Sans	Josep	CD 9 7.1.3 doc. 14	30/03/1940
193	Sans Bosqué	Jaume	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
194	Sastre	Josep	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
195	Segalà	J.	CD 7 4.1.1 doc. 126	
196	Sicre Sicre	Ricard	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
197	Solé Pujol	Jaume	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
198	Soler Pérez	Josep M.	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
199	Soler Planas	Joan M.	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
200	Surribas Bracons	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940

	Cognom/s	Nom	Ref. ANC Artea	Data document
201	Taverna	Josep	CD 7 4.1.3 doc. 498	
202	Teixidó (Pratsdevall)	(Josep)	CD 7 4.1.2 doc. 431	
203	Terré Escrivà	Antoni	CD 9 7.2.2 doc. 5	30/04/1940
204	Toll	Baltasar	CD 9 7.1.3 doc. 14	30/03/1940
205	Torrents	Francesc	CD 7 4.1.1 doc. 126	
206	Torres	Humbert	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
207	Torruella Valls	Joan	CD 9 7.2.2 doc. 3	30/04/1940
208	Tubau	(Enric)	CD 7 4.1.2 doc. 431	
209	Umbert Santos	Lluís	CD 9 7.2.2 doc. 7	30/04/1940
210	Vals Carres	Pau	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
211	Valldeoriola (Andreu)	(Josep/Pere)	CD 7 4.1.2 doc. 431	
212	Vallverdú	Francesc	CD 13 21.7.3 doc. 4	13/07/1939
213	Vazquez Garcia	César	CD 9 7.2.2 doc. 4	30/04/1940
214	Viadiu	Francesc	CD 9 9.1.1 doc. 10	23/04/1940
215	Viana	Henri	CD 7 4.1.2 doc. 431	
216	Vidal Vergés	Valero	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
217	Villafranca Los Arcos	Josep	CD 9 7.2.2 doc. 7	30/04/1940
218	Villero Campabadal	Ramon	CD 13 21.7.3 doc. 3	13/07/1939
219	Vives Estover	Antoni	CD 9 7.2.2 doc. 6	30/04/1940
220	Vives Iglesias	Jordi	CD 9 7.2.2 doc. 2	30/04/1940

Annex V. Llista residents Tolosa

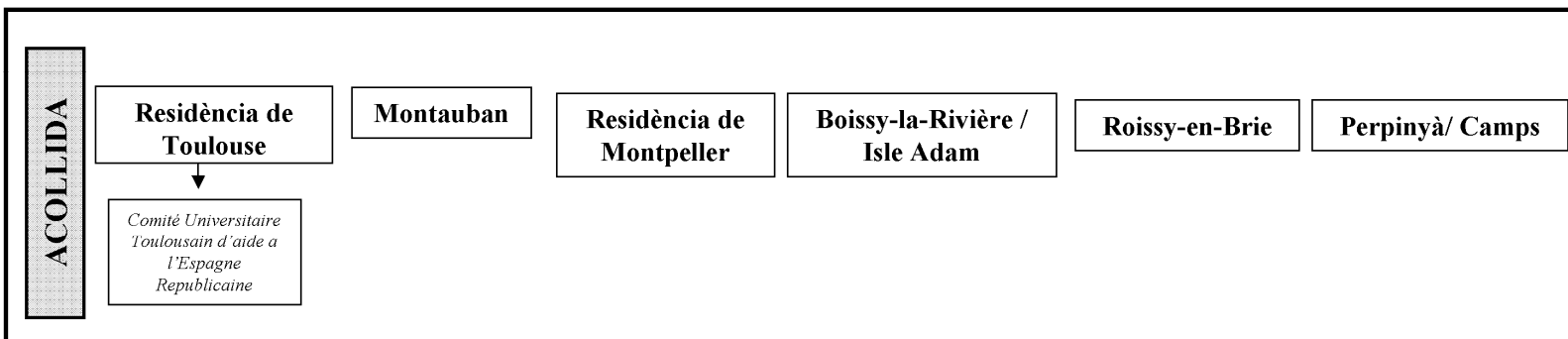
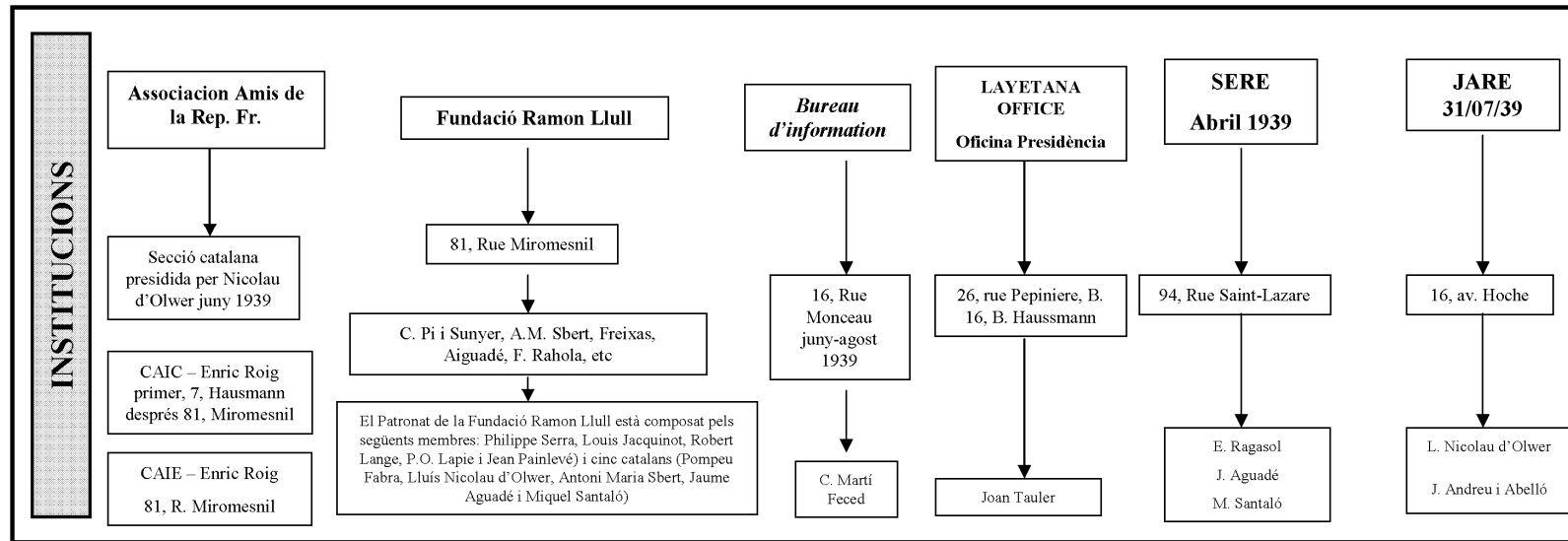
	Cognom/s	Nom	Ref. FMB	Data document
1	Ruiz Lecina	Amos	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
2	Royo	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
3	Revuelta Mustienes	Salvador	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
4	Castillo Iglesias	Luis	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
5	Gibert		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
6	Cuadrado Alvajar	Amparo	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
7	Ferran Corominas	Angel	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
8	Vidal		FMB 5S417 doc. P1010157	20/07/1939
9	Castillo Iglesias	Diego	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
10	Clariana Pascual	Abelardo	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
11	Benages Farriols	Bonaventura	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
12	Gimeno Lara	Abelardo	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
13	Molina García	Loida	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
14	Miracle Montserrat	Josep	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
15	Passarell		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
16	Pérez Infantes	Luis	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
17	Artís	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
18	Isern Rabascall	Jaume	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
19	Baldó de Torres	Maria	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
20	Maseras Galtés	Alfons	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
21	Lluelles Carreter	Nicolas	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
22	Rahola		FMB 5S417 doc. P1010140	24/02/1939
23	Carrasco Formiguera	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
24	Llorens Jordana	Rodolfo	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
25	Iscar Alonso	Agustín	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
26	Isern Cervera		FMB 5S417 doc. P1010140	24/02/1939
27	Bachs de Muñoz	Maria	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
28	Serra Baldó	Alfons	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
29	Bellido Sanmartí	Dolors	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
30	Bellido Sanmartí	Montserrat	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
31	Bellido Sanmartí	Josep	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
32	Bellido Sanmartí	Mercedes	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
33	Bellido Sanmartí	Leonci	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
34	Cardona Carreras	Leopold	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
35	Boya Sopena	Antoni	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
36	Navarro Esparcia	Enric	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
37	de Serra Perayre	Llucia	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
38	Díaz Roig	Mercedes	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
39	d'Harcourt Rodriguez	Asunción	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
40	de Frances Camps	Florencia	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
41	de Elias Cornet	Emilia	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
42	Elias Cornet	Elvira	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
43	Martin Galan	Feliciano	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
44	Torres Baldó	Jaume	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
45	Oriol Palou	Antoni	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
46	Rodrigo Benito	Fernando	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
47	Serra	Jordi	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
48	Usano Crespo	Manuel	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
49	Frances Camps	Josep M.	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
50	Frances Camps	Marius	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939

	Cognom/s	Nom	Ref. FMB	Data document
51	Frances Camps	Ramon	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
52	Pradal	Gabriel	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
53	Pradal	Mercedes	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
54	Pradal	Clotilde	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
55	Pradal	Fernando	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
56	Pradal	Carlos	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
57	d'Harcourt	Rafael	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
58	d'Harcourt	Coral	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
59	Carrión Asencio	Antonieta	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
60	Serra Perayre	Montserrat	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
61	Serra	Llucia	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
62	Serra	Agnes	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
63	Serra	Maria	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
64	Benet de Caparà	Josep	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
65	Pradal Gómez	Gabriel	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
66	Castells Renom	Joan	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
67	Gasch	Sr.	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
68	Isern Rabascall	Teofil	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
69	Isern Rabascall	Salvador	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
70	Isern Rabascall	Fanny	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
71	de Buen López de H.	Oscar	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
72	Folch Calvo	Francesc	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
73	Rodrigo Lavin	Cipriano	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
74	Costa Jou	Ramon	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
75	Aguasca Codina	Joan	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
76	Fe Llorens	Manuel	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
77	Folch Solé	Emili	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
78	Petit Parés	Cosme	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
79	Llorca Blasco Ibañez	Marcos	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
80	Llorca Díaz	Ferran	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
81	Vila Cuenca	Vicens	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
82	Mora Domenech	Diego	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
83	Mora Domènech	Diego	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
84	Mateo Sousa	María del Rocío	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
85	Mateo Sousa	Carmen	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
86	Llambies Morató	Carles	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
87	Vilà Bisa	Antoni	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
88	Candel Vila	Rafael	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
89	Bellido Golferichs	Jesús	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
90	Blázquez Arroyo	Joan	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
91	Fabra Poch	Pompeu	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
92	d'Harcourt Gort	Joaquim	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
93	Bofill Deulofeu	Joan	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
94	Porta Balza	Dolores	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
95	Samper Marques	Baltasar	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
96	de Díaz Revuelta	Carmen	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
97	Bertran de Quintana	Josep	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
98	Serra Baldó	Núria	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
99	Serra Baldó	Josefina	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
100	Díaz Fernández	José	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939

	Cognom/s	Nom	Ref. FMB	Data document
101	Varela		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
102	Gómez Vinuesa	Manuel	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
103	Díaz Sánchez	Diego	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
104	Navarro Flores	Martín	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
105	Elias Bracons	Feliu	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
106	Torres Ullastres	Lluís	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
107	González Juncosa	Carles	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
108	Galí Coll	Alexandre	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
109	Puche Planas	Josep	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
110	Puche Planas	Carmen	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
111	Puche Planas	Dolores	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
112	Nicol		FMB 5S417 doc. P1010140	24/02/1939
113	Oriol Anguera	Antoni	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
114	Griñó Garriga	Antoni	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
115	Folch Pi	Albert	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
116	Bartroli Vaqué	Tomàs	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
117	Usano Martín	Manuel	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
118	Isern Rabascall	Josep	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
119	Vinyes Cluet	Ramon	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
120	García Fernández	Enric	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
121	de Llorens Fàbrega	Eugènia	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
122	de Lluch Cebrian	Lluisa	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
123	de Lluelles Peris	Anna	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
124	de Martin Segui	Rosario	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
125	de Mora Casanovas	Soledad	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
126	de Mora Casanovas	Soledad	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
127	de Muñoz Moreno	Angela	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
128	de Oriol Palou	Antonia	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
129	de Pacheco Palmero	Concepción	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
130	de Petit Fonseré	Margarita	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
131	de Peypoch Mani	Joaquima	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
132	de Poveda Fenoll	Josefina	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
133	de Pradal Rodríguez	Mercedes	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
134	de Prades Berges	Antoni	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
135	de Puche Planas	Carmen	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
136	de Quintana Castillo	Carlota	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
137	de Rodrigo Benito	Manuela	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
138	de Rodríguez Maso	Adela	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
139	de Roura Solanes	Maria	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
140	de Ruíz García	Maria Rosa	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
141	de Solanas Quadrez	J.	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
142	de Trujillo Lacuera	Carmen	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
143	de Usano Crespo	Rosa	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
144	de Verdú Muedra	Desamparados	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
145	Navarro Costabella		FMB 5S417 doc. P1010140	24/02/1939
146	de Buen López de H.	Pierre	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
147	de Buen López de H.	Francesca	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
148	de Buen López de H.	Rafael	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
149	de Buen López de H.	Berta	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
150	de Buen López de H.	Berta	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939

151	de Buen López de H.	Anna Maria	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
152	Tapia		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
153	Rabascall Vaqué	Joan	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
154	Estruch		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
155	Quilez	José	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
156	de Garcia Abaurrea	Júlia	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
157	Sediles		FMB 5S417 doc. P1010153	11/06/1939
158	Claudin Moncada	Alberto	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
159	Claudin Moncada	Manuel	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
160	Guansé	Sr.	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
161	Fresneda San Celestino	J.	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
162	Peypoch	Joaquima	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
163	Peypoch Mani	Ramon	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
164	Peypoch Mani	Irene	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
165	Jordana	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
166	Murià	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
167	Rodoreda	Sra.	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
168	Solanas Vilapreno	Josep	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
169	Rovira Virgili		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
170	Rubio Cabeceran	Jose	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
171	Rubio Cabecerán	Josep	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
172	Sales		FMB 5S417 doc. P1010166	13/10/1939
173	Bellido Sanmartí	Carolina	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
174	Pinol B.		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
175	Pinyol Andreu	Ramon	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
176	Tarradas Barrera	Jaume	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
177	Serra Hunter	Jaume	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
178	Carrión Juan	Ambrosio	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
179	de Carrión Asencio	Rosa	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
180	Portell	Sra.	FMB 5S417 doc. P1010104	Agost 1939?
181	de Bellido Sanmartí	Dolors	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
182	Benguerel	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
183	de Blázquez Clavera	Dolores	FMB 5S420 doc. P1010737	31/07/1939
184	de Fe Giner	Pilar	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
185	Muñoz		FMB 5S417 doc. P1010140	24/02/1939
186	Cuadrado Morus	Artur	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
187	Domanchina		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939
188	Regalado		FMB 5S417 doc. P1010140	24/02/1939
189	Potau		FMB 5S417 doc. P1010153	11/06/1939
190	Benaigas		FMB 5S417 doc. P1010157	20/07/1939
191	Isern Arus	Jordi	FMB 5S420 doc. P1010757	07/07/1939
192	Sainz	família	FMB 5S417 doc. P1010135	13/02/1939
193	Salvat		FMB 5S417 doc. P1010149	06/05/1939

Annex VI. Esquema general d'institucions d'assistència a catalanistes republicans al primer exili

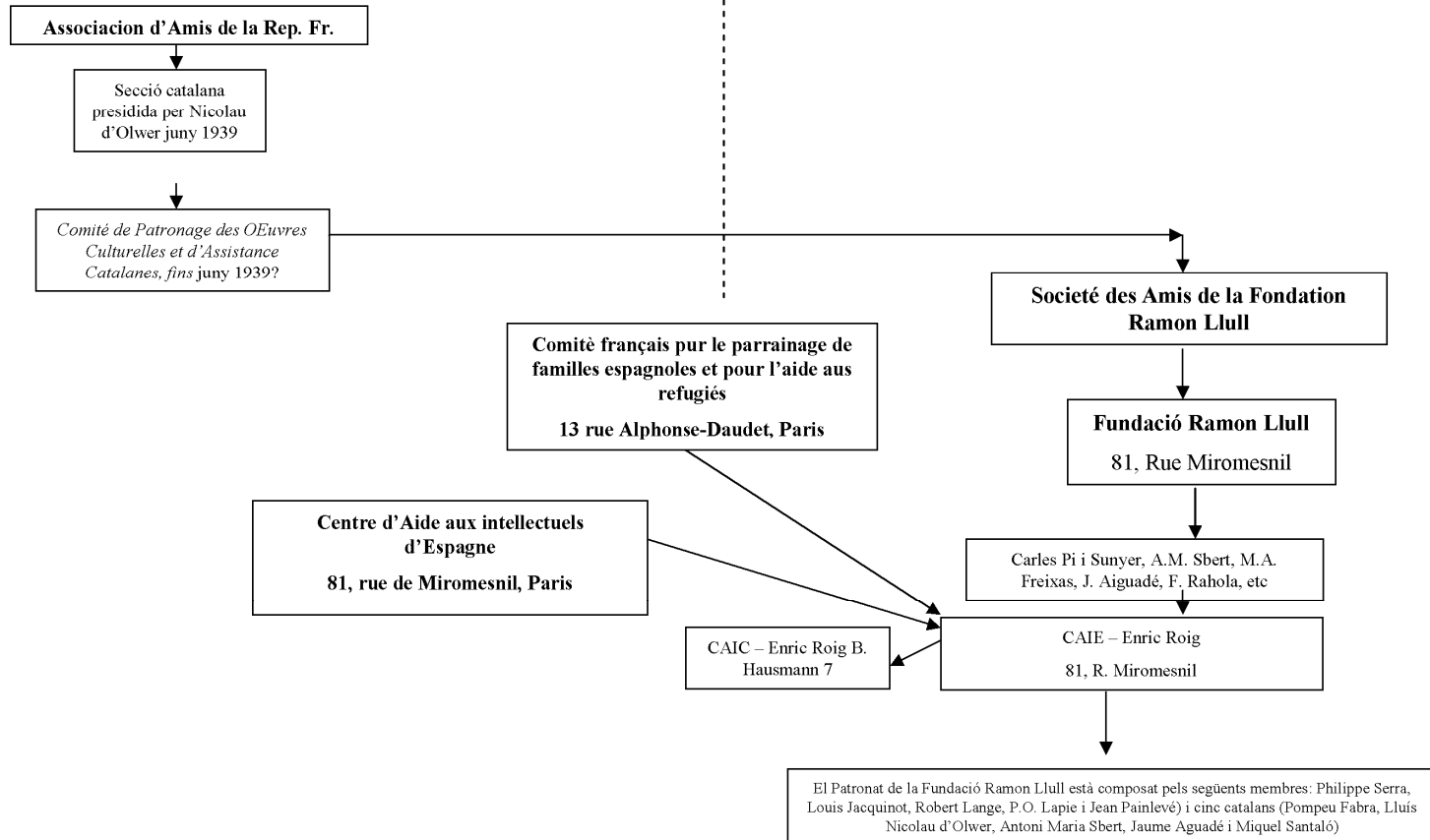

Annex VII. L'ENTRAMAT FRANCÈS FUNDACIÓ RAMON LLULL

febrer-juliol 1939

juliol 1939-juny 1940

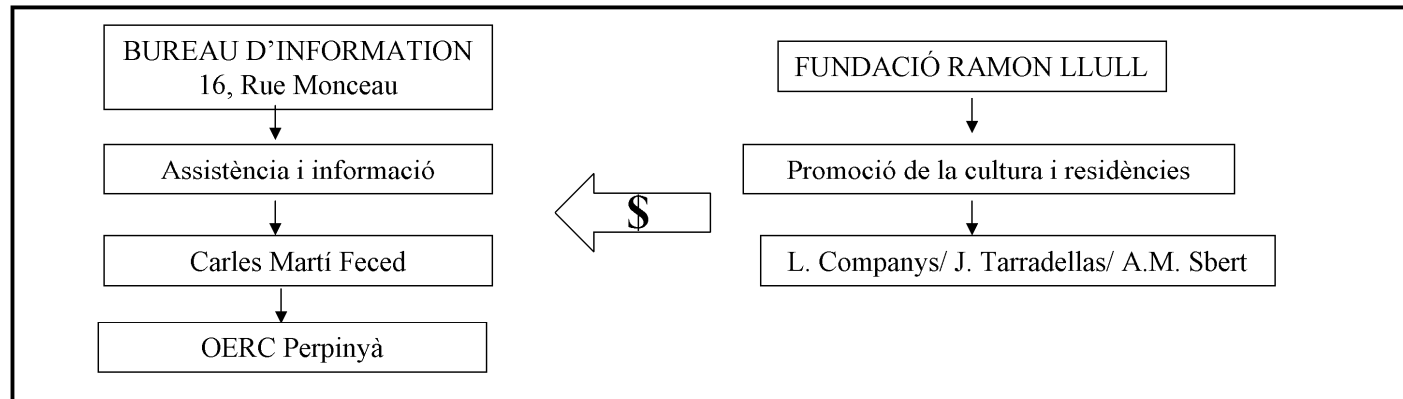

FEBRER- JUNY 1939

Annex VIII. Evolució dels organismes d'assistència febrer 1939-juny 1940

**OFICINA DE PRESIDÈNCIA: SOTA EL PARAIGUES DE LA FUNDACIÓ RAMON LLULL CONTROL DE TOT:
ASSISTÈNCIA, INFORMACIÓ, CULTURA I RESIDÈNCIES**

JUNY- OCTUBRE 1939: Creació del BI

OCTUBRE 1939 – JUNY 1940: Dissolució del BI, separació de competències cultura i residències

